

MARC-AURELI VILA I COMAPOSADA

APORTACIÓ A LA TERMINOLOGIA
GEOGRÀFICA CATALANA

SOCIETAT
CATALANA
DE
GEOGRAFIA

INSTITUT
D'ESTUDIS
CATALANS

BARCELONA
1998

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MARC-AURELI VILA I COMAPOSADA

APORTACIÓ A LA TERMINOLOGIA
GEOGRÀFICA CATALANA

BARCELONA
1998

APORTACIÓ A LA TERMINOLOGIA
GEOGRÀFICA CATALANA

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MARC-AURELI VILA I COMAPOSADA

APORTACIÓ A LA TERMINOLOGIA
GEOGRÀFICA CATALANA

BARCELONA
1998

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Vila, Marc-Aureli

Aportació a la terminologia geogràfica catalana

ISBN 84-7283-400-X

I. Societat Catalana de Geografia II. Títol 1. Geografia — Terminologia

2. Català tècnic

91(038)

804.99-3

El text original ha estat sotmès a la revisió lingüística del Servei de Correcció de l'Institut d'Estudis Catalans, sota la responsabilitat del Prof. Josep M. Mestres

Fotografia de la sobrecoberta: Senet,
a la vall de la Noguera Ribagorçana (Alta Ribagorça)
Autor, Francesc Gurri

© 1998, Marc-Aureli Vila, membre emèrit de l'Institut d'Estudis Catalans

Editat per la Societat Catalana de Geografia
(filial de l'Institut d'Estudis Catalans)
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: abril del 1998
Tiratge: 800 exemplars

Compost i imprès per Romero Indústria Gràfica, SL
Carrer de la Mare de Déu de Montserrat, 53-59. 08930 Sant Adrià de Besòs

ISBN: 84-7283-400-X
Dipòsit Legal: B. 21.298-1998

L'autor vol deixar constància del seu agraïment
a la Junta de la Societat Catalana de Geografia
i, d'una manera especial, al seu president,
Vicenç Biete, i al secretari, Enric Bertran

TAULA

Pròleg	9
Presentació	15
Instruccions per al maneig del recull	17
Llista d'abreviacions	21
Recull terminològic	23

PRÒLEG

No ens estranyaria pas que algun lector quedés sorprès pel considerable volum i la notable diversitat temàtica d'aquesta obra, malgrat la limitació a una «terminologia geogràfica». Ens sembla que pot ésser una de les primeres impressions que fàcilment poden produir-se. Encara més sorprenent si tenim en compte que l'autor, que indubtablement té una idea ben clara de la possible magnitud de la tasca empresa i realitzada, qualifica el llibre simplement com una «aportació». D'una manera ben explícita i planera, ens ho manifesta en la seva presentació: «És evident que s'hi trobaran mancances, tant pel que fa als termes científics com pel que es fa als termes que provenen del parlar de la nostra gent».

Val la pena d'intentar escatir el perquè d'aquesta considerable quantitat de mots i termes recollits en aquesta publicació pel professor Marc-Aureli Vila. Sens dubte, arrenca, en primer lloc, de la llarga i enriquidora tasca professional del mateix autor, que ha recorregut el nostre país, que ha observat els nombrosos fets físics i humans que poden interessar-li, que ha parlat i ha comentat aquests fets amb la gent de cada contrada, que ha llegit publicacions geogràfiques i hi ha reflexionat, publicacions que ja comencen a aparèixer a Catalunya, amb un cert rigor, nombre i diversitat, al llarg del tercer decenni del nostre segle, ara fa setanta o vuitanta anys. A aquesta sensibilitat i a aquesta experiència inicials no deu ésser pas aliena la fecunda línia d'ensenyança i recerca geogràfiques que havia obert, des dels primers anys vint, el seu pare, Pau Vila.

La riquesa terminològica i conceptual del nostre autor hagué d'augmentar indubtablement durant el bon nombre d'anys passats a Venèçuela com a professor i investigador en geografia, especialment en geografia econòmica. Tot aquest bagatge geogràfic encara s'eixamplà i s'aprofundí més quan tornà a Catalunya, quan va poder recórrer-la de nou posseint ja una notable madure-

sa científica, quan va poder efectuar nombroses comparances de mots i conceptes, quan li fou possible consultar repetidament els treballs de la nova generació de geògrafs catalans, uns treballs que comencen a ésser abundosos i ben reeixits des del vuitè decenni, ara fa vint o vint-i-cinc anys.

Hem alludit breument, fins ara, al que podríem dir-ne, respecte a l'obra que tenim l'honor de presentar, les circumstàncies personals de l'autor. Però la riquesa i la diversitat real i objectiva de la terminologia geogràfica —noms comuns de fets, formes i característiques territorials, siguin realitats físiques o humanes; mots referents a descripcions o explicacions pròpies de la geografia— són fruit d'altres supòsits. Un punt de partida fonamental és la riquesa de termes i expressions que esdevenen realitat com a resultat d'una llarga i estreta permanència i relació d'una població que viu de i en un determinat conjunt de territoris, una certa contrada o un cert país.

Cal insistir, en aquest sentit, que a Catalunya tenim constància de l'arrelament d'una població que era ja o esdevindria aviat pròpiament catalana, a partir dels segles IX o X. Una població que bateja i expressa en català els fets geogràfics als quals hem alludit, siguin característics dels llocs, de les aigües o dels aires —expressió clàssica que ens plau utilitzar—, siguin processos i resultats característics de la instal·lació social o dels treballs econòmics sobre els indrets i els territoris.

Una població que era ja relativament abundant en algunes contrades en els segles abans esmentats i que es mantindrà continuadament fins avui dia. Diverses voltes hem escrit, i en aquesta ocasió hi insistim, que la percepció que Pere Gil tenia, al final del segle XVI, ara fa quatre-cents anys, del nostre país, era la d'una «Catalunya habitada». Escriu, exactament: «per ningun camí se poden caminar tres ò quatre lleguas que nos encontren viles, ò llochs ò almenys cases».

Durant la nostra centúria hem assistit i continuem assistint sovint al mil·lenari de nombrosos llocs i nuclis de població, l'existència dels quals, de vegades l'inici, queda reflectida en la documentació del segle X. Va ésser per a nosaltres emotiu —i ho aportem simplement com un d'aquests fets significatius— poder participar en el mil·lenari del monestir de Sant Benet de Bages, el primer diumenge de desembre del 1972 —gairebé mil anys, dia per dia—, amb la presència de l'abat del monestir benedictí de Montserrat, juntament amb la gent dels dos nuclis bagencs propers, Sant Fruitós de Bages i Navarcles, existents també en aquella època.

D'aquesta antiguitat i continuació de la població, en tenim molt nombroses citacions i exemples, com ens trasllueix, respecte a la primera meitat del segle IX, aquell esplèndid document sobre els nuclis dels bisbat de la Seu d'Urgell: quant a Andorra, posem per cas, apareixen ja clarament citats els noms de les sis parròquies tradicionals que es mantindran, al llarg dels segles, fins avui dia.

Així, doncs, ens trobem davant el fenomen de l'arrelament i la continuïtat d'una població durant més d'un mil·lenni, vivint i convivint en un mateix territori, parlant una mateixa llengua. Un territori, per altra banda, si bé relativament petit, força divers i variat, tant físicament —des de planes litorals i centrals fins a relleus de més de 3.000 metres d'altitud, des d'un front costaner fins a terres ponentines clarament interiors— com pels gèneres de vida, per les formes d'instal·lació i per les activitats dels homes.

L'abundància i la diversitat de mots del món rural català constitueixen realment uns fets sobresortints, com ben assajat diverses vegades de mostrar en algunes publicacions, i us preguem de perdonar-nos l'al·lusió a treballs propis; però aquesta és una impressió que es va eixamplant i aprofundint a mesura que els estudis i les recerques augmenten.

Sens dubte, aquesta riquesa de mots —i també, és clar, de topònims— és fruit del fet que la gent (pagesos, pastors, boscaters, pescadors o simplement «habitants», «pobladors») observen i denominen amb tota cura fets i matisos del món físic i natural, així com tot allò que, respecte a aquest món —recordem de nou la fórmula clàssica: «els llocs, les aigües, els aires», es refereix a les activitats i als treballs dels homes, juntament amb les mateixes tasques i circumstàncies d'un viure i un habitar localitzats.

Evoquem també altres processos socials i econòmics que potser hauran nascut en el món rural, però que posteriorment s'hauran desenvolupat en altres àrees, fins i tot en altres àmbits socials i econòmics: pobles i nuclis importants de població, camins i vies, artesanía i indústria, mercats i comerç.

Aquest origen popular d'una part dels mots geogràfics que ens poden interessar és tan sols, és clar, una de les dues grans fonts que, d'una manera directa o indirecta, han tingut les paraules i les accepcions recollides en aquest llibre que el lector té a les mans. Ens referim, ara, al fet que aquest recull lèxic es fa dins del marc d'una disciplina científica, la geografia, i que, per tant, una notable quantitat de mots procedirà més aviat —com és lògic— dels termes utilitzats pels geògrafs contemporanis en llurs treballs i publicacions.

Així, doncs, ens hem de referir a una segona gran font d'una bona part dels vocables aplegats: tot el cabal de mots i termes que evidentment procedeix dels corrents pròpiament científics, sigui de la mateixa geografia, sigui de les ciències que en podem dir afins, naturals o socials; mots i termes que els geògrafs catalans traslladaran i adaptaran a la nostra llengua, arribat el cas.

Això ens obliga a parlar, encara que sigui d'una manera ben succinta, del desenvolupament de la geografia contemporània a Catalunya. Les primeres mostres de la incorporació i l'adopció d'una terminologia geogràfica posada al dia —a part dels esforços fets ja anteriorment en algunes ciències naturals, en especial respecte a la geologia— apareixen des de mitjan segon

decenni, per part dels pocs autors interessats llavors per la nostra disciplina. Joan Palau Vera en constitueix un bon exemple inicial.

Del fet que bona part d'aquesta terminologia procedeix de corrents científics forans i de publicacions en altres idiomes, especialment del francès, tant en conceptes com en mots, se'n té una clara consciència. Quan Pau Vila dóna a llum, l'any 1926, el seu estudi comarcal sobre la Cerdanya, ho expressa amb tota claredat: «Iniciem amb aquest volum un nou gènere d'estudis a Catalunya. Nosaltres, guiats sobretot pels moderns corrents geogràfics de l'escola francesa, orientada pel malaguanyat mestre P. Vidal de la Blache...» Precisament és aquesta escola francesa esmentada la que durant uns quants decennis serà predominant entre el llavors escàs nombre de geògrafs del nostre país.

Durant aquests anys vint i trenta del segle, els geògrafs catalans, en bona part connectats amb el redreçament educatiu de la «nova pedagogia», portaren a terme una bona tasca en favor de l'ensenyament de la geografia i fins i tots de la recerca geogràfica. Tres o quatre d'ells, bons coneixedors de les nostres terres, intervingueren ben encertadament en els treballs de la Ponència de la divisió comarcal. L'any 1935 començaren les activitats de la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, precisament la institució que patrocina i publica aquesta obra.

Durant els decennis sisè i setè representaren un notable esforç, respecte a l'enriquiment i a la depuració de la terminologia geogràfica catalana, les fructíferes tasques realitzades al voltant de la Geografia de Catalunya, dirigida per Lluís Solé Sabarís. En tres volums, amb més de dos milers de pàgines en total, amb nombrosos mapes i gràfics, hom volia presentar un acurat i modern estudi geogràfic del conjunt del país i la seva gent i de cadascuna de les comarques. Representà una destacada posada al dia, en bona part ben reeixida, no sols en conceptes, informació i gràfics, sinó també en la terminologia i en la toponímia utilitzades, i comptà sovint amb l'assessorament de lingüistes ben destacats.

Més endavant, en diverses editorials i per diversos grups, en una situació de més llibertat i de més àmplies possibilitats per a la nostra llengua, foren dutes a terme nombroses tasques i obres ben decisives per a la millora i la fixació del català. Voldriem subratllar, en aquest sentit, l'ampli i profund esforç que representà, per exemple, l'elaboració de la Gran enciclopèdia catalana. Tot aquest conjunt de treballs repercuteix clarament en un gran enriquiment de la terminologia científica catalana i, no cal dir-ho, en els mots i termes utilitzats en el camp de la geografia. En referir-nos de nou concretament al llenguatge dels geògrafs, hem de subratllar un fet que ja abans hem assenyalat i que ens sembla d'una gran importància respecte a les qüestions plantejades en aquest pròleg.

En efecte, cal tenir en compte, per a arribar a definir amb claredat la situació actual quant als problemes que ens interessin, el notable desplaça-

ment de la geografia a Catalunya a partir de la segona meitat del setè decenni. Encara no havien passat vint anys, a mitjan del novè, hi havia ja uns quants collectius de geògrafs universitaris relativament desenvolupats: dos departaments de geografia a la Universitat de Barcelona, un a la Universitat Autònoma i tres grups més reduïts i més recents a Girona, Lleida i Tarragona. No cal dir que el cabal terminològic en la nostra disciplina i en les que podem anomenar «ciències afins», naturals o socials, s'enriqueix extraordinàriament. També augmenten d'una manera considerable les relacions i influències respecte a nombrosos geògrafs estrangers i escoles geogràfiques foranes, amb el consegüent transvasament de conceptes i de mots.

Els dos grups de fets que hem anat exposant al llarg d'aquest pròleg, d'origen ben diferent, un de caràcter popular, social i espontani, l'altre científic i acadèmic, expliquen a bastament, ens sembla, la possible riquesa de la terminologia geogràfica que, en bona part, apareix recollida en aquest llibre. Potser caldria insistir encara en les nombroses publicacions geogràfiques en català que apareixen a partir del començ dels anys setanta, de caràcter ben diferent, en ocasions estrictament lexicogràfiques o enciclopèdiques, altres vegades clarament geogràfiques, però que responen sovint a objectius ben diversos: divulgadors, pedagògics, científics.

No podríem pas acabar sense remarcar de nou el meritori i considerable esforç realitzat per Marc-Aureli Vila en la preparació d'aquest llibre. En veritat representa molt de temps esmerçat en un quefer geogràfic que pot ser ben divers: recórrer les nostres terres, fer-ne comparances amb altres països, aplegar i avaluar mots i conceptes, efectuar, espigolar i contrastar lectures. De fet, l'autor va començar la tasca de preparar una terminologia de mots geogràfics catalans fa tres o quatre decennis, lluny de Catalunya i amb ganes de tornar-hi. Una certa enyorança i una certa esperança expliquen a bastament la forta empenta inicial. La il·lusió i la tenacitat han mantingut una pretesa regularitat en la feina dels primers temps, que s'ha fet més densa i contínua en els dos darrers anys. Així, hom ha arribat ara, venturosament, a la fi del treball.

«A la fi...» és un dir. Estem segurs que el professor Marc-Aureli Vila sent ja la necessitat, o la sentirà aviat, de fer-hi alguns afegitons. I cal pensar que la fecunditat d'una obra d'aquestes característiques mou i remou també la curiositat i la voluntat d'altres. Però ara comptem ja amb un treball ampli i fet amb ben diverses fonts, aplegat amb tot entusiasme i cura. En definitiva, una bona contribució a una recollida i a una anàlisi de mots i termes no sols d'interès per als geògrafs sinó també per a tots els catalans i per a tots aquells que sentin una atracció per l'estudi de la nostra terra i la nostra gent.

Sols ens resta expressar l'agraïment per l'immerescut honor que tant l'autor com la Societat Catalana de Geografia ens han conferit en demanar-nos

unes paraules nostres de presentació d'aquest llibre. Probablement, poca cosa hi hem pogut aportar; almenys hem aprofitat l'ocasió per a manifestar públicament la nostra admiració per la tasca realitzada pel professor Marc-Aureli Vila i per l'encert, per part de la Societat Catalana de Geografia, de patrocinar i publicar aquesta obra.

Abans ja insinuàvem que ara queda en mans dels geògrafs catalans, com un repte, anar culminant el contingut d'aquest llibre, cada vegada amb major amplitud, profunditat i rigor, cercant els nous termes i les noves accepcions que el desenvolupament de tota ciència comporta. D'aquesta manera, el treball, acabat, és ja un notable resultat del passat i del present, disposat a rebre noves embranzides, de cara a un futur que albirem com a extraordinàriament divers i canviant.

JOAN VILÀ I VALENTÍ

Vicepresident

Secció de Filosofia i Ciències Socials

Institut d'Estudis Catalans

PRESENTACIÓ

El desenvolupament dels estudis geogràfics ha comportat i comporta que sorgeixin, del vell tronc de la geografia descriptiva, diversitat de branques a les quals l'anàlisi i la síntesi dels especialistes anà incrementant-ne el valor científic. Cada branca ha generat la seva pròpia i extensa terminologia.

Ensems, s'anaren establint contactes amb altres disciplines científiques que, d'una manera o altra, i semblantment a com succeïa amb la geografia, estaven relacionades amb els aspectes físics del nostre planeta i també amb les relacions i actuacions dels éssers humans que l'habiten.

Desitjaríem que aquest recull de termes geogràfics en llengua catalana es consideri, únicament, com un intent i no com un treball enllestit. Amb aquesta idea iniciarem el treball fa molts anys i allunyats del país.

És evident que s'hi trobaran mancances, tant pel que fa als termes científics com pel que fa als termes que provenen del parlar de la nostra gent. Agraïrem que qui trobi una o més mancances ens ho faci conèixer. Era, però, necessari iniciar la tasca.

Finalment, volem agrair al doctor Joan Vilà i Valentí el seu generós pròleg, i al senyor Josep M. Mestres l'acurada i precisa revisió del text.

M.-A. V.

INSTRUCCIONS PER AL MANEIG DEL RECURR

1. ORGANITZACIÓ GENERAL

Aquest recull terminològic està disposat en forma d'articles, cadascun dels quals és format de l'entrada, que encapçala l'article i és compost en lletra **negreta rodona**, i el contingut, organitzat en accepcions (una o diverses). Si es tracta d'un manlleu no adaptat, l'entrada és composta en lletra **negreta cursiva**.

Cada accepció conté una definició, composta en lletra rodona, i, si s'escau, un o més exemples, aquests darrers compostos en lletra *cursiva*. Si n'hi ha més d'una, les accepcions són precedides d'un número d'ordre compost en lletra **negreta rodona**.

Les accepcions més diferenciades semànticament estan disposades en articles diferents, i les entrades corresponents han estat numerades amb superíndexs a fi distingir-les entre si.

Així mateix, les entrades formades per més d'un mot constitueixen articles a part; és a dir, que no depenen del mot nucli, com s'esdevé en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, al qual remetem per a qualsevol aclariment sobre el sentit de les accepcions.

Cal advertir, però, que no són definits alguns dels termes que ja figuren, amb el sentit que interessa en aquesta obra, en el diccionari normatiu suara esmentat.

2. LA GRAFIA DELS TERMES I L'ORDENACIÓ DE LES ENTRADES

Les entrades són escrites en minúscula, llevat d'algunes lletres sol-

tes i dels noms propis, que porten la inicial en majúscula. Els mots *Sol* i *Lluna* i els termes que designen les divisions estratigràfiques que no comencen per un genèric (*Juràssic*, *Eocè*) apareixen sempre amb la inicial absoluta en majúscula.

El nom de la comarca de la Vall d'Aran —que no apareix com a entrada— figura sempre amb la forma aranesa i porta la inicial de l'article definit aranès en majúscula: *Era Val d'Aran*.

Les entrades estan ordenades alfabèticament pel sistema discontinu —és a dir, mot a mot—, incloent-hi les partícules. Així, *canal d'escolament* es troba després *canal* i abans de *canal de desguàs*.

Les entrades homògrafes estan ordenades pel número del superíndex. D'altra banda, si dues entrades es diferencien únicament per la majúscula inicial d'una d'elles, l'entrada que comença amb minúscula precedeix la que porta la majúscula.

terra¹ *m.* Sòl o paviment [...].

terra² *f. 1.* Seguit d'un adjectiu [...].

Terra *n. pr. f.* El planeta que habitem. [...]

La forma de l'entrada es correspon, en principi, amb la del singular del mot o de l'expressió. Si es tracta d'una paraula que té una forma diferent per a cada gènere, hi figuren completament desenvolupades i separades per una barra inclinada, començant per la forma del masculí, que generalment és la més curta.

geògraf *m.* / **geògrafa** *f.* [...].

fluviomari / **fluviomarina** *adj.* [...].

Les entrades d'adjectius o substantius que remetent a d'altres adjectius o substantius que tenen doble forma fan servir aquesta doble expressió per a remetre-hi.

cretàcic / **cretàcica** *adj.* Cretaci / cretàcia.

3. LA INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA DE L'ENTRADA

Les entrades porten al costat la categoria gramatical abreujada, la qual afecta totes les accepcions de què es compon l'article.

vena *f.* **1.** Conducte natural per on corre l'aigua subterrània.

2. Veta.

Els manlleus no adaptats presenten, abans de la categoria gramatical, l'abreviatura de la llengua d'origen entre claudàtors.

graben [al.] *m.* Fossa, esp. la formada per un bloc deprimat entre dues falles.

S'ha considerat oportú d'indicar, també entre claudàtors i en la mateixa posició, la forma irregular del plural de l'entrada en els casos en què ho fa el diccionari normatiu. No s'indica en cap cas la flexió verbal, per a la qual remetem a aquest diccionari.

talús [pl. *talussos*] *m.* **1.** Inclinació natural de la superfície del terreny. [...]

Així mateix, els mots invariables quant al nombre porten la indicació «inv.» entre claudàtors al costat de l'entrada.

temps [inv.] *m.* Estat climàtic [...].

Algunes entrades presenten marques valoratives de mena diversa —cronològiques, sociolectals, etc.— compostes en lletra versaleta.

quartó *m.* ANT. A Eivissa, divisió de les terres de fora muralla.

4. LA DEFINICIÓ I ELS EXEMPLES

Hi ha definicions que consisteixen en un sinònim:

portella *f.* Portell.

La major part, però, consisteixen en una fórmula perifràstica:

portell *m.* Pas o camí estret entre dues altures.

Les accepcions amb dues definicions equivalents, la primera perifràstica i la segona sinonímica, van separades entre si per un punt i coma.

solell *m.* Vessant més assolellat; solana.

Altrament, són separades per comes.

tocom *m.* Indret, lloc, paratge.

Hi ha algunes remissions entre articles que són precedides per les abreviatures «V.» ('vegeu') o «V. t.» ('vegeu també'), segons que es tracti d'una remissió absoluta o bé del lloc on es pot trobar informació complementària sobre el terme de l'entrada.

grau Celsius *m.* V. *escala termomètrica*.

termomètre *m.* Instrument per a mesurar la temperatura. V. t. *escala termomètrica*.

En algunes definicions verbals es fa constar el subjecte del verb definit, que apareix al començament de la definició, seguit d'una coma.

escolar-se *v. pron.* L'aigua, córrer per un canal, per un riu, etc.

En les definicions dels verbs transitius, la part de la definició que correspon al complement directe del verb definit figura emmarcada per unes claus formades per angles obtusos.

amarar *v. tr.* Mullar intensament (un terreny) de manera que l'aigua el penetri profundament. [...]

A continuació de la definició, sovint hi ha un o més exemples d'ús de la forma de l'entrada, els quals poden contenir informació enciclopèdica d'aquesta.

terra vegetal *f.* Capa superior d'un sòl ric en humus. *Els sòls que rodegen Santa Coloma de Farners (Selva) presenten escassa terra vegetal.*

epiclàstic / epiclàstica *adj.* Dit del material sedimentari format per l'acció dels agents exteriors de l'escorça terrestre. *Les roques epiclàstiques poden ésser atmoclàstiques, hidroclàstiques i bioclàstiques.*

raig verd *m.* Il·luminació de tonalitat verda, observable per breus moments i en rares ocasions, que es produeix a mar obert en el moment de desaparèixer el Sol a l'horitzó. *Ens fou possible observar el raig verd en ple Atlàntic un dia del mes de maig de 1939.*

LLISTA D'ABREVIACIONS

'	minut sexagesimal	kV	quilovolt
<	menys de	ll.	llatí
>	més de	<i>loc. adj.</i>	locució adjectival
%	tant per cent	<i>loc. adv.</i>	locució adverbial
‰	tant per mil	<i>loc. v.</i>	locució verbal
°	grau sexagesimal	m	metre
°C	grau Celsius o grau centígrad	<i>m.</i>	[substantiu] masculí
acc.	accepció	<i>m. pl.</i>	[substantiu] masculí plural
<i>adj.</i>	adjectiu	m ²	metre quadrat
<i>adj. f.</i>	adjectiu femení	m ³	metre cúbic
<i>adj. m.</i>	adjectiu masculí	m ³ /s	metre cúbic [partit] per segon
al.	alemany	mm	mil·límetre
angl.	anglès	<i>n. pr.</i>	nom propi
ANT.	[emprat] antigament	<i>n. pr. f.</i>	nom propi femení
aprox.	aproximadament	<i>n. pr. m.</i>	nom propi masculí
ar.	aranès	NO RECOM.	[ús] no recomanable
cast.	castellanisme	OBS.	[mot/sentit] obsolet
ESP. / esp.	especialment	P. ANAL.	per analogia
<i>f.</i>	[substantiu] femení	p. ex.	per exemple
<i>f. pl.</i>	[substantiu] femení plural	P. EXT.	per extensió
FIG.	[en sentit] figurat	<i>pl.</i>	[en] plural
fr.	francès	pl.	plural / [forma del] plural
gaèl.	gaèlic	POP.	[emprat] popularment
hab.	habitant, habitants	<i>sing.</i>	[en] singular
IMPRÒP.	[emprat] impròpiament	<i>tr.</i>	[verb] transitiu
<i>intr.</i>	[verb] intransitiu	<i>v.</i>	verb
inv.	[mot] invariable	<i>v.</i>	vegeu
kg	quilogram	<i>v. intr.</i>	verb intransitiu
km	quilòmetre	<i>v. pron.</i>	verb pronominal
km ²	quilòmetre quadrat	<i>v. t.</i>	Vegeu també
km ³	quilòmetre cúbic	<i>v. tr.</i>	verb transitiu
km/h	quilòmetre [partit] per hora	VULG.	[emprat] vulgarment

RECUILL TERMINOLÒGIC

A

a mig aire *loc. adv.* En un lloc o en un sector situats a la meitat d'un vessant. *A mig aire de la serra.*

abaixar *v. tr.* Rebaixar, disminuir l'alçària, el gruix, ⟨d'una cosa⟩.

abancalat / abancalada *adj.* Dit del vessant o pendís on els bancals o feixes es superposen de manera esglaonada. *El conreu abancalat es troba en tots els paisatges de muntanya dels països de llengua catalana.*

abandonat / abandonada *adj.* Dit de la llera d'un riu que ha desviat el seu curs. *Un meandre abandonat.*

abarrancat / abarrancada *adj.* Dit del terreny on els barrancs caracteritzen el paisatge. *A Castellolí (Anoia), les zones abarrancades són molt notables.*

abiòtic / abiòtica *adj.* **1.** Dit del lloc profund del mar on hi ha escasses manifestacions de vida, esp. de tipus vegetal.

2. Dit de la regió d'alta muntanya on no existeixen formes de vida.

abís [pl. *abissos*] *m.* Abisme.

abismal *adj.* Abismós.

abisme *m.* **1.** Gran profunditat marina.

2. Lloc entre muntanyes, de gran profunditat i generalment de parets verticals.

abismós / abismosa *adj.* Que es refereix als abismes. S'utilitza principalment per a referir-se a les grans profunditats marines.

abissal *adj.* Dit de la zona més profunda dels mars; entre 3.000 i 7.000 metres de fondària. *En aquestes profunditats la fauna és carnívora perquè no existeix vida vegetal.*

ablació *f.* **1.** Degradació d'un terreny per erosió. L'ablació fluvial rep el nom de *levigació*.

2. Fusió d'una glacera en la superfície, interiorment i en el fons per efecte del sol, de l'aire calent, de la calor de la terra, etc.

aborigen¹ *m. / f.* Individu aborigen.

aborigen² *adj.* Originari / originària del país on viu; indígena.

aborronar-se *v. pron.* Els núvols blancs, formar-se en gran quantitat i distingir-se, relativament, cada un d'ells dels que són a tocar.

abrasió eòlica *f.* Desgast de les roques per l'acció dels vents.

abrasió marina *f.* Acció destructora del mar en certes costes que fa que aquestes retrocedeixin. El material arrencat acreix la plataforma continental. *En els caps de Sant Antoni, Sant Martí i la Nau, de la costa valenciana, s'observen plataformes d'abrasió marina entre 25 i 50 metres d'altitud.*

abric *m.* **1.** En nàutica, lloc costaner que ofereix, per les seves característiques —defensa dels vents i dels corrents marítics— protecció a les embarcacions.

2. En terra, i esp. en les muntanyes altes, lloc protegit dels vents o de les precipitacions atmosfèriques.

abrupte / abrupta *adj.* Espadat / espadada, dit del terreny trencat difícil de transitar. *Les Corberes, al Rosselló, presenten un escarpat de falla molt abrupte.*

absentisme *m.* Situació de qui es manté apartat de la seva propietat agropecuària, però que en rep els beneficis.

acanalat / acanalada *adj.* Dit del vent o del corrent fluvial que passen per un indret estret, com pot ésser un congost. *El vent fred del Pirineu baixa acanalat per la vall del riu Cardener.*

accident *m.* Relleu, depressió o qualsevol altra desigualtat del terreny.

accidentat / accidentada *adj.* Dit del terreny que presenta accidents. *Un paisatge accidentat. Una costa accidentada. La costa del NE de Mallorca és molt accidentada a causa dels estreps de la serra de Tramuntana.*

acció eòlica *f.* Qualsevol dels efectes que originen els vents: deformació d'arbres, dipòsits de materials, erosió

dels sòls, etc. *Les dunes més o menys fixades de la costa valenciana propera a Alacant s'originaren per l'acció eòlica en unes platges sorrenques.*

àcid / àcida *adj.* Dit de la roca o el magma que contenen més del 66 % de sílice. Els que en contenen entre el 52 % i el 66 % són intermedis, i els de menys del 45 % són ultrabàsics. *El turó de Rossell (341 m), al NE de Lloret de Mar (Selva), està format per granit aplític de tipus àcid.*

acidesa *f.* V. *coeficient d'acidesa*.

acidificació del sòl *f.* Augment de l'acidesa del sòl per l'arrossegament dels ions bàsics i llur substitució per ions d'hidrogen. Aquesta acció es deu a l'aigua.

acidulació de l'aigua *f.* Acció de fer tornar lleugerament àcida l'aigua a conseqüència d'haver-hi actuat un àcid feble o una escassa quantitat d'un àcid fort.

aclimatació *f.* Procés pel qual un cos orgànic —persona, animal o vegetal— s'adapta a un clima i a unes condicions del medi físic diferents dels que li eren naturals.

aclínic / aclínica *adj.* Dit de l'indret de la superfície terrestre on l'agulla imantada es manté en una inclinació magnètica de zero graus i és sotmesa a una força vertical nul·la.

acre *m.* Unitat de superfície tradicional britànica que equival a 4.047 m².

actí *m.* Unitat de mesura de la intensitat calorífica dels raigs solars. Equival a la calor necessària per a fondre, en un minut, una làmina de gel d'una milionèsima de metre de gruix que està a zero graus.

àctic / àctica *adj.* Dit de la zona marítima intermèdia entre el sòcol continental i el mar profund.

actínic / actínica *adj.* Dit de la zona marítima que té una profunditat menor de 200 metres. Aquestes aigües reben els efectes de la radiació solar, els quals es fan notoris en la vida animal i vegetal.

activitat eruptiva *f.* Activitat volcànica que s'esdevé en intensificar-se la pressió dels materials fosos —líquids o gasos— a l'interior de l'escorça terrestre.

activitat industrial *f.* Camp de l'economia de producció en el qual la tècnica i la maquinària, així com l'alt finançament, són la base. En les sèries econòmiques, es computa mitjançant les xifres indicadores de l'ocupació de la mà d'obra en cada branca industrial.

acumulació *f.* **1.** En geomorfologia, acció de dipositar-se en certs llocs de la superfície terrestre materials transportats per rius, glaceres, vents (transport eòlic), corrents marítims, etc. *Les morrenes de les altes valls pirinenques són el resultat de l'acumulació de materials transportats per antigues glaceres.*

2. Resultat d'aquesta acció.

adàsic / adàsica *adj.* Dit de la vegetació deguda a l'obra de l'home a causa del conreu, la reforestació, etc.

adiabàtic / adiabàtica *adj.* Dit del canvi en la temperatura de l'aire sense que hi intervingui un agent directe d'escalfament o de refredament. Aquest fenomen ocorre quan l'aire s'expansiona en elevar-se perquè troba menys pressió. Succeeix a l'inrevés quan la massa d'aire descendeix, o sigui, quan troba més pressió.

adob *m.* Producte d'origen orgànic o mineral que, en ésser barrejat amb la terra sota conreu, aporta a les plantes substàncies que milloren llur desenvolupament.

adoberia *f.* Establiment on s'adoben pells.

adossament *m.* Recolzament d'una formació geològica en una altra, o d'un centre poblat respecte a una vessant o a un graó del relleu. *L'adossament de la ciutat de Sóller (Mallorca) al peu de la vessant nord de la serra de Tramuntana és característic.*

advenció *f.* **1.** Acció de traslladar-se horitzontalment una massa d'aire. És el factor predominant en la formació dels vents.

2. Resultat d'aquesta acció.

aeconòmic / aeconòmica *adj.* Dit del territori o l'indret que, per raons diverses, no es consideren capaços d'activitats econòmiques en un moment determinat. *Un ambient aeconòmic pot convertir-se, amb el temps, en un ambient econòmic.*

aeroaquós / aeroaquosa *adj.* Dit del sector atmosfèric que es caracteritza per la presència d'aigua en l'aire.

aerodinàmica *f.* Part de la mecànica que tracta dels moviments de l'aire i dels gasos en general.

aeròdrom *m.* Terreny especialment adaptat i amb la infraestructura necessària per a permetre l'enlairament i l'aterratge d'aeronaus.

aeròlit *m.* Bòlid o fragment de bòlid que, en penetrar a l'òrbita d'atracció terrestre, es precipita a terra.

aeròmetre *m.* Instrument per a mesurar la densitat de l'aire i d'altres gasos.

aeroport *m.* Aeròdrom proveït de les instal·lacions corresponents i de serveis permanents per a servir plenament i amb la major seguretat possible les comunicacions aèries i tot el que

comporten: moviment de passatgers, càrrega i descàrrega de mercaderies, etc. Els aeroports poden ésser nacionals (servei interior) o internacionals (servei exterior), o ambdues coses ensem. *Barcelona té el seu aeroport al Prat de Llobregat; aquesta localització ha originat que grans extensions de sòls fèrtils restessin inutilitzats.*

aerosfera *f.* Massa d'aire que rodeja el nostre planeta; atmosfera.

aerosol *m.* Qualsevol de les partícules sòlides o líquides, i globalment totes elles, que es troben en suspensió en l'atmosfera terrestre.

afanític / afanítica *adj.* Dit de la roca magmàtica que no presenta cristalls visibles a ull nu, llevat d'algunes excepcions aïllades.

afeli *m.* En l'òrbita d'un planeta, punt més distant del Sol. Per a la Terra, aquest punt és a 151.996.000 km del Sol.

aflorament *m.* **1.** Acció d'aflorar. *A la plana de Sagunt (Camp de Morvedre), al País Valencià, hi ha un aflorament d'aigua de gran magnitud.*

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Roca o massa mineral que es mostra en la superfície d'un terreny.

aflorar *v. intr.* Un filó o una capa o massa de mineral, traspuntar en la superfície d'un terreny. *La sal de pedra aflora en grans masses a les salines de Cardona (Bages).*

afluent *m.* Corrent fluvial o glacera que aporta la seva massa d'aigua o de gel a un altre riu o glacera. *El riu Cabriel és un afluent del riu Xúquer, al País Valencià.*

afluir *v. intr.* Un corrent fluvial, abocar les seves aigües, en un altre, en un llac o al mar, o bé infiltrar-se en un terreny.

aforament *m.* **1.** Acció d'aforar.

2. Resultat d'aquesta acció.

aforar *v. tr.* **1.** Mesurar la quantitat d'aigua que porta un corrent en una unitat de temps.

2. Calcular la quantitat d'aigua d'un dipòsit hidràulic subterrani o d'un embassament superficial. *L'embassament del riu Xúquer afora 1.100 milions de metres cúbics d'aigua.*

afòtic / afòtica *adj.* **1.** Privat / privada de llum.

2. Dit del sector inferior del sistema pelàgic a partir de 200 metres de fondària, on la manca o l'escassetat de llum impedeixen el desenvolupament de la flora marina. Abans, hom considerava que dificultaven l'existència d'una rica fauna; posteriorment, ha estat demostrat que existeix una variada i nombrosa fauna en les grans profunditats marines.

afrau *f.* Frau. *En les afraus pirinenques hom pot veure boscos d'avets.*

àgata *f.* Varietat de calcedònia formada per capes concèntriques de diversos colors. En alguns casos alterna amb zones d'ametista, jaspi o quars. Quasi sempre deixa passar la llum.

agent atmosfèric *m.* Qualsevol dels agents que, d'una manera o altra, actuen en les roques produint dilatació, concentració, descomposició, canvi químic, etc., com ara la calor solar, el gel, la pluja o el vent.

aglevat / aglevada *adj.* Dit del sòl que, per la cohesió dels materials que l'integren, adquireix fermesa.

aglomeració *f.* Acció o procés pel qual minerals diferents passen a integrar roques compactes.

aglomerat *m.* Material compost per elements volcànics o piroclàstics, sols

o acompanyats d'elements detrítics o epiclàstics.

agostejar *v.* **1. intr.** El bestiar, pasturar pels rostolls al mes d'agost; o sigui, després de la sega.

2. tr. El Sol, musteir (les plantes).

agrari / agrària *adj.* Que pertany o que fa referència al camp. Pot referir-se a les activitats agrícoles o a les pecuàries, o bé a les disposicions legals o normes tècniques que regeixen l'economia agropecuària.

agregat *m.* Nucli poblat que constitueix una entitat menor en un municipi.

agrest / agresta *adj.* Dit de la vegetació que produeix un ambient sense haver estat conreat; inculte. *Un paratge agrest.*

agrícola *adj.* Relatiu a l'agricultura. *La vila de Prada, al Conflent, és el centre d'un ambient eminentment agrícola.*

agricultura *f.* Activitat econòmica que posa en rendiment les terres, sigui pel conreu, sigui per la cria. Hom sol utilitzar més aquest terme per al conreu.

agricultura biològica *f.* Conreu en què no intervenen productes químics com ara fertilitzants, pesticides, insecticides, etc.

agricultura comercial *f.* Activitat agrícola dirigida a proveir de primeres matèries la indústria.

agricultura de consum *f.* Activitat agrícola dirigida a abastar el mercat amb productes frescos.

agricultura de mercat *f.* Activitat agrícola, majorment tecnificada, que proporciona excedents.

agricultura de subsistència *f.* Acti-

vitat agrícola destinada quasi sempre a cobrir els requeriments més essencials dels qui la practiquen, la producció de la qual no arriba, conseqüentment, als mercats.

agricultura diversificada *f.* Activitat agrícola que reuneix diversitat de plantes.

agricultura extensiva *f.* Activitat agrícola que es realitza amb un mínim de mà d'obra i de capital per unitat de superfície.

agricultura intensiva *f.* Activitat agrícola que es realitza amb l'aportació de forts capitals i quantitat de mà d'obra (o maquinària) per unitat de superfície.

agricultura irrigada *f.* Activitat agrícola que rep l'aigua que requereix per la intervenció de l'home, que la canalitza mitjançant recs o l'extrau del subsòl mitjançant pous.

agricultura itinerant *f.* Activitat agrícola de tipus primitiu que es desplaça, amb una periodicitat més o menys curta, d'un lloc a un altre.

agricultura sedentària *f.* Activitat agrícola que es practica en un ambient determinat i de manera continuada al llarg del temps.

agrorologia *f.* Ciència que tracta de la constitució geològica del sòl i de la seva dinàmica en relació amb les activitats agrícoles.

agrologia *f.* Estudi de les terres en llur relació amb les activitats agrícoles.

agronomia *f.* Conjunt de coneixements aplicables al conreu de la terra.

agropecuari / agropecuària *adj.* Dit del que és potestatiu de l'agricultura i de la ramaderia.

agrupament humà *m.* Fusió de dos

o més centres urbans a conseqüència de llur desenvolupament. *Burjassot (Horta) forma part, juntament amb la ciutat de València, d'un agrupament urbà.*

agulla¹ *f.* Cristall de gel extremament petit en forma d'agulla que s'agrupa amb molts d'altres per constituir cirrus.

agulla² *f.* En una elevació orogràfica, roca terminada en punta. *Als Encantats, al Pallars Sobirà, les agulles que els donen el nom dominen l'estany de Sant Maurici.*

aigua *f.* Cos integrat per un volum d'oxigen i dos d'hidrogen. Es troba en la natura en estat líquid, en estat sòlid o en forma de vapor. En estat líquid i pur, és inodora i insípida; incolora en reduïdes quantitats, verdosa en grans masses. Refracta la llum. Es solidifica a 0 °C i s'evapora amb l'escalfor. *Sense aigua no hi ha vida; d'això, se n'ha d'ésser plenament conscient, i cal actuar amb responsabilitat.*

aigua blana *f.* Aigua dolça que, d'origen o bé per un tractament de desenduriment, conté en solució quantitats febles o cap quantitat d'ions de calci, de magnesi o de metalls pesants.

aigua carbònica *f.* Aigua gasosa que conté dissolt anhídric carbònic i àcid carbònic lliure. *Les fonts de Caldes de Malavella (Selva) produeixen aigua carbònica.*

aigua d'escorrentia *f.* Aigua que circula pels vessants de la muntanya i per les lleres que s'hi han format.

aigua estancada *f.* Aigua que roman sense circulació.

aigua fèrrica *f.* Aigua que conté en solució compostos de ferro.

aigua fòssil *f.* Aigua retinguda en una trampa del subsòl.

aigua fresca *f.* Aigua brollada recentment d'una deu.

aigua meteòrica *f.* Aigua que cau o es diposita a terra per efecte de la pluja, la neu, la pedra, la boira, la rosada o la gebrada.

aigua mineral *f.* Aigua que conté substàncies minerals en suspensió o en dissolució en notable quantitat.

aigua moixa *f.* Aigua soma i morta.

aigua morta *f.* **1.** Aigua que està estancada, encara que sigui en un sot, en un pou o en una bassa feta per la mà de l'home.

2. pl. Aigües marines situades en profundes fosses, en les quals no es produeixen moviments. Són manca-des d'aire en dissolució i no permeten la vida vegetal ni animal.

aigua neta *f.* Aigua fluvial amb un contingut reduït de materials sòlids en suspensió o arrossegats, perquè ha circulat sobre un llit de roques dures.

aigua penada *f.* Aigua que no es pot utilitzar sense ésser aixecada, sigui per la mà de l'home, sigui per mitjà d'algun enginy que la supleixi o ajudi.

aigua picant *f.* Aigua carbònica. *Pels voltants de la ciutat de Girona abunden les fonts d'aigua picant estretament relacionades amb les dislocacions tectòniques.*

aigua pluvial *f.* **1.** Aigua de pluja i d'altres meteors considerada en el moment de caure.

2. Aigua procedent de la pluja que es guarda en cisternes.

aigua potable *f.* Aigua considerada plenament acceptable per al consum directe de les persones. Es pot tractar d'aigua en el seu estat natural o bé d'aigua que ha estat tractada eficaçment.

- aigua salvatge** *f.* Aigua que descendeix pels vessants de les muntanyes altes i origina una forta erosió. La seva acció destructiva del sòl pot evitar-se amb la reforestació dels vessants, o bé amb obres que en mitiguin l'efecte.
- aigua servida** *f.* Aigua procedent d'activitats industrials, del regatge, dels usos domèstics, etc. Es tracta d'aigua contaminada que requereix una depuració intensa, tant si es vol tornar a utilitzar com si es vol abocar directament a un corrent fluvial, a un llac o a la mar.
- aigua subàlvia** *f.* Aigua situada en cavitats subterrànies. *A la plana litoral del Baix Penedès és factible l'ex-tracció d'aigua subàlvia.*
- aigua subterrània** *f.* Aigua que es troba entre les roques del sòl i del subsòl, és a dir, en la capa freàtica.
- aigua sulfurosa** *f.* Aigua que conté dissolt sulfur d'hidrogen, d'olor desagradable.
- aigua termal** *f.* Aigua que durant tot l'any ix a la superfície amb una temperatura superior a la de l'ambient. *Hi ha deus d'aigua termal a Caldes de Boí (Alta Ribagorça), Caldes de Malavella (Selva), Caldes de Montbui (Vallès Oriental), Caldes d'Estrac (Maresme), etc.*
- aigua viva** *f.* Aigua de naixement constant, o que sols s'estronca en temps de mota sequedat, que corre per la seva pròpia força.
- aiguabarreig** *m.* Confluència de dos corrents fluvials, d'un corrent amb un llac o d'un corrent amb el mar. *El Segre i la Noguera Pallaresa tenen llur aiguabarreig en el congost de Camarasa, a la comarca de la Noguera.*
- aiguadeix** *m.* Dipòsit fluvial, alluvió.
- aiguafons** [inv.] *m.* Línia al llarg del fons d'una vall considerada com la intersecció de dues vessants oposades. En els deserts sorrencs o petris dels països àrabs rep el nom de *tâlveg*.
- aigualleix** *m.* Al Gironès, terra que deixa un riu o un torrent en les revingudes amb l'arrossegada de les aigües.
- aigualós / aigualosa** *adj.* Dit del terreny carregat d'aigua o excessivament humit.
- aiguamar** *m.* Estany costaner format per l'aigua del mar.
- aiguamoix** *m.* Aiguamoll.
- aiguamoll** *m.* **1.** Petit estanyol o bassa natural on les aigües s'han de consumir per evaporació o perdre's en la terra o en les sorres de la platja pel fet que no tenen sortida (en algunes contrades s'anomena *aiguamoix*). *Bona part dels aiguamolls del Baix Empordà han estat dessecats i transformats en terres de conreu.*
2. Al País Valencià, indret que roman humit quasi permanentment.
- aiguamort** *m.* Terreny humit, gairebé pantanós.
- aiguancix** *m.* Font d'un riu, indret on brolla una deu d'aigua.
- aiguaneu** *f.* **1.** Barreja de pluja i neu.
2. Neu que cau mig fosa.
- aiguat** *m.* Pluja persistent i voluminosa en un paratge determinat. Ocasiona torrentades i inundacions. Els seus efectes poden ésser desastrosos per als sembrats i àdhuc per a les localitats. *En 1957, els aiguats de València ocasionaren grans danys; en alguns llocs, la precipitació fou de 350 mm en un temps breu.*
- aiguavés** *m.* Tros de terra pel qual

s'esmuny l'aigua que plou en un vessant fins que arriba al torrent o riera.

Vilassar de Dalí (Maresme) es troba a l'aiguavés d'un petit serrat.

aiguavessant *f.* Declivitat o pendís d'un relleu per on corren les aigües de pluja o d'un altre meteor, com ara la neu fosa o l'aigua del gel desglaçat.

aigüera *f.* **1.** A Tortosa, rasa.

2. A Menorca, dipòsit d'aigua.

aigüera de la bassa *f.* Extensió de terra especialment destinada a aplegar les aigües de pluja que han d'ésser embassades per a nodrir la bassa particular o comunal. Hom podria dir que és la conca de la bassa.

aigüerol *m.* Aiguamoll.

aigües altes *f. pl.* Nivell dels rius en l'època de pluja.

aigües baixes *f. pl.* Nivell dels rius en l'època seca.

aigües jurisdiccionals *f. pl.* Franja marina que es considera sota la sobirania d'un estat; mar territorial.

aigües mortes *f. pl.* V. *aigua morta* (acc. 2).

aigües negres *f. pl.* Aigües que han estat en ús domèstic o que són sobrants de fàbriques, tallers, vaixells, etc., i les que, per haver passat per terrenys sota conreu, contenen fertilitzants o altres productes químics; aigües usades.

aigües palustres *f. pl.* Aigües de pantans i aiguamolls.

aigües territorials *f. pl.* Aigües jurisdiccionals.

aigües usades *f. pl.* Aigües negres.

aire *m.* Fluid que constitueix l'atmosfera de la Terra, més rigorosament la tro-

posfera, la qual arriba a 10.500 m d'altitud en els pols i a 16.000-17.000 m a l'equador. En condicions normals, l'aire sec conté nitrogen, 79,09 %; oxigen, 20,95 %; neó, 0,0002 %; argó, 1,00 %; diòxid de carboni, 0,03 %; criptó, 0,0001 %; heli, 0,00053 %; xenó, 0,000008 %, i hidrogen, 0,00005 %.

aire atlàntic *m.* Massa eòlica que, procedent de l'oceà Atlàntic per l'oest, s'introdueix a Europa. *El vent humit de procedència atlàntica assegura la ufana dels boscos i les pastures d'Era Val d'Aran.*

aixaragallar *v. tr.* L'aigua, obrir-se camí arrencant {la terra} o enduent-se'n l'arrencada. *La pluja ha aixaragallat la conca. Són terres aixaragallades les de les conques d'erosió de la Conca de Barberà i de Tremp (Pallars Jussà).*

aixella *f.* Vèrtex d'unió de dues formacions orogràfiques, esp. si formen un angle agut; angle orogràfic.

aixopluc *m.* Lloc on posar-se a cobert de la pluja, de la neu, etc. Pot ésser un ambient natural, com una balma o una gran pedra que fa de cornisa.

ajuntament *m.* **1.** Corporació encarregada del govern i l'administració dels interessos d'una ciutat, una vila o un poble.

2. Casa consistorial.

3. Confluència de dos corrents fluvials. *Tocant a Manresa (Bages) es produeix l'ajuntament del Cardener i del Llobregat.*

alabastre *m.* Varietat microcristalina de guix. *A Sarraí (Conca de Barberà) s'explota l'alabastre, que és una varietat del guix.*

alardó *m.* Estacada o altra mena de defensa destinada a deturar la terra

que un corrent fluvial grata o escarbota.

alba *f.* Primera llum del dia, abans de sortir el Sol.

albada *f.* Temps que transcorre des de trenc d'alba fins a la sortida del Sol.

albarda *f.* Guarniment de les bèsties de càrrega que consisteix essencialment en un cotxí ple de palla, de borra, etc., que s'adapta al llom de l'animal i sobre el qual es col·loquen les sàrries.

albergueria *f.* Hostal situat a la vora d'antics camins.

albufera *f.* Espill d'aigua de litoral marí o lacustre en comunicació amb el mar o amb un llac on es produeixen corrents. Un corredor sorrenc la separa del mar o del llac. La comunicació natural entre l'albufera i el mar o el llac es realitza per una o més boques. Amb el temps, pot restar del tot incomunicada del mar o del llac. *Les albuferes del delta de l'Ebre són aprofitades per a la pesca; la de València serveix per a regar perquè rep únicament aigua de riu.*

alcalí / alcalina *adj.* Que conté àlcalis en abundància en relació amb els altres elements components. Si aquesta abundància es dóna en el sòl, s'ha de tenir en compte en el conreu de certes espècies.

àlcali *m.* Qualsevol dels òxids, dels hidròxids i dels carbonats dels metalls alcalins. L'ur principal característica és la solubilitat en l'aigua.

alçament *m.* Resultat de l'acció tectònica que ha elevat una formació geològica per damunt del nivell en què es formà.

alçapremat / alçapremada *adj.* Dit de l'alçament o el desplaçament d'una

formació geològica per l'acció d'una altra que ha actuat a semblança d'un alçaprem.

alçària *f.* Amb relació al relleu, altitud.

aldea *f.* Poblament sense jurisdicció pròpia.

alfac *m.* Banc de sorra, generalment situat a la desembocadura dels rius o dels braços deltaics d'un riu que forma delta. *El port dels Alfacs és al delta de l'Ebre.*

alfalsar *m.* Terreny conreat d'alfals, que és una planta farratgera.

algep *m.* Algeps, guix.

algeps *m.* Guix.

alguer *m.* Prada submarina formada per algues.

alisi [usat generalment en pl.] *m.* Vent regular i constant que bufa a la franja nord subtropical de la Terra de NE a SO, i a la franja sud subtropical de SE a NE. És el resultat del moviment de les masses d'aire polar que avancen vers les regions de baixa pressió atmosfèrica intertropical i el moviment de rotació de la Terra.

allau¹ *f.* 1. Massa de pedra i terra que es desprèn i rellisca pel vessant d'una muntanya.

2. Descens ràpid de la neu en els vessants molt pendents.

allau² *f.* Al Pallars Jussà i al Pallars Sobirà, xaragall.

al·lòcton / al·lòctona *adj.* Dit de la roca o el material els components del qual no s'han format *in situ*.

al·logènic / al·logènica *adj.* Dit del material geològic, del llenguatge, del costum, etc., que té el seu origen fora del lloc on actualment es troba.

al·lotropia *f.* Propietat dels minerals que presenten més d'una forma en un mateix estat físic.

al·lotròpic / al·lotròpica *adj.* Dit del mineral que presenta allotropia. *El grafit i el diamant són formes al·lotròpiques del carbó.*

al·luvial *adj.* Dit del terreny compost per alluvions, en la seva doble accepció d'avingudes d'aigua fluvial i de dipòsits que aquestes transporten. *Les planures formades pels rius i les seves terres de ribera són al·luvials. Ascó (Ribera d'Ebre) està en contacte amb una plana al·luvial formada per l'Ebre.*

al·livió *m.* **1.** Avinguda d'aigua fluvial. **2.** Dipòsit constituït pels llots, les sorres i els còdols transportats pels rius i els altres corrents fluvials. Aquests dipòsits es formen, principalment, en el tram inferior del corrent i en qualsevol altre lloc del seu curs on, per l'escàs desnivell, el corrent aquòs ja no excava. *Els al·luvions quaternaris cobreixen la vall per on, formant meandres, avança el riu Llobregat poc abans d'entrar en el seu delta.*

al·luvional *adj.* Al·luvial.

alou *m.* Propietat rural lliure de tot càrrega i exempta de tot dret senyorial.

alpestre *adj.* Propi de l'alta muntanya. La denominació prové dels Alps, però s'aplica a tot allò que es refereix a les formacions orogràfiques de gran altitud.

alpí / alpina *adj.* Relatiu o pertanyent als Alps o a altres formacions orogràfiques elevades. *Vegetació alpina. Clima alpí. Per sobre els 1.600 m, al Pirineu i al Montseny els sòls que es formen sobre les roques silícies són, generalment, de tipus silicobúmic alpí.*

alqueria *f.* Esp. al País Valencià i a les illes Balears, habitatge rural amb terres de conreu sota regadiu.

alt / alta *adj.* Aixecat / aixecada sobre la terra. Aquest adjectiu integra fre-

qüentment el nom de llocs o localitats. *Vilassar de Dalt i Premià de Dalt (Maresme) contenen l'adjectiu alt aglutinat (< d'alt).*

alta mar *f.* Sector marítim allunyat de la costa més propera 50 km, o sigui, aigües que no poden ésser vistes des de terra. També reben aquesta denominació les aigües marines exteriors al sòcol o plataforma continental.

alteració atmosfèrica *f.* **1.** Acció de capgirar-se l'atmosfera en el seu equilibri mecànic o tèrmic, d'acord amb els elements que la integren o amb els que hi actuen.

2. Resultat d'aquesta acció.

altímetre *m.* Instrument que indica l'altitud respecte al nivell del mar o respecte a un punt que s'ha pres com a base, com ara la plaça d'un poble si hom vol saber l'alçària respecte al poble d'una elevació veïna.

altimetria *f.* Part de la topografia que s'ocupa de la mesura de les altituds.

altina *f.* A les Balears, roca alta coberta d'algues que s'alça del fons marí; antina.

altiplà *m.* **1.** Elevació del terreny que es caracteritza per una superfície més o menys plana. Pot estar totalment o parcialment limitada per cingleres o valls encaixades i profundes. *La Segarra forma un gran altiplà.*

2. Replà de molta extensió a gran altitud.

altiplanell *m.* Altiplà. *L'altiplanell de Busa (Solsonès) està relacionat geològicament amb el Pedraforca.*

altitud *f.* Distància vertical d'un lloc, d'un punt, respecte al nivell del mar. Influeix notòriament en la temperatura, en les precipitacions atmosfèriques i també en l'home i la seva economia.

altitudinal *adj.* Relatiu o pertanyent a l'altitud. *La plana terciària del Baix Ebre, coberta en gran part per dipòsits quaternaris, presenta diversos nivells altitudinals.*

altocúmulus [inv.] *m.* Núvol que es situa entre 3.000 m i 7.000 m d'altitud i pren forma arrodonida. És de color blanc i grisós. Es forma i desapareix ràpidament.

altostratus [inv.] *m.* Núvol que es forma entre 3.000 m i 7.000 m d'altitud. Pren la forma d'un mantell estriat de color gris de plom. Produïx halos si la llum solar o lunar el travessa.

altura *f.* **1.** Distància vertical d'un punt a la superfície de la Terra.
2. Relació que hi ha entre dues o més realitats geogràfiques. *El riu Anoia afluïx al Llobregat a l'altura de Martorell, al Principat.*

altura piezomètrica *f.* Grau de pressió a què pot estar sotmesa l'aigua subterrània en comprimir-se.

alturó *m.* Turó, petita altura.

alum *m.* **1.** Sulfat doble d'alumini i potassi, ordinàriament cristal·litzat en octaedres, dotat de propietats astringents i estíptiques.

2. PER EXT. Qualsevol dels sulfats dobles isomorfs amb l'alum comú, en què el potassi és reemplaçat per un altre ió monovalent, com el sodi, i l'alumini per un altre ió trivalent, com el ferro, el crom, etc.

alúmina *f.* Òxid d'alumini present abundantment a la naturalesa en diverses formes, una de les quals, la forma anhidra cristal·litzada, constitueix el corindó, el safir, el robí.

alúmina nativa *f.* obs. Silicat d'alúmina.

alumini *m.* Element químic de color

semblant a l'argent, molt dúctil i malleable (símbol, Al). És el metall de més baix pes específic. El mineral denominat *bauxita* és el que conté alumini en major proporció.

aluminós / aluminosa *adj.* Que conté alum o alúmina.

alzinar *m.* Lloc poblat d'alzines. *A Montserrat, a 700 m d'altitud existeix un espèc alzinar.*

amarar *v. tr.* Mullar intensament (un terreny) de manera que l'aigua el penetri profundament. *Una bona part de les terres deltaïques de l'Ebre estan amarades.*

ambient físic *m.* Ambient geogràfic, conjunt de factors físics (clima, relleu, vegetació, etc.) que integren un paisatge natural determinat. Condiciona, però no determina, les activitats humanes; l'home, per la seva part, el condiciona d'acord amb les seves necessitats. V. t. *paisatge humanitzat.*

ambient geogràfic *m.* Ambient físic.

ametista *f.* Pedra transparent formada per quars tenyit per òxid de manganès. Té color violeta més o menys viu. S'usa en joieria.

ametllerar *m.* Indret plantat d'ametllers.

amfibol *m.* Nom que es dona a l'hornblenda per antonomàsia. Hom reserva el terme *amfibols* per designar un grup de minerals.

amfibòlic / amfibòlica *adj.* Relatiu o pertanyent als amfibols.

amfibolita *f.* Roca metamòrfica d'estructura més o menys esquistosa o granelluda, composta principalment d'amfibol. Sol contenir feldspats i, secundàriament, altres minerals. Apareix intercalada amb altres roques, també metamòrfiques.

amfiteatre *m.* **1.** Vall o depressió de forma el·lipsoïdal i amb vessants més o menys esgraonats.

2. Complex morrènic, de forma similar a un amfiteatre, que en la part inferior sol reunir un o més llacs de represa. En aquest cas, la part inferior ocupa el lloc d'una antiga gelera. *La vall de Querol (Cerdanya) és inclosa en un amfiteatre de morrenes.*

amfiteatre morrènic *m.* Arc format per morrenes glaciàls segons la distribució dels materials sòlids aportats en rossec per antigues geleres.

amiant *m.* Asbest.

ammonit *m.* Conquilla fòssil en forma d'espiral pertanyent a un mollusc extingit característic del Secundari.

amoltonament *m.* **1.** Acció d'amoltonar-se.

2. Resultat d'aquesta acció.

amoltonar-se *v. pron.* Presentar característiques gregàries, com pot ésser una gran munió de roques.

amorf / amorfa *adj.* Dit de la matèria que té totalment desordenades les peces estructurals moleculars, atòmiques o iòniques.

amorriador *m.* Indret on s'amorria el bestiar.

amorriar-se *v. pron.* El bestiar, fer la migdiada a l'ombra.

ampit *m.* Elevació que voreja un paisatge pla.

amplitud tèrmica *f.* Diferència de temperatura en un indret durant un període de temps determinat (dia, mes, any, etc.).

anabàtic / anabàtica *adj.* Dit del vent suau que s'origina per les masses d'aire que remunten els vessants de les muntanyes i ocupen el lloc on

es troben masses d'aire més fredes que es retiren.

anastomosi *f.* Desenvolupament d'un corrent fluvial de manera extensa en diversos braços. Pot ésser un desenvolupament temporal o permanent. És el cas dels deltes.

anatèxia *f.* Fusió total o parcial de les roques metamòrfiques en zones profundes del planeta, la qual cosa origina els magmes secundaris.

ancó *m.* Badia petita.

ancoratge *m.* Indret del mar, d'un gran llac o d'un riu navegable on les naus poden ancorar.

andana *f.* Cleda mòbil de fusta.

andesita *f.* Roca volcànica que correspon, per la seva composició i textura, a les denominades *porfirites*, i per la seva composició, a les roques plutòniques denominades *diorites*. Són de la primera època del Terciari.

androna *f.* **1.** Llenca estreta de terreny sense edificar entre dues cases contigües.

2. P. EXT. Depressió o fossa entre muntanyes o entre una alineació muntanyosa i la línia de la costa. *Premià de Mar (Maresme) s'estén en una androna de litoral de sòls saulonencs.*

anemometria *f.* Part de la meteorologia que s'ocupa de la mesura de la velocitat i la intensitat dels vents.

ànima *f.* En demografia, persona, habitant.

anivellament *m.* **1.** Acció de determinar les altures de diversos punts d'una superfície amb el nivell.

2. Resultat d'aquesta acció.

ansa *f.* Badia petita.

antàrtic / antàrtica *adj.* Que corres-

pon al pol Sud, que n'és a prop o que s'hi refereix.

antecedent *adj.* Dit del riu que, mantenint el seu curs, ha tallat els terrenys que trobava en avançar. Es fa servir aquesta denominació perquè es refereix a un curs d'aigua que antecedeix l'actual topografia.

anticicló *m.* Àrea de màxima pressió baromètrica on l'estat del temps és de bonança i agradable. L'aire obeeix a components descendents de progressió; baixa i es mou lateralment, amb poca força i velocitat. Acostuma de precedir els temporals giratoris.

anticlinal *m.* Plegament convex de l'escorça terrestre que pot formar una muntanya amb els seus vessants i la seva carena (en oposició a *sinclinal*). *Un anticlinal prop de Blancafort (Noguera) domina el congost de la Noguera Ribagorçana.*

anticlinal asimètric *m.* Anticlinal amb plegaments molt inclinats cap a un costat i de menor inclinació manifesta per l'altre costat.

anticlinori *m.* Conjunt de plegaments entrants i sortints en els quals domina la forma anticlinal.

antina *f.* Roca situada a flor d'aigua prop de la costa.

antracita *f.* Carbó mineral ric en carboni que conté escasses matèries volàtils.

antropogeografia *f.* Geografia humana.

antropologia *f.* Ciència que estudia les condicions socials i econòmiques dels diversos agrupaments humans i que estableix les edats o etapes recorregudes en tots els camps econòmics i culturals.

antropozoic / antropozoica *adj.* Relatiu o pertanyent a l'Antropozoic.

Antropozoic *m.* Era caracteritzada per la presència de l'home en la Terra; Quaternari.

any astronòmic *m.* Any sideral.

any llum *m.* Unitat de longitud, emprada en astronomia, equivalent a la distància que la llum recorre en un any, és a dir, 9.461.000.000.000 km.

any sideral *m.* Temps que empra la Terra a recórrer la seva òrbita al voltant del Sol: 365 dies, 6 hores, 9 minuts i 11 segons.

àpex *m.* Punt de l'esfera celeste cap a on es dirigeix, en el seu moviment de translació, el sistema solar.

apicultura *f.* Crià de l'abella amb fins econòmics pel que fa a la mel i a la cera.

aplita *f.* Roca leocòcrata de gra fi, més rica en sílice i àlcals que aquella de la qual procedeix. S'originà per diferenciació dels magmes de roques profundes. Sol presentar-se en discs o en filons. *Prop de Calella (Maresme), hom pot veure discs d'aplita que creuen el granit.*

aplític / aplítica *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a l'aplita.

2. Semblant a l'aplita.

apogeu *m.* **1.** Punt més allunyat de la Lluna respecte a la Terra. La distància mitjana és de 383.365 km.

2. Punt més allunyat del Sol respecte a la Terra. La distància mitjana és de 145.509.000 km.

aqüífer¹ *m.* Capa o estrat de roca o nivell on s'acumula, o per on circula, l'aigua subterrània a causa de la porositat de les roques i de la pressió hidrostàtica que exerceix la mateixa aigua.

aqüífer² / aqüífera *adj.* **1.** Que porta, que conté o que segrega aigua.

2. Relatiu o pertanyent a l'aqüífer.

aragall *m.* A la Segarra, xaragall.

aragonita *f.* Carbonat de calci, a vegades translúcid, que cristallitza en prismes rectes, hexagonals, adés en cristalls solts, adés formant grup.

arbreda *f.* Lloc poblat d'arbres.

arbúcia *f.* Vegetació arbustiva que forma el sotabosc.

arc de Sant Martí *m.* Fenomen meteorològic en el qual es fan presents un o més arcs acolorits i concèntrics en el cel i en posició contrària a la del Sol; iris. S'origina en travessar els raigs solars una cortina de pluja fina, boirina, etc. Els colors són els de l'espectre.

arc insular *m.* Arc discontinu format per illes, les quals constitueixen els cims emergits d'una serralada de la mateixa disposició, submergida. *Les illes Balears formen un arc insular.*

arc iris *m.* Arc de Sant Martí.

arc muntanyós *m.* Formació orogràfica en forma d'arc més o menys obert. El lloc d'unió d'ambdós braços rep el nom de *vèrtex*.

arc tectònic *m.* Arc orogràfic l'estructura del qual assenyalava el seu origen tectònic; o sigui, que és el resultat de moviments orogènics. *Formen un arc tectònic les serres d'Onil, Carrascal d'Alcoi i la Serella al País Valencià.*

arcaic / arcaica *adj.* 1. Dit de la sèrie de terrenys més o menys clarament estratificada i no declinada que forma el substrat de la resta de la sèrie estratigràfica, a la qual iguala o guanya en gruixària.

2. Relatiu o pertanyent a l'Arqueà.

arcifini *adj.* Dit del territori que té

límits naturals, com ara rius, platges i muntanyes. *Una platja arcifini.*

arcosa *f.* Gres feldspàtic format de grans de quars i de feldspat més o menys compactes. Per la mida dels grans, s'assembla al granit. Prové de la desintegració del granit o del gneis. *Es troben sòls d'arcosa en les proximitats de Santa Coloma de Farners (Selva).*

ardentia *f.* Reverberació fosforescent que sol mostrar-se en les ones agitadaes i, a vegades, en la mar tranquil·la.

àrea *f.* 1. Superfície de terra, aigua o aire compresa en un perímetre determinat.

2. Mesura de superfície equivalent a 100 m².

àrea anticiclònica *f.* Espai atmosfèric on la pressió és més alta que en les zones del seu voltant situades a un nivell semblant.

àrea ciclònica *f.* Espai atmosfèric en què la pressió és més baixa que en les zones del seu voltant situades a un nivell semblant.

àrea cultural *f.* Territori en què s'ha desenvolupat o es desenvolupa una cultura tipificada, expressió de la qual és la parla pròpia del país, tant més que es manifesta plenament i geogràficament a través de la toponímia. *Els territoris de parla catalana formen una àrea cultural.*

àrea industrial *f.* Superfície prèviament planificada d'acord amb les finalitats industrials —servei d'aigua, fonts d'energia, evacuació de les aigües negres, etc.— i dotada amb els corresponents sistemes de comunicació, en la qual funcionen diverses empreses manufactureres. Estan complementades amb urbanitzacions per als qui treballen en les indústries.

àrea metropolitana *f.* Territori que agrupa àrees municipals que han mancomunitat llurs serveis. El constant millorament de les comunicacions urbanes i interurbanes i l'expansió dels nuclis urbans origina una intensa interrelació entre llurs poblacions, tant en l'aspecte econòmic com en el social, fet que ha menat a aquest tipus d'agrupacions. *El municipi de Barcelona i els límits del Barcelonès i altres comarques que es troben en la situació esmentada componen una àrea metropolitana.*

àrea urbana *f.* Superfície edificada en la qual les infraestructures viàries i els serveis públics de caràcter urbà li confereixen unitat i continuïtat ambientals pel que fa a la utilització del terreny i a la vida dels ciutadans.

arena *f.* Sorra, fracció de la base sòlida del sòl constituïda per partícules el diàmetre de les quals varia entre 2 mm i 0,062 mm.

arena aquífera *f.* Arena subterrània amb un alt contingut d'aigua.

arena coral·lina *f.* Arena composta per restes de coral.

arena movedissa *f.* Material arenós dipositat en el litoral marítim o en la riba d'un riu o d'un sector lacustre, molt carregat d'aigua, que forma un toll. Superficialment, pot semblar un terreny ferm, però en realitat és perillós per a les persones, els animals i els vehicles, ja que els pot arribar a engolir completament.

arenal *m.* Terreny recobert d'arena; sorral, areny.

arenós / arenosa *adj.* Dit del sòl abundant en arena o sorra.

areny *m.* 1. Platja neta i espaiosa formada d'arena.

2. Dipòsit d'arena més o menys proper a la vora del mar o d'un riu.

3. Tros de jaç de riu o de riera cobert de macs o còdols.

4. En terres molt seques, com alguns trossos dessota Montserrat, naixement d'una aigua o una petita deu.

aresta *f.* Sortint del terreny de forma aguda, compost, quasi sempre, de roques dures. Molt freqüentment constitueix la línia divisòria dels vessants principals o secundaris d'aquest terreny. *La serra del Cadí forma una prolongada aresta.*

argent *m.* Plata, element químic (símbol, Ag). Es troba natiu (en forma de dendrites), forma filons o bé integra altres minerals (com ara la galena). Color propi (argentat) i brillantor metàl·lica.

argila *f.* 1. Qualsevol dels minerals de les argiles (caolí, illita, etc.).

2. Barreja de sílice, alumina i aigua amb qualsevulla altra substància. Les argiles es classifiquen en cinc grups que poden tenir més o menys impureses. D'acord amb les seves característiques, poden ésser diversament utilitzades. Són abundants en l'escorça terrestre.

argila esmèctica *f.* Argila compacta de fractura concoide, suau al tacte, que hom pot polir amb l'ungla i que s'adhereix poc a la llengua. Color verd brut, beix o groc. No forma pasta amb l'aigua. Deixatada en aigua, produeix escuma.

argil·lita *f.* Roca composta, sense fissilitat, provinent de la consolidació d'una argila.

argil·loarenós / argil·loarenosa *adj.* Dit del sòl on figuren, mesclats, argila i sorra. Quan un terreny és dominantment argilós, hom hi barreja sorra per tal de poder-lo conrear amb èxit.

argilós / argilosa *adj.* Dit del sòl en el qual domina plenament l'argila. *Al Pallars Jussà abunden els estrats horitzontals o escassament inclinats de roques argiloses.*

àrid / àrida *adj.* Dit del terreny sec, d'escassa humitat. La condició d'àrid es perd pel regatge. *La plana d'Urgell és naturalment àrida; el regatge l'ha feta fructífera.*

aridesa *f.* Qualitat d'àrid. *Pels voltants d'Alacant dominen els terrenys on l'aridesa és manifesta.*

armoricà / armoricana *adj.* Dit de la formació geològica constituïda, bàsicament, per esquistos cristal·lins del Precambrià plegats.

arna *f.* Buc, rusc, clos artificial destinat a allotjar un eixam d'abelles que permet fàcilment l'aprofitament de la mel i de la cera que elaboren.

arqueà / arqueana *adj.* Relatiu o pertanyent a l'Arqueà.

Arqueà *m.* Temps geològic més antic del planeta Terra; Precambrià. Es considera que transcorregué entre 2.500 i 3.800 milions d'anys enrere. En algunes de les seves formacions rocoses s'han trobat testimonis de bacteris i algues.

arqueozoic / arqueozoica *adj.* Arcaic / arcaica.

arran d'aigua *loc. adv.* En la franja de terra limitada pel mar, un llac o un riu en la qual és del tot evident la presència de l'aigua, tant pel que fa a la geografia física (clima, mareas, nivell de les aigües, etc.) com pel que fa a l'urbanisme, el turisme, les comunicacions i els transports.

arrasament *m.* Procés erosiu que sofreix un relleu muntanyós fins a donar lloc a un peneplà.

arrecerat / arrecerada *adj.* Dit del sector protegit de l'acció dels vents forts.

arreic / arreica *adj.* **1.** Dit del territori o paratge sense escolament regular d'aigua per manca o deficiència de precipitacions.

2. Dit de la regió creuada per un corrent fluvial sense afluents, que sol ésser molt àrida i àdhuc desèrtica.

arreisme *m.* Característica dels espais geogràfics que no posseïxen una xarxa hidrogràfica específica per manca de precipitacions aquoses.

arrelar *v. intr.* Fixar-se en un lloc que no és el propi adquirint en el nou assentament béns o posició econòmica i adaptant-se a la manera d'ésser dels seus habitants.

arrossar *m.* Camp plantat d'arròs. *El delta de l'Ebre és terra d'arrossars.*

arrossegall *m.* Material sòlid aportat per aigües descendents d'una formació orogràfica. Es diposita al peu de les muntanyes. *L'androna litoral de Vilassar de Mar (Maresme) s'ha format pels arrossegalls que transporten les rieres.*

arruga *f.* Plec de l'escorça terrestre, esp. el que és petit i poc pronunciat.

artèria fluvial *f.* Corrent fluvial principal d'un territori, per analogia amb les artèries del cos humà.

artèria viària *f.* Via de comunicació en una urbs o en un territori que rep l'afluència d'altres vies subordinades a ella.

artesanía *f.* Activitat econòmica de transformació en la qual s'esmerça més l'esforç i l'habilitat (l'art) de l'home que la màquina.

artesià / artesiana *adj.* Dit del feno-

men natural pel qual les aigües subterrànies sotmeses a pressió hidràulica tendeixen a pujar a la superfície.

artesianisme *m.* Conjunt de factors naturals de mena geològica que, juntament amb tècniques humanes, permeten la instal·lació de mitjans que faciliten l'aprofitament d'aigües subterrànies.

àrtic / **àrtica** *adj.* Que correspon al pol Nord, que n'és a prop o que s'hi refereix.

artiga *f.* Tros de terra, anteriorment cobert de bosc, garriga, etc., preparat per al conreu. *A Sant Andreu de Bancells (Osona), les artigues contrasten amb el bosc.*

artigar *v. tr.* Preparar (un tros de terra) per convertir-lo en espai de conreu.

arxipèlag *m.* **1.** Sector marítim poblat d'illes.

2. P. EXT. Conjunt d'illes més o menys pròximes i relacionades entre elles. *Les illes Balears formen un arxipèlag.*

asbest *m.* Amiant, varietat fibrosa d'amfíbol. Les fibres, generalment, són llargues, fines i flexibles. Aquestes fibres, mal conductores de la calor, es poden teixir (teixits incombustibles) i, barrejades amb el ciment, permeten obtenir diversos materials per a les teulades, la conducció i emmagatzematge de l'aigua, etc.

ascens *m.* **1.** Elevació d'un pla inferior a un altre de superior, esp. elevació de l'aigua del subsòl a l'exterior. *L'ascens de les masses d'aire produeix corrents ascendents eòlics.*

2. Moviment de pujada de les aigües marines per causa de la marea.

asfalt *m.* Betum negre que, en contacte amb l'aire, es solidifica i es torna trencadís. És un hidrocarbur que es troba en estat natural a certes regions petrolíferes, i també es pot

obtenir en les refineries de petroli.

asimetria *f.* Manca de simetria.

asimètric / **asimètrica** *adj.* No simètric / simètrica. Una muntanya ho és quan un vessant és notablement més pendent que l'altre. *La serralada de Cadí és asimètrica: de pendent suau al sud i escarpada —un escarpament de falla— al nord.*

aspre¹ *m.* **1.** Camp de secà.

2. Al Rosselló, terra de còdols. *Hom pot veure els aspres o secaners denominats els Orgues prop d'Illa de Tet (Rosselló).*

aspre² / **aspra** *adj.* Dit del terreny que té la superfície plena de desigualtats.

assalinar-se *v. pron.* Un terreny, augmentar el contingut en sals del sòl per l'efecte, p. ex., de l'ascensió a la superfície de les sals del subsòl a causa d'un regatge massa pronunciat.

assegador *m.* Camí per al bestiar o per a tragar les collites.

assentament *m.* Primera instal·lació d'una persona o d'un grup social en una terra per a explotar-la, per a fundar una llar o un poblat, o, simplement, per a assenyalar possessió o domini.

associació edàfica *f.* Conjunt de sòls contigus d'una regió.

associació vegetal *f.* Associació o grup biòtic natural que resulta de l'ambient climàtic i del sòl. La intervenció humana pot originar-hi modificacions radicals.

assolellada *f.* Acció d'assolellar o d'assolellar-se; insolació.

assolellar *v. tr.* Exposar als raigs del Sol.

assolellat / **assolellada** *adj.* Que

- rep els raigs solars en gran quantitat. *Barberà de la Conca (Conca de Barberà) està situat en un turó assolllat.*
- assut** *m.* Al Baix Ebre i al País Valencià, resclosa. *A Xerta, un assut interromp el lliure curs de les aigües de l'Ebre.*
- asteroide** *m.* Planetoide.
- astre** *m.* Qualsevol dels innumbrables cossos de volums altament diferents que poblen els espais infinits de l'Univers.
- astronomia** *f.* Ciència que estudia els moviments i la natura dels astres, així com l'estructura de l'Univers.
- astronomia geodèsica** *f.* branca de l'astronomia que utilitza les posicions dels astres en el firmament com a punts de referència de les mesures que es refereixen a la forma i les dimensions de la Terra.
- atles** *m.* Col·lecció de mapes que formen un volum o un llibre. *L'atles català que es conserva a la Biblioteca de París és del segle XIV, i és el primer que es va fer en la història de la cartografia.*
- atmoclàstic / atmoclàstica** *adj.* Dit de la formació rocosa integrada per materials sòlids provinents de l'atmosfera.
- atmosfera** *f.* Embolcall gasós de la Terra constituït per l'aire, que és una barreja de molts gasos. Està format bàsicament per la troposfera, la tropopausa i l'estratosfera.
- atol** [o **atol·ló**] *m.* Illa corallina dels mars intertropicals formada per una codina que rodeja un espill d'aigües interiors.
- atossalat / atossalada** *adj.* Dit del terreny on dominen les tosses, és a dir, els monticles més o menys arrodonits. *Les terres del pla de Bages són atossalades.*
- atracar** *v. intr.* Una nau, atansar-se a terra o a una altra nau.
- aturada d'aigua** *f.* En les comarques de poca aigua, resclosa.
- aturonat / aturonada** *adj.* **1.** Dit del relleu o la contrada on els turons dominen la topografia. **2.** Dit de la construcció situada al cim d'un turó. *Un castell aturonat. Una ermita aturonada.*
- atzabeja** *f.* Varietat compacta del lignit. Pot ésser prou dura per a permetre'n el poliment.
- atzembla** *f.* Bèstia de càrrega. *La mula és una atzembla; també ho és el camell en els deserts africans i asiàtics, i la llama als Andes peruans.*
- atzucac** *m.* Camí, carrer o ambient geogràfic infranquejable per un dels seus dos extrems.
- augita** *f.* **1.** Qualsevol dels minerals del grup dels piroxens. **2.** *P. EXT.* Qualsevol dels piroxens monoclíncics.
- auleda** *f.* Alzinar.
- aura** *f.* Vent suau.
- aurèola** *f.* Fenomen atmosfèric que consisteix en un cercle de llum acolorida que rodeja, vist des de Terra, el Sol o la Lluna. *Aurèola solar. Aurèola lunar.*
- aurífer / aurífera** *adj.* Dit de les roques, els sòls o els corrents fluvials que contenen o transporten or.
- aurora** *f.* Llum rosada que precedeix immediatament la sortida del Sol.
- aurora austral** *f.* Aurora polar que es produeix a l'hemisferi sud.
- aurora boreal** *f.* Aurora polar que es produeix a l'hemisferi nord.
- aurora polar** *f.* Meteor lluminós que

es veu al nord a l'hemisferi septentrional (*aurora boreal*), i al sud a l'hemisferi meridional (*aurora austral*).

austral *adj.* Relatiu o pertanyent a l'hemisferi sud.

autòcton¹ *m.* / **autòctona** *f.* Individu autòcton.

autòcton² / **autòctona** *adj.* Originari / originària del lloc on viu; aborigen, indígena.

automatització *f.* Aplicació de normes i sistemes que faciliten el desenvolupament tecnològic i, per tant, l'expansió industrial. *L'automatització industrial ha de respondre a una planificació racional i ha d'evitar que, en aplicar-se, sigui en perjudici de la mà d'obra i dels professionals.*

autopista *f.* Carretera amb calçades separades, una per a cada sentit de la circulació, revolts de radi llarg, sense encreuaments a nivell, amb accessos i sortides adequats, que facilita la intensitat, la rapidesa i la seguretat de la circulació. *L'autopista de Girona travessa, prop de Sant Celoni, la vall de la riera de Vilalba.*

autovia *f.* Autopista amb encreuaments a nivell.

autumne *m.* Tardor.

avantpaís *m.* Territori en contacte amb un relleu de plegament que resistí els moviments que originaren l'esmentat relleu. Ha rebut i pot rebre material erosionat d'aquest relleu.

avantport *m.* Ambient urbà separat de l'ambient portuari, amb el qual manté un estret contacte socioeconòmic.

avenc *m.* Esquerda o obertura estreta i profunda en un terreny càrstic per

on s'introdueix aigua de pluja i d'esorrentia o escolament. L'esquerda o obertura és conseqüència d'enfonaments deguts a l'erosió interna de l'aigua que hi circula. *En el massís de Garraf hi ha avencs, un dels quals és el de les Terradelles.*

avetar *m.* Lloc poblat d'avets. *A l'alt Pirineu existeixen bells avetars entre 700 i 2.000 metres d'altitud.*

avetosa *f.* Avetar, bosc d'avets.

avicultura *f.* Conjunt de tècniques que tenen per objecte la cria d'aviram i la preparació dels seus productes. *A Falset (Priorat) han adquirit importància les granges dedicades a l'avicultura.*

avinguda¹ *f.* Creixent impetuós d'un corrent fluvial.

avinguda² *f.* Via urbana de considerable amplada i de gran presència per les seves característiques.

aviram *m.* Conjunt d'aus de corral: gallines, oques, ànecs, galls dindis, etc.

axial *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a un eix, com ara l'eix fluvial o l'eix orogràfic. *Pla axial. El Pirineu —un massís axial— és el gran eix orogràfic de les terres catalanes.*

2. Dit de l'estratificació sotmesa a una direcció determinada.

azimut *m.* Angle que forma amb el meridià el cercle vertical que passa per un punt de l'esfera terrestre.

azoic / azoica *adj.* **1.** Arcaic / arcaica, dit del conjunt de terrenys més antics de l'escorça terrestre, en els quals no s'han trobat senyals d'organismes.

2. P. EXT. Dit del terreny sense restes orgàniques.

B

bac *m.* Part de la muntanya o de la vall on, a causa de l'orientació, no toca el Sol o toca molt poc; obaga.

badia *f.* Entrada del mar en la costa, d'extensió considerable i amb refugis i fons apropiats per a poder rebre i abrigar embarcacions. L'entrada és ampla; per tant, proporciona menys abric que el port. *La badia de Pollença, a Mallorca, és àmplia i de bona fondària.*

badina *f.* Toll gran.

bad-land [angl.] *m.* Malpaís.

baga *f.* Obaga. *En el vessant abrupte de la serra del Cadí que mira al nord creix el bosc de pi negre en la baga.*

bagant *m.* Comporta d'aigua per a desviar-la.

bagueny *m.* Vessant de muntanya que mira al nord i rep escassa insolació.

baix *m.* En els mars, els llacs i els rius, elevació del fons.

baix al·luvial *m.* Material aportat pel riu en el delta que queda cobert en pujar la marea.

baix fons *m.* Litoral d'escassa profunditat com a resultat de l'aportació,

deguda a corrents fluvials o marítims o a ambdós conjuntament, de materials que han reomplert el fons.

baixada *f.* Camí o carrer que fa pendent.

baixamar *f.* Final o terme del reflux del mar, o estat de la marea en el seu major descens en acabar el minvant o baixant.

baixant *m.* 1. Període de descens de la marea.

2. Pendent del terreny.

balança comercial *f.* 1. Volum i valor de les importacions i exportacions d'un país o entre dos o més països que mantenen intercanvi comercial.

2. P. EXT. Diferència existent entre el total d'importacions i el total d'exportacions.

balança de pagaments *f.* Diferència que resulta de les liquidacions del comerç exterior i de les liquidacions i els pagaments entre dos països determinats o en el conjunt d'aquestes operacions en un sol país.

balanceig *m.* Moviment superficial de les aigües marines i dels grans llacs que està relacionat amb la pres-

sió atmosfèrica, els vents, els corrents i altres factors climatològics.

balast *m.* Grava grossa que s'empra en les naus com a llast, i en les vies ferrades per a assentar les felipes o travesses de ferrocarril.

balç *m.* Al Bages, a les terres del Cardener i a la Segarra, cingle, timba, precipici.

balcera *f.* Indret de molts cingles o balços.

baldana *f.* Falda de la muntanya.

balma *f.* Petita cova oberta naturalment en una roca o feta per un amuntegament de roques. *Els conglomerats de la serra del Montsant reuneixen algunes balmes.*

balneari *m.* Establiment hoteler que disposa de banys d'aigües minerals (sulfuroses, fèrriques, etc.) i forma part de l'organització turística d'un país. *En el territori valencià figura el balneari de Setaigües (Foia de Bunyol), d'aigües sulfuroses.*

baluard *m.* Barri de les cases de pagès en algunes comarques, com ara Osona i el Penedès, així com en les contrades del Cardener i en la costa de Ponent.

banc¹ *m.* **1.** Baix marítim més llarg que ample. Generalment, és de sorra o fang. Hom en troba també en els rius importants i en els llacs.

2. Elevació sobre la plataforma continental. Sol prendre la forma d'una taula submarina.

3. Gran extensió submarina a una altura molt superior al fons marí.

banc² *m.* Mola². *Un banc de seitons.*

banc de boira *m.* Aplegament de boira espessa que es sol formar a les terres baixes en les hores més fredes dels dies hivernals.

banc de núvols *m.* Formació de núvols de la mateixa classe i a certa altitud on la manca de vent o bé vents de molt poca força permeten que persisteixi per un temps notòriament prolongat.

banc de peixos *m.* Mola², esp. en els bancs marítims de poca profunditat.

banc de sorra *m.* Banc marí format per l'aportació de sorres produïda per l'acció dels corrents. Junta amb la sorra hi pot haver altres tipus de sediments.

bancal *m.* **1.** Graó, part de la terra que, pel fet de no estar al nivell de les altres contigües, forma amb elles una mena de grades o esglaonaments.

2. Terrassa amb el talús molt pendent del costat de l'ampit. *En els bancals escalonats dels sòls de llicorelles del Priorat es manté el tradicional conreu de la vinya.*

banquisa *f.* Placa de gel que s'origina per la congelació de les aigües marines superficials en els mars polars.

banys termals *m. pl.* Aprofitament econòmic d'una surgència termal, sovint també mineral, que des de temps remots ha permès la instal·lació d'establiments públics amb finalitats terapèutiques beneficioses per a la salut.

bar *m.* Unitat de pressió, usada en la meteorologia per tal de mesurar la pressió atmosfèrica, equivalent a un newton per cada metre quadrat (símbol, bar). Per raons pràctiques, se sol emprar el seu submúltiple, el mil·libar (símbol, mbar).

bàratre *m.* Abisme.

barda *f.* Camí de bestiar.

bardissa *f.* Formació vegetal, sovint

espessa i impenetrable, constituïda per arbustos espinosos, entre els quals destaca l'esbarzer.

barisfera *f.* Nife, nucli del nostre planeta. Des de la superfície de separació de la pirofera fins al centre de la Terra s'estima que hi ha 3.370 km.

baritina *f.* Sulfat de bari. Es troba en cristalls tabulars de fàcies prismàtica. *Al Principat, s'ha explotat la baritina a Riudecanyes, Prades i Vilanova d'Escornalbou (Baix Camp).*

barògraf *m.* Baròmetre dissenyat per a registrar les variacions de la pressió atmosfèrica durant un temps determinat.

baròmetre *m.* Instrument per a mesurar la pressió atmosfèrica. Pot ésser de mercuri o bé d'un metall sòlid. El primer baròmetre de mercuri fou el de Torricelli (1642), el qual fou perfeccionat per Fortin (1750-1831).

barra sorrenca *f.* Banc o baix de sorra que es forma en el sector d'equilibri entre les aigües fluvials i les aigües marines. Dificulta o fa perillosa la navegació.

barraca *f.* **1.** Petita construcció rústica dels qui treballen en llocs solitaris i apartats: carboners, roders, etc.

2. Habitacle típic de l'horta valenciana. Els murs són de tobes i la cobertura és de materials vegetals. Hom també en troba des de Tortosa (Baix Ebre) fins a Oriola (Baix Segura).

barranc *m.* **1.** Torrent o xaragall que passa entre cingles o ribes.

2. Excavació profunda.

barrancada *f.* **1.** Barranc, esp. el que és molt ample o molt llarg. *Vallespinosa (Conca de Barberà), un petit llogaret, ocupa la barrancada d'un torrent afluent del riu Gaià.*

2. Revinguda del barranc.

barraquisme *m.* Fenomen socioeconòmic relacionat amb l'urbanisme. Es produeix especialment en els països poc desenvolupats o en els sotmesos a situacions de postguerra o de règim socioeconòmic poc estable. Es caracteritza per la construcció de grans barriades d'habitacles misèrrims utilitzant materials de rebuig i amb una evident manca de serveis.

barri¹ *m.* Clos tancat per parets que hi ha, a vegades, davant la façana principal de la casa de pagès; baluard. *Al Maresme és fàcil veure masies amb barri.*

barri² *m.* **1.** Qualsevol de les parts en què es divideix una concentració urbana.

2. Àrea, determinada convencionalment, la població de la qual contribueix a integrar la totalitat dels habitants d'una ciutat o vila. *El barri barceloní de la Barceloneta es va originar com a habitacle de pescadors.*

barriada *f.* Barri gran, veïnat. *La barriada de Gràcia és a Barcelona.*

barrumbada *f.* Crescudada sobtada d'un corrent d'aigua superficial o subterrània.

basalt *m.* Roca cristal·lina bàsica integrada per plagiòclasi, piroxè i peridot. Els diversos cristalls estan units per una massa vítria. Pot trobar-se en grans estructures columnars. *Les estructures columnars de basalt de Noc d'en Cols, prop d'Olot (Garrotxa) tenen un marcat interès geològic.*

basament d'escut *m.* Formació geològica de roques ígnies i cristal·lines que constitueixen la base d'un escut tectònic.

bascular *v. intr.* Una formació geològica, fer un moviment vers un costat. *Anticlinal basculat.*

base *f.* Compost químic que és capaç de captar o d'acceptar protons procedents d'un àcid i que, en conseqüència, és capaç de neutralitzar els àcids per formar sals i, en una solució aquosa, d'alliberar ions hidròxid.

basera *f.* Cingle.

bàsic / bàsica *adj.* **1.** En química, relatiu o pertanyent a les bases.

2. Dit del magma o la roca que tenen menys del 52 % de sílice.

bassa *f.* **1.** Dipòsit on s'aplega l'aigua per a regar o per als usos domèstics. A vegades és construïda amb material d'obra; d'altres, és només un sot a terra. En aquest darrer cas, s'anomena també *bassal*. *La bassa de les Borges Blanques (Garrigues) ha deixat de prestar servei i ha passat a ésser motiu ornamental.*

2. P. EXT. Excavació que s'omple d'aigua.

bassa morta *f.* Bassa que no té bunera ni cap altra mena de trenc o forat pel qual pugui sortir l'aigua, que hi queda estancada. És gairebé exclusiva dels llocs molts secs i, ordinàriament, constitueix un sot al qual s'aboquen les aigües de pluja.

bassal *m.* Bassa.

bassiol *m.* Toll d'aigua.

bast *m.* Albarda curta que porten les bèsties de càrrega.

batial *adj.* Dit de la regió marítima situada entre el sòcol continental i el mar profund.

batimetria *f.* Determinació i estudi de les profunditats de les masses d'aigua marina.

batòlit *m.* Massa de roca procedent de grans i profundes intrusions. El seu origen no és volcànic ni hipabisal. *El sector del Montseny comprès en*

la comarca de la Selva constitueix un gran batòlit granític.

batolític / batolítica *adj.* Dit de la roca que procedeix d'intrusions grans i profundes, a diferència de la volcànica, la filoniana i la hipabisal.

batzegada sísmica *f.* Forta sotragada de l'escorça terrestre durant un procés sísmic.

bauxita *f.* **1.** Mescla amorfa de minerals de la qual s'extrau l'alumini.

2. Roca laterítica que es forma en el clima tropical per l'alteració d'altres roques, en les quals els hidròxids d'alumini, amorfs o cristal·lins, predominen sobre els altres components. *La bauxita es troba a Os de Balaguer (Noguera) i a Oliana (Alt Urgell).*

bedollar *m.* Lloc plantat de bedolls. *Al Cabrerès (Osona), característic pel seu ambient humit, existeixen bedollars.*

bei *m.* Veta de mineral que es distingeix palesament de la massa de mineral que la conté.

béns comercials *m. pl.* Béns mobles.

béns de capital *m. pl.* Béns que constitueixen la base d'una explotació.

béns econòmics *m. pl.* Béns que enclouen tota cosa de valor, d'utilitat o de benefici. Hom sol excloure'n els diners, els crèdits i els drets.

béns immobles *m. pl.* Béns adscrits a la terra, o sigui, la propietat rural i urbana.

béns mobles *m. pl.* Mercaderies i productes.

béns semovents *m. pl.* Bestiar.

bentos [inv.] *m.* Conjunt d'organismes que viuen en el fons del mar o d'aigües continentals, des del lloc de balanceig fins a les més grans profunditats.

- beril·li** *m.* Element químic (símbol, Be). Es troba en el beril, en la maragda i en d'altres minerals. És blanc i dúctil.
- betum** *m.* Substància mineral que inclou tots els hidrocarburs naturals, que van del petroli a l'asfalt i les ceres naturals, llevat dels gasos.
- bifurcació** *f.* **1.** Acció de bifurcar-se, de dividir-se en dos ramals o braços, una serralada, un riu o una via de comunicació.
2. Resultat d'aquesta acció.
3. Lloc on es separen els ramals o braços d'una serralada, d'un riu o d'una via de comunicació.
- biocicle** *m.* Part de la biosfera on es desenrotllen els éssers marins, els d'aigua dolça, els de la vida terrestre i els de vida aèria. Existeixen, per consegüent, quatre biocicles.
- bioclàstic / bioclàstica** *adj.* Dit de la formació rocosa integrada per materials sòlids provinents d'organismes vegetals o animals.
- bioclima** *m.* Clima relacionat amb els factors geogràfics que condicionen més immediatament els éssers vius.
- biogeografia** *f.* Ciència que s'ocupa de l'estudi de la distribució dels éssers vius —animals o vegetals— sobre la superfície terrestre i que determina els motius d'aquesta distribució.
- biologia** *f.* Ciència que estudia els éssers vius en tots llurs aspectes.
- biomassa** *f.* Massa conjunta de la matèria viva present en una comunitat o en un ecosistema.
- biosfera** *f.* Part de la Terra on es pot desenvolupar la vida.
- biòtic / biòtica** *adj.* Dit de tot allò que es refereix als éssers vius o que n'és característic.
- biotita** *f.* Mineral del grup de les miques. És de color obscur o negre. Es presenta en làmines elàstiques.
- blenda** *f.* Esfalerita, sulfur de zinc. Brillantor vítria. Exfoliació fàcil. Color groc, de caramel o negre. Conté zinc i, alguna vegada, plata i plom.
- bloc** *m.* **1.** Tros gran de pedra.
2. Tros de l'escorça terrestre. *El riu Onyar, en el seu curs superior i a la Selva, corre per un bloc paleozoic enfonsat.*
- bloc aixecat** *m.* Tros de l'escorça terrestre situat, a causa de moviments tectònics, per damunt del nivell que anteriorment ocupava. *Les Gavarres, el Baix Empordà i el Gironès constitueixen un bloc aixecat limitat per una falla.*
- bloc basàltic** *m.* Formació de roques basàltiques que integren un tot entre formacions geològiques diferents.
- bloc deprimit** *m.* Sector de l'escorça terrestre enfonsat a causa de moviments tectònics de tipus fallístic.
- bloc erràtic** *m.* Bloc de grans porcions, aïllat i superposat a terrenys més antics que aquell d'on procedeix. Es pot trobar en els ventalls fluvioglacials, sobre morrenes i, en general, sobre o a prop de terrenys de formació glacial, car aquests blocs varen ésser transportats per antigues glaceres.
- bloc tectònic** *m.* Bloc originat per un enlairament parcial de l'escorça terrestre.
- boca*** *f.* **1.** Desembocadura d'un riu.
2. Entrada a un port de mar.
3. Extrem d'un canal marítim.
4. Extrem d'un estret marítim.
5. Entrada d'una mina.
- bocage** [fr.] *m.* Camp tancat.

bòfia *f.* A Osona i a la Segarra, dolina, forat fet a terra per l'aigua de pluja, pel qual s'esmuny. *Al Berguedà i, especialment, a la serra de Port del Comte es poden observar profundes bòfies en terrenys calcaris.*

boïga *f.* Artiga, rompuda.

boira *f.* Núvol baix que toca a terra o reposa sobre el mar o sobre un llac, sigui quina sigui la seva gruixària, que pot arribar a 200 m. *La boira jeu sovint en la part baixa del vessant interior de la serralada de Collserola que mira a la depressió del Vallès.*

boira pixanera *f.* Boira densa que es desprèn d'una part de les minúscules gotes d'aigua que la formen, les quals humitegen el sòl i tot allò amb què entren en contacte.

boira tòxica *f.* Mescla de boira i fum que, en barrejar-se amb l'aire, produeix una contaminació atmosfèrica amb efectes altament negatius per a la vida de les plantes, els animals i els éssers humans, així com per a les construccions.

boiram *m.* **1.** Ambient de boira.

2. Boira no massa espessa. *El boiram, a l'hivern, s'ajeu sobre els plans de l'Urgell.*

boirina *f.* Boira fina i lleugera.

boirós / boirosa *adj.* Dit de l'ambient en el qual una fina boira disminueix la visibilitat.

boirum *m.* Boira tòxica, amb fum contaminant.

boixeda *f.* Lloc plantat de boixos. *Al municipi d'Albanyà (Alt Empordà), els sectors no conreats estan coberts d'alzinars i boixedes.*

boixerar *m.* Boixeda.

bola del món *f.* Esfera terrestre.

bolcat / bolcada *adj.* Dit dels terrenys que foren aixecats i que, a conseqüència d'aquest alçament, es desplomaren més o menys completament.

bòlid *m.* Massa mineral de dimensions apreciables a simple vista que, a semblança d'un globus inflammat i procedent dels espais interestel·lars, travessa l'atmosfera a gran velocitat. En ocasions, esclata i es trenca en trossos amb molt de soroll.

bomba volcànica *f.* Fragment de lava de composició variada i forma ovoide helicoide, o bé és irregularment arrodonida i presenta una textura en capes concèntriques. *Prop d'Olot (Garrotxa) i en el Museu dels Volcans d'aquesta ciutat podem observar bombes volcàniques.*

bombament *m.* Efecte que presenta la superfície terrestre com a resultat de pressions interiors o de pressions laterals de l'escorça. El bombament sol influir en el desenvolupament de la xarxa fluvial.

bon temps *m.* Temps benigne, en què no fa fred, ni plou, ni fa vent.

bonança *f.* Estat tranquil de la mar.

borda *f.* Cleda coberta, muntanyenca, per a aixoplugar-hi el bestiar. És, ensems, estable i pallissa. *En la capçalera de la Noguera Pallaresa hom pot trobar bordes avui abandonades.*

boreal *adj.* Relatiu o pertanyent a l'hemisferi nord.

bòria *f.* Parcel·la no gaire extensa, situada prop d'una població i sovint a peu de muntanya, dedica principalment a la vinya.

borja *f.* Construcció de pedra seca i sense porta que serveix d'aixopluc i de lloc per a vigilar les vinyes.

- borralló** *m.* Qualsevol de les porcions de neu quallada que cau quan neva.
- borrasca** *f.* Tempestat de vent acompanyada de pluja, neu o pedra.
- borrella** *f.* **1.** Zona reduïda o lloc de l'atmosfera on es nota una alteració brusca de la pressió atmosfèrica a causa del canvi, també ràpid, de la velocitat i la força del vent.
2. En un camí, petita depressió o forat que dificulta el trànsit.
- borrufa** *f.* Temps núvol i gelat, sovint amb neu i vent.
- borrufada** *f.* Tempestat de vent i neu.
- bosc** *m.* Formació forestal d'una sola o de poques espècies arbòries. Quan la formació és notòriament heterogènia, s'anomena *selva*. *El bosc de Baricauba, a Era Val d'Aran, és simplement magnífic.*
- bosc de galeria** *m.* Franja forestal al llarg d'un corrent fluvial de planura.
- boscana** *f.* Formació boscosa amb escàs sotabosc arbustiu.
- boscany** *m.* Formació boscosa que cobreix poc espai i fa de testimoni d'uns grans boscos que desapareixeren.
- boscatge** *m.* Bosc.
- boscúria** *f.* Bosc dens.
- bosquina** *f.* Formació vegetal arbustiva més o menys densa.
- bossa d'aire** *f.* Gran massa d'aire amb una temperatura que contrasta amb la que tenen altres masses que li són perifèriques. *Una bossa d'aire fred. Una bossa d'aire calent.*
- botànica** *f.* Ciència que té per objecte l'estudi de les espècies vegetals.
- botiga** *f.* En els ambients de marina, local on els pescadors guarden els estris de llur feina.
- bouera** *f.* A Menorca, lloc d'una propietat on el bestiar troba palla i pales de figuera de moro per a alimentar-se.
- braç de mar** *m.* Canal ample i llarg del mar que penetra terra endins.
- braç de riu** *m.* Part d'un riu que es separa i es torna a reunir més avall o desemboca directament en un altre riu, en un llac o al mar; també pot perdre's en un terreny fangós o sorrenc.
- braça** *f.* Unitat nàutica de longitud que equival a 1,5433 metres.
- braçal** *m.* A l'Urgell, rec que va des del canal o la sèquia fins al camp. En altres contrades rep el nom de *rec* o *regadora*.
- braçal cosser** *m.* A l'Urgell, rec pel qual s'escorren les aigües sobrees cap al torrent o riu.
- bram** *m.* A l'illa de Mallorca, corrent impetuós d'aigua.
- branc** *m.* Camí, rec, serra, etc., que arrenca d'un altre de principal.
- branca**¹ *f.* Al Baix Empordà, braçal, regadora.
- branca**² *f.* Part d'un plec de l'escorça terrestre situada en un dels dos costats del pla axial. Els dos costats s'uneixen en la *frontissa* o *xarnera*.
- brancal** *m.* A l'Alta Ribagorça, afluent.
- brava** *adj. f.* V. *Costa Brava*.
- bray** [fr.] *m.* Depressió produïda per erosió en el sector axial d'un anticlinal. El terme prové de la regió francesa del mateix nom.
- breny** *m.* Terreny abrupte ple de brolla i de mala herba.
- bretxa** *f.* **1.** Pas estret entre muntanyes.

2. Roca formada per carells units per un ciment natural. Per l'origen, pot ésser tectònica, glacial, volcànica, etc. *En aquella contrada hi ha moltes bretxes tectòniques.*

briòfits *m. pl.* **1.** Divisió de plantes de mida petita que creixen en indrets humits i obacs, com ara les molses.
2. *sing.* Individu d'aquesta divisió.

brisa *f.* A la costa, vent que sol bufar de mar a terra durant el dia i de terra a mar durant la nit, a causa de la rarefacció alternativa de l'aire sobre la terra i el mar, respectivament; vent suau, oreig.

broll *m.* Brolla.

brolla *f.* Vegetació de mates baixes i malesa. *La brolla de romaní, foixarda, lli sufruticós, etc., és característica dels sòls calcaris de la Catalunya seca.*

brollador *m.* **1.** Deu, naixement d'aigua. *El llac de Banyoles rep aigües de brollador que sorgeixen del fons.*
2. Lloc on sorgeix petroli o asfalt a través del sòl.

brollar *v. intr.* L'aigua o un altre líquid, sortir amb força de la terra o d'un recipient.

broma *f.* Boira poc espessa.

brosta *f.* **1.** Part tendra, conjunt de brots, d'un arbre o d'un arbust, les seves darreres ramificacions.
2. Brancatge, fullatge, etc., que arrossegueu les aigües fluvials, esp. en el moment de les crescudes.

bruixó *m.* Calamarsa.

brúixola *f.* Instrument constituït per una agulla o barreta imantada que gira sobre un piu i que assenyalava el pol Nord magnètic. Serveix per a orientar-se horitzontalment. És d'origen xinès.

brut / bruta *adj.* **1.** Dit del fons o de la costa que té esculls, pedres, etc. *Costa bruta.*

2. Dit dels rius que transporten o arrossegueu una gran quantitat de materials sòlids.

buc *m.* Arna.

bucarol *m.* Forat natural en una roca.

bufarol *m.* **1.** Forat, escletxa, etc., per on surt un corrent d'aire de procedència subterrània.

2. En el rocam d'una costa marítima, el lloc per on surten esquitxos i aire a causa de l'acció de les fortes onades.

bufarut *m.* Remolí de vent molt fort que, si es produeix a la mar, rep la denominació de *tromba*. És un fenomen atmosfèric freqüent a les terres i a les aigües mediterrànies dels Països Catalans.

bufera *f.* Albufera.

buida *f.* Depressió entre dues onades, entre dues elevacions.

bultra *f.* Formació boscosa d'espècies de fulla caduca que creix a la vora d'un corrent d'aigua.

bunera *f.* Forat per on es buida l'aigua d'un safareig, d'una pica, d'una bassa, etc.

burg *m.* Carrer forà, veïnat, raval.

burinada *f.* **1.** Acció de quedar polides les roques pel frec de les sorres mogudes pel vent o pel frec de les pedres que transporta una gelera.
2. Resultat d'aquesta acció.

bushel [angl.] *m.* Unitat britànica i nord-americana de capacitat emprada per a mesurar les mercaderies seques, principalment els cereals (símbol, bu). Als Estats Units, equival a 0,3524 hectòlitres; el britànic equival a 0,3637 hectòlitres.

U

cabal absolut *m.* Volum mitjà del cabal fluvial, mesurat en metres cúbics per segon, al llarg d'un seguit d'anys.

cabal d'un corrent *m.* Quantitat d'aigua que brolla del subsòl o que corre per un corrent fluvial per cada unitat de temps. Es mesura en metres cúbics per segon (símbol, m^3/s), que es calculen multiplicant la secció del llit en el lloc de mesura per la velocitat que porta l'aigua. *El riu Fluvià, a Olot, té un cabal absolut d'1,07 m^3/s ; el riu Segre, a Lleida, de 90,38 m^3/s .*

cabal relatiu *m.* Nombre de litres d'aigua per segon d'un corrent per cada quilòmetre quadrat de superfície del seu aiguavés. *El riu Cinca, afluent del Segre, té un cabal relatiu de 65,5 litres per segon i per quilòmetre quadrat de la seva conca o aiguavés.*

cabana *f.* Habitacle o construcció de refugi summament tosca, en la qual s'empren troncs, palla i altres materials vegetals. Allí on la pedra és abundant, s'utilitza en els murs, mentre que la coberta sempre és de palla o d'altres materials vegetals. A la Segarra, l'Urgell, el Pallars Jussà i

el Pallars Sobirà s'anomena *barraca*, i al Gironès, *cabanya* o *cabanella*.

cabanella *f.* Cabana.

cabanera *f.* Al nord-oest de Catalunya, camí ramader.

cabanya *f.* Cabana.

cable *m.* Unitat nàutica de longitud equivalent a 120 braces, o sigui, a 185,2 metres.

cabrejar *v. intr.* La mar, formar petites i contínues ones blanques quan comença a bufar vent fresc.

cabretes *f. pl.* POP. Conjunt de petits núvols que, en escampall, s'estenen pel cel semblantment a grans flocs de cotó o de bestiar cabrum de pèl blanc.

cabussament *m.* Sentit en el qual s'inclina una capa o estrat. És centrífug quan les capes s'inclinen cap avall amb relació a un centre de plegament; és centrípet quan les capes s'inclinen cap amunt en relació amb l'esmentat centre.

cadastre *m.* Cens estadístic de les finques rústiques o urbanes realitzat pels organismes de govern. Comprèn la descripció topogràfica de la finca,

les seves característiques i l'estimació fiscal.

cadastre de sòls *m.* Inventari dels tipus de sòls en un territori determinat.

cadena *f.* Formació orogràfica integrada per una successió de muntanyes.

cadolla *f.* Bassal fet en la pedra viva. *Al Montsant hi ha les Cadolles Fondes.*

caducifoli / caducifòlia *adj.* Dit de l'arbre que perd les fulles en una determinada època de l'any. *Les fagedes del Montseny són caducifòlies.*

cai *m.* Formació insular de la regió intertropical atlàntica d'Amèrica. La seva superfície és molt horitzontal i sorrenca, en bona part d'origen coral·lí. Està mancada de corrents fluvials. El terme prové de l'arauac.

caire *m.* Vora d'un penya-segat, d'un barranc, etc.

cairell *m.* Element de roca, detrític, de caires vius, que fa de 2 a 266 mil·límetres pel costat més llarg.

cala *f.* Petita entrada del mar en una costa rocosa i abrupta. *A Menorca, entre moltes altres, podem admirar la cala d'Addaia.*

calabruix *m.* Pedra³.

calamarsa *f.* Pedra³.

calamarsada *f.* Caiguda abundant de calamarsa que pot arribar a deixar un gruix important de pedra sobre el sòl. Els seus efectes sobre la vegetació, les teulades, els vehicles, etc., poden esdevenir desastrosos.

calanca *f.* Cala petita.

calç *m.* Òxid de calci. Substància blanca, lleugera i càustica que no es troba en estat natiu; s'obté cremant pedra calcària o carbonat de calci. *A la Ribera d'Ebre i al Baix Ebre es pro-*

dueix calç en mant lloc: Benifallet, Móra d'Ebre, Tortosa, etc.

calçada *f.* **1.** Antic camí, quasi sempre empedrat, que construïen els romans i que en els països de llengua catalana foren les vies anteriors de moltes de les modernes carreteres. *La calçada romana que vorejant el mar es dirigia al nord passava per Baetulo, l'actual Badalona.*

2. Part central d'un carrer o d'una carretera, generalment limitada per dues voreres o andanes.

calcari / calcària *adj.* Dit de la roca o del terreny que contenen carbonat de calci.

calcària *f.* Roca sedimentària que conté més d'un 50 % de carbonat càlcic. *Calcàries cretàcies formen la cinglera que, pel sud, domina l'embassament de Terradets, a la Conca de Tremp (Pallars Jussà).*

calcària liàsica *f.* Calcària formada en el Liàsic, o sigui, durant l'època que seguí immediatament el Triàsic.

calcària litogràfica *f.* Calcària que hom usava en la litografia. És rica en fòssils. *A la part oriental del Montsec de Rúbies hi ha molta calcària litogràfica.*

calcària nummulítica *f.* Calcària rica en fòssils nummulítics.

calcària rasclejada *f.* Pedra calcària que l'acció meteòrica i de les aigües ha desgastat com si hom hi hagués passat un rasclat.

calcedònia *f.* Varietat de sílice microcristalina, translúcida i a voltes acolorida de formoses tonalitats. N'hi ha molta varietat.

calci *m.* Element simple que forma el 3,39 % de l'escorça terrestre (símbol, Ca). Es troba en estat de combinació amb carbonats, sulfats, silicats, etc.

calcícola *adj.* Dit de l'ésser que viu en terrenys calcaris.

calcita *f.* Carbonat de calci. És molt freqüent en la natura en forma de cristalls transparents, en masses cristallines (marbre), en masses concrecionades (estalactites, estalagmites, etc.). És blanca i incolora si és pura.

calcopirita *f.* Sulfur de coure i ferro de color negre blavós o groguenc. Lluïssor metàl·lica. És força comuna. Allí on és abundant s'explota per a obtenir coure.

cald / calda *adj.* Calent / calenta. *Aigua calda.*

calda *f.* **1.** Aigua calenta, aigua termal. **2.** Alta calor ambiental resultat de la suma de la calor radiada pel Sol i de la calor reflectida per la Terra sotmesa per llarg temps a una forta insolació.

caldera *f.* Depressió d'origen volcànic que pot assolir grans dimensions.

caledonià / caledoniana *adj.* Relatiu o pertanyent al Caledonià.

Caledonià *m.* Plegament i antic sistema de serralades així com de moviments orogènics que arribaren al màxim al començament del Devonian.

calina *f.* Calitja.

calís [pl. *calissos*] *m.* Varietat no cristallitzada de calcita.

calitja *f.* Mena de boira molt tènue que enterboleix l'aire.

call *m.* **1.** Pas estret entre muntanyes o roques.

2. Part del riu per on aquest passa més encaixonat.

3. Sector d'una ciutat o vila on vivien els jueus.

callissa *f.* Al Ripollès, barri de la masia.

calma¹ *f.* Manca de vent. Hom pot

parlar de *calma eòlica absoluta* quan una fumera s'eleva perpendicularment respecte al terra.

calma² *f.* **1.** Camp segat d'ordi o de blat.

2. Camp de rostoll.

calma³ *f.* **1.** Pla dalt d'un cim. *El pla de la Calma, al Montseny, és el cas típic d'una denominació genèrica transformada en nom propi.*

2. Conjunt de muntanyes amb cimalls més o menys plans que formen plataforma.

calma equatorial *f.* Manca de vent en la zona de 250 km a 1.000 km entre els 5° i els 10° N de l'Atlàntic. Aquesta zona o franja es troba entre els alisis del NE i del SE. Es tracta d'un ambient que, quan es produeix, esdevé sufocant.

calor *f.* Manifestació de l'energia interna d'un sistema que es mesura per mitjà de la temperatura. En meteorologia hom pren en compte la calor que l'atmosfera rep del sol o del mar per convecció tèrmica o mecànica; per advenció, a causa dels canvis de l'estat físic de l'aigua atmosfèrica, i per conductibilitat.

caloria *f.* Una caloria és la quantitat de calor necessària per a elevar d'1 °C la temperatura d'un gram d'aigua que està a 14,5 °C sota la pressió atmosfèrica normal.

cambrià / cambriana *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al Cambrià.

2. Dit del terreny que forma el sistema i el període corresponents, que constitueix la base de la sèrie primitiva. S'hi troben fòssils que determinen el període.

Cambrià *m.* Primer dels sis sistemes o períodes en què es divideix l'era primària o paleozoica, situat per

sobre del Precambrià i per sota de l'Ordovicià.

càmbric / càmbrica *adj.* Cambrià / cambriana.

camí *m.* **1.** Terra petjada per on es passa d'un lloc a un altre.

2. Tota via de relació entre dos o més llocs.

camí carreter *m.* Camí per on pot passar un carro.

camí d'albarda *m.* Camí de bast.

camí de bast *m.* Camí estret que serveix per a les cavalleries, però no per als carros ni per a altres vehicles.

camí de carro *m.* Camí carreter.

camí de cavalls *m.* A Menorca, camí sender que dóna la volta a tota l'illa.

camí de ferradura *m.* Camí de bast.

camí de ferro *m.* OBS. Ferrocarril.

camí de mar a muntanya *m.* **1.** Camí ramader.

2. A les comarques tarragonines, carrerada.

camí de pas *m.* Camí pel qual pot passar una persona a peu, però no amb animal ni amb vehicle motoritzat.

camí de ròssec *m.* Camí muntanyenc en paratges de boscos fet per a arrossegar els troncs. *En la vall superior del riu Cinca es poden veure els camins de ròssec.*

camí de sella *m.* Camí de bast.

camí de trilla *m.* Camí carreter.

camí ral *m.* ANT. Via de comunicació que anava de la població major d'una comarca a la població major d'una altra. Quasi sempre es tractava de localitats on es realitzaven mercats d'importància.

camí ramader *m.* Carrerada.

camí sender *m.* A Menorca, camí privat que travessa terres d'altri.

camí tander *m.* A Mallorca, camí pel qual poden passar dos animals de costat, però no un carro.

camí veïnal *m.* Camí que va de poble a poble, o del raval d'un poble al poble, o bé del poble al camí ral o a la carretera o autopista.

caminal *m.* Camí entre bancals, hortes o jardins.

caminoi *m.* Corriol.

caminol *m.* Corriol.

camp *m.* **1.** Espai de terra destinat al conreu.

2. Ambient rural.

camp de fira *m.* Espai fora de poblat destinat a la realització de la fira de bestiar.

camp de gel *m.* **1.** Espai que ocupa la neu comprimida desgelada per la pressió i de nou regelada. Ocupa els cims d'un circ o amfiteatre glacial.

2. Congesta.

camp de neu *m.* Espai que ocupa la neu en la regió de les neus perpètuas. És compost de neu solta o poc compacta. Amb el vent, aquesta neu es polvoritza.

camp elèctric *m.* Condensador gegantí format per la Terra, en la qual l'escorça i la hidrosfera integren un conjunt conductor de potencial nul; l'atmosfera fa de dielèctric aïllat amb càrregues escampades. L'exterior de la capa conductora comença als 80 km d'altitud, on l'atmosfera està molt ionitzada.

camp isobàric *m.* Superfície atmosfèrica isòbara.

camp obert *m.* Terra de conreu que no està tancada.

camp tancat *m.* Terra de conreu limitada per fileres d'arbres, murs de pedra, murs terrers, corrents d'aigua, etc.

campa *adj. f.* V. *terra campa*.

campanya *f.* Sèrie d'operacions que es fan al temps de la collita.

campell *m.* Camp.

camperol¹ *m.* / **camperola** *f.* Persona que es dedica al conreu de la terra.

camperol² / **camperola** *adj.* Relatiu o pertanyent a les tasques del camp.

cana *f.* ANT. Mesura catalana de longitud equivalent a 8 pams. La cana de Barcelona equival també a 1,555 m.

cana de destre *f.* Destre.

canal¹ *m.* **1.** Pas del mar de considerable longitud, entre terres. *Un canal ample de 6 km separa l'illa d'Eivissa de la de Formentera.*

2. Pas, més o menys estret, entre dues grans superfícies d'aigua. Sol ésser una obra d'alta enginyeria. *El canal de Suez.*

3. Rec d'aigua constant, o gairebé constant, de mida prou gran perquè hi passi, almenys, una mola d'aigua. *A València, la sèquia Reial és un canal important.*

4. P. ANAL. Mitjà a través del qual es poden intercanviar informacions, productes, etc.

canal² *f.* Llera. *El riu Túria penetra en el territori valencià per una estreta canal.*

canal d'escolament *m.* Canal per on surten les aigües sobrereres d'un embassament.

canal de desguàs *m.* **1.** Part intermèdia d'un torrent per on evacua l'aigua i els materials sòlids que arrossega.

2. Canal desguassador.

canal de distribució *m.* Camí que prenen els productes (agrícoles, industrials, etc.) des que surten del lloc on s'originen fins que arriben al consumidor.

canal de regatge *m.* Canal que porta les aigües d'un riu o d'una embassada a les terres que s'han de regar. *El canal de regatge d'Aragó i Catalunya ha permès d'incrementar les terres de regadiu al Segrià.*

canal de relació *m.* Canal natural o artificial que permet la comunicació entre dos rius, o entre un riu i el mar o entre un riu i un llac. *El canal de relació Pujol, format recentment, comunica l'albufera de València amb el mar.*

canal desguassador *m.* Canal que permet desguassar terres pantanoses o assecar aiguamolls o llacunes.

canal econòmic *m.* Sistema de comunicacions que relaciona una zona geoeconòmica amb una altra, una òrbita econòmica amb una altra, un mercat amb un altre.

canelló *m.* A l'illa de Mallorca, caramell.

canícula *f.* Període de l'any durant el qual la calor és més forta.

canonada *f.* Conducte tubular destinat al transport de fluids i, eventualment, de matèries granulars i pulverulents.

cantal *m.* Pedra, roc.

canya *f.* Planta perenne i rizomatosa de la família de les gramínies, forta i de gran desenvolupament, de fulles amples i flors agrupades en panícula terminal.

canyar *m.* Lloc plantat de canyes, quasi sempre a la vora d'un riu.

canyís *m.* Planta indígena, cosmopolita, de la família de les gramínies,

semblant a la canya però més gràcil, que creix, sovint formant grans colònies, a les vores dels estanys i dels rius i, en general, en tots els indrets on hi ha una capa freàtica alta o en terrenys inundats.

canyissar *m.* Formació vegetal de canyissos que sol trobar-se a tocar de les aigües fluvials lentes o bé de les dels aiguamolls i estanys.

canyó *m.* Pas estret o gorja profunda excavada per un riu, pel fet d'haver descendit el seu nivell de base i haver augmentat la seva força erosiva. Terme adoptat per analogia amb la faringe humana, que comunica la part posterior de la boca amb l'esòfag. *Entre Mequinensa i Faió, el riu Ebre passa per un canyó estret.*

caolí *m.* Argila molt pura i predominantment blanca que prové de la descomposició de roques feldspàtiques i d'altres silicats alumínics. S'empra en la fabricació de la porcellana i en diversos processos industrials i artesanals.

caos rocós *m.* Dispersió densa sobre el terreny de grans roques o blocs de pedra. *A l'Alta Cerdanya, sota administració francesa, existeixen espais on el caos rocós és evident.*

cap *m.* Part de la costa que penetra més que la resta del litoral en el mar o en un gran llac. *El cap de Creus és l'avançada més pronunciada de la comarca de l'Alt Empordà.*

cap d'aigua *m.* Revinguda d'un riu, riera, torrent o xaragall.

cap de mina *m.* En una mina d'aigua, lloc on aquesta acaba; o sigui, on l'aigua té l'origen més llunyà de la boca de la mina.

cap de núvol *m.* Núvol després d'u-

na nuvolada que deixa anar un xàfec curt i una mica intens.

cap de pont *m.* Nucli urbà que s'ha format tocant el gual d'un corrent fluvial, el cap d'un pas de barca o el cap d'un pont. *Torres de Segre (Segrià) és una població cap de pont.*

cap i casal *m.* 1. Centre socioeconòmic d'una comarca.

2. Capital politicoeconòmica d'un país, d'una nacionalitat. *Barcelona és el cap i casal de Catalunya.*

capa *f.* Faixa de roca, mineral o terreny sedimentari, més o menys extensos, que es distingeixen de la massa en la qual es troben interposats.

capa freàtica *f.* Capa formada de roques que retenen en el subsòl l'aigua infiltrada. *Les capes freàtiques de les illes Balears permeten que es pugui obtenir aigua per a regar.*

capacitat instal·lada *f.* Potencial total d'una planta o central elèctrica, d'una fàbrica, d'una màquina, etc.

capacitat utilitzada *f.* Part que s'usa de la capacitat instal·lada.

capçal *m.* Relleu orogràfic que domina un territori perquè aplega el conjunt d'ambients on es formen gran nombre de rius i perquè condiciona el clima. És característic també per la seva grandiositat. *Els Pirineus formen el capçal de la Catalunya peninsular.*

capçalera *f.* 1. Part més alta d'un riu, d'una gelera. *El riu Ter té la seva capçalera en el puig de Bastiments i en un petit circ glacial.*

2. P. EXT. Part més alta d'una vall fluvial o d'una vall glacial.

capcinell *m.* Cim.

capelló *m.* Ressalt que sobresurt respecte a la verticalitat d'un relleu

determinat. *El topònim Capellades de la comarca d'Anoia prové dels capellons propers.*

capil·laritat *f.* Propietat que tenen certs sòls de fer pujar, a través seu, l'aigua subjacent fins a la superfície.

capital¹ *f.* **1.** Conjunt de riqueses o béns acumulats.

2. Riquesa activa i reproductiva que incideix o contribueix al desenvolupament de l'economia social.

3. Quantitat de diners que una empresa fa treballar o de la qual disposa per als seus fins específics.

capital² *f.* Centre politicoadministratiu d'un país o d'un territori. *Capital estatal. Capital nacional. Capital comarcal. Barcelona és una capital en sems comarcal i nacional.*

capital humà *m.* Capacitat productiva d'una població. Pot incrementar-se per l'augment de la població activa, per la seva professionalització i tecnificació o pel millorament de les seves condicions de vida.

captiu / captiva *adj.* Dit de l'aigua subterrània que es mou per les esquerdes o els porus d'una roca permeable, la qual està compresa entre altres roques impermeables. Aquesta aigua sol estar sota pressió a causa de l'altura piezomètrica. Quan hom perfora les roques superiors impermeables, l'aigua brolla d'acord amb els fenòmens de l'artesianisme.

captura *f.* **1.** Acció de capturar.

2. Resultat d'aquesta acció.

capturar *v. tr.* Un riu, apoderar-se (de les aigües d'un altre de proper). S'esdevé pel fet d'estar el primer situat més baix o tenir més força excavatòria que el segon. Un dels seus afluents atrapa pel cap un afluent de l'altre i serveix de comuni-

ció o emissari entre ambdós. També pot produir-se pel colze sobtat que presenta la unió del riu captador amb el capturat.

caramell *m.* **1.** Tros de gel que neda en les aigües glacials.

2. Penjoll de glaç que es forma a les canals dels teulats, en les fonts, en les branques dels arbres i en altres llocs com a resultat d'haver-se gelat el degotís o els raigs d'aigua.

carbó *m.* Dipòsit vegetal més o menys fossilitzat. Segons el seu grau de transformació, pot constituir antracita, hulla, lignit o torba. *El sector més ric en carbó de Catalunya és el que té per centre Figols (Berguedà).*

carbó de coc *m.* Substància carbonosa sòlida, lleugera, que resulta de la calcinació de l'hulla en recipients tancats. S'utilitza per a fondre el mineral de ferro.

carbó de pedra *m.* Carbó fòssil, de color fosc o negre, format al llarg de períodes geològics per la descomposició parcial de matèria vegetal sense contacte amb l'aire.

carbó mineral *m.* Carbó de pedra.

carbó subbituminós *m.* Hulla.

carbonat càlcic *m.* Carbonat de calci.

carbonat de calci *m.* Sal resultant de la combinació de l'àcid carbònic amb la calç. Existeix en la naturalesa.

carboneig *m.* Operació de fer, amb llenya, carbó vegetal.

carbonífer / carbonífera *adj.* **1.** Dit de la formació geològica que conté carbó mineral.

2. Relatiu o pertanyent al Carbonífer. *Les roques carboníferes formen la franja nord, o de tramuntana, de l'illa de Menorca.*

Carbonífer *m.* Cinquè dels sis sistemes o períodes en què es divideix l'era primària o paleozoica, situat per sobre del Devonianà i per sota del Permianà. Correspon a un temps durant el qual es formaren les majors masses de carbó de pedra.

carbonissa *f.* **1.** Pols de carbó.
2. POP. A Olot, lapilli.

carena *f.* **1.** Part culminant de l'esquena o llom d'una muntanya. *Forès (Conca de Barberà), a la serra del Tallat, és un poble de carena.*
2. A l'Empordà, brostes o feixos de brosta, colgats a terra d'un cap i en filera, posats als arenys, a les dunes i a les maresmes per a evitar que el vent s'emporti la sorra.

carena divisòria *f.* En les conques hidràuliques, carena que divideix la direcció de les aigües.

carenada *f.* Carena prolongada.

carga *f.* Unitat de mesura catalana equivalent a 124,8 kg. Quan es refereix a grans i líquids, equival a 120 lliures, o sigui, 48 kg.

carnal·lita *f.* Clorur de potassi i magnesi hidratat. Incolor, blanc o rosat. Lluïssor vítria. Soluble en l'aigua. *La carnal·lita és un dels principals minerals dels jaciments salins de Sùria (Bages).*

carrany *m.* **1.** Camí estret i tortuós.
2. Relleu marítim profund allargassat i estret.

carrascar *m.* Bosc de carrasques.

carrer *m.* Via pública entre dues rengleres de cases. *El carrer de Mar és l'eix comercial tradicional de la ciutat de Badalona.*

carrer de Barcelona *m.* Denominació honorífica que hom donava a

determinades localitats de Catalunya. *Alfons IV distingí Mataró amb la denominació de carrer de Barcelona l'any 1419.*

carrerada *f.* A la Catalunya oriental, camí ramader. *Al Ripollès, entre el pujol de Llentén i el coll de Soler, s'enfila una carrerada que comunica la Cerdanya amb el Penedès i el Vallès.*

carrerany *m.* Camí poc fressat que passa per una carena o hi porta.

carreró *m.* **1.** Carrer estret per on, físicament, no poden passar vehicles.
2. ANT. Via de ronda.

carreteig *m.* **1.** Acció de carretejar.
2. Resultat d'aquesta acció.

carretejar *v. tr.* Un corrent fluvial, un corrent marítim, una gelera, el vent, transportar (materials sòlids (terra, sorra, pedra, etc.)) per dipositar-los en un altre sector on la força de l'element transportador disminueix notablement o és neutralitzada per l'acció d'un altre element.

carretera *f.* Via pública, generalment ampla i espaiosa, per on poden transitar tota mena de vehicles. *La carretera que uneix l'enclavament de Llívia amb la resta de Catalunya és internacional perquè creua terres, també catalanes, sota sobirania francesa.*

carril¹ *m.* POP. Ferrocarril.

carril² *m.* A l'Empordà, trilla.

carrilla *f.* A la costa de ponent, trilla.

carrillada *f.* Carrilla.

càrstic / càrstica *adj.* Dit del terreny on abunden els enfonsaments a causa de la dissolució de les roques calcàries, els quals donen lloc a la formació de dolines, avencs, etc., i també grans coves o esplugues, en les quals es formen estalactites i esta-

lagmites. *Els ports de Beseit, al sud del Principat, constitueixen un relleu eminentment càrstic.*

carta *f.* Mapa, representació de la Terra o de part d'aquesta en una superfície plana. També pot representar el cosmos.

carta marina *f.* Mapa de contingut específic destinat, especialment, a la gent de mar.

cartografia *f.* Ciència i tècnica de dibuixar cartes o mapes geogràfics.

cartograma *m.* Mapa sintetitzat destinat a posar en evidència determinats aspectes geogràfics o geològics.

casa *f.* Edifici per a ésser habitat. V. t. *pany de cases.*

casa consistorial *f.* Seu de l'administració municipal.

casament *m.* A l'illa d'Eivissa, casa de camp.

casada *f.* Caiguda o estimball d'aigua de poca magnitud. Pot ésser natural o artificial. *Al Fai (Vallès Oriental), més avall de la confluència de la riera de Tenes i el riu Rossinyol, les aigües es precipiten en cascades.*

caseriu *m.* **1.** Conjunt d'habitaclles que integren el nucli antic d'una localitat.

2. Conjunt d'habitaclles més o menys separats entre ells que, no obstant això, constitueixen una unitat de poblament. Forma part d'un municipi de la capital del qual depèn.

casquet gelat *m.* Formació de gel que cobreix una determinada superfície en les regions àrtiques o antàrtiques; també pot cobrir els cimalls de les altes muntanyes i serralades.

castanyeda *f.* Lloc plantat de castanyers.

cataclinal *adj.* Dit del curs d'aigua que descendeix d'acord amb la direcció en què cabussen els estrats que configuren el terreny.

cataracta *f.* Cascada de gran volum, esp. la de masses d'aigua que vencen forts desnivells i és més ampla que alta. Tendeix a retrocedir per l'erosió que provoca l'aigua en estimar-se.

cava¹ *f.* Galeria excavada per tal de fer de dipòsit on la temperatura es mantingui igual durant tot l'any. *Les caves per al xampany de Sant Sadurní d'Anoia són de diversos pisos i s'allarguen per molts quilòmetres.*

cava² *f.* Al Tarragonès i al Baix Camp, rasa de molta fondària.

cavalló *m.* Relleu allargat de poca alçària que separa dues valls.

caverna *f.* Concavitat profunda subterrània pròpia dels terrenys calcaris. S'origina per la circulació de les aigües a través d'aquesta mena de terrenys. Sol contenir estalactites, estalagmites, columnes, etc. Pot ésser l'hàbitat de determinades espècies faunístiques i conservar restes fòssils d'animals o de velles cultures humanes.

cavorca *f.* Cova, caverna.

CBD [angl., 'central bussines district'] *m.* Sigla de *districte econòmic central*; o sigui, de l'ambient financer i directiu de l'alta economia que ocupa un espai urbà determinat de les grans metròpolis.

cel *m.* Esfera imaginària blava i diàfana per l'efecte òptic que produeix l'aire atmosfèric i la llum que, aparentment, rodeja la Terra.

cel serè *m.* Espai del cel que, vist des de la superfície d'un indret, apareix lliure de núvols i boira (en oposició a *cel tapat*).

cel tapat *m.* Cel cobert pels núvols, pel fum o per una atmosfera molt contaminada (en oposició a *cel serè*).

celatge *m.* **1.** Aspecte que presenta el cel quan hi ha núvols molt fins i de diversos matisos.

2. Conjunt de núvols.

3. Núvols baixos i àdhuc desordenats o en figures irregulars, quasi sempre molt vermells, que apareixen a la sortida i a la posta del Sol.

celístia *f.* Llum que irradien les estrelles, la qual àdhuc pot permetre caminar en despoblat en les nits clares.

cella *f.* Núvol de poca gruixària que s'allarga per sobre el cim d'una muntanya o sobre l'horitzó, al mar.

cendra *f.* IMPRÒP. Material piroclàstic de gra fi que llancen els volcans. Aquest material no és el resultat de cap combustió, sinó està compost de mineral de ferro engrunat i cristalls d'altres minerals. La denominació apropiada és *pols volcànica*.

cenozoic / cenozoica *adj.* **1.** Dit del conjunt de terrenys o formacions que corresponen a la part superior de les tres en què es divideix la sèrie dels terrenys estratificats i fossilífers de l'escorça terrestre.

2. Relatiu o pertanyent al Cenozoic.

Cenozoic *m.* Tercera era del Fanerozoic, que comprèn els sistemes Terciari i Quaternari.

cens *m.* Padró o llista de la població i de les riqueses d'una nació o d'un sector determinat.

central elèctrica *f.* Conjunt d'instal·lacions, de màquines, d'aparells, etc., destinats a produir energia elèctrica a partir d'una altra forma d'energia.

central hidroelèctrica *f.* Central generadora d'electricitat mitjançant la

utilització de l'energia de l'aigua fluvial. Una central hidroelèctrica està bàsicament integrada per un embassament, els conductes que vencen un fort desnivell i porten l'aigua de l'embassament a les turbines i el conjunt de màquines que, mogudes per la rotació de les turbines, generen l'electricitat.

central nuclear *f.* Planta generadora d'electricitat a partir d'un reactor atòmic, el qual treballa amb urani enriquit.

central termoelèctrica *f.* Planta generadora d'electricitat en la qual s'utilitzen combustibles com el petroli, el gas natural o el carbó.

centralització *f.* **1.** Acció de centralitzar.

2. Resultat d'aquesta acció.

centralitzar *v. tr.* Concentrar (l'acció política, administrativa o econòmica) en mans d'un govern central.

centre cultural *m.* Ambient de caràcter urbà on s'han concentrat o es concentren institucions culturals. *El monestir de Poblet, al peu de les muntanyes de Prades, sorgí en el segle XII i esdevingué un gran centre cultural.*

centre d'atracció *m.* Nucli urbà que actua, en l'aspecte socioeconòmic, sobre un territori o un sector determinats. *Reus és un centre d'atracció la influència del qual arriba fins a Aragó.*

centre de depressió *m.* Punt geomètric de l'aire atmosfèric assenyalat per la isòbara de menor valor.

centre econòmic *m.* Localitat o país que actua de base en les relacions econòmiques —esp. en les exportacions— d'una òrbita econòmica.

centre geogràfic *m.* Punt que constitueix el centre d'una superfície

determinada de l'escorça terrestre. Els països no tenen forma geomètrica; per tant, s'ha de recórrer a la física per a fixar-ne el centre geogràfic. Hom retalla, en un cartró, en una fusta prima o en una làmina de plàstic o metall, la forma del país; es procedeix després a penjar la figura obtinguda per tres punts diferents del seu perímetre i es marquen les perpendiculars. Allà on les perpendiculars es tallen és el centre geogràfic del país.

centre industrial *m.* Localitat o sector on s'ha concentrat manta indústria; concentració que proporciona un caràcter del tot diferent del que pot provenir d'altres activitats econòmiques, politico-administratives o culturals.

centre mercantil *m.* Localitat on les activitats comercials, complementades amb les bancàries i d'altres finances, predominen sobre tota altra activitat econòmica.

centre productor *m.* Centre relacionat amb un tipus determinat de productes, bé sigui agrícola, miner o industrial. Està estretament connectat amb els mercats adquisitius i amb els ambients en els quals els productes són sotmesos a transformació.

cep *m.* **1.** Soca de la vinya.

2. P. EXT. La planta sencera cultivada en forma baixa.

cerç *m.* Vent fred del nord-est. *El cerç es fa sentir durant l'hivern a la Segarra, a l'Urgell i a altres comarques.*

cicle *m.* Conjunt de fenòmens geològics ocorreguts en un període de temps determinat. *Cicle d'erosió. Cicle de deposició. Cicle sedimentari.*

cicle d'anys *m.* Període de temps en què s'esdevenen uns fenòmens determinats. El nombre d'anys varia segons l'aspecte de què es tracta. En

terminar els anys d'un cicle se n'inicia un de nou.

cicle econòmic *m.* Moviment o procés, més o menys periòdic, que, partint d'un estat de prosperitat o abundància, passa per una fase de retrocés, per una altra de depressió i per una altra de recobrament, amb la qual retorna a la prosperitat.

cíclic / cíclica *adj.* Relatiu o pertanyent al cicle. *A la riera de Collformic, al Montseny, es pot veure un paratge en el qual es fa evident un nivell cíclic d'erosió.*

cicló *m.* Moviment de l'aire en remolí, principalment en els mars tropicals. Sol actuar d'est a oest. La part interior (anomenada *ull* o *vèrtex*) roman en una calma relativa.

cim *m.* Punt o lloc més alt de les muntanyes, collades i de qualsevulla elevació orogràfica; capcinell. *Al Montseny es troba el cim més alt —turó de l'Home, 1.707 m— de la Serralada Prelitoral.*

cimall *m.* Cim.

ciment *m.* **1.** Pasta pètria de composició variable, generalment argilosa, ferruginosa, calcària o silícia, que uneix els elements al·logènics de les roques clàstiques, com ara les sorrenques, els conglomerats, etc.

2. Producte artificial a base de calcàries que s'empra en les construccions. El seu ús ha revolucionat a gran escala l'arquitectura i l'enginyeria. *A Vallcarca, al massís de Garraf, ha funcionat una gran indústria de ciment.*

cinabri *m.* Sulfur de mercuri de color roig i índex de refracció elevat. És la mena més important de mercuri.

cingle *m.* **1.** Penjant o espatat de roca impracticable o gairebé impracti-

cable. Pot ésser de muntanya o de costa de mar.

2. Relleu horitzontal, o poc menys, per on pot passar una persona. Si en lloc d'horitzontal és vertical, s'anomena *regatell*. *El riu Ter passa pel peu del cingle de Tavertet (Osona)*.

cinglera *f.* Estesa de cingles. *La contrada del Cabrerès (Osona) està limitada per una llarga cinglera.*

cinta *f.* Al País Valencià, part dels vessants d'una vall fluvial encaixada on la roca sobresurt en el coster.

cinturó de misèria *m.* Barri o ambient urbà d'habitaclles impropis i mancats dels serveis imprescindibles (aqüeductes, clavegueres, sanitaris, llum elèctrica, etc.) que envolta certes aglomeracions urbanes o hi és inclòs.

circ *m.* Depressió en forma de gran embut les parets del qual, tallades verticalment o molt abruptes, rodegen el fons, més o menys pla, de la vall inferior. *El cràter olotí de Santa Margarida forma un circ de grans proporcions.*

circ glacial *m.* Circ on es situen les grans masses de neu que constitueixen l'origen dels camps de gel que després es transformen en geleres. *Un circ glacial forma part del pic d'Aneto (3.404 m).*

circulació atmosfèrica *f.* Circulació de l'aire en l'atmosfera. S'origina a conseqüència dels centres d'alta i baixa pressió.

circulació econòmica *f.* Moviment de mercaderies, valors, diners i propietats mitjançant l'intercanvi. *Molterussa (Pla d'Urgell) és afavorida pel fet de trobar-se en un eix de forta circulació econòmica.*

circulació humana *f.* Comunicació que realitza l'ésser humà en traslla-

dar-se d'una regió a una altra utilitzant diversos mitjans i diverses vies.

circulació marina *f.* Moviment de les aigües marines en corrents més o menys horitzontals, ja siguin superficials, intermediaris o profunds. D'aquesta manera, les aigües d'un oceà o mar passen a un altre oceà o mar. També existeixen corrents verticals d'ascens i descens.

circulació subterrània *f.* Moviment de l'aigua infiltrada en el subsòl a través de les roques dels estrats o bé per galeries que les aigües han generat.

cirrocúmulus [inv.] *m.* Núvol de mitjana altitud —entre 3.000 m i 7.000 m— format per borrallons blancs disposats en filera o en eixam.

cirrostratus [inv.] *m.* Núvol molt alt —entre 7.000 m i 10.000 m— en forma de vel blanquinós, quasi sempre amb les vores desdibuixades. Està format majorment de cristalls de glaç i, com que deixa passar la llum solar, pot produir halos.

cirrus [inv.] *m.* Núvol molt alt —altura mitjana, 7.000 m— que rarament descendeix als 3.000 m. Presenta un aspecte filamentós i està format d'agulles de gel. Pot semblar una imensa ploma. És molt translúcid, per la qual cosa pot originar halos solars i lunars.

cisterna *f.* Bassa coberta amb volta, construïda gairebé sempre dintre les parets de la casa, moltes vegades en forma de pou, que s'omple exclusivament amb l'aigua de pluja de les teulades. També n'hi al camp, esp. en terres de vinya, per a aplegar l'aigua de sulfatar. Solen ésser capestretes, i estan revestides per dins de ciment o d'un material que no deixa que l'aigua es perdi.

ciudadania estatal *f.* Situació de subjecció o pertinença a la jurisdicció d'un estat sobirà en dret internacional. Pot ésser imposada jurídicament o adquirida voluntàriament.

ciutat *f.* **1.** Concentració urbana important. *L'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès), pel nombre dels seus habitants, és la segona ciutat de Catalunya.*

2. ANT. Localitat que gaudia de majors preeminències que la vila.

ciutat dormitori *f.* Conglomerat urbà amb personalitat politicoadministrativa la població activa del qual, per bé que resideix en la localitat, treballa en una localitat propera.

ciutat planificada *f.* Conglomerat urbà que és el resultat d'uns estudis socioeconòmics previs a la construcció.

ciutat satèl·lit *f.* Localitat en què una bona part del veïnat està subordinada econòmicament a una altra de més desenvolupada.

ciutat tentacular *f.* Concentració urbana la influència directa de la qual, gràcies als moderns serveis de transport, es manifesta en altres concentracions properes; tendeix a formar, de fet, un tot urbà.

clamor *f.* **1.** Riera amb llargues tongades sense aigua, que, en produir-se fortes pluges a la seva conca, veu baixar, impetuosa, una forta rierada.

2. A l'Urgell i al Pla d'Urgell, eixugador.

3. A l'horta lleidatana, lloc per on surten els escorriments dels recs.

clap de bosc *m.* Formació forestal de poca superfície. *Al NE de les Garrigues, on el terreny és molt accidentat, hom pot veure claps de bosc entre els conreus d'oliveres, cereals i vinyes.*

claper *m.* **1.** Lloc sense vegetació

entre conreus; codina. Sol presentar-se amb poc pendent i amb manta pedra escampada.

2. Munt apilotat de llenya, de pedres, etc.; vedruna.

clapera *f.* A la Segarra, rodiera.

clapissa *f.* **1.** Terreny de muntanya pedregós.

2. Tartera.

clariana *f.* En un bosc, espai sense arbrat.

clàstic / clàstica *adj.* Dit del dipòsit compost de fragments inalterats o més o menys modificats químicament, els quals procedeixen de roques preexistents de qualsevulla classe o de productes magmàtics diversos. *Són roques clàstiques les sorres, les sorrenques, els conglomerats i les quarzites.*

clastra *f.* Pati o clos de la casa de camp mallorquina. Ocupa un ampli espai entre les construccions, tant les de caràcter domèstic com les relacionades amb les funcions econòmiques de la unitat d'explotació agrària.

cleda *f.* Lloc per a guardar el bestiar. Està voltat d'una tanca.

clima *f.* Conjunt de condicions atmosfèriques que caracteritzen una regió o un indret. El clima és constituït per elements (elements climàtics) i factors modificadors d'aquests. Els elements que es prenen més en compte són el volum i el règim de les precipitacions i la temperatura. Al llarg de la història, el clima de la Terra ha experimentat notables variacions, amb períodes càlids i períodes freds. *El clima de la Segarra, per les seves característiques, s'ha de classificar de clima mediterrani de tendència continental.*

clima alpi Clima de muntanya alta de la

zona temperada, característic del Pirineu entre 2.000 m i 3.000 m d'altitud.

clima continental *m.* Clima poc o gens influenciat per vents d'origen marítim. Les temperatures són molt diferents segons que es tracti de l'estiu o l'hivern.

clima mediterrani *m.* Conjunt de condicions climàtiques que regeixen les terres que rodegen el mar Mediterrani. Una de les seves característiques és la durada, més o menys semblant, de les quatre estacions. *Tenen clima mediterrani la costa central de Xile i la de Califòrnia.*

clima oceànic *m.* Clima els elements del qual depenen, en bona mesura, del fet que els vents dominants provenen de l'oceà i, consegüentment, aporten molta humitat. *A Era Val d'Aran el clima és oceànic, ja que aquesta comarca pirinenca s'obre als vents de l'oceà Atlàntic.*

clima subalpí *m.* Clima de muntanya menys nivós i menys fred que el clima alpí.

climatologia *f.* Ciència que estudia els climes i els fenòmens atmosfèrics d'un país, a una latitud i a una altitud determinades.

clímax *m.* Etapa final de l'evolució de la vegetació i del sòl que han estat sotmesos a determinats factors ambientals, esp. els de tipus climàtic.

climograma *f.* Diagrama en què són representades les dades de temperatura (a les ordenades) i de precipitació (a les abscisses). Aquests registres solen fer-se mensualment respecte a una localitat determinada.

clivella *f.* Esquerda, esclletxa.

clivellament *m.* **1.** Acció de produir-se clivelles en les roques o en el sòl,

a conseqüència de la disminució del volum per refredament o per dessecació. Pot provenir també de processos tectònics, esp. d'enfonsaments.

2. Resultat d'aquesta acció. *El clivellament de les roques dels terrenys tocant a Alcanar (Montsià) origina que es perdi una gran quantitat d'aigua de pluja.*

clivellat / clivellada *adj.* Dit del terreny ple de clivelles.

clos *m.* Terreny o espai limitat per parets, tanques, etc., que el separen d'altres ambients.

closa *f.* A l'Empordà, tros de terra fonda destinat a pasturar-hi el bestiar.

clot *m.* Terreny baix que no es veu fins que hom hi és a prop. *El clot d'Almeirà forma part del municipi d'Alaró (Mallorca Septentrional).*

clota *f.* Clotada. *En les capçaleres del riu Cardener i entre serrats s'obren clotes no gaires extenses.*

clotada *f.* **1.** Concavitat o enfonsament gran en la terra.

2. Pla extens entre muntanyes. *Talarn (Conca de Tremp) es troba en un coster que sobresurt d'una clotada.*

cluca *f.* A les illes Balears, boira espessa.

clusa *f.* **1.** Vall disposada transversalment a la direcció de les capes del terreny.

2. Vall que trenca transversalment un anticlinal.

coberta forestal *f.* Coberta vegetal en què predominen els arbres.

coberta herbàcia *f.* Coberta vegetal en què predominen les herbes.

coberta sedimentària *f.* Terreny o sòl d'origen sedimentari que cobreix el subsòl rocós d'un sector.

coberta vegetal *f.* Conjunt de plantes que cobreixen un determinat territori o sector. Si hi predominen els arbres, rep el nom de *coberta forestal*, i si hi predominen les herbes, el nom de *coberta herbàcia*.

coc *m.* *V. carbó de coc.*

cocó *m.* **1.** Cadolla.

2. A les comarques tarragonines, petit dipòsit fet a la vinya per tal d'aplegar-hi una petita quantitat d'aigua. Pot ésser natural o fet per l'home, i s'omple amb aigua corrent o de pluja.

3. A Menorca, petit clot d'aigua constant.

4. Clot de les roques de la ribera del mar.

codina *f.* **1.** Capa ferma de sauló, torrà, tapassot o roca que apareix entre terres de conreu o que es volen conrear, o bé sota la que es conrea.

2. En algunes contrades, mac.

3. Pedra o escull que a vegades es pot trobar en alta mar, però molt més freqüentment tocant a la costa. Pot ésser a flor d'aigua o restar al descobert en baixar la marea.

codina coral·lina *f.* Codina marina integrada per formacions de coral.

codina madreporica *f.* En els mars tropicals, codina formada per madreporos.

codinar *m.* Lloc o terreny cobert, quasi totalment, de pedres soltes.

còdol *m.* Pedra arrodonida de riera; mac.

codolar *m.* Sector cobert de còdols.

codolell *m.* Còdol petit. Es sol trobar en grans quantitats allí on els rius passen d'un fort desnivell a un desnivell poc pronunciat. En les platges marines, pot cobrir superfícies considerables.

codolellar *m.* Sector on dominen els codolells.

coeficient d'acidesa *m.* Nombre que resulta de la relació, deduïda, de les proporcions moleculars dels components d'una roca o escòria, d'acord amb la fórmula següent:

$$x = \frac{\text{Nombre d'àtoms d'oxigen en SiO}_2}{\text{Nombre d'àtoms d'oxigen en els òxids bàsics}}$$

coeficient de mortalitat *m.* Defuncions per cada 1.000 habitants en un any.

coeficient de natalitat *m.* Naixements per cada 1.000 habitants en un any.

colada *f.* **1.** Massa de lava que desprèn un volcà i que acaba solidificant-se.

2. Riu de fang.

colador *m.* Paratge o lloc on s'escorren les aigües per un forat.

coll *m.* Depressió pronunciada en una carena de serra o de contrafort. *El coll del Pertús, al Pirineu, que tenia 290 m d'altitud, ha descendit considerablement de nivell amb les obres d'enginyeria viària. Al llarg de la història ha fet un gran servei a les comunicacions humanes i ha estat un factor molt important en mant esdeveniment històric.*

coll de mina *m.* Tros de mina que va de pou a pou, o del cap de mina a un pou.

collada *f.* Depressió suau d'una certa amplària o extensió en la carena d'una serralada. *La collada de Toses està relacionada amb el massís de Puigcerdà (Cerdanya). La collada de Banyuls, al Pirineu marítim, ja era considerada un important lloc de pas durant l'edat mitjana.*

col·lector *m.* A la muntanya, afluent

que aporta les seves aigües al riu principal d'una conca.

collita *f.* **1.** En agricultura, volum de la producció d'una planta en una estació o en un any. *Collita de primavera. Collita anyal.*

2. En ramaderia, nombre de caps de bestiar o d'aviram d'una espècie determinada que són sacrificats en un any.

col·loïdal *adj.* Dit del fenomen de precipitació en les aigües dolces salades que es solen trobar enfront de la desembocadura d'un riu al mar.

col·luvió *m.* Material format per la desagregació de roques i acumulat al peu d'un vessant de muntanya.

colònia *f.* **1.** Comunitat o grup de persones que s'estableixen en un país, però que conserven llurs característiques culturals. Finalment, són assimilades per l'ambient.

2. Territori dependent d'un estat del qual està físicament separat. La colònia no té representació política; es tracta d'un país explotat per un altre país. Una nacionalitat d'un estat per trobar-se en una situació políticocultural similar a una colònia.

3. Comunitat agropecuària que treballa per treure rendiment d'un territori o paratge.

colònia estiuenca *f.* Població humana que, durant l'època d'estiu, resideix en una localitat de mar o de muntanya que no és la de residència durant la resta de l'any.

colònia fabril *f.* Conjunt de fàbriques, habitatges i serveis que integren una unitat socioeconòmica totalment dependent de l'activitat industrial que despleguen les esmentades fàbriques. *En les terres que voregen el riu Llobregat i el riu Ter eren nombroses les colònies fabrils.*

colonialisme econòmic *m.* Colonialisme que practica un país en intervenir, de manera dominant, en l'economia d'un altre país.

columna *f.* **1.** Massa pètria de la forma aproximada que indica la seva denominació. Pot ésser monolítica o composta de parts superposades.

2. En una caverna, unió d'una estalactita i una estalagmita. *A les coves d'Artà, a Mallorca, es poden admirar unes magnífiques columnes.*

columna de lava *f.* Massa de lava que ascendeix per la xemeneia d'un volcà mentre dura l'activitat volcànica. En cessar l'activitat, la lava solificada obstrueix la xemeneia.

columnata *f.* Sèrie de formacions de roques en forma de columna. *Les columnates basàltiques. A Amer (Selva) s'aixeca una columnata d'origen volcànic.*

colur *m.* Qualsevol dels dos cercles màxims que, en l'esfera celeste, passen pels pols i tallen l'eclíptica en els equinoccis l'un, i en els solsticis, l'altre.

colzada *f.* **1.** Volta que forma la costa en un paratge.

2. Volta forta que forma un corrent fluvial.

3. Canvi sobtat de la direcció d'una formació orogràfica.

colze *m.* Angle que forma un corrent fluvial.

colze de captura *m.* Angle que forma un riu en el sector de desviament envers la seva nova llera.

cóm *m.* Vall en forma d'obi, és a dir, semblant a un immens abeurador, rentamans, etc.

coma *f.* **1.** Depressió més o menys planera en un terreny de muntanya.

2. Terra alta de muntanya coberta de

gespa, sense precipicis i amb bones pastures per al bestiar. *Tocant a Alella (Maresme) hi ha les comes Clara i Fosca.*

comada *f.* Coma de gran extensió.

comal *m.* Comalada.

comalada *f.* Conjunt, més o menys continu, de comes.

comaposada *f.* Coma amb abundància de pedres.

comarca *f.* **1.** Regió natural de dimensions poc extenses.

2. Part d'una regió natural que es singularitza per uns aspectes determinats. *Per la Llei del Parlament de Catalunya del 4 d'abril de 1987 i per la Llei complementària del 16 de març de 1988, el Principat de Catalunya es divideix en quaranta-una comarques politicoadministratives.*

comba *f.* **1.** Forma buida en un relleu invertit.

2. Volta àmplia que fa la llera d'un corrent fluvial. *El Segre, a la Cerdanya, descriu una gran comba que aprofundeix la llera del riu.*

comella *f.* Coma de poca extensió.

comellar *m.* Lloc on abunden les comes. *El paisatge de la Granja d'Escarp (Segrià) és de comellar.*

comerç *m.* Activitat econòmica que consisteix a comprar, vendre o permutar. *Al segle XVIII Catalunya mantingué un intens comerç amb Veneçuela i les illes del Carib mitjançant la Reial Companyia de Comerç de Barcelona. Comerç exterior i comerç interior. Comerç d'importació i comerç d'exportació. Comerç a l'engròs i comerç al detall. Comerç lícit i comerç il·lícit.*

cometa *m.* Cos celeste del sistema solar de grandària semblant a la d'un

asteroide, integrat per gel i pols i embolcallat per un núvol de gasos que rep el nom de *cabellera*, la qual es pot estendre pel firmament en forma d'una llarga cua.

complex *m.* Conjunt de capes que no constitueixen un terreny, pis o nivell geològic determinat, però que mantenen entre elles certes relacions de posició, de composició, etc.

complex cristal·lí *m.* Complex de roques cristal·lofíl·liques i azoïques. Això ha fet que no s'hagin pogut distingir en pisos o terrenys, sinó en els diferents nivells litològics que constitueixen el complex, en el qual solen incloure's roques hipogèniques.

complex morrènic *m.* Reunió o conjunt de materials morrènics en una vall glacial.

comporta *f.* Porta, generalment metàl·lica, emprada per a graduar o impedir el pas de l'aigua en una resclosa, un dic o un rec; bagant.

comú¹ *m.* **1.** Circumscripció administrativa regida per un ajuntament o un consell municipal.

2. Ajuntament, consell municipal.

comú² / **comuna** *adj.* Relatiu o pertanyent al poble, la vila o la ciutat.

con d'erosió *m.* Con que forma en el terreny d'un vessant l'acció erosionant d'un corrent fluvial.

con de dejecció *m.* Massa de forma més o menys cònica, composta de materials detrítics que dipositen els corrents de muntanya en desembocar a una vall, a un riu, a un llac o al mar. *Pel seu origen, el delta de l'Ebre és un con de dejecció que emplenà un estuari que, en el Quaternari, arribava fins a Xerta (Baix Ebre).*

con de recepció *m.* Con format per

un corrent d'aigua al peu d'un vessant amb el material erosionat que transporta.

conca *f.* **1.** Territori rodejat de muntanyes.

2. Territori les aigües del qual aflueixen a un mateix riu o llac. *La conca del riu Segre lliura les seves aigües al riu Ebre.*

conca artesiana *f.* Conca hidràulica subterrània en la qual existeixen un o més nivells de roca permeable tancats entre altres roques menys permeables. L'aigua, en aquests nivells, resta captiva.

conca d'erosió *f.* Conca en la qual s'ha realitzat o es realitza un procés d'erosió. *La vall de la Gavarresa (Lluçanès) forma una conca d'erosió amb relleus tabulars oligocènics.*

conca de sedimentació *f.* Conca en la qual s'han dipositat o encara es dipositen els detritus dels territoris immediats i més alts.

conca endorreica *f.* Conca les aigües de la qual desapareixen per evaporació o per infiltració en la mateixa conca; o sigui, que no existeix un corrent de desguàs que porti les aigües fora de la conca.

conca hidrogràfica *f.* Conca d'un corrent d'aigua.

conca lacustre *f.* Conca d'un llac o d'un estany.

conca marina *f.* **1.** Qualsevol de les grans depressions de l'escorça terrestre ocupada pels oceans.

2. Depressió ocupada per un mar o per un gran llac salat.

conca oceànica *f.* Conca formada per les terres les aigües de les quals aflueixen directament o indirectament a un oceà.

conca petrolífera *f.* Regió del subsòl on existeixen dipòsits o jaciments de petroli o d'altres hidrocarburs.

conca sedimentària *f.* Conca fluvial o lacustre en la qual s'han dipositat al llarg dels temps, i encara s'hi poden dipositar, materials sòlids aportats per les aigües dels corrents provinents dels territoris immediats i més alts.

concentració *f.* Tractament del mineral, tal com surt de la mina, per a destriar la mena de la ganga i enriquir, així, el mineral.

concoide *adj.* Dit de la fractura d'un mineral o d'una roca quan la superfície que produeix presenta elevacions i depressions anàlogues, per llur forma, a una petxina.

concreció *f.* Agrupament de substància mineral, quasi sempre calcària o silícia, que es presenta en el si de les roques sedimentàries, esp. en les calcàries, la creta i les argiles.

condensació *f.* **1.** Acció de condensar o condensar-se.

2. Resultat d'aquesta acció.

condensar *v. tr.* **1.** Fer més dens. *Condensar vapor d'aigua.*

2. Lliurar (un gas). *Condensar el nitrogen.*

condensar-se *v. pron.* Un gas, passar a l'estat líquid, tal com succeeix amb el vapor d'aigua, que, per disminució de la temperatura, es transforma en gotes menudes que formen els núvols. Quan es condensa el vapor d'aigua en contacte amb una superfície freda no permeable, es forma la rosada. Amb un major descens de la temperatura —per dessota els zero graus— es formen els cristalls de neu i el gelbre.

condicionament geogràfic *m.* Conjunt de característiques del paisatge geogràfic que condicionen el com-

portament i les actituds de l'ésser humà, tant pel que fa a les persones com pel que fa a les col·lectivitats. És objecte d'estudi de la geografia humana.

conducte *m.* Tot allò que serveix per a conduir un fluid en una certa direcció, com ara una canal, una canonada o un tub.

conductibilitat *f.* Propietat natural dels cossos que consisteix a transmetre la calor o l'electricitat.

conflent *m.* Confluència.

confluència *f.* Punt de trobada de dos corrents d'aigua. Les dels grans rius han format extensos al·luvions —terres fèrtils— que han originat, en molts casos, un ràpid poblament. En altres casos, ha sorgit un centre poblat com a lloc de tràfic comercial. *La Pobla de Lillet (Berguedà) es troba en la confluència dels rius Llobregat i Arija.*

confluència de camins *f.* Lloc on, generalment a causa del relleu, s'uneixen diverses vies. *Reus (Baix Camp) és el resultat d'una confluència de camins situada en terrenys fèrtils del Quaternari.*

confluent *adj.* Dit del corrent fluvial que s'uneix amb un altre de característiques semblants.

congelar-se *v. pron.* L'aigua, passar de l'estar líquid al sòlid a causa d'una baixa de la temperatura ambiental.

congesta *f.* En les parts més altes de les muntanyes, lloc on es conserva la neu i el gel àdhuc a l'estiu. *A la Maladeta, als Pirineus axials catalans, les congestes persisteixen durant tot l'any.*

conglaç *m.* A l'illa de Mallorca, congesta.

conglomerat *m.* Roca clàstica composta per trossos arrodonits d'igual o distinta naturalesa, de diferents roques, minerals, conquilles, ossos, etc. Aquests materials estan units per ciment argilós, calcari o ferruginós. *La muntanya de Montserrat és formada de conglomerats.*

congost *m.* **1.** En un relleu muntanyós, gorja per on sol passar un corrent fluvial. *L'estret de Collegats, als Pallars, és un congost que talla una formació de conglomerats.*

2. Pas d'una riera entre cingles, ribes o muntanyes de molt pendent.

conquilla *f.* Closca calcària d'un mol·lusc.

conrear *v. tr.* Sotmetre (la terra o les plantes) a certs treballs per fer-les fèrtils, perquè donin fruit.

conreria *f.* Explotació agrícola complementada amb edificacions prou capaces per a hostatjar vianants. Solia dependre d'un monestir o d'un convent.

conreu *m.* **1.** Acció de conrear. *El conreu de l'avellana.*

2. Extensió més o menys gran de terreny on es realitzen activitats agrícoles.

conreu de regadiu *m.* Conreu que rep regatge i en depèn. *El canal d'Urgell permet els conreus de regadiu en àmplies superfícies.*

conreu de secà *m.* Pràctica de producció de conreus on les pluges són deficientes. *Els conreus de l'olivera i de la vinya, a les terres catalanes, són majorment de secà.*

conreu de temporada *m.* Conreu no permanent.

conreu en faixes *m.* Pràctica consistent a sembrar en faixes al llarg de les corbes de nivell o perpendicular-

ment a la direcció dels vents dominants. *El conreu en feixes, tan estès als Països Catalans, és una forma del conreu en feixes.*

conreu en feixes *m.* Conreu en faixes disposades en forma de terrassa.

conreu farratger *m.* Conreu de plantes destinades a l'alimentació del bestiar.

conreu no permanent *m.* Conreu de plantes de desenvolupament estacional.

conreu permanent *m.* Conreu de plantes la vida de producció de les quals s'allarga per anys.

conreu transitori *m.* Conreu que es realitza en un lloc que s'abandona després d'haver obtingut una collita o un nombre limitat de collites.

consell municipal *m.* Ajuntament.

conseqüent *adj.* Dit de la vall o el corrent fluvial originals, establerts d'acord amb el pendent de la superfície en energia.

conservació *f.* Activitats i actituds dirigides a preservar i àdhuc incrementar, si és possible, els recursos naturals.

consolidació magmàtica *f.* **1.** Acció d'adquirir fermesa i solidesa les roques en solidificar-se les magmàtiques. **2.** Resultat d'aquesta acció.

constel·lació *f.* Grup arbitrari d'estels fixos format per l'home.

constitució del sòl *f.* Integració física i química del sòl.

consum dietètic *m.* Ingrés dietètic.

contaminació *f.* Acció de contaminar o contaminar-se les aigües, l'aire o el sòl que comporta una variació negativa de llurs característiques.

Aquest fenomen ha pres una gran importància i gravetat a conseqüència del procés industrial, de l'increment de la població urbana i del ràpid augment dels vehicles de motor.

contaminació atmosfèrica *f.* Contaminació produïda pels fums i els gasos, provinents de les activitats humanes —indústries, vehicles de motor terrestres, avions, etc.—, que es barregen amb l'atmosfera i donen lloc a ambients perillosos per als humans, així com per a la fauna i la flora.

contaminació de l'aigua *f.* Contaminació que es produeix al mar, als llacs, als rius, etc., a causa de l'evacuació d'aigües usades (aigües negres), dels habitatges (productes detergents), de les indústries o del regatge de terres on s'han emprat fertilitzants i altres productes químics. Aquesta contaminació destrueix la fauna i fa impròpia l'aigua per al consum humà. *El vessament de petroli i dels subproductes del navilis petrolers i àdhuc dels vaixells de tota mena contribueix a la contaminació de les aigües marines.*

contaminació del sòl *f.* Contaminació produïda per la utilització de determinats productes químics —pesticides, fertilitzants, etc.— en els conreus sense el control adequat, així com per la presència, deguda a negligència o a manca de responsabilitat, de substàncies nocives d'origen industrial o pel fet de dipositar sobre el sòl o en el subsòl materials que, per llurs característiques, són francament nocius.

contaminar *v. tr.* Impurificar, corrompre, per contacte.

continent *m.* Gran extensió de terra que, si bé està rodejada pel mar, no rep en tota la seva extensió, com les illes, els efectes directes del vents marins.

continent de Gondwana *m.* V. *Gondwana*.

continental *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a un continent.

2. Dit de la roca que no ha estat formada en el mar.

3. Dit del clima interior de les grans superfícies, en oposició al clima influenciat pels vents marítics.

contraalisi *m.* [usat generalment en pl.] Corrent atmosfèric que es considerava que avançava a gran altura i contràriament a l'alisi. Avui dia és molt discutida l'existència d'aquest vent.

contrabrisa *f.* Vent que actua en direcció contrària a la de la brisa i per sobre d'aquesta.

contracorrent *m.* En un paratge marítim, corrent derivat i de sentit oposat al del corrent principal del qual procedeix.

contrada *f.* Ambient geogràfic de poca extensió; comarca. *Sant Llorenç de Morunys (Solsonès) és voltat per una contrada amb un hàbitat rural típicament muntanyenc.*

contrafort *m.* Ramal generalment abrupte d'una serralada que li és més o menys normal. *Entre la Conca de Barberà i la Segarra s'allarga el contrafort de la serra del Tallat.*

contravent *m.* Formació feta d'obra o d'arbres sembrats expressament per a evitar que els vents actuïn en terrenys molt solts o contra construccions, transports, etc.

conurbació *f.* Aglomeració urbana formada per diverses localitats que, en créixer, s'han unit, però que mantenen la personalitat jurídica dels ens politicoadministratius.

convecció *f.* Convergència o reunió de dos sistemes orogràfics plegats

que provenen de diferents direccions (en oposició a *virgació*).

convecció mecànica *f.* **1.** Acció d'ascendir i descendir, en el si de l'atmosfera, masses d'aire produïdes per turbulència.

2. Resultat d'aquesta acció.

convecció tèrmica *f.* **1.** Acció d'ascendir i descendir, en el si de l'atmosfera masses d'aire calent o fred. Aquest fenomen es deu, principalment, a l'escalfament dels sòls que estan en relació amb les capes més baixes de l'atmosfera, i facilita la formació de gran núvols ascendents (*núvols de convecció*).

2. Resultat d'aquesta acció.

convergència *f.* **1.** Acció de convergir, reunir-se, dos corrents fluvials o dues gèleres.

2. Resultat d'aquesta acció.

convergència eòlica *f.* Convergència produïda per vents perifèrics que bufen vers el centre d'una mateixa regió. Com que és inconcebible l'acumulació d'aire, aquest passa a formar part de corrents ascendents.

con volcànic *m.* Con format per un volcà. *El Montsacopa, prop d'Olot (Garrotxa), és un bon exemple de con volcànic.*

coordenades geodèsiques *f. pl.* Coordenades geogràfiques, esp. en relació amb la cartografia.

coordenades geogràfiques *f. pl.* Línies que serveixen per a determinar la posició d'un punt en la superfície de la Terra; o sigui, que assenyalen la latitud d'un punt mitjançant els paral·lels, i la longitud mitjançant els meridians.

cop de mar *m.* Onada o seguit d'onades molt violentes.

- cop de vent** *m.* Ventada sobtada i impetuosa.
- coral** *m.* Secreció calcària que forma l'esquelet de molts animals inferiors marins de forma arborescent. El coral pot formar codines costaneres, però calen temperatures no inferiors als 20 °C, profunditats menors de 60 m i aigües netes. *La cala Rajada, de Mallorca, era lloc d'obtenció de coral.*
- corall** *m.* Coral.
- coral·lí / coral·lina** *adj.* De coral, semblant al coral. *L'arena coral·lina està formada, en gran part, per material de coral.*
- corba** *f.* Canvi de direcció d'un corrent fluvial. *A Amposta (Montsià), el riu Ebre fa una gran corba i penetra en el seu delta.*
- corba d'equilibri** *f.* En un riu divagant, corba que proporciona el menor pendent.
- corba de nivell** *f.* Línia imaginària que uneix els punts d'una mateixa altitud en un territori. L'ús que se'n fa en cartografia permet «veure» el relleu.
- cordellat / cordellada** *adj.* Dit de la roca o la lava volcànica solidificada que es presenta retorçada com una corda.
- cordó arenós** *m.* Formació sorrenca que, per l'acció combinada de la marea i els corrents marins, en especial els costaners, es disposa paral·lelament a la vora de les platges baixes i prolongades.
- cordó illenc** *m.* Cordó insular.
- cordó insular** *m.* Formació integrada per una successió d'illes.
- cordó litoral** *m.* Cordó arenós.
- Coriolis** *n. pr. V. força de Coriolis.*
- cornisa** *f.* Ressalt d'un relleu de muntanya o d'una costa rocosa.
- corografia** *f.* OBS. Descripció geogràfica d'un territori i de la seva fauna, de la seva flora, dels costums dels pobladors, etc.
- coromina** *f.* Quintà, terreny de pastura o de conreu prop d'un poble o d'una masia.
- corona** *f.* Halo, meteor que consisteix en un cercle de colors —espectre solar— de baixa intensitat que sol aparèixer al voltant dels discos del Sol i de la Lluna.
- coronat** *adj. m. V. pilar coronat.*
- corral** *m.* Lloc tancat i descobert que sol estar destinat a resguardar el bestiar.
- corranc** *m.* Xaragall.
- còrrec** *m.* Escorranc, rasa de molt poca amplària —hom la pot passar d'una gambada— per on corren les aigües que van al xaragall; aquest afluïeix al torrent, el torrent a la riera i la riera al riu.
- corredor** *m.* Indret natural que l'home aprofita per a les seves comunicacions entre dos passatges geogràfics. *Els Brucs formen un corredor al peu del Montserrat que facilita les comunicacions del Baix Llobregat amb la conca d'Òdena.*
- corredor biològic** *m.* Ambient geogràfic (corrent d'aigua, aiguamoll, bosc, etc.) que facilita el trasllat de la fauna silvestre entre paratges propicis a cada espècie.
- corredor d'allau** *m.* A l'alta muntanya, indret molt pendent amb forma de solc per on solen lliscar les allaus.
- corregiment** *m.* Divisió administrativa castellana que Felip V imposà al regne de València en 1707 i a Catalunya en

1716, en substitució de les governacions, vegueries i juntes.

corrent *m.* **1.** Massa fluida, com ara l'aigua, el vent, la lava, etc., que es mou contínuament en una certa direcció.
2. Moviment d'aquesta massa. Tant si és continuat com si és accidental, s'origina bàsicament per l'existència d'un desnivell.

corrent atmosfèric *m.* Vent, corrent d'aire que pot ésser ascendent o descendent, o més o menys horitzontal.

corrent basàltic *m.* Corrent solidificat de basalt.

corrent fluvial *m.* Corrent d'aigua originat per l'existència d'un desnivell o d'una massa superior d'aigua que empeny la inferior en un paisatge sense desnivell.

corrent glacial *m.* En una regió de neus perpètuas, corrent de glaç que es mou lentament rost avall.

corrent marí *m.* Moviment de translació, permanent o accidental, d'una part de les aigües marines, en una direcció o un sentit determinats. Pot ésser superficial, intern o vertical: (de dalt a baix o de baix a dalt); també pot ésser càlid o fred. Els superficials es deuen a l'acció dels vents conjuntament amb la rotació de la Terra, a la distribució dels mars i les terres, i a les formes de les costes. *Dos corrents marins recorren de nord a sud les costes catalanes: un d'intermedi i un altre de superficial.*

correntia *f.* Corrent marí.

corriment¹ *m.* **1.** Acció de córrer o escórrer-se la terra i trossos de roca despresos d'un terreny fins a un altre de nivell inferior.

2. Resultat d'aquesta acció.

corriment² *m.* **1.** Acció de modificar,

un riu, la posició del seu llit.

2. Resultat d'aquesta acció.

corriol *m.* Camí estret fet per a passar-hi una sola persona.

corriol de travessa *m.* Camí estret que comunica dos camins més amples.

corrosió *f.* Excavació de la terra per l'acció dels corrents fluvials, de les geleres o del vent.

cort *f.* Lloc que serveix de corral als porcs.

cortal *m.* **1.** Corral per al bestiar.

2. Lloc en despoblat on es guarden les eines de treballar el camp.

3. Mas destinat únicament a la ramaderia.

cortical *adj.* Relatiu o pertanyent a l'escorça terrestre.

cortina de pluja *f.* Pluja que avança per un espai més o menys obert.

cos *m.* Substància no orgànica present en els mars o en l'atmosfera en forma líquida, sòlida o gasosa.

còsmic / còsmica *adj.* Relatiu o pertanyent al cosmos, a l'Univers. S'aplica a les influències extraterrestres, com és el cas de l'atracció de la Lluna, que es suposa que altera l'equilibri de la massa terrestre, amb el resultat que, per a restablir-lo, es produeixen moviments de masses magmàtiques subcorticals.

cosmografia *f.* Descripció astronòmica del món. Integra el grup de ciències afins a la geografia matemàtica.

cosmos *m.* **1.** El món.

2. L'Univers i les seves lleis.

cost de la vida *m.* Conjunt de despeses indispensables i dignes per al sosteniment d'una llar mitjana, bo i considerant que el volum de les despeses no es situa per sobre dels ingressos.

costa¹ *f.* Terreny en pendent, canvi més o menys bruscat d'un nivell a un altre d'inferior o superior. *La costa de Collsuspina origina al seu damunt l'altiplà del Moianès (Bages). Pujar costa amunt.*

costa² *f.* Marges d'un corrent fluvial, d'un llac o del mar. *Costa oberta. Costa de penya-segats. Costa de platja.*

costa articulada *f.* Costa marítima amb varietat d'accidents. *Les costes mallorquines són en gran part articulades.*

Costa Brava *n. pr. f.* Costa de penya-segats i rocosa en la qual abunden els accidents: caps, puntes, golfs i cales. *La denominació Costa Brava ha passat a formar part de la toponomàstica catalana en el litoral rocós i abrupte del nord-est del país.*

costa de llevant *f.* Litoral del Principat que s'estén de Barcelona fins al nord-est del país.

costa de ponent *f.* Litoral del Principat que s'estén des de Barcelona fins al sud-oest del país.

costa fluvial *f.* Ribera d'un riu, que pot ésser de platja, de barranc, rocosa, etc.

costa lacustre *f.* Costa d'un llac, que pot ésser rocosa, llotosa, sorrenca, etc.

costa marítima *f.* Vora del mar i terra que li és propera.

coster *m.* Declivi aspre d'un terreny. *Arànsers, un poble de la Cerdanya, ocupa un coster assolat.*

costerut / costeruda *adj.* Pendent, dit del camí que en curtes distàncies salva forts desnivells.

cota *f.* Nombre que en els mapes i en els plànols indica l'altitud d'un punt sobre el nivell del mar o respecte a un altre pla de nivell. *El castell de Miravet*

(Ribera d'Ebre) és a la cota de 100 metres sobre el nivell del riu Ebre.

cota batimètrica *f.* Cota que es refereix a la profunditat de les masses d'aigua que cobreixen gran part de la Terra.

coure *m.* Element químic (símbol, Cu). Metall molt malleable que es pot filar. Es pot trobar natiu, però és més freqüent en forma de sulfurs i carbonats. *En altres temps s'explotaren les mines de coure a Alforja (Baix Camp).*

cova *f.* Cavitat subterrània més o menys extensa que a vegades es prolonga en galeries tortuoses. *Al Montsec abunden les coves; entre altres, la Colomera, a la comarca de la Noguera, d'amplies proporcions.*

cràter *m.* **1.** Obertura situada dintre de la massa del con volcànic que té la forma d'un con truncat invertit. *El volcà de la Garrinada, prop d'Olot, és del tipus de cràter excèntric.*

2. Forat produït per un aeròlit en caure.

cràter d'explosió *m.* Cràter que es forma en un volcà en saltar el tap o part del con per l'efecte d'una explosió.

crató *m.* Part ferma de l'escorça terrestre que no ha experimentat deformació de tipus alpi.

crebassa *f.* A l'illa de Mallorca, esclatxa en una roca.

creixement natural *m.* Creixement vegetatiu, increment o disminució dels efectius d'una població en un període determinat, d'acord amb les taxes de natalitat i de mortalitat, sense tenir en compte les baixes produïdes per l'emigració i les altes aportades per la immigració. La diferència entre nascuts i morts es pot considerar en xifres absolutes o en xifres relatives si

s'estableix per cada mil habitants. Factors socials, econòmics, mèdics, culturals i d'altra mena hi incideixen i, per tant, són estudiats amb relació al creixement natural de la població.

creixement vegetatiu *m.* Creixement natural. Hi incideixen els moviments migratoris.

creixent *m.* **1.** Crescuda, pujada de l'aigua del mar per efecte de la marea.
2. Pujada ràpida del nivell de les aigües d'un corrent fluvial.

crepuscle *m.* Claredat que persisteix des que es pon el Sol fins que és de nit. Entre els tròpics, és un període molt curt.

crescuda *f.* Riuada, augment de la massa d'aigua d'un corrent fluvial degut a les pluges o a la fosa de la neu o del gel. La seva importància està relacionada amb la superfície de la conca hidrogràfica i el volum i el règim de les precipitacions que rep.

cresta *f.* **1.** Línia cimera rocosa i abrupta d'una muntanya; serralada. *Un conjunt de crestes impressionants coronen el muntanyam de l'alt Berguedà; l'acció glacial és evident en el dur granit.*
2. P. ANAL. Relleu estret del fons marí.
3. La part més alta d'una ona.

crestall *m.* Carena d'una serralada.

creta *f.* Roca zoògena composta per restes menudament triturades de closques de petits animals marins. No solament caracteritza la part superior del Cretaci, sinó que ha donat nom a tot el sistema.

cretaci / cretàcia *adj.* Relatiu o pertanyent al Cretaci.

Cretaci *m.* Darrer dels tres sistemes o períodes en què es divideix l'era secundària o mesozoica, per sobre

del Juràssic i per sota del Paleocè. Deu el seu nom a l'abundor de creta entre les seves roques.

cretàcic / cretàcica *adj.* Cretaci / cretàcia.

Cretàcic *m.* Cretaci.

crisòlit *m.* Varietat d'olivina de color verd groquenc.

crystal·l de roca *m.* Quars transparent i incolor.

crystal·lí / crystal·lina *adj.* Dit de l'estat de la matèria caracteritzat pel fet que els centres de les peces estructurals (àtoms, ions, molècules) es distribueixen ordenadament segons pautes reticulars paralelepípediques.

crystal·lofíl·lic / crystal·lofíl·lica *adj.* Dit de les roques cristal·litzades per metamorfisme i més o menys estratificades; formen fulls perquè es tracta d'antics sediments.

cromita *f.* Cromat de ferro (III). És una mena important de crom.

crosta *f.* Coberta del sòl més o menys endurida. Pot ésser de gruix molt variable, i és deguda a la meteorització de la roca viva pels elements atmosfèrics. Aquesta meteorització pot donar lloc a la formació de minerals com el caolí, la bauxita, la laterita ferruginosa i altres productes d'alteració. *Al Priorat, la crosta triàsica, en esberlar-se, deixà al descobert pissarres primàries.*

crosta terrestre *f.* Superfície del planeta Terra.

crull *f.* Lloc d'encreuament de camins o de carrers.

cua *f.* **1.** Part saguera d'un sistema nuvolós on els núvols alternen amb sectors clars. En aquesta regió o am-

bient solen produir-se torbonades.

2. En els ciclons, sector marginal en què els efectes no són tan catastròfics, encara que sempre són perillosos.

cubeta *f.* Depressió del relleu de forma aproximadament rectangular i de poc fons. El drenatge d'una cubeta és nul o molt deficient. *Esterrí d'Àneu (Pallars Sobirà) es troba en una cubeta excavada per l'acció glacial.*

cubeta lacustre *f.* Cubeta que té en el centre un llac o un estany. *La cubeta lacustre de Banyoles és d'origen tectònic.*

cuculla *f.* Cim agut d'una muntanya.

cul-de-sac *m.* 1. Carrer sense sortida, atzucac.

2. Paratge entre muntanyes tancat pel un dels seus extrems.

3. Localitat situada al final d'una via. *Sant Pere de Vilamajor (Vallès Oriental) és en un cul-de-sac.*

culminació *f.* 1. Acció de culminar.
2. Resultat d'aquesta acció.

culminar *v. intr.* 1. La marea, arribar a la seva altura màxima.

2. Un redreçament tectònic, arribar a la seva altitud màxima.

cultiu *m.* 1. Conreu.

2. Conjunt de plantes que són objecte de conreu.

cultivar *v. tr.* Conrear.

cultura *f.* Conjunt de coneixements i

pràctiques assimilats per la collectivitat que contribueixen a enriquir-la i, fins a un cert punt, fixen les seves característiques com a grup socioeconòmic i nacional. En la formació de les cultures intervé l'ambient geogràfic; al seu torn, les cultures intervenen en l'esmentat ambient modificant-lo.

cumulonimbus [inv.] *m.* Núvol situat entre 400 m i 10.000 m d'altitud. És fosc i origina tempestats i calamarsades.

cúmulus [inv.] *m.* Núvol o conjunt de núvols ascendents, de gran desenvolupament vertical, amb vores brillants a la part superior. La part inferior sol contrastar, per la seva obscuritat o negror, amb la part superior, que té una gran blancor.

cúpula *f.* Cim arrodonit.

curs *m.* En un corrent fluvial, direcció dominant. *A Tivenys, on l'Ebre deixa el seu curs engorjat, la llera del riu s'eixampla considerablement i comença el curs de la plana.*

curs epigènic *m.* Llera d'un riu que, en curtes distàncies, passa per terrenys de constitució geològica diferent, la qual cosa fa que es produeixin canvis successius en la direcció del corrent. *En el seu recorregut per la comarca del Conflent, la Tet segueix un curs epigènic.*

cúspide *f.* Cim punxegut.

darga *f.* Tros de glaç que baixa pel riu en època de glaçades.

dàrsena *f.* Indret en els ports de mar, en les ribes dels grans rius navegables o en els grans llacs i canals on les naus mercants poden realitzar la càrrega i la descàrrega.

dàsic / dàsica *adj.* Dit de la vegetació espontània, o sigui, la que no ha estat sembrada per l'home.

davallada *f.* Baixada.

decapitació *f.* Captura d'un corrent fluvial per un altre. *El riu Brugent és decapitat pel Fluvià a la plana d'en Bas.*

decidu / decídua *adj.* Caduc, dit del bosc, la mata, etc., que perd les fulles en una època de l'any.

declinació magnètica *f.* En qualsevol indret de la Terra, angle que forma el meridià magnètic amb el meridià geogràfic corresponent.

declivi *m.* **1.** Inclinació del terreny, pendís. *Pira (Conca de Barberà) s'estén en el declivi que travessa la carretera que relaciona Montblanc amb Santa Coloma de Queralt.*
2. Perfil o inclinació del llit d'un riu.

3. Talús submarí que ve a continuació de la plataforma continental.

declivitat *f.* Declivi.

dèficit *m.* En la balança comercial d'un país, diferència, en menys, de les exportacions respecte a les importacions.

dèficit aquós *m.* Diferència negativa entre el volum de les aigües pluvials i el volum de l'evaporació.

deflació *f.* Acció eòlica que aparta, treu o separa materials sòlids de la superfície dels terrenys.

deformació eòlica *f.* Canvi en la forma d'un vegetal, especialment tractant-se d'arbres, per l'acció contínua dels vents. El tronc s'inclina i la copa s'allargassa en sentit contrari al de la procedència del vent. *A l'illa de Menorca, la deformació eòlica dels arbres deguda als vents del nord és evident.*

degotall *m.* Aigua que traspua a través d'un estrat porós o crivellat.

degotís *m.* Degotall.

degradació *f.* Rebaix del nivell del sòl a conseqüència dels agents de geodinàmica externa. *L'escarpament*

de falla que separa la conca del llac de Banyoles de la depressió empordanesa reflecteix una degradació accentuada causada per l'erosió.

dejecció *f.* Acumulació de matèria per l'acció de la geodinàmica externa, com ara els corrents fluvials o els vents, o per la dinàmica interna, com ara l'acumulació de productes aportats per les erupcions volcàniques.

delta *m.* Dipòsit integrat per al·lusions acumulats enfront de la desembocadura de certs rius en mars i llacs, on les marees no són importants ni tampoc els corrents marítics o lacustres. No obstant això, encara que aquests corrents tinguin potència, pot formar-se el delta si el cabal del riu té molta força. *Els rius Ebre i Llobregat formen els principals deltes de la costa catalana.*

delta digitat *m.* Delta en què l'aportació de materials pel riu que el forma és fortament combatuda per l'acció del corrent marítim, i aquesta contraposició origina la forma digitada o palmejada.

delta lobulat *m.* Delta en què predomina l'acció fluvial. *Al delta de l'Ebre es formen lòbuls per l'aportació dels materials del riu, aportació poc combatuda en la desembocadura pel corrent marítim.*

deltaic / deltaica *adj.* Dit dels sòls i de les altres característiques del delta.

dèltic / dèltica *adj.* Deltaic / deltaica.

demarcació *f.* 1. Acció de demarcar o assenyalar límits.
2. Resultat d'aquesta acció.
3. Límit.

demarcar *v. tr.* Assenyalar els límits (d'un territori o d'un terreny).

demografia *f.* Part de l'estadística

que tracta dels habitants d'un país: naixements, defuncions, edats, sexe, professions, etc.

dendrita *f.* Agregat mineral de formes esquelètiques arborescents en què els cristalls només creixen pels vèrtexs.

dendrític / dendrítica *adj.* 1. Que té una figura ramejada, a semblança de la falguera, formada pels corrents d'aigua.

2. Dit de la roca, generalment calcària, que presenta dibuixos ramejats (anomenats *dendrites*) deguts a òxids de ferro i manganès.

densitat de població *f.* Nombre d'habitants per cada unitat de superfície (generalment, el quilòmetre quadrat). *La Catalunya estricta tenia, en 1973, una densitat de població de 173 hab./km², i en 1991, de 85 hab./km².*

densitat demogràfica *f.* Densitat de població.

dent *f.* Cada una de les puntes de roca o sortints que presenta el terreny, esp. en els cimalls de les muntanyes. *La carena de la muntanya de Montserrat està dominada per dents.*

dentat / dentada *adj.* 1. Dit de la costa que presenta sortints a semblança de dents.

2. P. ANAL. Dit de l'elevació que presenta una successió de puntes.

dentegat / dentegada *adj.* Dentat / dentada.

denudació *f.* 1. Acció de denudar o de denudar-se.

2. Resultat d'aquesta acció.

denudador / denudadora *adj.* Que denuda.

denudar *v. tr.* La gravetat, la temperatura i els agents atmosfèrics, fer per-

dre (a un terreny) part de les roques que el componen. *Els esquists paleozoics de la serra de la Llena, al Priorat, han estat notòriament denudats.*

departament *m.* **1.** A la Catalunya Nord, divisió territorial de l'Administració francesa.

2. ANT. Qualsevol de les quatre parts en què fou dividida territorialment Catalunya en temps de Napoleó (1810). Aquesta divisió durà un temps molt breu.

deperidor / deperidora *adj.* Dit del producte vegetal o animal que es descompon fàcilment o que és massa delicat per a ésser transportat.

depressió *f.* **1.** Fondalada o vall profunda rodejada d'elevacions que la tanquen o mig tanquen.

2. Regió menys elevada que les que li són perifèriques, a causa d'un enfonsament o un descens.

depressió atmosfèrica *f.* Regió atmosfèrica de camp isobàric dèbil, o sigui, on hi ha dèficit d'aire. Es deu a l'existència de dos corrents eòlics, un d'aire polar i l'altre d'aire tropical, que deixen entre si un espai amb dèficit d'aire.

depressió submarina *f.* Part del fons marí més baixa que les contigües, o sigui, un entrant de l'esmentat fons; fossa marina.

deprimit / deprimida *adj.* Dit del terreny que està notòriament per dessota del nivell d'aquells que el rodegen, quasi sempre com a conseqüència d'un enfonsament tectònic.

depuradora *f.* Instal·lació que té per finalitat tractar l'aigua usada per tal de purificar-la. El tractament de les impureses d'origen orgànic no sol presentar dificultats. Pel que fa a l'aigua procedent d'indústries, el tractament és

més complex, i fins ara es considera que certes impureses no es poden eliminar. Per tal de fer que l'aigua tractada esdevingui potable, cal sotmetre-la a un procés complementari.

deriva dels continents *f.* Teoria presentada per Alfred Wegener en 1912. Es basa en la idea que les masses continentals suren en un substrat plàstic i més dens, ensems que experimenten un moviment de trasllat. Aquesta teoria serveix per a explicar els moviments orogènics. Darrerament s'ha revalorat.

derivar *v. intr.* Un corrent d'aigua, sortir de la llera i prendre un altre curs.

desatracar *v. intr.* Una nau, separar-se de terra o d'una altra nau.

desboscar *v. tr.* Fer desaparèixer el bosc (d'un territori o d'un sector).

descalçar *v. tr.* Soscavar, llevar el material per dessota (alguna cosa) deixant-la en fals.

descalcificació *f.* Desaparició total o parcial del calci que conté una roca, quasi sempre a causa de l'acció dels agents atmosfèrics, esp. de l'aigua meteòrica carregada d'àcids, els quals dissolen part del calci de les roques calcàries. Els buits deixats s'omplen d'impureses, esp. d'argiles que entren en la composició de la calcària; d'aquí el color roig dels materials que cobreixen els bucarols.

descampat *m.* Superfície sense conrear ni edificar en un ambient urbà o rural.

descomposició química *f.* **1.** Acció d'alterar-se químicament una roca i de separar-se químicament els seus diferents elements.

2. Resultat d'aquesta acció.

desembocadura *f.* Lloc per on un riu, un canal, etc., aporta les seves

aigües a un altre riu, a un llac o al mar; boca.

desembocar *v. intr.* Sortir a un lloc més ample, més espaiós.

desert¹ *m.* Territori que, per manca d'aigua, no té vegetació, o és molt pobra, i resulta inhabitable. Pot ésser rocós, arenós o salí. Si per cas rep pluges, aquestes són molt rares i irregulars. La denudació èdica hi és molt notable.

desert² / **deserta** *adj.* Dit d'un paratge més o menys extens que no reuneix població, o bé aquesta és molt escassa i està esbarriada.

desert petri *m.* Hamada.

desèrtic / **desèrtica** *adj.* Que té característiques de desert.

desertificació *f.* Degradació d'un ambient geogràfic motivat per l'acció humana; si respon a causes naturals, rep el nom de *desertització*.

desertització *f.* Desertificació per causes naturals.

desfet *m.* Pluja, pedregada o vent de gran violència.

desforestació *f.* **1.** Acció de talar una formació forestal amb l'objecte de deixar espai lliure a les activitats agrícoles, pecuàries o econòmiques en general.
2. Resultat d'aquesta acció.

desgastar *v. tr.* Els agents meteorològics, les aigües fluvials, l'acció del mar, llevar materials de les roques que estan al descobert.

desglaç *m.* Procés de líquar-se grans masses de gel i produir-se un alt increment dels cabals fluvials i del nivell de les aigües dels pantans; desglaçament.

desglaçament *m.* **1.** Acció de líquar-se el glaç o gel.

2. Resultat d'aquesta acció.

desguàs *m.* **1.** Acció de desguassar.

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Conducte o canal que serveix per a donar sortida a les aigües sobreres o que hom vol fer que abandonin un terreny per a dessecar-lo.

desguassament *m.* Desguàs.

desguassar¹ *v. tr.* Treure l'aigua (d'un lloc on està empantanada o aturada).

desguassar² *v. intr.* Desembocar, afluir. *D'una manera natural, les terres de Borredà (Berguedà) desguassen, pel riu Merdançol i en les rieres de Vilada i Merlés, al Llobregat.*

desmunt *m.* **1.** Acció de desmuntar.

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Part d'un terreny en què aquest ha estat rebaixat; rebaix.

desmuntar *v. tr.* Tallar els arbres i la vegetació arbustiva (d'una muntanya); talar.

desnivell *m.* Diferència d'altura entre dos o més punts del terreny. *A Granynena de les Garrigues, els bancals conreats estan disposats d'acord amb els complexos desnivells que els envolten.*

despesa *m.* Quantitat d'aigua que proporciona una font o que passa pel punt d'un riu en una unitat de temps determinada. La despesa és calculada per aforament.

despoblament *m.* Pèrdua de gran part de la població d'un determinat territori a conseqüència de l'emigració, sense que sigui compensada per un corrent migratori. *El poble de Conesa, en la plataforma de la baixa Segarra, és un de tants casos de despoblament en aquestes terres eixutes.*

despoblat¹ *m.* **1.** Territori mancat de població.

2. Sector de poblament escàs en relació amb les concentracions urbanes que li són properes; d'aquí que hom digui: *sortir a despoblat*.

despoblat² / **despoblada** *adj.* No poblat / poblada.

dessalatge *m.* Acció d'eliminar, per regatge intensiu i continuat, la sal present en un determinat terreny.

dessecació *f.* 1. Acció de dessecar o dessecar-se.

2. Resultat d'aquesta acció.

dessecar *v. tr.* Assecar, llevar la humitat (del sòl). *La humitat sol perdre's per evaporació; per això els sòls molt humits poden ésser superficialment dessecats obrint recs de drenatge o desguàs.*

destre *m.* Unitat de longitud antiga, pròpia de Catalunya, equivalent a dotze pams de destre, és a dir, a 2,82 m.

determinisme geogràfic *m.* El concepte de determinisme geogràfic —un concepte marcadament taxatiu— avui no és acceptat pels estudiosos de la geografia. L'evolució històrica de les civilitzacions i de les cultures respon, en bona part, al fet que l'ésser humà no ha acceptat restar sotmès, sense reaccionar, als aspectes físics de la geografia i als seus fenòmens. És més adient referir-se al *condicionament geogràfic*. Aquest condicionament influeix però no determina el comportament de l'ésser humà i de les col·lectivitats humanes. S'han de considerar, entre altres condicionants, les expressions culturals tradicionals, els intercanvis culturals i econòmics, els canvis alimentaris, els avenços científics, les constants innovacions tècniques i l'evolució de les idees.

detrític / detrítica *adj.* Dit del dipòsit o de la roca que s'han format per

l'acumulació de detritus. Aquest terme sol emprar-se per a diferenciar-los dels sòls de materials procedents de precipitacions químiques o de formació organògena, o dels procedents de consolidació magmàtica. *Capès horitzontals i detrítiques miocèniques es poden veure prop de Piera (Anoia).*

detrítus [inv.] *m.* Producte resultant de la descomposició d'una massa sòlida, com la sorra i el fang, que procedeix de roques més antigues. Sol cobrir els vessants i els peus dels relleus topogràfics, el fons del mar i dels llacs, etc.

deu *f.* Naixement d'aigua, esp. quan s'esmenta per un interès que no és, exclusivament, el de beure'n. *Caldes de Malavella (Selva) posseeix deus termals.*

deu subterrània *f.* Capa freàtica.

deu vaclusiana *f.* Surgència càrstica d'aigua subterrània que ascendeix, sense corrent perceptible, fins a la gola, que sol trobar-se a la base d'un escarpament calcari.

devesa *f.* 1. Terra acotada i dedicada, generalment, a pastura.

2. En algunes contrades, salzereda.

3. Al Gironès i a la Selva, plantació ordenada d'arbres de fusta.

4. Al Vallès, bosc que és netejat o esporgat.

5. Al Bages i a Osona, bosc d'arbres grossos i espaiats que és prou herbat per a pasturar-hi el bestiar.

6. Al baix Pirineu, prat que no es rega.

7. Al Ripollès, prat.

devessall *m.* Ruixat.

devonià / devoniana *adj.* Relatiu o pertanyent al Devonià.

Devonià *m.* Quart dels sis sistemes o períodes en què es divideix l'era primària o paleozoica, situat per

sobre del Silurià i per sota del Carbo-nífer. *Algunes petites afloraments de calcària devònica pot ésser estudiat a les Gavarres.*

devònic / devònica *adj.* Relatiu o pertanyent al Devònic. *A Santa Creu d'Olorda, al Barcelonès, s'exploten calcàries devòniques.*

Devònic *m.* Fase de plegaments de quart ordre ocorreguda després de terminat el Caledonià, a la meitat del Devonià.

dia *m.* **1.** Temps que tarda el planeta Terra a donar la volta girant sobre el seu eix.

2. Temps que dura la claror solar. La durada del dia al llarg de l'any depèn del punt geogràfic que hom considera.

diabasa *f.* Roca filoniana de textura ofítica que procedeix del magma dels gabres.

diàclasi *f.* Trencament de la roca esdevingut sense moviment entre paret i paret, car no es deu a pressió orogènica. Pot originar-se per dessecació o, en el cas de les roques ígnies, per refredament. *Davant de Begur, a la Costa Brava, hom pot veure en el mar penyes amb diàclasis notòries.*

diàfan / diàfana *adj.* Que deixa passar la llum a través seu; transparent.

diafanitat *f.* Qualitat de diàfan.

diamant *m.* Carbó cúbic pur. És el mineral més dur. Incolor o lleugerament acolorit. Brillantor intensa. Es troba en cristalls octaèdrics o rombo-decaèdrics, freqüentment amb cares corbes.

diamant bord *m.* Diamant de color negre.

diapir *m.* Anticlinal en el qual el nucli mòbil i plàstic trenca les fràgils capes que l'envolten i s'estén per

damunt les roques estratigràficament superiors. També pot originar-se per la pressió dels materials superiors.

diatrofisme *m.* Conjunt de fenòmens orogènics i epirogènics que motiven grans transformacions en l'escorça terrestre.

dic¹ *m.* Mur destinat a retenir les aigües d'un corrent fluvial. Pot assolir grans proporcions. Hom també els construeix al llarg de les riberes d'un corrent per al control de les aigües i per evitar que vessin quan puguen de nivell.

dic² *m.* **1.** Intrusió a manera de mur que talla l'estratificació, les masses ígnies o altres intrusions. El seu gruix és escàs respecte a la seva longitud i alçada. Quan sorgeix és perquè ha desaparegut la massa externa de les dues que comunica.

2. Intrusió a manera de filó que creua una roca de formació diferent. La roca intrusiva sol provenir del magma.

dic carretera *m.* Dic que, a més de retenir les aigües, ha estat construït de manera que la seva part superior permeti el pas de vehicles.

digitació *f.* Prolongació en forma de mà estesa d'un sector de la superfície terrestre. *El delta de l'Ebre i el cap de Creus són exemples de digitacions.*

diluvi *m.* Pluja molt abundant. Pot produir danys a l'agricultura i àdhuc als centres urbans.

diluvià / diluviana *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al diluvi.

2. Dit dels terrenys formats per l'acció predominant de la pluja o de les aigües salvatges d'escoriment, abans d'entrar en les lleres dels torrents o dels rius.

3. Dit dels terrenys corresponents al Quaternari antic.

diluviar *v. intr.* Ploure a bots i barrals.

dinàmica atmosfèrica *f.* Conjunt dels moviments de l'atmosfera, les lleis que els regeixen i les relacions amb les forces i els fenòmens que els produeixen.

dinamometamorfisme *m.* Sèrie de processos deguts a les pressions orogèniques i a la pressió dirigida, les quals són suficients, sota les condicions tèrmiques en què ocorren els esmentats canvis, per a infondre un caràcter específic completament nou a les roques afectades. Comprenen des de canvis d'estructura produïts a baixa temperatura fins a la recristallització a temperatures més altes.

diorita *f.* Família de roques plutòniques holocristal·lines que tenen com a elements essencials l'andesita i, a voltes, l'oligòclasi i l'hornblendita. Sol ésser més obscura que el granit i la sienita. Es diferencia del primer en què no conté quars, i de la sienita per la manca de feldspats. *En el sector del Pasteral, a la Selva, es troba diorita.*

dipòsit *m.* Conjunt de materials d'índole diversa —terra, sorra, còdols, llot, etc.— que han estat abandonats per un corrent fluvial, un corrent marítim o pels vents, allí on la força s'esmorteeix o on la resistència local els reté. *Els dipòsits orgànics poden ser originats per animals, com els que formen el corall, o per vegetals, com els que formen les algues calcícoles en les aigües marines. La clotada de la Seu d'Urgell fou terraplenada per dipòsits lacustres miocènics.*

dipòsit al·luvial *m.* Acumulació i compactació de materials sòlids aportats per corrents fluvials en un indret determinat. *La ciutat de l'Alguer, a l'illa de Sardenya, ocupa, en bona part de la seva superfície, una plana*

formada per un dipòsit al·luvial.

dipòsit morrènic *m.* Conjunt de materials morrènics abandonats per una antiga gelera. Poden ésser dipòsits frontals (terminals) o laterals.

discordança *f.* Manca de correspondència o de conformitat entre les capes de les roques, plegades o no, bé siguin capes horitzontals, inclinades o verticals. Constitueix el testimoni que han existit moviments orogènics o epirogènics, que hi ha hagut una forta denudació, etc.

disgregació *f.* **1.** Acció de separar-se o desunir-se les roques per la influència dels agents atmosfèrics.

2. Resultat d'aquesta acció.

disgregant *adj.* **1.** Dit del sòl o de la roca que es trenquen o es desfan ràpidament.

2. Dit del sòl o de la roca que llisquen amb facilitat.

dislocació *f.* Qualsevol dels trasbalsos que han experimentat els elements de l'escorça terrestre. *Els plegaments i les fractures dels estrats són dislocacions.*

dispersió *f.* **1.** Acció de separar-se una població del seu hàbitat tradicional, sigui quina en sigui la causa.

2. Resultat d'aquesta acció.

dissecció *f.* Divisió del terreny pels rius, de manera que el terreny descobreix, en ésser seccionat, parts més profundes respecte a la seva superfície primitiva.

disseminació *f.* **1.** Acció de disseminar o de disseminar-se.

2. Resultat d'aquesta acció.

disseminar *v. tr.* **1.** Posar, en un espai extens, (persones o coses) a distància les unes de les altres.

2. Repartir, estendre, per una superfície un material sòlid —pedres, sorra,

etc.— per l'acció de l'aigua o del vent.

dissimètric / dissimètrica *adj.* Que no és simètric / simètrica, que està mancada / mancada de la proporció deguda de les diferents parts d'un tot. *En una vall dissimètrica no concorden, per llur pendent, els vessants que la formen.*

distribució *f.* En el cicle econòmic, element que ocupa el tercer lloc, després de la producció i la circulació.

districte *m.* Divisió més administrativa que política d'un territori, d'una ciutat, etc. *Districte judicial. Districte municipal.*

divagació *f.* Canvi de la direcció del riu quan, pel fet de tenir menys del 2,5 ‰ de pendent, l'aigua manca de força suficient per a excavar el llit, però encara pot remoure els al·luvions de la seva vall, esp. en les crescudes. Si la vall és bastant ampla perquè el riu no ataquí la ribera, el corrent es desenrotlla, a causa dels al·luvions, en corbes, colzes, meandres, etc.

divagant *adj.* Dit del riu el curs del qual forma corbes, colzes, meandres, etc., perquè té menys del 2,5 ‰ de pendent.

divisió territorial *f.* Demarcació politicoadministrativa d'un país d'acord amb les disposicions legals. *La divisió territorial a Catalunya és la sancionada el 4 d'abril de 1987, modificada per una llei de 1988, i reuneix quaranta-una comarques; està pendent la divisió en regions o vegueries, que han d'estar formades per comarques.*

divisori / divisòria *adj.* Que estableix una separació o divisió.

divisòria *f.* Línia divisòria.

divisòria d'aigües *f.* Línia d'un terreny des de la qual les aigües marxen

en sentit oposat. En les regions muntanyenques coincideix generalment amb la línia de cims.

divisòria hidràulica *f.* Divisòria d'aigües.

divisòria interfluvial *f.* Línia màxima en un relleu que separa dues conques fluvials.

divorci d'aigües *m.* Separació de les aigües fluvials per una divisòria d'aigües.

divortium aquarium [ll.] *m.* Divorci d'aigües.

dòldrum [de l'angl. *doldrum*] *m.* Cinyell equatorial de baixes pressions atmosfèriques on els vents del NE i SE que bufen envers l'equador convergeixen i produeixen calmes, ensems que forts vents ascendents. Tot i les calmes, solen produir-se, eventualment, fortes torbonades i tempestes, amb abundants pluges i fenòmens elèctrics.

dolerita *f.* Roca inalterada hipabissal de gra gros i color gris. Es presenta en diferents formes, però esp. en dics i en masses majors intrusives. Per la seva composició química, correspon al magma dels gabres.

dolina *f.* Depressió en forma d'embut, de boca rodona o ovalada, més ampla que profunda i sense desguàs visible. És característica dels planells càrstics. *En les muntanyes calcàries de Mallorca es poden estudiar grans dolines.*

doll *m.* 1. Massa d'aigua que corre impetuosament.

2. Deu o corrent fluvial que surt amb força i més o menys regularment per una obertura estreta entre les roques.

doll d'aigua *m.* Quantitat d'aigua que passa en un mateix moment per un conducte o jaç, o que brolla d'una deu.

dolomia *f.* Roca sedimentària originada per un procés químic que conté més del 50 % de carbonat, més de la meitat del qual és format per dolomita. *Dolomies liàsiques formen les cingleres properes a Fornells, a l'illa de Menorca.*

dolomita *f.* Carbonat de calci i magnesi. És freqüent en la naturalesa. Brillantor vítria. Incolora o de color blanc acolorit. *Prop de Mas de Barberans (Montsià), a la vall de la Galera, abunden les calcàries i les dolomites juràssiques.*

dolomític / dolomítica *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a la dolomia.

2. Que conté dolomita.

dom *m.* Massa rocosa en forma de cúpula, obelisc o cilindre d'una altitud superior a 100 m i inferior a 1.500 m. S'origina a l'interior d'alguns volcans i fa de tap de la xemeneia. En certs casos, en produir-se una erupció, és llançat enlaire.

domini eminent *m.* Domini que es reserva la nació sobre tots els béns que integren la riquesa nacional, esp. sobre el sòl i el subsòl del país: força hidràulica, jaciments minerals, aprofitaments forestals, salines, etc.

dona *f.* Individu de sexe femení de l'espècie humana.

dordoll *m.* A l'Empordà, doll d'aigua.

dors *m.* **1.** Part superior d'una cadena muntanyosa.

2. Superfície de terra que emergeix de l'aigua prop d'una costa marina o d'un estany.

dorsal¹ *f.* Relliu oblong del fons del mar amb vessants abruptes.

dorsal² *adj.* Relatiu o pertanyent al dors o l'om d'una elevació del terreny.

dorsal oceànica *f.* Serralada submarina de gran extensió. Pot arribar a

tenir 8.000 km de llargària i una alçada de 3.000 m.

dos [pl. *dossos*] *m.* Al Rosselló, dors.

dovella *f.* Qualsevol dels fragments de l'escorça terrestre, que hom imagina dividida a manera de volta esfèrica per tal de poder explicar els moviments, esp. els verticals, a què l'esmentada escorça està sotmesa. *La plana d'Olot es troba en una fossa tectònica constituïda per una dovella enfonsada.*

draga *f.* **1.** Eina, aparell o màquina que serveix per a excavar terrenys subaquàtics.

2. Nau proveïda d'una màquina de dragar.

dragar *v. tr.* Treure (del fons de l'aigua d'un riu, d'un canal, etc.) sorra, fang, pedres, immundícies, etc., passant-hi un instrument adequat, como ara un rasclat o un rosari de galledes. *En 1819 fou dragat el port de Barcelona i, ensems, s'hi feren millores considerables.*

dragatge *m.* Operació que consisteix a enfondir i netejar amb la draga un riu, un port marítim, etc.

drecera *f.* **1.** Senda o paratge que, seguint-lo o creuant-lo, estalvia camí.

2. Camí que no té altra raó d'ésser que el fet d'escurçar-ne un altre.

drenar *v. tr.* **1.** Llevar (d'un terreny humit) l'excés d'aigua fent que s'escorri per canals, per canonades, etc.

2. Evacuar (les aigües) d'una xarxa hidrogràfica d'escolament generalment superficial.

drenatge *m.* **1.** Acció de drenar.

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Treball d'enginyeria dirigit a extraure l'aigua d'un terreny pantanós o bé a eixugar una llacuna.

4. Desguàs (acc. 3).

drumlin [del gaèl. *druin*] *m.* Pujol baix i oblong que sol formar sèries paral·leles a les antigues glaceres. És de formació morrènica i es compon de margues, arenes i blocs erràtics.

drusa *f.* Formació de cristalls sobre una superfície rocosa o una pedra.

dula *f.* Al País Valencià i a altres indrets dels Països Catalans, terreny comunal on pasturen, per torn, els ramats dels veïns d'una localitat.

duna *f.* Elevació d'arena d'alçària variable que pot assolir una gran llargària. És el resultat de l'acumulació d'arena, sigui en una costa de

mar, en territoris desèrtics de terra endins o en territoris on es registra una època d'eixut molt marcada. El pendent que forma és suau per sobrevent i abrupte per sotavent. Pot formar cordons o sistemes. *A Argelers (Vallespir), la costa baixa conté dunes.*

duna fòssil *f.* Duna fixada i coberta de vegetació a conseqüència d'un canvi de clima o per l'acció humana. *A Castelldefels (Baix Llobregat), els pins i altra vegetació fixaren les dunes i les convertiren en dunes fòssils. Al cap de Santa Pola, prop d'Elx (Baix Vinalopó), hi ha dunes fòssils.*

E

E *m.* Símbol internacional de *est, llevant, orient, naixent*.

eclipsi *m.* Ocultació total o parcial d'un astre per la interposició d'un altre que impedeix que pugui ser observat per un temps relativament llarg. *Un eclipsi de Lluna. Un eclipsi de Sol.*

eclíptica *f.* Cercle màxim de l'esfera celeste que talla el pla equatorial en un angle de 23° 27' i que assenyala el curs aparent del Sol durant l'any.

ecologia *f.* Part de la biologia que estudia les relacions d'ordre científic, econòmic i demogràfic que existeixen entre els organismes vius i el medi geogràfic en què viuen.

economia *f.* Ciència que cerca, d'acord amb cada una de les seves diverses escoles, de fixar els principis i les normes d'aplicació corresponents, dirigides a posar els recursos naturals, els mitjans de producció, el capital, el treball, la tècnica i la mecànica, així com les relacions humanes, en funció de la vida de la col·lectivitat, sigui aquesta comunal, nacional, estatal, superestatal o mundial.

ecosistema *f.* Sistema d'organització

de la vida vegetal i animal interrelacionada en un ambient geogràfic determinat que constitueix el seu hàbitat.

ecotò *m.* Zona o franja de transició entre dos paratges geogràfics, esp. quan es tracta de la vegetació que s'hi troba.

ecumene *m.* Conjunt d'espais habitats per l'home a la Terra, que reuneixen la totalitat dels habitants del planeta.

edàfic / edàfica *adj.* Relatiu o pertanyent al sòl i al seu estudi.

edafologia *f.* Pedologia.

èdafon *m.* Comunitat vivent del sòl (microorganismes), considerada en conjunt.

edat *f.* Qualsevol de les parts en les quals es considera dividida la història geològica. Per a classificar-les, hom pren en compte la presència d'una roca o d'un fòssil que les identifica. *L'edat es divideix en eres, períodes i èpoques.*

efecte d'hivernacle *m.* Escalfament de la troposfera motivat per la transparència a la radiació solar i la capa-

citat d'absorció de la radiació terrestre. Hom considera que aquest fenomen pot ocasionar l'escalfament o el refredament de l'atmosfera.

eflorescència *f.* Recristal·lització de sals sobre la superfície d'un dipòsit salí, amb pèrdua de l'aigua de cristallització.

efusiu / efusiva *adj.* Dit de la roca ígnea que ha sorgit a l'exterior per una esquerra, a diferència de les que provenen d'ejecció o d'injecció.

eix *m.* Recta orientada sobre la qual s'ha fixat un sentit arbitrari.

eix anticlinal *m.* Bisectriu de l'angle format pels flancs d'un anticlinal; pla axial.

eix de rotació *m.* Eix terrestre.

eix geotectònic *m.* Direcció dominant d'una estructura tectònica.

eix hidrogràfic *m.* Direcció que evidencia la continuïtat que existeix entre dues lleres fluvials.

eix orogènic *m.* Línia ideal o alineament general més o menys sinuós al qual s'ajusten els plecs de l'escorça terrestre que integren una serralada.

eix orogràfic *m.* Línia de traçat més o menys manifest que assenyala la direcció de les serralades. Pot coincidir amb llur eix orogènic.

eix polar *m.* Recta imaginària que uneix els pols d'un planeta.

eix terrestre *m.* Eix que hom considera que uneix els pols —*eix polar*—, al voltant del qual gira la Terra; eix de rotació.

eixample *m.* En geografia urbana, ampliació que respon a una planificació urbanística de caràcter funcional.

eixida *f.* Espai clos i descobert al

costat d'una casa i en comunicació amb aquesta. *A les Borges Blanques (Garrigues), es poden observar cases amb eixides on es guarden els estris de treballar al camp.*

eixir *v. intr.* El Sol, la Lluna o un estel, sortir per sobre de la línia de l'horitzó o del relleu.

eixivernar¹ *v. tr.* En venir l'hivern, fer passar (les ovelles o altre bestiar) de la muntanya a la terra baixa.

eixivernar² *v. intr.* **1.** Algú, passar l'hivern.

2. Fer hivern, fer temps hivernal.

eixugador *m.* Rasa o vall obert perquè xucli l'aigua que empantanega una terra.

eixut *m.* Temps sec de llarga durada. *El dèficit hídric al Segrià origina forts eixuts.*

ejecció *f.* Matèria piroclàstica que surt d'una obertura volcànica.

elasticitat *f.* Propietat que tenen, en més o menys grau, algunes roques de recobrar llur forma, espai o volum després d'haver estat modificades, momentàniament, per pressió, tensió, flexió o torsió.

electricitat *f.* Fluid o energia que s'obté de plantes o centrals elèctriques amb finalitats econòmiques i humanes.

electricitat atmosfèrica *f.* Forma, i en certa manera conseqüència, del camp elèctric terrestre, un immens condensador compost per la Terra, la seva atmosfera, la capa exterior ionitzada i la radiació còsmica. Aquesta electricitat és causa i, ensems, efecte de certs meteors.

electrònica *f.* Tècnica que té accés a tots els fenòmens naturals pel fet d'haver adquirit un domini matemàtic

que li permet manipular útilment les seves representacions abstractes, i també estalviar temps de reflexió i esforç muscular.

element *m.* **1.** Qualsevol dels cossos líquids, sòlids o gasosos que componen els mars o que es troben suspesos en llurs aigües.

2. Qualsevol dels cossos gasosos, líquids o sòlids que componen l'atmosfera o que s'hi troben suspesos.

3. Element químic. *L'or, l'oxigen i l'hidrogen són elements simples.*

element atmosfèric *m.* Element climàtic.

element climàtic *m.* Qualsevol dels meteors atmosfèrics que, en conjunt, integren el clima: precipitacions, temperatura, vents, pressió atmosfèrica, humitat atmosfèrica, insolació, lluminositat, nuvolositat, etc.

element químic *m.* Substància que no pot ésser descomposta en altres de més senzilles per mètodes químics.

eluviació *f.* Procés de formació dels eluvions per les aigües torrentoses.

eluvió *m.* Dipòsit detrític que jeu al peu de la roca d'on procedeix, a diferència de l'al·luvió, que ha sofert transport.

embarcació *f.* Nau.

embarcador *m.* Lloc a la vora del mar, d'un llac o d'un riu que té les condicions naturals, o s'hi han creat mitjançant obres, perquè hi puguin atracar petites embarcacions.

embassada *f.* Embassament.

embassament *m.* **1.** Detenció o suspensió d'un corrent fluvial.

2. Llac artificial on s'arreglen les aigües d'un corrent fluvial. *L'embassament de la Torrassa, a la vall de la Noguera Pallaresa, s'utilitza per a*

subministrar aigua a una central hidroelèctrica.

embassar *v. tr.* Retenir en una bassa (les aigües que ordinàriament constitueixen corrents). *Al Capcir s'embassa el riu Aude per a formar l'embassament de Matamala.*

embocadura *f.* Sector inferior d'un riu o d'un canal relacionat amb la corresponent desembocadura al mar, a un llac o a un riu.

emboscacat / emboscada *adj.* Cobert de bosc. *Sector emboscacat.*

embotidor *m.* En les comarques catalanes de poca aigua, resclosa.

emergir *v. intr.* **1.** Sortir de dessota l'aigua.

2. L'aigua subterrània o una altra substància, com ara el petroli o l'asfalt, brollar.

emersió *f.* **1.** Acció d'emergir (en oposició a *submersió*).

2. Resultat d'aquesta acció.

emigració *f.* **1.** Acció d'emigrar. Pot ésser temporal (o estacional) o permanent. És interna quan es realitza dintre del mateix país, i externa quan és el resultat del trasllat a un altre país, àdhuc quan té lloc dintre el mateix estat.

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Conjunt d'emigrants.

emigrar *v. intr.* Sortir de l'hàbitat originari per a passar a residir en un altre. *Emigren les persones i emigren els animals.*

eminència *f.* **1.** Altura o elevació d'un terreny.

2. El més alt de diversos cims o altures d'una serralada.

emissari *m.* Riu que lliura les seves aigües a un altre. Per consegüent, tot afluent és un emissari.

empantanar-se *v. pron.* Un corrent d'aigua, deturar-se formant un pantà.

empantanegar-se *v. pron.* **1.** Empan-tanar-se.

2. L'aigua, dispersar-se per una àmplia superfície.

empit *m.* Pujada d'una muntanya o d'un coster molt inclinats.

empriu *m.* Dret d'aprofitament comunal de determinats béns rústics —boscós, pastures, aigües— pels veïns d'un ens municipal.

enasprat / enasprada *adj.* Dit del terreny desigual, trencat i difícils de caminar-hi.

encaixonat / encaixonada *adj.* Dit del corrent fluvial que corre per una vall estreta o per un engorjat.

encapotat / encapotada *adj.* Dit del cel cobert de núvols foscos i densos.

encastellat / encastellada *adj.* Dit del poble situat dalt d'un puig, a semblança d'un castell.

encavalcament *m.* Falla que dona lloc a l'escurçament d'un nivell rocós i que situa les roques més antigues sobre les roques més modernes.

encimbellat / encimbellada *adj.* Situat en el cim d'una formació orogràfica. *Bellver de Cerdanya és un cas de poble encimbellat.*

encinglerat / encinglerada *adj.* **1.** Situat / situada arran de cingle.

2. Dit del camí que passa per cingles.

enclavament *m.* Territori sotmès a una jurisdicció politicoadministrativa diferent de la que correspon a la totalitat de les terres que l'envolten. *El municipi de Llivia (Cerdanya) és un cas internacional d'enclavament.*

enclavament lingüístic *m.* Sector on es parla una llengua que no és la

mateixa que es parla a les terres envoltants. *Al municipi de l'Alguer (illa de Sardenya) es parla el català, mentre que a la resta de l'illa es parla el sard.*

enclotat / enclotada *adj.* Situat / situada a un nivell més baix respecte al dels terrenys perifèrics. *Terrenys enclotats.*

enclusa *f.* Núvol que pren aquesta forma i que es superposa a un cumulonimbus.

encreuament *m.* Paratge on es creuen dos o més camins. El lloc on l'encreuament és efectiu rep el nom de *cruïlla*.

endèmia *f.* Malaltia pròpia d'un territori o d'un ambient geogràfic determinats.

endèmic / endèmica *adj.* Dit del tàxon que viu exclusivament en una regió determinada. *De les 1.820 espècies vegetals de les Balears, únicament 90 són endèmiques.*

endemisme *m.* **1.** Tàxon animal o vegetal originari i propi del país o la regió geogràfica que habita.

2. Fenomen i qualitat dels organismes endèmics.

endogen / endògena *adj.* Dit dels processos, les roques i els minerals formats a l'interior de l'escorça terrestre.

endogènic / endogènica *adj.* Dit del mineral que es troba en la superfície de l'escorça terrestre, per bé que es formà a l'interior de la Terra.

endomorfisme *m.* Metamorfosi que experimenten les roques hipogèniques —les roques originades a l'interior de la Terra— en contacte amb altres roques ígnies sedimentàries.

endorreic / endorreica *adj.* **1.** Dit del territori sense desguàs aparent (en oposició a *exorreic*). *La vall d'Al-*

- cúdia, en territori valencià, té característiques endorreiques.*
- 2.** Dit del llac o estany sense corrent fluvial d'eixida de les aigües.
- endosfera** *f.* Interior de la Terra, considerada aquesta com a formada per zones concèntriques els materials de les quals augmenten de densitat de la part més superficial al centre.
- energètic / energètica** *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a l'energia.
- 2.** Dit del material que es pot utilitzar per a generar energia: carbó, hidrocarburs, minerals radioactius, llenya, etc.
- 3.** Dit del recurs de la naturalesa al qual hom pot recórrer com a font d'energia: el vent, els corrents fluvials, la insolació, etc.
- energia** *f.* En física, capacitat d'efectuar un treball.
- enfondir** *v. tr.* **1.** Fer més fons.
- 2.** Anar fins molt endins (d'alguna cosa), penetrar a fons.
- enfonsada** *f.* Enfonsament.
- enfonsament** *m.* **1.** Acció de descendir, part de l'escorça terrestre, per donar lloc a una depressió; enfonsada. *El llac de Banyoles, a la comarca del Pla de l'Estany, ocupa la part central d'un enfonsament.*
- 2.** Resultat d'aquesta acció.
- enfony** *m.* Cavitat estreta.
- enforcall** *m.* Indret on concorren dos corrents d'aigua o dues vies de comunicació.
- engolfament** *m.* **1.** Acció d'engolfar-se.
- 2.** Resultat d'aquesta acció.
- engolfar-se** *v. pron.* Un sector del litoral, enfonsar-se per donar lloc a un golf, una badia, etc.
- engorjar-se** *v. pron.* Al Bages, negar-se.
- engorjat** *m.* Lloc estret entre les parets d'un congost. *Quan el riu Llobregat surt de l'engorjat prepirinenc es troba Puig-reig, amb les seves fàbriques de teixits.*
- enjub** *m.* Al Camp de Tarragona, paret que hom fa per defensar una terra de les rierades.
- enllacada** *f.* Afluvió.
- enselladura** *f.* Base que uneix dues elevacions en una carena semblantment a una sella de muntar.
- ensobinada** *f.* A l'illa de Mallorca, esllavissada de terra.
- ensulsiada** *f.* Esllavisada d'una paret o d'un terreny. Es pot produir en una mina, en un pou, en una paret o en un marge o riba.
- ensulsiar-se** *v. pron.* Esllavissar-se.
- entitat menor** *f.* Entitat municipal descentralitzada que forma part d'un municipi i depèn, per tant, de l'ajuntament d'aquest. Es constitueix per a representar els interessos i gestionar determinats serveis d'un nucli de població separat de la capital del municipi. En té cura i n'exerceix la representació legal un alcalde pedani. En 1987 existien al Principat cinquanta-vuit entitats menors, la major part en zones de muntanya.
- entollar** *v. tr.* Convertir (un terreny) en toll, omplir-lo de tolls; és a dir, de sots d'aigua.
- entollar-se** *v. pron.* **1.** Formar tolls.
- 2.** Un terreny, omplir-se de sots d'aigua. *A la plana de l'Alt Empordà hi ha superfícies que s'entollen fàcilment.*
- entorn** *m.* Medi ambient d'un punt geogràfic determinat, esp. en relació amb un centre poblat.
- entrada de la mina** *f.* Lloc en el

qual l'aigua de mina comença a ésser aigua vista.

entrant¹ *m.* Part entrant.

entrant² *adj.* Que entra.

entreforc *m.* Encreuament o cruïlla de camins.

entroncament *m.* Enllaç de manta serralada successiva, de manera que cada serralada arrenca de la immediata, però no per l'extrem sinó per un altre punt allunyat d'aquest.

envair *v. tr.* El mar, entrar (en una platja, en un territori, etc.) Alguns llacs poden ocasionar el mateix fenomen.

enviró *m.* Contrada, indret, amb relació a un punt o a uns llocs determinats.

eoçè / **eoçena** *adj.* Relatiu o pertanyent a l'Eocè.

Eocè *m.* Segona de les tres sèries o èpoques en què es divideix el Paleogen, situada per sobre del Paleocè i per sota de l'Oligocè.

eoçènic / **eoçènica** *adj.* Eocè / eoçena. *El riu Balsareny, afluent del Llobregat, brolla de calcàries eoçèniques.*

eòlic / **eòlica** *adj.* **1.** Relatiu a Eòl, déu dels vents.

2. Dit de l'acció i l'efecte del vent. *Deformació eòlica. Dipòsit eòlic. Erosió eòlica.*

epicentre *m.* Lloc de l'escorça terrestre o per sota d'aquesta on s'origina un sísmic.

epicíclic / **epicíclica** *adj.* **1.** Dit del moviment al voltant d'un centre.

2. Dit del moviment dintre d'un gran diatrofisme.

epiclàstic / **epiclàstica** *adj.* Dit del material sedimentari format per l'acció dels agents exteriors de l'escorça terrestre. *Les roques epiclàstiques*

poden ésser atmoclàstiques, hidroclàstiques o bioclàstiques.

epicontinental *adj.* Dit del mar de poca profunditat —no més de 100 m— i no gaire extens que voreja els continents. En aquest mar es produeixen grans i repetides transgressions i regressions.

epífit / **epífita** *adj.* Dit del vegetal que viu sobre d'una planta, sense, però, alimentar-se'n.

epigenètic / **epigenètica** *adj.* **1.** Dit del dipòsit mineral posterior a la roca en la qual es troba, en contrast amb els dipòsits contemporanis de les esmentades roques, les quals es denominen *singenètiques*. *El congost de Camarasa, a la Noguera, s'obre entre roques d'origen epigenètic.*

2. Dit del mineral d'origen secundari produït per l'alteració del primitiu.

epigènia *f.* Reemplaçament lent d'un mineral per un altre a l'interior d'una roca.

epirogènesi *f.* Conjunt de moviments de l'escorça terrestre motivats per oscil·lacions de grans territoris que fan que unes parts ascendeixin i altres descendeixin, o per bombament no acompanyat de plegaments veritables ni de fractures.

epirogènic / **epirogènica** *adj.* Relatiu o pertanyent a l'epirogènesi.

època *f.* **1.** En estratigrafia, període que comprèn cada sistema.

2. Temporada, estació. S'usa en comptes de *estació* quan hom es vol referir als períodes de pluges o d'eixut.

equador *m.* Circumferència que rodeja la Terra els punts de la qual equidisten dels pols. El cercle circumscrit és normal a l'eix del planeta

—n'és el paral·lel màxim— i assoleix 40.076.594 km de longitud.

equador tèrmic *m.* Línia imaginària que uneix els punts de la superfície terrestre de màxima temperatura mitjana anual.

equatorial *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a l'equador.

2. Dit de les terres properes a l'equador situades a ambdós costats. *Zona equatorial.*

equinocci *m.* Època de l'any en la qual el Sol es troba sobre l'equador. Els dies són de la mateixa durada que les nits a tota la Terra. Això succeeix del 20 al 21 de març i del 22 al 23 de setembre.

era¹ *f.* Període cronològic de caràcter fonamental que divideix la història geològica de la Terra. N'hi ha cinc: *era precambriana, era primària o paleozoica, era secundària o mesozoica, era terciària o cenozoica i era quaternària o antropozoica.* Cada era és dividida en sistemes o períodes.

era² *f.* Tros de terra, manta vegada enrajolat o enllosat, proper a la casa o a la borda, o situat en un lloc convenient dels camps, que serveix per a batre-hi el blat i, en general, el gra d'espiga i els llegums. *En terres fredes, com a la comarca de la Cerdanya, l'era serveix per a airejar-hi el bestiar i per a donar-li menjar en temps de glaçades.*

era antropozoica *f.* Antropozoic.

era cenozoica *f.* Cenozoic.

era geològica *f.* Era¹.

era mesozoica *f.* Mesozoic.

era paleozoica *f.* Paleozoic.

era precambriana *f.* Precambrià.

era primària *f.* Primari.

era quaternària *f.* Quaternari.

era secundària *f.* Secundari.

era terciària *f.* Terciari.

erg *m.* **1.** Sector arenós amb dunes, esp. a l'Àfrica del Nord.

2. Sector erm.

erm¹ *m.* **1.** Territori deshabitat.

2. Territori àrid.

3. Terreny sense conrear, generalment per la seva alta sequedat. *Pels voltants de Montblanc (Conca de Barberà) es poden observar turons erms.*

erm² / **erma** *adj.* **1.** Deshabitat / deshabitada.

2. Inculte / inculta, no conreat / conreada.

ermàs *m.* Erm extens.

erol *m.* Terreny sembrat amb llegums i plantes d'horta.

erosió *f.* Depressió o rebaix produït en una superfície pel frec d'una altra.

erosió eòlica *f.* Erosió produïda pels vents.

erosió excavadora *f.* Erosió que profunditza en el terreny o socava una paret. *L'erosió excavadora del mar ha donat forma al relleu granític de la Costa Brava, entre Lloret de Mar i Tossa (Selva).*

erosió fluvial *f.* Erosió que realitza un corrent fluvial en el fons del seu llit o en les terres de ribera. *L'erosió fluvial al pla de Bages és deguda als rius Llobregat i Cardener, que han actuat en margues de poca resistència.*

erosió geogràfica *f.* Erosió produïda com a conseqüència d'un procés ràpid, en el qual manta vegada ha intervingut o intervén l'home amb les

seves accions o actituds irresponsables (en oposició a *erosió geològica*): talar en sòls de vessant, remoure sòls per realitzar conreus en ambients on actuen vents forts, construir vies de comunicació en vessants sense prendre en compte el material que s'ha després i que es deixa que les pluges arrossequin falda avall, etc.

erosió geològica *f.* Erosió produïda com a resultat d'un procés de mil·lenis (en oposició a *erosió geogràfica*).

erosió glacial *f.* Erosió produïda per una gelera.

erosió laminar *f.* Erosió que s'exerceix sobre certes roques i que en desprèn capes relativament primes. Aquest tipus d'erosió dóna lloc a la descomposició de la roca.

erosió marina *f.* Erosió produïda per les aigües del mar.

erosió regressiva *f.* Ablació de les costes marines que, a causa de moviments tellúrics, el mar ha abandonat en un moviment de retrocés.

erosió subterrània *f.* Erosió, provocada per les aigües en el subsòl, que origina cavernes i coves.

erosiu / erosiva *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a l'erosió.
2. Que produeix erosió.

erràtic / erràtica *adj.* **1.** Dit de la roca o la formació que no es troben *in situ*, sinó que han sofert transport.
2. Dit del riu que, pel fet de córrer per una planura de desnivell escàs o nul, no té llit fix.

erupció *f.* **1.** Sortida, sobtada o no, violenta o menys violenta, de materials sòlids, fluids i gasosos del cràter d'un volcà.
2. Sortida violenta de l'aigua del subsòl.

erupció hawaiana *f.* Erupció en què la lava és molt fluida i surt de manera contínua i sense violència.

eruptiu / eruptiva *adj.* Dit del magma o de la roca procedents de l'interior de l'escorça terrestre que han ascendit fosos o almenys fluids, amb un gran contingut d'aigua, fins allà on és possible l'observació. No contenen fòssils ni veritable estratificació; es presenten en forma de batòlit, lacòlit, filó o dic.

esbaldrec *m.* Despreniment ràpid de masses de terra, pedra, sorra, etc., que pot produir-se per diversos motius: l'acció d'un corrent fluvial, l'acció del mar al peu d'un terreny elevat, l'acció de l'home en modificar l'assentament de masses sòlides, l'acció sísmica, etc.

esbarriament *m.* Lloc on les aigües d'un corrent fluvial s'estenen per la planura adjacent a la llera.

esbarriat / esbarriada *adj.* Escampat / escampada, disseminat / disseminada.

esberla *f.* Esquerda o obertura d'una roca.

esberlat / esberlada *adj.* Dit del bloc o del terreny que han estat més o menys fesos. *Terreny esberlat.*

escabrós / escabrosa *adj.* **1.** Aspre / aspra, desigual.
2. Dit del terreny trencat i ple de pedruscall. *Pot qualificar-se d'escabrós el paisatge que rodeja Sant Llorenç de Morunys (Solsonès).*

escala *f.* **1.** Línia graduada, dividida en parts iguals o no, emprada per a prendre mides, per a mesurar quelcom.
2. Raó matemàtica o línia recta dividida en parts iguals que representa un nombre determinat de quilòmetres, de milles, etc. La recta dividida s'anomena *escala gràfica*. S'utilitza per a

dibuixar i mesurar proporcionalment un mapa o un plànol. La raó matemàtica es sol expressar així: 1:25.000, 1:50.000, etc. Per a fer-ne ús, s'ha de prendre en compte que 1 mm del mapa o plànol correspon a 25.000 mm, 50.000 mm, etc., de la realitat.

escala Celsius *f.* Escala de temperatures definida pel suec Anders Celsius el 1742, en què els 0 graus corresponen a la fusió del gel en aigua líquida, i els 100 graus corresponen al punt d'ebullició de l'aigua al nivell del mar; més justament, a la pressió atmosfèrica de 760 mm. Aquesta escala és la més utilitzada avui dia.

escala de Beaufort *f.* Escala per a mesurar la força del vent establerta el

ESCALA DE BEAUFORT		
Grau Beaufort	Velocitat mitjana en km/h	Efectes observats
0	< 1	Calma. El fum s'eleva verticalment.
1	1-5	El vent inclina el fum.
2	6-11	Hom rep la sensació del vent en la cara.
3	12-19	El vent mou les fulles.
4	20-28	El vent aixeca la pols i els papers.
5	29-38	El vent origina onades en els llacs.
6	39-49	El vent mou les branques dels arbres.
7	50-61	El vent destorba la marxa de qui va caminant.
8	62-74	El vent trenca les branques petites.
9	75-88	El vent arrenca xemeïnes, teules, antenes, etc.
10	89-102	Greus danys (tempesta).
11	103-117	Devastació en gran mesura (tempesta violenta).
12	> 117	Huracà catastròfic.

1806 pel marí i meteoròleg irlandès Francis Beaufort (1744-1857), en la qual els 0 graus corresponen a la calma i els 12 graus corresponen a l'huracà. Aquesta escala dels vents fou adoptada internacionalment en 1926.

escala de Mercalli *f.* Escala sísmica arbitrària que pren en consideració els efectes del sisme en l'home i en les seves construccions; es divideix en dotze graus.

escala de Richter *f.* Escala sísmica que es fonamenta en el logaritme de l'amplitud màxima dels moviments dels sòls a 100 km de l'epicentre; es divideix en nou graus. Els sismes més forts, d'acord amb aquesta escala, assoleixen una magnitud de 7 a 8,5.

escala eòlica *f.* Escala que s'utilitza per a classificar els vents d'acord amb llur velocitat. Hom sol utilitzar l'escala de Beaufort.

escala Fahrenheit *f.* Escala de temperatures definida per l'alemany Gabriel Fahrenheit l'any 1714, en què els 32 graus corresponen al nivell de la fusió del gel en aigua i els 212 graus corresponen a l'ebullició de l'aigua al nivell del mar; més justament, a la pressió atmosfèrica de 760 mm.

escala gràfica *f.* Línia recta graduada utilitzada en cartografia. Serveix per a mesurar distàncies en els mapes, plànols, cartogrames, etc., on es troba dibuixada.

escala Réaumur *f.* Escala de temperatures definida pel francès René Ferchault de Réaumur el 1730, en què els 0 graus corresponen a la fusió del gel en aigua i els 80 graus corresponen a l'ebullició de l'aigua al nivell del mar; més exactament, a 760 mm de pressió atmosfèrica. Avui dia quasi no s'usa.

escala sísmica *f.* Escala que mesura

la potència dels sismes. Principalment, s'empren l'escala de Richter i l'escala de Mercalli.

escala termomètrica *f.* Graduació per a mesurar els efectes de la calor —efectes de dilatació— en un termòmetre. Actualment s'usen les graduacions de Celsius —o centígrada— (símbol de la unitat, °C) i de Fahrenheit (símbol de la unitat, °F); la de Réaumur (símbol de la unitat, °R) ha caigut en desús. Per a reduir graus Celsius a graus Fahrenheit, es multiplica per 9/5 els graus Celsius i s'afegeixen 32 graus al resultat; i per a reduir graus Fahrenheit a graus Celsius es resten dels primers 32 graus i el resultat es multiplica per 5/9. V. t. *kelvin*.

escaldot *m.* Gotellada d'estiu.

escalímetre *m.* Regle graduat que serveix per a convertir les longituds sobre un mapa o plànol d'una escala determinada en longituds reals.

escaló *m.* Esglaó. *El Montsant, al Priorat, presenta uns vessants amb escalons deguts a l'alternança dels estrats de conglomerats durs amb els estrats de gresos, que tenen menys resistència.*

escama *f.* Escata.

escampar *v. tr.* Espargir, dispersar, disseminar.

escar *m.* Lloc de la platja on són encallades les embarcacions. Pot ésser natural o artificial.

escarpa *f.* Talús, esp. el que es dona a una muralla o a un terraplè.

escarpament *m.* Terreny que presenta una escarpa o un gran pendent. *Hostalric (Selva), a la vall de la Torredera, s'allarga sobre un escarpament basàltic.*

escarpament de falla *m.* Pendís

molt inclinat i àdhuc vertical resultat d'una falla. *Un espectacular escarpament de falla limita, per occident, la fossa d'Olot.*

escarpat / escarpada *adj.* Dit dels cims que no tenen una pujada ni una baixada practicables o bé són molt dificultoses. *La muntanya de Rocacorba, al Pla de l'Estany, presenta pics escarpats.*

escarxall *m.* Material rocós que mostra en la seva estructura l'efecte d'haver rebut una forta pressió.

escata *f.* **1.** Cada un del fulls que, a semblança de les escates dels peixos, integren certes roques.

2. Cada un dels fulls d'arrossegament o trossos de peces despresos del lloc d'origen i dipositats en capes, semblantment a les escates dels peixos o de les peces metàl·liques de les antigues armadures. *En el relleu del municipi d'Andratx (Mallorca Occidental) predominen les roques calcàries que, en les serres, estan disposades en escates i imbricacions.*

esclletxa *f.* Clivella en un terreny o en una roca. Sol ésser estreta i en alguns casos allargada i profunda. *Al Papiol (Baix Llobregat), hom pot visitar fondes escletxes.*

esclofolla *f.* Embolcall disposat en capes que es troba en certs fruits i en certs bulbs, com ara la ceba.

esclofollament *m.* Descomposició superficial de les roques, esp. les granitoides, en capes a manera d'esclofolla.

escolar-se *v. pron.* L'aigua, córrer per un canal, per un riu, etc.

escombra *f.* A Menorca, mot.

escorça terrestre *f.* Part exterior de la Terra, d'espessor desconeguda, per bé que s'estima entre 60 km i 120 km.

- És constituïda per les roques que coneixem, i la densitat mitjana és 2,7.
- escòria** *f.* Material d'origen volcànic de tipus basàltic, amb una estructura semblant a la d'una esponja, motivada per l'expulsió dels gasos que contenia durant el procés de refredament.
- escorranc** *m.* Excavació realitzada en un indret rost i de sòls poc consistents per un corrent format per les pluges; còrrec.
- escorrentia** *f.* Part de l'aigua procedent dels meteors que no s'evapora, no es diposita ni s'infiltra, sinó que s'escorre per la superfície del terreny.
- escorriment** *m.* **1.** Acció d'escórrer-se una part de les riberes d'un corrent fluvial.
2. Resultat d'aquesta acció. *Els corrents reben dels escorriments part del material sòlid que transporten.*
- escorxar** *v. tr.* Aixaragallar.
- escotadura** *f.* Entrant que forma el mar en una costa.
- escull** *m.* Penya que és a flor d'aigua o que no es descobreix prou bé, a diferència del *faralló*, que és perfectament visible sobre la superfície del mar.
- escullera** *f.* **1.** Conjunt d'esculls agrupats que formen generalment una línia recta o una àmplia corba.
2. Construcció que protegeix un espill d'aigua per a millorar-ne les condicions portuàries.
- escut tectònic** *m.* Conjunt de capes, de paquets de capes o de terrenys geològics que han quedat, aproximadament, horitzontals o lleugerament bombats pel fet que, trobant-se sobre un cratí o zona ferma de l'escorça terrestre, no han sofert plegament.
- esfera** *f.* Representació del globus. *Esfera terrestre.*
- esglaó** *m.* En un terreny en el qual existeixen dos o més plans successius en ascens, tram.
- esglaonat / esglaonada** *adj.* Dit del terreny el pendis del qual presenta un seguit d'esglaons o replans.
- esllavisada** *f.* **1.** Buit produït en un marge en esllavissar-se.
2. P. EXT. Terra i pedres que han caigut daltabaix d'un espadat o d'un faldar molt inclinat. *Amb pluges fortes, pel cantó del Vallespir es produeixen grans esllavissades al Canigó.*
- esllavissall** *m.* A l'Empordà, esllavissada.
- esllavissar-se** *v. pron.* Una massa de terra o de pedres, arrancar-se d'un marge o d'un faldar i caure daltabaix.
- esmèctica** *adj. f.* V. *argila esmèctica.*
- espadat**¹ *m.* Cingle. *El Montsià, en la comarca del seu nom, presenta grans espadats.*
- espadat**² / **espadada** *adj.* Extremament rost / rosta. *La cala de Deià, a Mallorca, és quasi en el centre d'una costa espadada.*
- espai** *m.* **1.** Univers. *Els espais siderals. Els espais interestel·lars.*
2. Superfície, limitada o il·limitada, de la Terra. *Un espai marítim. Espais terrestres. Espais aeris.*
- esparagol** *m.* Cala petita.
- espectre** *m.* Descomposició d'una radiació electromagnètica policromàtica en els seus components de longituds d'ona característics.
- espectre solar** *m.* Espectre de la radiació electromagnètica que emet el Sol.
- espeleologia** *f.* Ciència que estudia la naturalesa, l'origen i la formació dels avencs i les coves, així com llur fauna i flora.

espèlic / espèlica *adj.* **1.** Dit de l'ambient de sedimentació propi de les caveres i les coves.

2. Dit del sediment que es forma en aquest ambient.

esperó *m.* **1.** Ramal o contrafort curt i escarpat que s'origina en una serra en direcció aproximadament normal a aquesta. *Esterrí d'Àneu (Pallars Sobirà), a la vall d'Àneu, s'estén al peu d'un esperó rocós on, en altres temps, hi havia el castell dels comtes de Pallars.*

2. Roca o obra d'enginyeria a l'entrada d'una cala o d'un port que trenca la força de les onades.

espigó *m.* Defensa artificial de la ribera d'un riu o de la mar per tal de protegir-les.

espill d'aigua *m.* Superfície d'aigua més o menys tranquil·la, com ara la d'un llac o la d'un port.

espill de falla *m.* Cara d'una falla on la roca és polida a causa del fregament d'ambdues parets o llavis.

espinar *m.* Lloc poblat de plantes espinoses.

esplanada *f.* Espai de terreny aplanat. *La platja de Segur, a Calafell (Baix Penedès), fa de façana d'una esplanada de litoral.*

esplet *m.* Conjunt de plantes d'una mateixa mena, des que neixen fins que s'arrenquen o fins que se n'ha obtingut el fruit.

espluga *f.* En algunes contrades, balma.

espona *f.* Mur o terraplè que hom construeix per evitar els danys que poden causar les aigües d'un riu o del mar.

esqueixalat / esqueixalada *adj.* Dit del terreny deteriorat o maltractat en

què s'han perdut part dels materials i s'han produït obertures.

esquelet del sòl *m.* Material que caracteritza un tipus de sòl —pedra, sorra, residus orgànics, etc.

esquenall *m.* Carena d'una muntanya. *L'esquenall erosionat de la serra del Tallat separa la conca de la Segarra de l'Urgell.*

esquerda *f.* Trenc o obertura longitudinal que, per qualsevulla causa, es produeix naturalment en la roca, en el gel, en l'argila, etc. *En la gelera d'Aneto s'obren profundes esquerdes que permeten observar l'estratificació del gel.*

esquerp / esquerpa *adj.* Dit del terreny o de l'ambient físic que són abruptes.

esquist *m.* Roca metamòrfica megascòpicament cristal·lina, d'estructura foliar o laminar, ço que li permet separar-se en fulls. *La serralada de Collserola, que domina el pla de Barcelona, està formada d'esquistes que descansen sobre una socolada granítica.*

esquistós / esquistosa *adj.* Relatiu o pertanyent a l'esquist.

ésser humà *m.* En les ciències geogràfiques, agent que actua culturalment i econòmicament. En ambdós camps ho fa, ensems, en qualitat de subjecte i objecte. Aquest comportament pot ésser actiu o passiu.

est *m.* Punt cardinal que correspon al lloc de l'horitzó per on surt el Sol; orient.

establa *f.* Lloc cobert i tancat on s'allotja i s'alimenta el bestiar.

estable *m.* Establa.

estabular *v. tr.* Criar i mantenir (el bestiar) en un estable. *El bestiar lleter*

és estabulat, com a tants altres indrets, a Breda (Selva).

estacada *f.* Construcció feta en un torrent o en una riera per a defensar les vores veïnes o impedir que el jaç s'enfondi més. Es basteix clavant troncs d'arbre a terra o en el jaç i omplint els espais de pedruscall o brosta.

estació *f.* **1.** Cada una de les quatre parts en què es divideix l'any. *Les quatre estacions de l'any són: l'hivern, la primavera, l'estiu i la tardor.*

2. Temporada en la qual domina un tipus determinat de vents.

estació plujosa *f.* Època de pluges.

estació seca *f.* Època d'eixut.

estacional *adj.* Que es refereix a una estació climàtica o que n'és característic.

estadística *f.* Cens o recompte de la població —nombre d'habitants, mortalitat, natalitat, etc.—, dels recursos naturals i industrials, de l'habitatge, del moviment comercial, dels transports, de la vida cultural, etc. Estudia les xifres actuals en relació amb les anteriors (sèries estadístiques) i calcula les possibles xifres futures. La finalitat de l'estadística és determinar les lleis a les quals obeeixen els fenòmens socials i econòmics, i per consegüent, els polítics.

estafarell *m.* A la serralada del Montseny, camí perdedor.

estalactita *f.* Concreció calcària, generalment en forma de con irregular amb el vèrtex cap avall, que sol trobar-se penjant del sostre de les caveres, on es filtren lentament les aigües que porten carbonat de calci en dissolució. *Es poden veure estalactites i estalagmites a la cova d'en Gornet, prop de Vilafranca de Conflent.*

estalagmita *f.* Estalactita invertida, amb la punta cap a dalt, formada per les gotes que cauen de l'estalactita corresponent. *En les coves del Drac, a Mallorca, hi ha magnífiques estalagmites.*

estany *m.* **1.** Llacuna o llac petit. *A la vall de Boí; al Pallars Jussà, a 2.300 m d'altitud es troba l'estany Negre, rodejat per formacions granítiques. El llac Titicaca, a l'Amèrica del Sud, és d'origen endorreic. L'estany de Banyoles té una superfície d'1.075.315 m².*

2. Dipòsit d'aigua sobre terra construït per l'home.

estanyol *m.* Estany petit. *Deu estanys rodegen o són a prop de l'estany o llac de Banyoles (Pla de l'Estany).*

estar com una bassa d'oli *loc. v.* Estar tranquil i pla, esp. el mar.

estassar *v. tr.* Talar (un terreny) i desposseir-lo, totalment o parcialment, de la vegetació espontània per dedicar-lo a cultius.

estat *m.* **1.** Entitat sobirana en dret internacional.

2. Entitat autònoma en un estat federal, confederat o que admet l'autonomia amb soberania política d'una o més de les nacionalitats que l'integren.

estatal *adj.* Relatiu o pertanyent a un estat.

estatge *m.* **1.** Habitatge on es resideix.

2. Qualsevol dels tipus de vegetació i de paisatge que se superposen en una regió geogràfica a conseqüència del clima variable segons l'altitud; pis altitudinal biològic. *Estatge alpí. Estatge subalpí.*

estatització *f.* Subjecció o pertinença a la jurisdicció d'un estat.

estel *m.* **1.** Astre, visible o no des de

la Terra, que té llum pròpia. Els astres desproveïts de llum pròpia poden ser planetes, satèl·lits, asteroïdes o planetoides.

2. POP. Astre, amb excepció de la Lluna, que en una nit sense núvols ni boires, i lluny dels poblats i lluminats, es fa visible sense la necessitat de cap instrument òptic.

estenoalí / estenohalina *adj.* Dit del peix d'albufera.

estepa¹ *f.* Nom genèric aplicat a diverses plantes cistàcies. *A la ratlla de Catalunya amb Aragó s'estenen terres d'estepa.*

estepa² *f.* **1.** Praderia pròpia de grans espais euroasiàtics de clima extremat coberts per una vegetació de poc desenvolupament.

2. P. ANAL. Èrmit pla i molt extens.

estepari / estepària *adj.* Dit del paratge que té característiques d'estepa. *Prop de Fraga (Baix Cinca), el paisatge té caràcter estepari.*

estesa d'aigua *f.* Massa d'aigua estancada que té una superfície considerable, com ara un llac, una llacuna, un ivó, un estany, un pantà, etc.

estiatge *m.* Període de l'any durant el qual, per la manca de pluja, els rius porten poca aigua i àdhuc s'assequen del tot en certes regions.

estimball *m.* Lloc per hom pot estimbar-se; timba.

estiu *m.* Època de calor en les terres on actuen, al llarg de l'any, quatre estacions: hivern, primavera, estiu i tardor. A l'hemisferi nord, comença el 21 de juny i acaba el 21 de setembre.

estiuada *f.* Temporada d'estiu.

estiuatge *m.* Època de l'any que el bestiar passa en terres de muntanya. *Les pastures d'estiuatge d'Abella de la*

Conca (Conca de Tremp) cobreixen prop de quatre mil hectàrees.

estiuieg *m.* Temps durant el qual s'origina un moviment de grups humans que, en part, té caràcter de transhumància. *Calella de Palafrugell (Baix Empordà), un antic poble de pescadors, ha esdevingut un lloc d'estiuieg.*

estiuenc / estiuenca *adj.* Relatiu o pertanyent a l'estiu. *Salou (Tarragonès), d'un antic port, es convertí en una aglomeració de construccions estiuenques.*

estiuet de Sant Lluç *m.* Dies temperats que sol fer a la tardor pels volts de la diada de Sant Lluç, que s'escau el dia 18 d'octubre.

estiuet de Sant Martí *m.* Dies temperats que sol fer a la tardor pels volts de la diada de Sant Martí, que s'escau el dia 11 de novembre.

estrat *m.* Massa de roca en capes de gruix variable que constitueix els terrenys sedimentaris. Es formà per desagregació, transport, dipòsit i posterior consolidació d'elements de roques més antigues. N'hi ha de classes diverses, segons el seu caràcter fisicoquímic. *Estrats de conglomerats oligocènics serveixen de base i rodegen el poble de Vilanova de Prades (Conca de Barberà).*

estrat aquífer *m.* En l'escorça terrestre, nivell d'aigua o de roca impregnada d'aigua.

estratificació *f.* **1.** Acció d'estratificar o d'estratificar-se. Si bé, originàriament, l'estratificació és horitzontal, els moviments tectònics poden canviar l'horitzontalitat per l'obliquïtat i, àdhuc, per la perpendicularitat, o bé per plegaments.

2. Resultat d'aquesta acció.

estratificar *v. tr.* Disposar les capes o estrats d'un terreny.

estratocristal·lí / estratocristal·lina *adj.* Dit del conjunt de formacions geològiques estratificades que, per llur composició estratigràfica, no pot afirmar-se que siguin arcaïques. Les roques que les integren són a la vegada cristal·lines i estratificades.

estratocúmulus [inv.] *m.* Núvol situat per sota dels 2.000 m d'altitud. Generalment obscur, sol cobrir el cel.

estratosfera *f.* Zona de l'atmosfera que s'estén, en valors mitjans —car depèn de factors atmosfèrics diversos—, entre 12 km i 40 km d'altitud. Es caracteritza per la manca de vapor d'aigua i perquè, consegüentment, no s'hi formen núvols.

estratus [inv.] *m.* Núvol de grandària considerable que es presenta en forma de faixa a poca altura de l'horitzó.

estrella *f.* Estel.

estrep *m.* Ramal curt d'una muntanya que es destaca a un costat o a l'altre de la formació orogràfica. *Montblanc es troba al peu dels estreps de les muntanyes de Prades.*

estret *m.* **1.** Al mar, pas cenyit comprès entre dues terres.

2. A la muntanya, gorja, port, congost. *A la serra de Miramar, entre la Conca de Barberà i l'Alt Camp, s'obre l'estret de la Riba.*

estria *f.* Depressió molt estreta i longitudinal que es produeix en sòls terrosos o rocosos l'origen de les quals està relacionat amb factors de la geografia física.

estriat / estriada *adj.* Dit de la roca que, pel fet d'haver sofert erosió glacial, presenta estries tallades pels rocs de les morrenes de la gelera.

estrombolià / estromboliana *adj.*

Dit del volcà que té característiques semblants al de Stromboli, una illa del grup de les Lipari, al mar Egeu. *El volcà de Santa Margarida, a Olot (Garrotxa), és de tipus estrombolià.*

estructura *f.* **1.** Forma i ordenament de les parts d'una roca: estratificació, concreció, etc.

2. Disposició de les partícules del sòl en agregats de formes i volums característics.

estuari *m.* Boca ampla de riu on la depressió de la llera permet que entri el mar quan puja la marea.

esvoranc *m.* Forat ample i pregon en la terra o en la roca.

etapa *f.* Trajecte i temps emprat per a recórrer un tros de camí durant una jornada, mitja jornada, etc. Els trajectes que es recorren per etapes disposen de llocs de descans, els quals reben la denominació de *principi d'etapa* i *final d'etapa*, respectivament.

èter *m.* **1.** Conjunt dels espais incommensurables de l'Univers.

2. ANT. Fluid subtilíssim que omple els espais enfora de l'atmosfera.

etesi / etèsia *adj.* Periòdic / periòdica. S'aplica esp. als vents que bufen periòdicament en diferents indrets de la mar Mediterrània.

ètnia *f.* Poble, nacionalitat o gran grup humà de característiques exteriors semblants.

ètnic / ètnica *adj.* Relatiu o pertanyent a l'ètnia.

etnografia *f.* Ciència que té per objecte l'estudi i la descripció de totes les ètnies humanes i llurs subdivisions: nacionalitats, pobles, etc.

eugeosinclinal *adj.* Dit de qualsevol de les parts més dèbils d'un geosin-

clinal; per consegüent, són les primeres que es pleguen.

euroregió *f.* Territori que, pel seu desenvolupament socioeconòmic, és considerat una entitat amb personalitat específica dins la Unió Europea, que és integrada per estats membres, estats associats i estats observadors. *Les euroregions formen l'Assemblea de les Regions d'Europa. El Principat de Catalunya constitueix una euroregió; amb els altres països catalans, i per motius històrics, lingüístics i culturals, forma una nació europea.*

eustàtic / eustàtica *adj.* Dit dels processos que originen les grans transgressions i regressions marines. Les primeres, a causa de la lenta acumulació de sediments en els fons marins, amb el consegüent ascens i avançada de l'aigua sobre els continents; les segones, degudes a descensos del fons del mar per enfonsaments de caràcter tectònic.

evaporació *f.* **1.** Acció d'evaporar o d'evaporar-se.
2. Resultat d'aquesta acció.

evaporar-se *v. pron.* Les aigües marines i continentals, passar a l'atmosfera en forma de vapor, el qual es condensa parcialment i forma els núvols.

evaporímetre *m.* Aparell per a mesurar el grau d'intensitat de l'evaporació.

excavació *f.* **1.** Acció d'excavar.
2. Resultat d'aquesta acció.
3. Buidada d'un terreny per l'efecte de l'acció erosiva d'un agent natural o de l'activitat humana.

excavació regressiva *f.* Excavació cap endarrere, aigües amunt, d'un corrent fluvial o d'un salt d'aigua; excavació retrògrada. Aquest tipus d'excavació és realitzat pels salts, els

ràpids i les cataractes. És un procés molt lent, i quasi sempre depèn del tipus de roques.

excavació retrògrada *f.* Excavació regressiva.

excedent de producció *m.* Conjunt de productes naturals o industrials que es produeixen per sobre de les quantitats que es consideren pertinents per al consum local. Els excedents, generalment, es produeixen intencionadament per tal de proveir altres mercats i ampliar l'exportació.

exfoliació *f.* **1.** Acció d'exfoliar o d'exfoliar-se.
2. Resultat d'aquesta acció.

exfoliar-se *v. pron.* Una roca, dividir-se en làmines, en fulls o en escates. *La mica i la pissarra són dues roques que s'exfolien.*

èxode *m.* Emigració d'una gran massa de població, d'un grup ètnic, etc. *El resultat a Catalunya en l'aspecte de població, després de la guerra de 1936-1939, fou d'un gran èxode.*

exogenètic / exogenètica *adj.* **1.** Dit del procés geològic originat en la superfície del sòl o prop d'aquesta, com la denudació i la deposició.
2. Dit de la roca que es deu a aquests processos.

exorreic / exorreica *adj.* Dit de la conca hidrogràfica amb sortida d'aigües (en oposició a *endorreic*). *La gran majoria de les conques són exorreiques.*

explosió demogràfica *f.* Increment ràpid de la població en un paisatge geogràfic determinat a conseqüència, principalment, d'un corrent immigratori; sovint és acompanyada d'un fort augment de la natalitat.

explotació *f.* **1.** Conjunt d'activitats

que condueixen a la producció i a la distribució de la riquesa.

2. Empresa, instal·lació o servei que es destina a aquesta finalitat.

exportació *f.* **1.** Acció d'exportar.

2. Resultat d'aquesta acció.

exportar *v. tr.* Moure (mercaderies) a l'exterior del país per tal d'introduir-les en els mercats estrangers.

exposició *f.* Manifestació pública d'articles industrials o d'arts i ciències per a estimular la producció, el comerç o la cultura. És nacional quan

hi concorren únicament expositors del país; altrament, és internacional.

extensiu / extensiva *adj.* Dit dels conreus que requereixen poques despeses amb relació als espais que ocupen.

extraradi *m.* Espai perifèric d'una concentració urbana, a la qual està subordinat.

extrusiu / extrusiva *adj.* Dit de la roca volcànica emergida a l'exterior com a lava compactada que s'ha consolidat.

fàbrica *f.* Lloc o establiment on, amb l'auxili de màquines, es produeixen articles. *En una fàbrica, es produeix en sèrie o en massa utilitzant procediments eminentment mecànics.*

façana *f.* **1.** Costa marina d'un país.
2. Frontera d'un país respecte a un altre.

façana litoral *f.* Costa marina d'un país o d'un territori.

fàcies *f.* **1.** Varietat d'un cos de roca ígnia que difereix en estructura i composició del tipus normal de la massa en la qual es troba. *A la serra de Carreu, al Pallars Jussà, s'observen fàcies de diversa formació geològica.*

2. Conjunt de propietats litològiques i paleontològiques de les masses rocoses que serveixen per a deduir la formació geològica de les esmentades masses.

factor atmosfèric *m.* Qualsevol dels elements i dels fenòmens climàtics en la superfície terrestre: en els sòls, en la vegetació, en les activitats econòmiques, etc.

factoria *f.* Establiment comercial, esp. el situat en un país colonial que depèn d'una casa matriu que actua des del país colonitzador. Aquest

colonialisme no necessàriament ha d'ésser polític; pot ésser simplement de tipus econòmic.

fageda *f.* **1.** Lloc plantat de faigs. *Hi ha magnífiques fagedes en les vessants de Puigsacalm i pels voltants d'Olot.*

2. P. EXT. Ambient molt arbrat en terres de ribera, en una vall o fondalada, etc.

faixa *f.* Peça allargada de terra, sovint en forma de terrassa.

faixa d'altitud *f.* Pis tèrmic o biològic.

falca anticiclònica *f.* Zona atmosfèrica en què la pressió és superior a la que registren les zones que li són perifèriques.

falda *f.* **1.** Part baixa o inferior de les muntanyes i serralades.

2. P. EXT. Vessant d'una muntanya des del cim fins al peu.

faldada *f.* Falda o vessant d'una muntanya.

faldar *m.* Falda.

fall *m.* Penya-segat.

falla *f.* Clivella o esquerda que els moviments de desplaçament han produït en un terreny. Sol ésser ver-

tical o molt inclinada, i es deu a pressions laterals, que primer produeixen plecs i després trencaments, o a descompressions, que permeten enfonsaments.

falla de corriment *f.* Falla que ha donat lloc a un desplaçament de part del terreny.

falla mestra *f.* En un sistema fallístic, falla central de la qual deriven altres falles, amb les quals es disposa a semblança d'una espina de peix. *Una falla mestra es troba al peu del muntanyam paleozoic de les Guilleries, en contacte amb un complex eocènic.*

falla obliqua *f.* Falla que presenta els llavis o costats inclinats respecte a l'horitzontal. Pot ésser directa, si ha descendit a favor del pla de la falla, o inversa, si ha ascendit.

fallat / fallada *adj.* Dit de la capa o el filó tallats per una falla.

fallístic / fallística *adj.* Dit del territori o el sòl amb falles.

fanerocristal·lí / fanerocristal·lina *adj.* **1.** Dit de la roca ígnia en la qual es distingeixen, a simple vista, els cristalls.

2. Dit de la textura que presenten aquestes roques.

fanerozoic / fanerozoica *adj.* Relatiu o pertanyent al Fanerozoic.

Fanerozoic *m.* Eó que abasta els darrers 570 milions d'anys de la història terrestre, en què les evidències paleontològiques de la vida són abundoses. Es divideix en tres eres: *Paleozoic, Mesozoic i Cenozoic.*

fang *m.* Llot glutinós que es forma generalment amb els sediments tercers en els llocs on hi ha aigua detinguda i en els fons lacustres i marins.

faralló *m.* Roca alta i tallada que sobresurt en la costa o en el mar, o en la carenada d'una formació orogràfica. *La carenada de Queralt, al Berguedà, presenta un seguit de farallons.*

farga *f.* Establiment artesà on es reduïa el mineral de ferro amb carbó vegetal per tal d'obtenir-ne el metall. *La farga catalana era famosa a tot Europa, i la denominació passà a formar part de més d'un topònim al Principat.*

fargalada *f.* ANT. Al País Valencià, fang que sovint cobria carrers i camins, esp. allà on es produïen nevades importants.

farratge *m.* Verd que es dóna com a aliment al bestiar. *Prop de Mollerussa (Segrià), amb el regatge que proporciona el canal d'Urgell, el conreu de farratges és intens.*

farratger / farratgera *adj.* Que forneix farratge. *Els aliments farratgers poden estar constituïts per cereals tallats quan encara són verds, per naps, per remolatxes, etc.*

fauna *f.* Conjunt d'animals que poblen un país o una regió geogràfica.

februra *f.* Temps rúfol.

fecunditat *f.* Capacitat de fecundació, que depèn de les característiques genètiques i del medi ambient intern i extern.

feixa *f.* En algunes contrades, peça de terra plana, conreada i esglaonada, tant si és de secà com si és de regadiu. *Les feixes se succeeixen a Forès (Conca de Barberà).*

feldspat *m.* Qualsevol dels minerals d'un grup de silicats molt comuns i de constitució semblant, car tenen

com a base de llur estructura oxigen, silici i alumini.

felsita *f.* Roca microcristalina de tons clars i de composició semblant a la del granit.

felsític / felsítica *adj.* Dit de la textura criptocristalina pròpia de les felsites quarsíferes i altres roques anàlogues. *A la Selva apareixen dics de roques felsítiques.*

fenedura *f.* Esquerda, esp. la del gel en les glaceres.

fenocristall *m.* Cristall visible a simple vista en algunes roques porfíriques.

fenologia *f.* Branca de l'ecologia que estudia els canvis que experimenten els individus —vegetals o animals— en el transcurs de l'any. Aquest estudi permet determinar els diversos períodes de llur vida productiva i reproductiva.

fenomen geogràfic *m.* Fet o esdeveniment observable relacionat amb realitats geogràfiques.

ferri *m.* Vaixell condicionat per al transport d'automotors, trens i persones a través d'aigües fluvials, lacustres o marítimes.

ferro *m.* Element químic (símbol, Fe). Quart element en importància de la superfície terrestre, en la qual es troba en la proporció del 5,08 %. Color gris o negre. Si bé pot ésser trobat pur en la naturalesa, integrada, principalment, mant mineral explotable: *siderita, magnetita, hematites, limonita, itabirita*, etc.

ferrocarril *m.* Sistema de comunicació i transport integrat, bàsicament, per les vies i el tren. L'energia emprada pot ésser llenya, carbó, subproductes del petroli o electricitat. N'existeix manta varietat: *ferrocarril monovia, ferrocarril subterrani urbà,*

funicular, etc. *En créixer Sabadell (Vallès Occidental), passà més enllà del ferrocarril que abans rodejava la ciutat.*

ferrovia *f.* Ferrocarril.

ferruginós / ferruginosa *adj.* Dit del mineral, la roca o l'aigua que contenen ferro, ja sigui en estat metàl·lic, ja sigui en combinació. *Aigües ferruginoses.*

fèrtil *adj.* Dit del terreny que proporciona un alt rendiment a causa de les seves qualitats positives.

fertilitat *f.* 1. Qualitat òptima del sòl destinat al conreu.

2. Rendiment procreatiu de la ramaderia i els animals de granja.

fibla *f.* Trenc, esp. el dels canals o els recs de molta aigua.

fil *m.* Cabdal d'aigua molt reduït.

filada *f.* Senyal que forma, en una superfície d'aigua —mar, llac o riu—, un corrent quan troba oposició en el seu curs, generalment per efecte d'una revessa o d'un corrent oposat o diferent.

fil·lita *f.* Roca metamòrfica. Procedeix de pissarres argiloses i és exfoliable. La seva textura cristal·lina pot observar-se a simple vista. Compacta. Llustrada: *pissarra setinada*. A més de quars i mica, conté silicat d'alúmina. Pot ésser verduosa, blavenca, groguenca o rogenca.

fil·lític / fil·lítica *adj.* Relatiu o pertanyent a la fil·lita.

filó *m.* Dipòsit de mineral epigenètic caracteritzat pel seu escàs gruix respecte a la longitud i la profunditat; veta.

finisterre *m.* Nom genèric que es dona al cap o a la punta extrems

d'un país. Procedeix del cap Finisterre ('allà on termina la terra'), del nord-oest de la península Ibèrica.

fiord *m.* Entrada perllongada del mar en la costa. Es tracta de valls glacials submergides. Les parets són quasi verticals. Constitueixen excel·lents ports.

fira *f.* Mercat públic on es reuneixen venedors i compradors per a realitzar transaccions. Pot durar un o més dies i pot ésser comarcal, nacional o internacional. Una de les seves finalitats és donar a conèixer els avançaments de les tècniques i les noves orientacions referents a la producció industrial. *Al Pont de Montanyana (Alta Ribagorça) es celebren fires locals pel març i pel setembre.*

fira ramadera *f.* Mercat que es realitza a ple camp i on les transaccions es refereixen únicament a bestiar. *Entre altres, hi ha la fira ramadera de la Pobra de Lillet (Berguedà).*

firal *m.* Indret, plaça o camp on es posen el bestiar o les parades de la fira.

fisiografia *f.* Descripció de les produccions de la naturalesa. És el cas de la geografia física, quan estudia la litosfera en el moment actual i com a simple descripció de la superfície i introducció a la geologia. Estudia la hidrografia, però sense entrar en l'oceanoграфия. Estudia l'atmosfera amb menys extensió i especialització que la meteorologia i la climatologia.

fissilitat *f.* Propietat que posseeixen algunes roques d'exfoliar-se, segons plans, en plaques o fulls més o menys fins.

fissura *f.* Esquerda, clivella.

fiter *m.* 1. Pedrera d'on s'extreuen les pedres que serveixen per a fites.

2. En algunes contrades —com ara la Segarra i el Lluçanès i prop del Cardener—, tapàs, tortorà, sauló fort, tapassot, codina o gruix de sòl o de subsòl tan fort que no es deixa conrear.

3. A la Segarra, cingle.

fitogeografia *f.* Geografia de les plantes que estudia llur distribució per la superfície terrestre i en les aigües, i també els factors que hi contribueixen: temperatura, precipitacions, sòls, tipus d'aigua (salada, salobre, dolça), etc.

fitor *f.* Fort del Sol cap a migdia.

flanc *m.* Part lateral d'una muntanya, vista de cara.

flexió *f.* Moviment pel qual un membre d'una formació geològica es doblega sobre un altre de més amunt. *Les capes alternants margoses i calcàries de l'Eocè presenten una flexió en angle recte a la serra del Bartés, al Solsonès.*

flora *f.* Conjunt de vegetals que poblen un país o una regió geogràfica.

floreig de l'aigua *m.* Lloc del cap de mina on hi ha la deu d'aigua o el lloc on l'aigua neix més abundantment.

floricultura *f.* Conreu, amb finalitats econòmiques, de plantes les flors de les quals tenen demanadissa en el mercat. *La floricultura basada en el clavell esdevé una activitat de primera importància econòmica al Maresme.*

flota *f.* Conjunt d'embarcacions d'un país. *Flota mercant. Flota pesquera. Flota esportiva. Flota de guerra.*

fluïment *m.* Moviment dels líquids i dels semilíquids, com ara l'aigua, el petroli o la lava.

flum *m.* Riu.

fluorita *f.* Fluorur de calci. Cristal·litza en cristalls octoèdrics i cúbics; també es presenta amorfa. Coloració molt diversa. *S'explota la fluorita a Osor (Guilleries).*

fluvial *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent als rius.

2. Dit de les planures i les terres de ribera. *Planura fluvial. Terres fluvials.*

fluvioglacial *adj.* Dit de la formació que depèn, conjuntament, dels fenòmens glacials i dels fluvials. *Deltes fluvioglacials.*

fluviògraf *m.* Aparell amb el qual es registra automàticament el nivell de les aigües fluvials i lacustres, o de les retengudes artificialment.

fluviolacustre *adj.* Dit de les formacions, els fenòmens, la fauna, la flora, etc., atribuïts a l'acció combinada dels rius i dels llacs que hi estan relacionats.

fluviomari / fluviomarina *adj.* Dit de la formació o el fenomen que es deu a l'acció combinada de les aigües fluvials i marines. És el cas dels deltes.

fluviòmetre *m.* Escala mètrica instal·lada en contacte amb aigües fluvials per tal de mesurar-ne el nivell.

flux *m.* **1.** Moviment d'ascens de la marea (en oposició a *reflux*); creixent.

2. Temps de durada d'aquest moviment.

flux magmàtic *m.* Substància viscosa o magma fluid amb infusió de gasos que surt dels volcans.

flysch [al.] *m.* Conjunt de formacions costaneres de sediments arenosos i argilosos d'estructura més o menys esquistosa. Mostra impressions que es considera que són d'algues o de petges d'animals. *Per aquesta zona hi*

ha moltes fàcies de flysch. La plana del Baix Empordà està formada per flysch i per afloraments de calcàries nummulítiques.

foc *m.* ANT. Llar, casa, veí o família. Per cada foc, s'han de considerar cinc persones. *En 1673 la ciutat de Barcelona reunia uns 6.800 focs, o sigui, uns 34.000 habitants.*

foc de Sant Elm *m.* Meteor igni que sol aparèixer al cim dels pals de les embarcacions, esp. després d'una tempesta; llumenetes de Sant Elm.

foc follet *m.* Fosforescència de materials orgànics que es descomponen. Poden veure's sobre els aiguamolls. Són flametes que corren d'un lloc a l'altre.

fogatge *m.* ANT. Tribut o contribució que pagaven els caps de casa, o sigui, allò que es pagava per cada foc.

fogony *m.* Al Pirineu, vent descendent sec i relativament càlid que fon, en bufar, la neu de la muntanya. Als Alps rep el nom de *föhn*.

föhn [al.] *m.* Fogony.

foia *f.* Depressió o fondalada originada per l'acció erosiva o relacionada amb una fossa tectònica. *Al País Valencià es troba el terme foia formant part de diversos topònims.*

folc *m.* Ramat.

folcat *m.* Ramat.

foliat / foliada *adj.* Dit de l'estructura d'algunes roques, esp. els esquists i les pissarres, o sigui, aquells minerals que es poden separar en fulls. *El gres a la Desfeta, al massís de Garraf, és el resultat d'una sedimentació foliada.*

foll *m.* A l'alt Pirineu, remolí de vent.

fondal *m.* **1.** Fondalada.

2. Sector deprimit d'un terreny que reté més la humitat i el fa òptim per al conreu.

3. En el mar, relleu profund. *La gamba i altres espècies marines habiten en fondals propers a la plataforma continental catalana.*

fondalada *f.* **1.** Terreny més baix que els del voltant. Generalment es tracta d'un ambient muntanyenc.

2. Depressió de gran extensió en un terreny, deguda, generalment, a un sinclinal.

fondalada lacustre *f.* Depressió en el centre de la qual hi ha un llac o una llacuna.

fondària *f.* Profunditat d'un lloc en terra, en el mar, en els rius, etc.

fons [inv.] *m.* **1.** Superfície sòlida sobre la qual hi ha l'aigua del mar, dels rius, dels llacs, etc. *Els fons sub-marí al sud-est del delta de l'Ebre declina suaument i força mar endins; en canvi, davant la Costa Brava es profunditza ràpidament, quasi verticalment.*

2. El lloc més baix d'una vall, d'una fondalada.

3. Extrem d'una vall.

font *f.* **1.** Naixement d'aigua o deu que brolla de la terra.

2. [usat generalment en pl.] Aflorament d'un corrent fluvial. *Les fonts del Llobregat són properes a Castellar de n'Hug (Berguedà).*

font d'energia *f.* Ésser viu o cosa capaç de proporcionar energia: l'home, els animals, la llenya, el corrent fluvial, el vent, certs minerals (carbó, hidrocarburs, minerals fortament radioactius), les mareas, el Sol, etc.

font termal *f.* Font les aigües de la qual surten a la superfície amb una

temperatura superior a l'ambiental. Aquestes aigües poden portar minerals en dissolució que els donen un caràcter particular: *fonts ferruginoses, fonts sulfuroses*, etc. No necessàriament les fonts d'aigües mineralitzades són termals.

fontanella *f.* Font de poc cabal.

fontinyó *m.* Font de poc cabal.

fontinyol *m.* Font de poc cabal.

foradada *f.* Túnel, perforació en una muntanya o en el subsòl per a donar pas a una carretera, a un ferrocarril, a una conducció d'aigua, etc. *La foradada de Montgat és del 1848. Fou el primer túnel construït a l'Estat espanyol.*

foraminífers *m. pl.* **1.** Ordre de la classe dels rizòpodes. Se'n troben fòssils des del Càmbric. En algunes èpoques adquiriren una gran importància: en el Carbonífer, en el Cretaci i en l'Eocè.

2. sing. Individu d'aquest ordre.

foranca *f.* Balma poc pronunciada.

foranell *m.* Vent procedent de la mar que es fa sentir a terra.

força de Coriolis *f.* Força aparent motivada per la rotació de la Terra. El francès Gaspard Gustave de Coriolis (1792-1843) formulà un teorema referent als cossos en moviment que, en aplicar-se a l'atmosfera terrestre, posà en evidència que aquesta rep de manera molt efectiva la influència de la rotació del planeta pel que fa als moviments de les masses d'aire.

força hidràulica *f.* **1.** Força originada per un corrent d'aigua que venç un fort desnivell.

2. Força que pot proporcionar la marea.

forest *f.* **1.** Bosc extens.

2. Terreny forestal de propietat pública.

foresta *f.* Forest (acc. 1).

forestal *adj.* Relatiu o pertanyent als boscos i a les selves.

formació *f.* Lloc on es troba naturalment una roca, un mineral, un fòssil.

fortuna *f.* Tempestat a la mar.

fortunal *m.* Fortuna.

fosfat *m.* Qualsevol de les sals o del èsters de l'àcid fosfòric. En la naturalesa es presenten amb una gran varietat: d'alúmina, de calç, de coure, de ferro, de magnesi, de manganès, de plom, etc.

fosforita *f.* Roca metasomàtica concrescionada, estalactiforme o radiada, composta generalment de fosfat de calci. *En els fons dels oceans existeixen jaciments de fosforita.*

fossa *f.* Depressió pregona de l'escorça terrestre, sigui quin sigui el seu origen. Quasi sempre sol ésser submarina.

fossa marina *f.* Gran profunditat dels fons oceànics o marítics, sigui respecte als ambients que la rodegen o bé, més generalment, a la profunditat absoluta o abismal a partir dels 4.000 metres. *El sòcol de les Balears clou una fossa marina de poca amplada.*

fossa tectònica *f.* Dovella o tros de l'escorça terrestre que ha descendit en relació amb les terres que la rodegen. Pot ésser submarina o formar valls fluvials i lacustres. *La Cerdanya s'ha de considerar com una fossa tectònica d'àmplia superfície.*

fòssil¹ *m.* 1. Substància fòssil.

2. Impressió o motlle que denota l'existència d'organismes que no són de l'època geològica actual.

fòssil² *adj.* Dit de la substància d'origen orgànic, més o menys petrifica-

da, que per causes naturals es troba en les capes terrestres.

fossilització *f.* 1. Acció de fossilitzar-se —o sigui, de petrificar-se— un cos orgànic.

2. Resultat d'aquesta acció.

fotografia aèria *f.* Fotografia d'una porció de territori feta des d'avions o des de satèl·lits artificials. Quasi tots els mapes a gran escala es confeccionen bàsicament mitjançant aquest sistema. La interpretació d'aquestes fotografies requereix força pràctica, que únicament s'obté per l'estudi sistemàtic i continuat.

fotosfera *f.* Capa de la superfície del Sol d'on provenen gairebé totes les radacions solars que arriben al nostre planeta.

fotosíntesi *f.* Utilització directa de l'energia solar per part dels vegetals verds per a fabricar llurs aliments i reserves.

fou *f.* 1. Clot o depressió del terreny en forma d'embut, envoltat de bardissa.

2. Concavitat profunda i fosca.

3. ANT. Gola o entrada d'un riu per la mar que podia servir de port a les naus.

fractura *f.* 1. Estructura íntima d'un mineral o d'un terreny.

2. Solució de continuïtat d'un estrat produïda violentament per causes tectòniques.

fractura tectònica *f.* Escarxall o esquerda de l'escorça terrestre originada per tectonisme. *Una fractura tectònica afavorí l'acció erosionant de la Tet i els seus afluent a l'alt Conflent.*

fragós / fragosa *adj.* 1. Aspre / aspra, intricat / intrcada.

2. Ple / plena de fractures, rocam i matolls.

franja costanera *f.* Litoral, llenca de terreny en contacte directe amb el mar. Pot ésser rocosa, platgera, llotosa, etc.

franja de transició *f.* Terreny més o menys allargassat que en separa d'altres de característiques diferents. S'hi troben algunes de les característiques dels terrenys o paratges que separa.

franja equatorial *f.* Franja que rodeja la Terra a un costat i l'altre de l'equador. Existeix, per tant, una franja equatorial nord i una franja equatorial sud.

frau *f.* Pas molt estret i no gaire llarg entre dues timbes o muntanyes.

freàtic / freàtica *adj.* Relatiu o pertanyent a l'aigua subterrània que es troba pròxima a la superfície del sòl i que és possible d'assolir amb un pou ordinari i d'extreure sense cap altre mitjà que l'home. La profunditat màxima a la qual es troba aquesta aigua són 30 m. *En les terres al·luvials del delta de la Tordera, en la divisòria del Maresme i la Selva, s'aprofiten les aigües freàtiques per a regar.*

fred *m.* Disminució notable de la calor en els cossos a conseqüència del descens de la temperatura. És un concepte sempre relatiu.

fredorada *f.* Fred rigorós.

freixedar *m.* Lloc plantat de freixes.

fresca *f.* Primer ambient que comença a sentir-se a l'entrada del vent després d'una calma.

frescal¹ *m.* Paratge fresc i ombrírol.

frescal² *adj.* Fresc / fresca, dit esp. d'un paratge, d'una planta.

freu *m.* Estret, llenca de mar entre dues terres pròximes. *Entre les illes d'Eivissa i de Formentera hi ha un estret que s'anomena es Freus.*

friable *adj.* Dit de la roca, el mineral o el sòl que s'esmicolen fàcilment.

frigorífic / frigorífica *adj.* Dit de la indústria destinada al condicionament i a la conservació de la carn, el peix, la llet, els ous, etc.

fronda *f.* Vegetació densa deguda al conjunt de fullam i branques.

front eòlic *m.* Massa d'aire calent (*front càlid*) o fred (*front fred*) que avança desallotjant una massa d'aire fred o calent, respectivament. Segons la seva procedència, pot rebre noms com ara *front siberià, front polar, front africà*, etc.

front intertropical *m.* Massa d'aire calent persistent en la franja intertropical.

front polar *m.* Superfície de discontinuïtat entre l'aire polar, que és fred i sec, i l'aire intertropical, que és calent i humit.

frontera *f.* **1.** Divisòria entre dos estats sobirans.

2. Divisòria entre dues nacionalitats o ètnies. *La frontera entre l'Estat espanyol i l'Estat francès, al Pirineu oriental, està en desacord amb les fronteres nacionals.*

frontera lingüística *f.* Divisòria entre territoris d'idioma diferent.

frontissa *f.* Línia més o menys precisa que, a manera de xarnera, serveix de relació entre dos plans del terreny. Pot haver quedat coberta per materials al·luvials, ço que no impedeix que es faci evident pel rumb que prenen els corrents fluvials.

fructicultura *f.* Conreu i explotació de fruites, sigui per al consum directe, sigui per a proveir de matèria primera la indústria de conservació d'aliments. *El regatge ha permès canviar, al Se-*

grià, amples superfícies del paisatge a favor de la fructicultura.

fruit *m.* Producte de la fecundació de les plantes.

fruiter *m.* Arbre fruiter.

fruiterar *m.* Lloc plantat d'arbres fruiters. *Els fruiterars s'han estès per la comarca del Segrià.*

ftanita *f.* Varietat negra del sílex.

full de ruta *m.* Document en què s'indica l'itinerari que s'ha de seguir.

fumarola *f.* **1.** Emissió de gasos que emanen de terra i que procedeixen d'una massa magmàtica interna d'una regió volcànica.

2. Forat o lloc on es produeix una fumarola.

fundació *f.* **1.** Acció d'iniciar una concentració humana. Pot ésser espontània o de fet, o bé d'acord amb

un acte jurídic o de dret.

2. Resultat d'aquesta acció.

fus horari *m.* **1.** Superfície de la Terra compresa entre dos meridians separats entre si 15°, començant a comptar des del meridià 0°, que passa per Greenwich (Anglaterra). Dintre cada fus horari s'entén que regeix la mateixa hora legal, encara que aquesta varia considerablement d'acord amb les fronteres dels països i àdhuc respecte a divisions internes en els països de gran extensió.

2. Hora legal.

fusió *f.* **1.** Acció de fondre o de fondre's. *La fusió de la neu i el gel.*

2. Resultat d'aquesta acció. *Roques de fusió.*

fusta *f.* Part sòlida i compacta dels arbres i d'alguns arbusts. A més de l'ús directe que se'n fa, és primordial per a l'obtenció de paper, plàstics i altres productes.

gabre *m.* Roca ígnia, fanerocristalina, de color verd més o menys obscur, rarament de color gris.

galatxo *m.* A les terres de l'Ebre, braç o canal que deriva d'un riu.

galena *f.* Sulfur de plom, mineral de color gris i lluïssor metàl·lica, presenta exfoliació cúbica i conté quasi sempre plata. *Existeixen jaciments de galena a Bellmunt (Priorat), al Papiol (Baix Llobregat), a Osor (Guileries), a Bono (Alta Ribagorça) i a Les (Era Val d'Aran).*

galera *f.* Tapàs, terreny de roca argil·lenca o margosa en planes terciàries.

galeria subterrània *f.* Pas estret i prolongat en una cova o en una caverna.

galerna *f.* Vent fort en la mar procedent del nord-est. És relativament freqüent al mar Cantàbric.

gallorsa *f.* A les comarques del Ripollès i la Cerdanya, ramat d'ovelles foraster.

ganga *f.* Conjunt de minerals i roques, no aprofitables econòmicament, que es troben en una vena, en un filó o en una mina.

ganxet *m.* Ganxo. *Els ganxets es fan evidents al delta de l'Ebre.*

ganxo *m.* Cordó arenós, acumulació de sorra, llot i còdols que, per l'acció combinada de la marea, l'onatge i els corrents marins, s'allarga paral·lelament a la costa quan aquesta és baixa i de platja. En la seva composició influeix notòriament l'aportació de materials per part d'un riu. Pot tancar una albufera.

garbí *m.* Marinada, llebeig, vent que bufa del sud-oest.

garriga *m.* **1.** Matollar dens de garric o d'arbustos semblants, de fulla plana, petita i dura, persistent tot l'any.

2. En algunes comarques, esp. les que donen a marina al sud del Principat, terra no conreada altra que el bosc. Quasi sempre molt crua o rocosa, és clapejada d'arbúcia molt resistent a l'eixut, principalment de garrics, i de molts pocs arbres. *En el vessant del Tibidabo (Barcelonès), la vegetació de garriga era la que dominava; avui ho són els boscos.*

garrigar *m.* Terra de garrigues. *A causa del fet que en alguns llocs prop de Calaf (Anoia) la roca aflora, s'hi formen garrigars.*

garrotxa *f.* Lloc aspre, trencat, escabrós, generalment calcari, per on es camina amb dificultat.

gart *m.* Al Tarragonès, embassada que es fa al capdavall d'un torrent o d'una riera que entra en el mar quan la sorra de la platja no deixa sortir l'aigua.

gas natural *m.* Mescla gasosa constituïda per diversos hidrocarburs de baix pes específic. Es troba formant part d'estratificacions rocoses situades a notable profunditat de l'escorça terrestre. Aquests jaciments o bosses solen estar relacionats amb jaciments de petroli.

gasoducte *m.* Conduïte per on circula el gas d'un jaciment fins al lloc de consum o de tractament o fins al port marítim d'exportació.

gea *f.* Conjunt de les formacions inorgàniques naturals d'un país determinat.

gebrada *f.* Gebre.

gebre *m.* Gebrada, rosada que es congela en el moment de dipositar-se, per a la qual cosa cal que el sòl estigui per dessota de zero graus. És format per cristalls de gel.

gebre negre *m.* Gebre que provoca l'ennegriment de les fulles de les plantes.

gel *m.* Glaç, aigua convertida en cos sòlid i cristal·litzat per un descens suficient de la temperatura.

gelada *f.* Congelació dels líquids produïda pel fred ambiental.

gelada negra *f.* Gelada molt rigorosa que actua sobre les fulles i les flors dels vegetals, que perden llur color i esdevenen negroses, i els produeix la mort.

gelera *f.* Glacera.

gelera suspesa *f.* Gelera que arriba fins al fons del circ i hi resta com si estigués penjada.

gèlid / gèlida *adj.* Gelat / gelada, molt fred / freda.

gelifracció *f.* Mecanisme erosiu que produeix la fragmentació i la disgregació de les roques per l'acció del glaç.

gelivació *f.* Gelifracció.

geminació *f.* 1. Acció de geminar o de geminar-se.
2. Resultat d'aquesta acció.

geminar-se *v. pron.* Un centre poblat, formar-se a partir d'un altre a conseqüència d'un procés històric local. Quasi sempre es tracta de centres ran de mar i centres situats un xic terra endins, però amb una relació recíproca molt marcada.

genètic / genètica *adj.* Relatiu o pertanyent a la gènesi o l'origen de les coses.

genètica *f.* Part de la biologia que tracta dels problemes de l'herència.

geoanticlinal *m.* Bombament general d'un gran tros de l'escorça terrestre en un procés secular d'elevació i que constitueix zona ferma de l'escorça, contra la qual es formen els plegaments que sorgeixen de les zones de sinclinals dèbils.

geoda *f.* Cavitat d'una pedra revestida d'agregats cristallins.

geodèsia *f.* Ciència que tracta de la forma i la mesura de les dimensions de la Terra. Utilitza quatre mètodes fonamentals: *triangulació*, *anivellament* (mesura de les altituds), *astronòmia geodèsica* i *gravimetria*, i empra cada cop més la fotografia sèria i el radar, així com els satèl·lits

artificials i la televisió per a les seves finalitats.

geodèsic / geodèsica *adj.* Relatiu o pertanyent a la geodèsia.

geodinàmic / geodinàmica *adj.* Relatiu o pertanyent a la geodinàmica.

geodinàmica *f.* Conjunt de fenòmens que alteren l'escorça terrestre.

geodinàmica externa *f.* Geodinàmica originada pels meteors, l'acció del mar, etc.

geodinàmica interna *f.* Geodinàmica originada pels plegaments, les erupcions volcàniques i altres accions que tenen llur origen a gran profunditat en l'escorça terrestre.

geoeconomia *f.* Geografia econòmica.

geofísica *f.* Ciència que estudia la Terra des del punt de vista dels agents que hi actuen; o sigui, des del punt de vista geodinàmic.

geògraf *m.* / **geògrafa** *f.* Persona versada en geografia. Atès que fins al segle xx no fou considerada com una disciplina universitària, l'obtenció de la llicenciatura en aquesta disciplina ha estat un fet recent. També és evident la tendència a l'especialització dels geògrafs i les geògrafes, tant pel que fa a la investigació com a la docència. En el món del treball, la demanda de professionals en geografia s'ha ampliat arreu i de manera notable, tant en els ambients relacionats amb les administracions públiques com en la docència. Pel que fa a la planificació, el funcionament i el desenvolupament de les activitats econòmiques, la presència de professionals geògrafs s'incrementa dia a dia.

geografia *f.* **1.** Ciència que tracta de la Terra en els seus aspectes físics, biològics i humans, i també de la

relació que existeix entre aquests aspectes, llurs causes i llurs conseqüències, entre altres, les econòmiques. Aquesta ciència contribueix, com una ciència instrumental, en la planificació econòmica, ja que tota activitat econòmica es desenvolupa d'acord amb unes realitats geogràfiques i en un espai geogràfic.

2. P. EXT. Espai de la superfície terrestre considerat en tant que és el marc d'una activitat o una realitat. *La llengua catalana és la pròpia en tota la geografia dels Països Catalans.*

geografia antropogènica *f.* Branca de la geografia que estudia els resultats de l'acció dels éssers humans tant en la superfície del planeta com en l'atmosfera que el rodeja, i així també en els espais subterranis.

geografia econòmica *f.* Branca de la geografia humana que tracta dels recursos naturals, de llur explotació, producció, transformació i mercadeig, així com dels convenis, els tractats, etc., que es refereixen a aquests aspectes.

geografia física *f.* Branca de la geografia que estudia la realitat actual de la morfologia terrestre i les seves causes, conjuntament amb la hidrografia i el clima. Per a realitzar aquest estudi, el geògraf recorre a la geologia, a la geofísica, a la hidrologia i a la meteorologia.

geografia històrica *f.* Branca de la geografia en la qual s'estudia la relació d'aquesta ciència amb els processos històrics, partint de la base que la geografia i la història s'influeixen mútuament.

geografia humana *f.* Branca de la geografia que estudia la distribució de l'home en la superfície de la Terra, així com les seves formes de vida, costums, llengües, etc. Hom

relaciona tots aquests aspectes amb la geografia física.

geografia matemàtica *f.* branca de la geografia que n'engloba d'altres, com ara la cartografia i l'estadística, que estan estretament relacionades per mitjà de les matemàtiques. La necessitat cada cop més intensa d'obtenir una exactitud més gran en la investigació i l'exposició científiques, tant pel que fa a la geografia física com a la humana, i certament també pel que fa a l'econòmica, ha impulsat el constant increment de l'ús dels càlculs matemàtics.

geografia militar *f.* branca dels estudis geogràfics que aporta a les activitats de mena militar conceptes relacionats tant amb la geografia física com amb l'humana i d'interès per a la logística, la tàctica i l'estratègia. Així mateix, treballa amb el material cartogràfic i el relacionat amb l'estadística i les realitats de caràcter social i econòmic.

geografia política *f.* branca de la geografia que estudia els estats i llurs territoris com a espais politicoadministratius, les vies de comunicació relacionades amb el desenvolupament de l'entitat política, la funció i l'origen de la capitalitat, la personalitat de les nacionalitats dintre de l'Estat, etc.

geografia regional *f.* branca de la geografia que estudia els aspectes humans relacionats amb els aspectes físics i biològics, i, per consegüent, les realitats econòmiques d'acord amb les regions naturals.

geografia urbana *f.* branca de la geografia que estudia els factors que condicionen l'inici i el desenvolupament dels nuclis urbans, tant els relacionats amb la geografia física com els relatius a les diverses activitats

humanes i als requeriments mateixos dels éssers humans. L'estudi d'aquesta ciència fa necessari el treball d'experts en diferents disciplines, que és indispensable per a poder establir ordenaments urbans que tinguin probabilitats d'èxit.

geohidrografia *f.* descripció i estudi de les aigües terrestres.

geohistòria *f.* geografia històrica.

geoide *m.* superfície teòrica equipotencial de la Terra en tots els punts de la qual la direcció de la gravetat és vertical.

geologia *f.* ciència que estudia la Terra en tots els seus aspectes físics: cerca les causes del seu estat actual, els fenòmens que s'hi produeixen, els materials que la componen, les reaccions fisicoquímiques i biològiques que els han originat, etc.

geomorfologia *f.* morfologia, part de la geografia física que descriu els caràcters que donen fisonomia a un territori.

geopolítica *f.* estudi de la influència dels factors geogràfics, en la més àmplia accepció del mot, en el desenvolupament polític de les nacionalitats i dels estats.

geosinclinal *m.* plegament còncau de l'escorça terrestre en procés d'enfonsament relativament ràpid. Gairebé sempre ocupat pel mar, en el fons d'aquest plegament es van dipositar els sediments marítics.

geotectònic / geotectònica *adj.* dit de la disposició o arquitectura de l'escorça terrestre com a conseqüència dels moviments de plegament, denominats *orogènics*, i verticals, que reben el nom de *epirogènics*, si són continentals, i de *oceanogènics*, si són submarins.

geotectònica *f.* Estudi de l'estructura de l'escorça terrestre d'acord amb els moviments orogènics, eporigènics i oceanogènics.

geotèrmia *f.* Temperatura de la Terra, la qual va ascendint a mesura que s'avança de la superfície al centre. S'estima que la temperatura del centre s'acosta als 3.000 °C. Per terme mitjà, augmenta la temperatura un grau per cada 33 m de profunditat; però això únicament es pot afirmar per a uns escassos quilòmetres de l'escorça terrestre. A un metre de profunditat, o com a màxim a dos metres, la temperatura del sòl varia escassament al llarg de l'any. Aquesta temperatura és, aproximadament, la mitjana de la de l'ambient exterior.

geoterminologia *f.* Conjunt de termes emprats en geografia, tant si tenen caràcter científic com si són d'origen popular.

gespa *f.* Herba menuda i espessa que cobreix porcions de terreny.

gessa *f.* Dipòsit natural de guix.

gipfelflur [al.] *f.* Línia de crestes sensiblement iguals en altitud.

gipsós / gipsosa *adj.* Dit del terreny que té abundor de guix.

glaç *m.* Gel.

glaçada *f.* Gelada. *A la ciutat de Cervera (Segarra) hi ha una mitjana anual de vint-i-un dies de glaçades o gelades.*

glaçament *m.* **1.** Acció de glaçar o de glaçar-se. S'aplica als períodes del Quaternari, on el fenomen assolí, repetidament, gran extensió.

2. Resultat d'aquesta acció.

glaçar *v. intr.* L'aigua a l'aire lliure, solidificar-se per una disminució de la temperatura ambient.

glaçar-se *v. pron.* Esdevenir glaç.

glacera *f.* Massa de neu seca i compacta acumulada en una congesta; gelera. Es prolonga, generalment, per una llengua o riu de gel que descendeix fins al mar en certes regions (Groenlàndia, Escandinàvia, etc.) o en un lloc de vessant on es desfà per l'elevació de la temperatura.

glaciació *f.* Cada un dels conjunts de fenòmens generals de glacialisme, amb llurs episodis glacials, els quals, per una permanent disminució de la temperatura, s'han presentat en grans extensions de la superfície terrestre i en diverses èpoques de la seva història geològica.

glacial *adj.* Dit dels fenòmens deguts al fred, esp. de les èpoques que s'han succeït en la vida de la Terra. Les més conegudes són les tres ocorregudes durant el Quaternari.

glacialisme *m.* Conjunt de fenòmens que comporta el fet d'existir o d'haver existit glaceres en un país.

glacis [inv.] *m.* Superfície d'erosió en un territori àrid, de poc pendent i sovint amb pedregam, situada al peu d'un relleu abrupte. *Tocant a Igualada (Anoia), hom pot observar un paisatge de glacis erosinats.*

glacis continental *m.* Part més pregona i externa del marge continental marí.

glera *f.* Llit o llera d'un corrent fluvial.

gleva *f.* **1.** Fons marí fangós i aplegat.
2. Pa de terra cohesionat per les arrels de les plantes.
3. Tros de terra de conreu que rodeja una casa.

glopada *f.* Ratxa.

glutinós / glutinosa *adj.* Viscós / viscosa, adhesiu / adhesiva.

gneis [inv.] *m.* Roca metamòrfica, cristal·lofílica, generalment fanerocristal·lina, els minerals de la qual, en ordre lenticular i faixes, alternen amb altres esquistes i li donen una exfoliació més oberta, irregular i discontinua que la dels esquistes i les pissarres. Els seus principals elements són el quars, el feldspat i la mica. *Al Pirineu es poden observar repetides formacions metamòrfiques de gneis.*

gnèissic / gnèissica *adj.* Relatiu o pertanyent al gneis; dit de l'estructura de les roques fanerocristal·lines amb exfoliació manifesta. Són de caràcter intermediari entre les roques pissarrenques i les granuloses sense exfoliació.

gola *f.* **1.** Passatge d'entrada. *La gola d'una deu.*

2. P. EXT. Canal per on entren les embarcacions en alguns ports, albuferes i rius. *Dues goles, la del Perelló i la del Perellonet, relacionen l'albufera de València amb el mar.*

golf *m.* Porció gran de mar que s'interina entre dos caps. *Cambrils, que era poble mig d'estiueig, mig de pescadors, situat al golf de Sant Jordi, avui reuneix indústria i serveis.*

golf d'esfondrament *m.* Golf originat per la coincidència de l'enlairament de serralades properes al mar i l'enfonsament de les terres veïnes. Amb el temps, i per l'aportació d'al·luvions dels corrents fluvials, s'emplenaren i feren retrocedir les aigües marines, amb la quals cosa es formaren extenses planures. *Les planes de l'Alt Empordà i del Rosselló són golfos d'esfondrament.*

Gondwana *n. pr. m.* Sèrie de formacions continentals hulleres que ocupen una gran extensió de la península de l'Hindustan, que es correspon

amb l'hipotètic continent de *Gondwana*. Aquest continent comprenia, durant el període Cambrià, la part centrorienttal d'Àfrica, la península de l'Hindustan i la part occidental d' Austràlia, així com una extensa superfície oriental d'Amèrica del Sud.

gorg *m.* Clot profund en el llit d'un corrent d'aigua, on aquesta s'entolla o alenteix el seu curs.

gorja *f.* Estretor d'un riu, d'una muntanya o d'un altre paratge.

gota freda *f.* Depressió atmosfèrica de molt baixa temperatura respecte a les masses d'aire adjacents. Es presenta a la troposfera mitjana o alta.

gotellam *m.* Pluja de grosses gotes d'aigua, quasi sempre de curta durada.

gra *m.* Porció menuda d'un mineral. Pot estar solt, com és el cas de la sorra, o formar una massa compacta, com és el cas de la sorrenca.

graben [al.] *m.* Fossa, esp. la formada per un bloc deprimat entre dues falles.

grada *f.* Graó o conjunt de graons, més o menys irregulars, que es presenten en alguns territoris muntanyencs, esp. formant amfiteatres o circs.

graderia *f.* Conjunt de grades originat per una estratificació erosionada.

gradient isobàric *m.* Relació entre la diferència dels valors de les pressions de dues línies isòbares i la distància mínima que les separa en un lloc determinat.

gradient tèrmic *m.* Disminució d'un grau centígrad que s'observa en l'atmosfera per cada 180 metres que s'hi ascendeix. Aquesta disminució pot variar segons les circumstàncies geogràfiques locals.

grafit *m.* Carboni en una modificació

al·lotròpica distinta del diamant. Cristallitza en laminetes en el sistema hexagonal. Color negre brillant. És conductor de l'electricitat. Es troba en roques fortament metamòrfiques.

granat *m.* Qualsevol dels silicats que cristallitzen en el sistema cúbic: pirop, almandina, espersativa, etc. En la naturalesa es troben, quasi sempre, cristalls mixtos. Pot ésser d'un color roig molt intens.

granellut / granelluda *adj.* Ple / plena de grans, que fa grans.

granissada *f.* Calamarsada.

granit *m.* Roca ígnia de textura granelluda, fanerocristalina, composta essencialment de quars i feldspats alcalins, junt amb la biotita, la moscovita, els amfíbols i els piroxens. Els cristalls són visibles a simple vista. *S'explota el granit a Llinars del Vallès (Vallès Oriental), a Òrrius (Maresme), a Cabriels (Maresme) i a altres indrets de Catalunya.*

granit d'anatèxia *m.* Granit propi del fons dels geosinclinals.

granític / granítica *adj.* 1. Relatiu o pertanyent a la roca de granit.
2. *p. ext.* Semblant al granit.

granitoide *adj.* Dit dels minerals de textura granular i irregular com la del granit no porfíric.

granja avícola *f.* Explotació tecnificada de la cria d'aviram.

granulació *f.* Textura dels sòls que són compostos de grans més o menys solts.

graó *m.* Esglaó.

graonada *f.* Pendís en graons. *Per la graonada de la vall del riu Valira (Andorra) pugen els cultius.*

gratada *f.* Terra, massa de composi-

ció variada o conjunt de pedres que cau o s'esllavissa per l'acció de les aigües corrents o altres forces —com pot ésser la de les aigües filtrants— que s'acumulen al peu de les riberes o dels relleus topogràfics.

grau *m.* 1. Indret d'una costa marítima que serveix de desembarcador. *El topònim el Grau, del port de la ciutat de València, prové del terme geogràfic corresponent.*

2. Al Rosselló, corredor arenós que separa una llacada del mar.

3. Pas a través d'una costa marítima abrupta.

4. A la muntanya, graó. *Un grandióis grau, d'origen glacial, separa les cubetes d'Andorra la Vella i d'Encamp.*

grau Beaufort *m.* *V. escala de Beaufort.*

grau Celsius *m.* *V. escala termomètrica.*

grau centígrad *m.* *V. grau Celsius.*

grau Fahrenheit *m.* *V. escala termomètrica.*

grau higromètric *m.* Relació entre la quantitat de vapor d'aigua que conté l'atmosfera i la que contindria en cas de saturació.

grau Réaumur *m.* *V. escala termomètrica.*

grava *f.* Balast, conjunt de pedres d'un terreny que tenen un diàmetre superior als dos mil·límetres i inferior als vint mil·límetres. Es separen de la resta del material per tamisatge.

gravalada *f.* Còdols de riu no gaire grossos i en gran quantitat.

gravetat *f.* Manifestació terrestre de la gravitació universal, la qual atrau els cossos al centre del planeta quan no existeix quelcom que ho impedeixi.

gravimetria *f.* Estudi i mesura del camp gravitatori de la Terra i de les seves anomalies. V. t. *gravetat*.

greda *f.* Argila mixta formada per una mescla d'argiles plàstiques. És molt silícia i aspra al tacte, i arriba a assolir, mesclada amb l'aigua, una gran consistència. A *Olot (Garrotxa)*, la *greda s'anomena* lapilli.

gredera *f.* Lloc on abunda la greda.

Greenwich *n. pr.* Suburbi de Londres on existia un observatori astronòmic, que va ésser traslladat en créixer la ciutat. El meridià que passava per aquest antic i cèlebre observatori es prengué com el meridià de 0° des del 1884, per un acord internacional.

gregal *m.* Vent del nord-est.

grenxa *f.* Cim de muntanya acinglat.

greny *m.* 1. Penya rocosa desigual i cantelluda.

2. Espai entre roques.

gres *m.* Roca formada per l'aglutinació de granets de quars mitjançant qualsevol ciment. *Gresos i conglomerats compactes originen el característic relleu de Sant Llorenç del Munt, al Vallès Occidental.*

gropada *f.* 1. Cop de vent acompanyat de pluja violenta.

2. Tempestat sobtada.

grup *m.* En la divisió estratigràfica de la geologia, pis. Correspon a la divisió cronològica d'època.

gruta *f.* Cavitat natural oberta en tallats o penyes.

gual *m.* 1. Paratge del mar on es pot fondejar.

2. Paratge d'un braç de mar, d'un riu o d'un altre corrent per on hom pot creuar caminant, a cavall o en vehi-

cle. *El servei que donava el gual del riu Segre a Vilanova de la Barca (Segrià) fou substituït per un pont.*

guano *m.* Sediment que es forma per l'aglomeració dels excrements de les aus, especialment de les marines.

guaret *m.* Terra de sembrar que hom deixa de treballar durant un o més anys perquè reposi. Aquesta pràctica agrícola es realitza en les terres de secà del Segrià i a altres comarques del Principat.

guèiser *m.* Brollador natural que, amb intermitències, llança raigs d'aigua i vapor.

güell *m.* Font molt abundosa, naixement d'un riu. *En el güell del Joeu (Era Val d'Aran) resorgeixen les aigües infiltrades procedents de la Maladeta, les quals formen la Garona del Joeu.*

guergal *m.* Gregal.

guilleria *f.* Lloc feréstec.

guingueta *f.* ANT. Establiment arran de camí que estava al servei dels viants perquè poguessin adquirir aliments i beguda.

guix *m.* Mineral que es presenta en agregats sense forma determinada, espàtics i escatosos, i en files paral·leles o en plaques. És tou. Incolor o blanc; rarament colorit. Freqüents macles. Es tracta d'un sulfat càlcic hidratat. El de més alta qualitat és l'alabastre. *S'explota el guix entre Ripoll i Campdevànol (Ripollès), a Beuda (Garrotxa) i en mant indret de la comarca de l'Anoia.*

guixera *f.* Gessa. *S'exploten les guixeres de l'Hospitalet de l'Infant i Montroig del Camp, a la comarca del Baix Camp, i de Cabra del Camp, a la comarca de l'Alt Camp.*

H

habitable *m.* Ambient —casa, cova, tenda...— que és habitat permanentment o temporalment.

habitant *m.* **1.** Persona que forma part de la població d'una casa aïllada, d'un caseriu, d'un poble, d'una ciutat, d'una nacionalitat, d'un estat, del món.

2. Persona que resideix habitualment en un habitacle determinat.

hàbitat *m.* Conjunt de condicions geogràfiques (climàtiques, econòmiques, etc.) que concorren en un determinat paratge o lloc i que influeixen en les característiques biòtiques dels animals, dels vegetals i de les persones que hi resideixen. En l'ésser humà, l'hàbitat condiciona la seva psicologia col·lectiva.

habitatge *m.* Habitable.

halo *m.* Corona, cercle o sèrie regular de cercles de diàmetres constants i semblantment a un arc de Sant Martí de colors rebaixats que sol aparèixer al voltant dels discs del Sol i de la Lluna. Aquest fenomen s'esdevé quan la llum d'aquests astres travessa un núvol, esp. quan es tracta de cirrus formats de cristalls minúsculs de gel.

halòfil / halòfila *adj.* Dit de les plantes que viuen en terrenys on abunden les sals. *En concavitats dels sòls salins de la Segarra creix vegetació halòfila.*

hamada *f.* Altiplà desèrtic, sovint calcari, que rep el vent de ple, on sol abundar la pedra; desert petri.

hectàrea *f.* Mesura de superfície equivalent a 100 àrees, o sigui, a 10.000 m².

hematites [inv.] *f.* Mineral molt ric en ferro, però en menor quantitat que la magnetita. En làmines fines, presenta color roig de sang, d'aquí ve el nom. Cristalls de color gris metàl·lic. Es coneixen les varietats *hematites roja* i *hematites marró*.

hematotalàssia *f.* Color roig que prenen les aigües marines a conseqüència de la reproducció en grans quantitats de certs protozous. Aquest fenomen produeix la mort, per intoxicació, d'una gran quantitat de peixos.

hemicicle *m.* Amfiteatre. *Els centres poblats de la Costa Brava estan arreugerats, per la banda de terra, per hemicicles de muntanyes.*

hemisferi *m.* Cada una de les dues

parts de la Terra al nord i al sud de l'equador. L'*hemisferi nord* s'anomena igualment *hemisferi boreal* i *hemisferi septentrional*, i l'*hemisferi sud*, *hemisferi austral* i *hemisferi meridional*. En l'hemisferi nord dominen les superfícies continentals, i en l'hemisferi sud, les superfícies marines.

herbassar *m.* Terreny cobert d'herba.

herbat¹ *m.* Camp sense conrear i ple d'herbes.

herbat² / **herbada** *adj.* Cobert / coberta d'herbes.

herbei *m.* Herbassar.

hercinià / **herciniana** *adj.* Relatiu o pertanyent a l'Hercinià. *Part del massís del Montseny va ésser afectada per la fase orogènica herciniana.*

Hercinià *m.* ANT. Part inferior de l'escorça terrestre que correspon al cicle orgànic iniciat en el Devonià superior i acabat al final del Paleozoic; actualment s'anomena *Arqueà* o *Pre-cambrià*.

hidrat *m.* Compost químic que conté molècules d'aigua formant part de la seva composició.

hidratació *f.* **1.** Acció d'hidratar o d'hidratar-se. *Els element continguts en les roques experimenten hidratació en combinar-se amb l'aigua.*

2. Resultat d'aquesta acció.

hidratar *v. tr.* **1.** Convertir (una substància) en hidrat.

2. Augmentar el contingut en aigua (d'un organisme o d'un cos).

hidrocarbur *m.* Carbur d'hidrogen. *El petroli, l'asfalt, la brea i el gas natural són hidrocarburs.*

hidroclàstic / **hidroclàstica** *adj.* Dit de la formació rocosa integrada

per materials sòlids provinents de l'aigua.

hidroelectricitat *f.* Energia elèctrica obtinguda per la força hidràulica.

hidròfil / **hidròfila** *adj.* Dit de la matèria o de la planta que té la propietat d'absorbir l'aigua en gran quantitat. *Les plantes aquàtiques d'aiguamolls, llacs, rius, etc., són plantes hidròfiles.*

hidrografia *f.* Part de la geografia física que tracta de la descripció de les mars, dels llacs, dels aiguamolls, dels corrents d'aigua superficial i de les aigües subterrànies.

hidrologia *f.* **1.** Ciència que tracta de les aigües.

2. Estudi de les condicions en què es presenten les aigües subterrànies i les superficials en un territori determinat.

hidromòrfic / **hidromòrfica** *adj.* Dit dels sòls que es formaren sota condicions de drenatge retardat.

hidroponia *f.* Conreu en sòl estèril regat amb aigua convenientment tractada i dosificada que aporta a les plantes els minerals que aquestes requereixen.

hidrosfera *f.* Conjunt de les aigües que formen la part líquida de la superfície de la Terra.

higròfil / **higròfila** *adj.* Que es fa en llocs humits.

higròmetre *m.* Instrument per a determinar la humitat relativa de l'aire.

binterland [al.] *m.* Rerepaís.

hipabissal *adj.* **1.** Dit de les roques superficialment intrusives, com ara els dics i els filons petris.

2. Dit del magma de què procedeixen aquests roques.

hipogènic / hipogènica *adj.* Dit dels terrenys i les roques formats a l'interior de la Terra; igni / ígnia.

hypsografia Observació i descripció del relleu a partir d'un mapa, un plànol o una fotografia, esp. aèria.

hypsòmetre *m.* Aparell que s'empra per a mesurar l'altitud d'un lloc per mitjà de la temperatura d'ebullició de l'aigua.

hypsometria *f.* Mesurament de les altituds.

hisenda *f.* **1.** Unitat d'explotació agrícola d'una certa extensió i, en molts casos, amb un conreu plenament dominant: fruiters, arròs, etc.
2. Riquesa, conjunt de béns.

hivern *m.* Estació de l'any que, a l'hemisferi nord, va del 21 de desembre al 21 de març; astronòmicament, comença en el solstici del mateix nom i finalitza en l'equinocci de primavera.

hivern tèrmic *m.* Hivern.

hivernacle *m.* V. *efecte d'hivernacle*.

hivernar *v. intr.* **1.** Ésser temps d'hivern.
2. Les persones i els animals, passar l'època d'hivern en un lloc diferent d'aquell que ocupen en altres èpoques de l'any.

holocè / holocena *adj.* Relatiu o pertanyent a l'Holocè.

Holocè *m.* Darrera de les dues sèries o èpoques en què es divideix el Quaternari, situada per sobre del Plistocè. És l'època geològica actual.

holocrystal·lí / holocrystal·lina *adj.* Dit de la textura de la roca i, en especial, de la roca ígnia composta enterament per cristalls, la qual cosa

indica que el magma originari es refredà lentament i a gran profunditat sota una forta pressió uniforme.

home *m.* **1.** Individu de sexe masculí de l'espècie humana.
2. Ésser humà.

homoterm / homoterma *adj.* Dit de la zona marítima, que en la majoria de les aigües oceàniques es troba cap als 2.000 m de fondària, on la temperatura és sempre o quasi sempre uniforme.

hora *f.* Cada una de les vint-i-quatre parts en què es divideix el dia solar.

hora legal *f.* Hora que fixen les lleis d'un estat i que regeix per a tot el seu territori. *En els estats de gran extensió existeix manta hora legal, la qual es calcula, bàsicament, per l'hora del meridià de Greenwich.*

horabaixa *m.* **1.** Tarda.
2. Capvespre.

horitzó¹ *m.* Línia que limita la superfície terrestre vista per l'observador. Únicament en les grans planures l'horitzó coincideix amb el cercle màxim relacionat amb la curvatura del planeta. Aquest cercle màxim, en canvi, resulta fàcil de veure en el mar. *A la Baixa Llitera, la planura de la depressió de l'Ebre permet que la vista arribi fins a l'horitzó.*

horitzó² *m.* **1.** Divisió de l'escala estratigràfica que correspon a unes condicions mineralògiques o paleontològiques particulars.
2. Capa del subsòl que ha adquirit caràcters distints.

hornblenda *f.* Mena d'amfíbol compost de sílice, calç, magnèsia i protòxid de ferro. Es presenta es cristalls curts de coloració verdosa i amb l'aspecte de grans masses laminars.

hornblèndic / hornblèndica *adj.*

Dit del mineral que conté una notable proporció d'hornblenda o en el qual aquest mineral ha substituït totalment o parcialment un altre element ferromagnesià que formava part essencial de la seva composició.

horst [al.] *m.* Pilar tectònic. *El castell de Cofrents, a la vall del Xúquer del País Valencià, està situat en un horst volcànic.*

hort *m.* **1.** Conreu de poca superfície que es troba, generalment, adjunt a l'habitable.

2. Al País Valencià, s'aplica també a una extensa propietat agrícola; per exemple, un gran tarongerar.

horta *f.* Terreny destinat al conreu de llegums, hortalisses, arbres fruiters i altres plantes alimentoses. Generalment, es tracta d'un paratge prop d'un riu o creuat per canals de regatge. Configura una economia que serveix una àmplia col·lectivitat. *Entre diverses grans hortes, hi ha les de València, Alacant, Fraga, Lleida, el Masnou i el delta del Llobregat.*

horticultura *f.* Conreu d'hortes i hortes. *Els conreus propis de l'horticultura poden ésser destinats a proporcionar al mercat productes de consum directe; o bé, tractant-se d'hortes, com*

a matèria primera per a la indústria de conservació d'aliments.

hulla *f.* Carbó de pedra d'alt rendiment calorífic.

hulla blanca *f.* Corrent d'aigua potencialment capaç de fer marxar una central elèctrica.

humificació *f.* Descomposició de la matèria orgànica en el sòl.

humit / humida *adj.* Moll / molla, que té humitat; o sigui, que parcialment participa de la naturalesa de l'aigua. *Aire humit. Sòl humit.*

humitat *f.* Aigua que reté el sòl de les infiltrades de les pluges, de la neu o de l'aportació de corrents fluvials o artificials.

humitat atmosfèrica *f.* Quantitat de vapor d'aigua que conté l'atmosfera. La humitat absoluta s'expressa en grams per metre cúbic, i varia de 0 g/m³ a 35 g/m³. La *humitat relativa* és la relació que existeix entre la *humitat absoluta* i la que l'aire podria contenir si estigués saturat.

humus [inv.] *m.* Capa superior del sòl formada, en gran part, per la descomposició de matèries orgàniques.

huracà *m.* **1.** Vent d'una gran violència.

2. ESP. Cicló en els mars tropicals.

iarda *f.* Unitat de longitud tradicional britànica que equival a 0,914 metres.

iceberg *m.* Bloc de glaç que es desprèn de les geleres que arriben al mar o de les barreres glacials. Sura en el mar, i els corrents marítims el poden dirigir a grans distàncies, fins que es fon pel contacte amb aigües més càlides.

ictiòlit *m.* Fòssil de peix.

ictiologia *f.* branca de la zoologia que tracta dels peixos.

idioma *f.* La llengua dels naturals d'un país. L'*idioma oficial* pot ésser l'esmentada llengua o la imposada per un poder coaccionador foraster. En alguns casos, es tracta de pal·liar l'acció del poder estrany amb la declaració que ambdues llengües, la del dominat i la del dominant, són oficials.

igni / ignia *adj.* Dit de la roca, del procés petrogènic o del fenomen produïts per la intervenció d'altres temperatures que permeten la fusió dels minerals; així també quan ha intervingut l'aigua en estat de vapor molt calent després de magmes en fusió.

illa¹ *f.* Elevació del fons subaquàtic. La part superior emergeix sobre les aigües (en oposició a *continent*). L'*illa artificial* és la formada per l'home amb finalitats turístiques o industrials. *Les illes Medes formen, geològicament, part del massís calcari de Montgrí.*

illa² *f.* Conjunt de cases limitat per carrers o places.

illa continent *f.* Nom que rep Austràlia per la seva gran superfície (7.620.400 km²); gran part del seu territori és regit per un clima marcadament continental sec.

illa fluvial *f.* Illa en un corrent fluvial. Pot ésser *pètria* o *alluvial*. L'illa alluvial canvia molt de forma, i pot aparèixer i desaparèixer en un temps relativament curt.

illot *m.* **1.** Illa petita i quasi sempre despoblada.

2. Penya molt gran que s'aixeca de l'aigua. *Entre les illes d'Eivissa i Formentera emergeixen diversos illots.*

illuviació *f.* Procés de formació d'horitzons d'acumulació de materials transportats per l'aigua des d'un horitzó superior o de formacions laterals.

imbricació *f.* **1.** Acció de disposar-se, a semblança de les teules en la coberta d'una casa, les capes de roques o llurs plegaments. *A la península de Formentor, a Mallorca, hom pot observar una sèrie d'imbricacions que són tallades obliquament per la línia de la costa.*

2. Resultat d'aquesta acció.

immergir *v. tr.* L'aigua, envair (un territori que abans es trobava per damunt d'aquesta).

immersió *f.* **1.** Acció d'immergir o d'immergir-se.

2. Resultat d'aquesta acció.

immigració *f.* **1.** Acció d'immigrar.

2. Resultat d'aquesta acció.

immigrant *m. i f.* Persona o animal que immigra. *En 1950 i a la ciutat de Girona, el 8 % de la seva població era d'immigrants; o sigui, de no nascuts en la ciutat.*

immigrar *v. intr.* Ingressar en un país o territori amb el desig de romandre-hi. *En 1981, dels habitants de Catalunya, el 36,7 % era de població immigrada.*

immissari¹ *m.* Riu immissari.

immissari² / **immissària** *adj.* Dit del riu que afluïx a un altre riu o a un llac.

impermeabilitat *f.* Condició d'impermeable. Es refereix al terreny a través del qual l'aigua no penetra fàcilment. *La impermeabilitat dels sòls permet que el rierol de Santa Eulàlia, a Eivissa, arribi al mar.*

impermeable *adj.* No permeable, que no permet el pas d'un fluid a través seu.

importació *f.* Conjunt de béns i serveis que un país introdueix de l'ex-

terior. La importació pot ésser de primeres matèries, de productes semiacabats, de productes acabats i de serveis. La importació té les contrapartides de la sortida de divises i de les exportacions, així com de la de béns de capital: inversions a l'exterior, préstecs, etc.

in situ [ll.] *loc. adv.* Que ha ocorregut, s'ha produït o s'ha consumit en el mateix lloc. Si es refereix a les roques i les capes, significa que s'han consolidat en el mateix lloc on es troben. Si es tracta de productes, significa que s'han treballat, transformat o consumit en el mateix lloc on s'han originat.

índex demogràfic *m.* Proporció de creixement o de disminució de la població relacionada amb períodes de temps anteriors.

indígena¹ *m. / f.* Individu indígena.

indígena² *adj.* Natural del país que habita.

indret *m.* Lloc determinat, que hom considera, en una localitat o en un altre paratge.

indústria *f.* Activitat econòmica basada en la transformació de primeres matèries. En el cas que no s'utilitzin màquines o que aquestes siguin poques i de tipus lleuger, rep el nom de *taller d'artesanía*. La indústria, d'acord amb la seva importància, amb el capital emprat i amb l'estructura tècnica, es classifica en *petita, mitjana i gran indústria*; aquesta darrera també s'anomena *indústria pesant*.

indústria domèstica *f.* Activitat econòmica transformadora que es realitza a la llar o en un ambient annex a la llar i que manté un caràcter marcadament familiar.

indústria extractiva *f.* Activitat econòmica minera. És discutible aquesta denominació, car no es produeix en les explotacions mineres la transformació de cap producte; és més convenient dir-ne *activitat econòmica extractiva* o, simplement, *activitat minera*.

inestabilitat *f.* Falta de fermesa, duració o permanència en les condicions aerostàtiques de l'atmosfera. Aquesta situació origina que es formin corrents de convecció, o sigui, moviments verticals ascendents o descendents. Hi intervenen el caldejament dels sòls, o del mar amb corrents càlids. L'aire de les capes baixes de l'atmosfera absorbeix la calor.

infància *f.* Estat d'un territori en el qual a penes han actuat les forces que constitueixen la geodinàmica externa.

infiltració *f.* Moviment de penetració de l'aigua en el sòl.

inflexió *f.* Acció de corbar. *Es diu que una costa marina ha experimentat una inflexió quan canvia significativament de direcció.*

infraestructura *f.* Conjunt de treballs relatius a les vies de comunicació i llur normal funcionament, base del desenvolupament econòmic d'un país, d'un territori o d'un sector.

ingrés dietètic *m.* Alimentació *per capita* que rep una població. Anomenat també *consum dietètic*, és més representatiu, pel que fa al desenvolupament d'un país, que l'*ingrés per capita*. Es mesura pel nombre de calories que s'obtenen dels aliments que es consumeixen *per capita*. També hom pot prendre en consideració el consum de proteïnes *per capita*.

ingrés nacional *m.* Valor total del

diner, dels béns (riqueses) i dels serveis d'un país, país que no ha d'ésser precisament constituït en estat. Comprèn la suma dels salaris, els interessos, les rendes i les utilitats, així com l'ingrés net en el país d'inversions realitzades a l'exterior.

ingrés per capita *m.* Resultat de dividir l'ingrés nacional pel nombre d'habitants del país.

injecció *f.* **1.** Acció de la introducció de magma entre les esquerdes i altres tipus d'espais buits de les roques, les quals tant poden ésser d'origen igni com sedimentari.

2. Resultat d'aquesta acció.

injecció lacolítica *f.* Intrusió magmàtica procedent d'una massa inferior batolítica que no arriba a la superfície del sòl, però hi resta relativament pròxima. Presenta ramificacions a tots dos costats de l'esquerda o xemeneia. Aquestes intrusions poden ésser de forma molt variable.

injecció magmàtica *f.* Injecció lacolítica.

innivació *f.* Temporada durant la qual la neu cobreix el sòl.

insolació *f.* **1.** Acció de rebre l'acció solar. Està subjecta a variacions periòdiques —diàries, estacionals, cícliques— i a canvis sobtats d'acord amb l'estat del cel i la temperatura, les taques solars, els eclipsis, etc. *En el poble de Barberà de la Conca (Conca de Barberà) hi ha un carrer de cases sense una altra filera davant, amb l'objecte de rebre de ple la insolació.*

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Nombre d'hores que el Sol il·lumina un lloc durant un temps determinat.

insular *adj.* Relatiu o pertanyent a l'illa. *Un clima insular. Una vegetació insular. Una economia insular.*

intendència *f.* Circumscripció administrativa imposada per Felip V a València en 1711, a Catalunya en 1713 i a Mallorca en 1718.

intensitat sísmica *f.* Grau de violència del moviment sísmic en l'epicentre. La potència registrada del sisme varia segons quina sigui la distància existent entre l'epicentre i el lloc on és registrat el fenomen. Cal considerar que les característiques geològiques de les formacions subterrànies condicionen la propagació de l'ona sísmica.

intercomarcal *adj.* Que relaciona dues o més comarques. Es pot referir a les vies de comunicació, als intercanvis econòmics, als serveis comuns, etc. *Lleida, Reus, Granollers, Vic, Vilafranca del Penedès, etc., s'han de veure i considerar com a centres de relacions econòmiques intercomarcals.*

interfluvi *m.* Cadena orogràfica considerada com a divisòria d'aigües. *A la Terra Alta, l'interfluvi és a quatre o cinc quilòmetres del riu Ebre; per la part contrària, és a doble distància.*

interglacial¹ *m.* Període interglacial.

interglacial² *adj.* Dit de cada període o de cada formació corresponent a l'interval o època entre dues glaciacions.

interluni *m.* Temps en què la Lluna és invisible, en passar de vella a nova.

intermedi / intermèdia *adj.* Dit de la roca o el magma que contenen entre el 52 % i el 66 % de sílice. V. t. *àcid / àcida.*

intermitent *adj.* Dit de la font o del corrent que no brollen constantment, sinó que deixa de fer-ho o de circular a intervals regulars o irregulars. La intermitència pot ésser motivada per diverses causes: desglaç, època de pluges, etc. *En les terres municipals de l'Albagès (Garrigues), els cursos d'ai-*

gua són, generalment, intermitents.

interregional *adj.* Dit de les relacions econòmiques, viàries o d'altra mena entre dues regions naturals de tipus administratiu o econòmic.

intertropical *adj.* Dit de la franja que rodeja la Terra i que està limitada pels tròpics: *tròpic de Càncer*, al nord; *tròpic de Capricorn*, al sud.

interurbà / interurbana *adj.* Que relaciona dues o més localitats, esp. pel que fa a les comunicacions.

intricat / intricada *adj.* Dit del terreny ple d'obstacles relacionats amb el relleu que dificulten la circulació de persones i de vehicles; fragós / fragosa.

intrusió *f.* Allotjament d'una massa pètria o magmàtica en les esquerdes, en els desencastats o en qualsevol bucarol de les roques hipogèniques o sedimentàries; però no a tanta profunditat que pugui qualificar-se de *batolítica*.

intrusiu / intrusiva *adj.* Dit de la roca ígnia resultant d'una intrusió.

intumescència *f.* Inflament o relleu del sòl, esmús i d'escassa altura.

inundació *f.* **1.** Acció d'inundar o d'inundar-se.

2. Resultat d'aquesta acció.

inundar *v. tr.* L'aigua, cobrir (els terrenys i, a voltes, les poblacions). *El barri de Pedret, a Girona, fou inundat pel Ter el desembre de 1932.*

invasió *f.* **1.** Acció d'envair.

2. Resultat d'aquesta acció.

inversió de temperatura *f.* Fenomen pel qual una capa d'aire registra una temperatura més elevada que la capa inferior, o més baixa que la superior. Es sol produir en condicions atmosfèriques estables, quan no es

produeixen intercanvis verticals de masses d'aire. El relleu pot intervenir de manera acusada en aquest estancament de l'aire. *La inversió de temperatura és normal a Cardona durant l'hivern respecte a la vall del riu Cardener, al peu de la vila.*

inversió del relleu *f.* Fenomen pel qual les valls corresponen a plecs anticlinals, i les elevacions, a sinclinals, pel fet d'ésser, els primers, més sotmesos a la denudació.

inversió tèrmica *f.* Inversió de temperatura.

ió *m.* Àtom o molècula que té una càrrega elèctrica positiva o negativa. Està mancat d'un o més electrons dels que posseeix en estat neutre si l'ió és positiu; o dels que ha adquirit en excés si l'ió és negatiu. L'ió atmosfèric normalment és monovalent —rarament polivalent—, i existeix molt poc en la troposfera i àdhuc en l'estratosfera. A partir dels 80 km d'altitud, augmenta en tal grau la ionització que la conductibilitat de l'atmosfera és tan gran com la de l'aigua del mar. Els ions atmosfèrics es produeixen per la radioactivitat de substàncies contingudes en el sòl, en l'aigua o en l'aire, i per la radiació còsmica.

ionitzat *m.* Resultat de la ionització, o sigui, de l'acció de produir-se ions i augmentar llur nombre en un cos que esdevé el medi pres en consideració.

ionosfera *f.* Capa de partícules ionitzades que s'estén entre els 80 km i els 400 km d'altitud, àdhuc més enllà. La seva densitat depèn de la posició del Sol. Reflecteix les ones hertzianes emeses des de la Terra, i també absorbeix ones d'origen còsmic.

iridescència *f.* Propietat que presenten certs cosos de produir coloracions semblants a la de l'iris.

iridescent *adj.* **1.** Que presenta els colors de l'iris.

2. Que posseeix iridescència.

iris *m.* Arc de Sant Martí, arc d'uns 41° d'obertura amb els colors de l'espectre solar que a vegades es forma en els núvols quan el Sol reflecteix la seva llum en les gotes de pluja suspeses en l'atmosfera.

isard / isarda *adj.* Escabrós / escabrosa. *Terreny isard.*

isòbar / isòbara *adj.* Que denota la mateixa pressió.

isòbara *f.* **1.** Superfície ideal dintre de l'atmosfera on les pressions són iguals. Separa una part superior de pressions majors d'una altra inferior de pressions menors.

2. Línia que correspon a la intersecció de qualsevol de les esmentades superfícies atmosfèriques amb la superfície del mar.

isobàric / isobàrica *adj.* Relatiu o pertanyent a les isòbares.

isòbata¹ *f.* Línia que, en el fons del mar, uneix punts situats a igual fondària sota la superfície de l'aigua. *La isòbata dels 70 m es troba a 200 o 300 m del cap de Llebeig de l'illa de sa Dragonera (illes Balears).*

isòbata² *adj. f.* Que denota la mateixa fondària.

isòcrona *f.* Línia imaginària que uneix els punts equidistants en temps (hores, dies) d'un punt o d'una localitat determinats. Requereix que s'especifiqui el tipus de transport que s'ha pres en consideració.

isograma *m.* Gràfica obtinguda unint els punts de la mateixa intensitat amb línies anàlogues a les corbes de nivell que s'usen per a indicar el relleu en topografia.

isohèlia¹ *f.* Línia isohèlia.

isohèlia² *adj. f.* Dit de la línia que uneix els punts amb un mateix grau d'insolació en un període de temps determinat.

isohieta¹ *f.* Línia isohieta.

isohieta² *adj. f.* Dit de cada una de les línies imaginàries en la superfície terrestre que uneixen punts que reben una igual quantitat mitjana anual de precipitacions aquoses.

isohipsa¹ *f.* Línia isohipsa.

isohipsa² *adj. f.* Dit de la línia ideal que uneix els punts de la superfície de la Terra que tenen la mateixa altitud. *Una corba de nivell és una isohipsa.*

isolínia *f.* Línia ideal que, en un mapa, uneix els punts que es consideren iguals respecte al valor d'un element determinat.

isosista¹ *f.* Línia isosista.

isosista² *adj. f.* Dit de la corba que relaciona, en un mapa, els punts on un sisme ha assolit la mateixa intensitat.

isostàsia *f.* Estat d'equilibri aproximat en les superfícies superiors de l'escorça terrestre.

isostàtic / isostàtica *adj.* Relatiu a la isostàsia.

isoterm / isoterma *adj.* **1.** Que té la mateixa temperatura.

2. Dit de cada una de les superfícies imaginades dintre de l'atmosfera en les quals l'aire està a igual temperatura en un moment donat.

3. Dit de cada una de les línies d'intersecció de les superfícies isoterms amb la superfície de la Terra.

isoterma *f.* Línia isoterma.

isotèrmia *f.* Propietat característica de l'estratosfera segons la qual, al contrari que en la troposfera, la temperatura roman constant a qualsevol altura de l'estratosfera que es consideri.

isotònic / isotònica *adj.* Relatiu o pertanyent a les isòbares.

istme *m.* Llengua de terra que uneix dos continents, o una península amb un continent o amb una illa.

itabirita *f.* Roca metamòrfica molt rica en ferro. El seu nom prové del topònim *Itabira*, al Brasil.

itinerari *m.* Mapa o plànol d'una ruta a seguir, amb la indicació de tot allò que pot ésser interessant per al viatger o per al turista.

ivó *m.* A l'Alta Ribagorça, estany d'origen glacial.

ixent¹ *m.* Indret per on «sur» el Sol; est.

ixent² *adj.* Que ix, dit esp. del Sol quan «sur».

J

jaç *m.* En un riu, una riera o un torrent, part coberta per l'aigua habitualment o quan algun d'aquests corrents té una revinguda que no sigui desmesuradament grossa, és a dir, una riuada, una rierada o una torrentada.

jaça *f.* **1.** Al Pirineu, barraca de pastor.
2. Prada on sojorna el bestiar.

jaciment *m.* **1.** Conjunt de roques i masses minerals que presenten característiques geològiques i paleontològiques comunes. *Jaciments fèrrics. Un jaciment salí. Jaciment potàssic.*

2. ESP. Lloc on es troba naturalment una roca, un mineral o un fòssil.

jaspi *m.* Varietat de calcedònia beix o beix rogenca, mescla de quars cristal·lí i sílex amorf. N'hi ha manta varietat.

jonquera *f.* Lloc cobert de joncs.

jornada *f.* **1.** Allò que té relació amb un dia o un temps determinats. *Jornada de treball.*

2. En els viatges, camí que es recorre en un dia.

jornal *m.* Tros de terra que es pot llaurar en un dia.

joventut *f.* Estat d'un terreny en el qual han actuat poc les forces que constitueixen la geodinàmica externa. O sigui, un estat poc posterior al que hom denomina *infància*.

jungla *f.* Selva.

junyent *m.* Confluència de corrents.

juràssic / juràssica *adj.* Relatiu o pertanyent al Juràssic. *A Benifallet, vores de l'Ebre, una fàbrica de ciment aprofita les calcàries margoses juràssiques.*

Juràssic *m.* Segon dels tres sistemes o períodes en què es divideix l'era secundària o mesozoica, situat per sobre del Triàsic i per sota del Cretaci.

jussà / jussana *adj.* Dit del territori, terreny o paisatge geogràfic situat a una altitud inferior respecte a un altre amb el qual està estretament relacionat (sinònim de *baix*).

kàrstic / kàrstica *adj.* Càrstic / càrstica.

kelvin *m.* Unitat de temperatura termodinàmica del sistema internacio-

nal. Per a reduir els kelvins a graus Celsius, cal restar-los 273,16; i per a reduir els graus Celsius a kelvins, cal sumar als primers 273,16. V. t. *escala termomètrica*.

L

laborable *adj.* **1.** Dit del terreny que és pot ésser objecte de treballs agrícoles.

2. Dit del dia feiner, és a dir, del dia apte per al treball.

labradorita *f.* Mena de feldspat abundant a la península del Labrador (Canadà), d'on li prové el nom.

lacòlit *m.* Intrusió magmàtica procedent d'una massa inferior batolítica, amb pressió i diferenciacions, la qual no assolí la superfície del sòl, però hi restà relativament pròxima. Generalment, es ramifica i té formes molt variades.

lacustre *adj.* Relatiu o pertanyent als llacs, a les llacunes, als aiguamolls, etc. *Vegetació lacustre. Poblats lacustres. Fauna lacustre.*

lacustrosalinós / lacustrosalinosa *adj.* Dit dels sòls d'un llac dessecat que està molt impregnat de sals.

lagun *m.* Espill d'aigua que es troba en els atol·lons. Estan en comunicació amb el mar i, per tant, les seves aigües són salades.

landa *f.* Extensa planúria d'ambient humit on creixen plantes silvestres com joncs, brucs, falgueres, etc. *A*

Collsacabra, entre Osona i la Garrotxa, les landes reuneixen bruguerola, falgueres i pastures.

lapilli *m.* Ejecció volcànica composta de fragments de lava de 2 a 64 mil·límetres amb alguns dels minerals següents: piroxè, amfíbol, biotita i d'altres.

lapislàtzuli *m.* Mineral compost principalment de latzurita. És de color blau intens i dur com l'acer.

laterita *f.* Terra de color roig viu i roig beix, composta d'argila, principalment alumina hidratada i molt rica en ferro. És un producte de descomposició per meteorització i per aigua profunda, de molt diverses roques bàsiques. Abunda en la franja intertropical.

laterític / laterítica *adj.* Dit de cadascun dels hidròxids i òxids de ferro, alumini, titani i manganès pel fet d'ésser, esp. els dos primers, constituents essencials de la laterita.

laterització *f.* **1.** Acció de formar-se laterita o roques laterítiques sota la influència d'aigües meteòriques en roques magnesianes.

2. Resultat d'aquesta acció.

latifundi *m.* Propietat rural de gran extensió, freqüentment sota un sistema d'explotació que redueix al mínim el concurs humà.

latitud *f.* Distància que hi ha des d'un punt de la superfície terrestre a l'equador, mesurada pels graus del seu meridià. *Latitud nord. Latitud sud.*

lava *f.* Mineral o minerals fosos que ixen del cràter dels volcans en forma de corrents líquids i incandescents. La part externa pren la forma d'escòries; la interna apareix compacta.

lava encordillada *f.* Lava sòlida que ha pres la forma d'una corda; o sigui, que presenta un entrellaçament.

lebm [al.] *m.* Llot pobre en calcàries o descalcificat.

levigació *f.* **1.** Mètode que s'empra per a separar els microfòssils de la roca que els conté, prèviament disgregada.

2. Procés de denudació superficial en solcs, originat per l'aigua de pluja i corrents ocasionals.

liana *f.* Planta perenne, llenyosa, enfiladissa de les selves tropicals. N'existeixen moltes espècies diferents, i fan difícil la penetració en les selves on es troben.

liàsic / liàsica *adj.* Relatiu o pertanyent al Liàsic.

Liàsic *m.* Subsistema que constitueix la part inferior del Juràssic.

lidita *f.* Roca silícia negra que utilitzen els joiers com a pedra de toc.

Lies *m.* Liàsic. *Els materials del Lies, dipositats en un profund geosinclinal, són els més antics de l'illa de Cabrera.*

lignit *m.* Carbó compacte, terrós, llenyós o fibrós menys ric en carbó

que la hulla. *S'explota a Fígols un nivell ric en lignit.*

límit de les neus *m.* Altitud inferior a la qual arriba, en cada país, la regió de les neus perpètuas. Varia lleugerament d'un any a l'altre.

limnítmetre *m.* Regle numerat que s'utilitza per a registrar la pujada i la baixada de les aigües dels rius, els llacs i les llacunes.

limnologia *f.* Ciència que estudia les formacions lacustres en tots els aspectes: geològics, geogràfics, físics, químics i biòtics.

limonita *f.* Mineral de ferro hidratat. N'és un dels més corrents. De color beix groguenc, marró groguenc, quasi mat. Producte de l'alteració de tots els minerals ferruginosos.

línia d'encavalcament *f.* Lloc de contacte entre una capa o conjunt de capes que cavalquen sobre una altra o unes altres.

línia equatorial *f.* Equador.

liquen *m.* Simbiosi entre una alga i un bolet. És vegetació d'altres muntanyes i de terres molt fredes.

litogènesi *f.* Part de la geologia que estudia el procés de formació de les roques.

litologia *f.* Part de la geologia que tracta de les roques i les pedres a partir de l'observació de llurs trosos. V. t. *petrografia*.

litoral **1.** Costa d'un mar, d'un país o d'un territori. *El litoral de la comarca de la Selva ha estat submergit, segons ho palesen les cales i els cursos fluvials.*

2. Dipòsit proper a la costa, des de la marea baixa fins a la profunditat de 100 m. Està format de còdols, sorres, fang, etc.

- litosfera** *f.* Conjunt de les parts sòlides de la Terra; sial. Alguns tractadistes n'exclouen els mantells de glaç. *El gruix de la litosfera s'estima en 60 km.*
- litosòl** *m.* **1.** Sòl en el qual predominen les partícules de roca.
2. P. EXT. Sòl de roca nua.
- lixiviació** *f.* Acció química en els sòls produïda per elements dissolvents de les parts solubles.
- lixiviar** *v. tr.* Fer una lixiviació.
- llac**¹ *m.* Àmplia i profunda extensió d'aigua perenne enmig de terres. És alimentat per un o mant corrent. Les seves aigües poden ésser dolces, salobres o salades, segons quina sigui la quantitat d'aigua fluvial que li aporten els corrents, l'evaporació, la qualitat del terreny, etc. *El llac Titicaca, a l'Amèrica del Sud, és d'origen endorreic.*
- llac**² *m.* Llot tou, solt i enganxós. Resta en els sòls després d'una riuada.
- llac glacial** *m.* Llac que ocupa una depressió d'una vall glacial originada per l'acció erosiva d'una antiga gelera. Sol estar limitat, si més no parcialment, per morrenes.
- llac volcànic** *m.* Llac que ocupa el cràter d'un volcà. Rep l'aigua de les precipitacions pluvials o nevoses.
- llaca** *f.* Llot.
- llacada** *f.* Lloc o paratge de llot i de caràcter pantanós; sovina, rovinada.
- llàcova** *f.* Terreny irregular, obert entre muntanyes, que forma valls estretes.
- llacuna** *f.* Dipòsit natural d'aigua, generalment dolça, de menors dimensions que el llac.
- llacuna artificial** *f.* Llacuna construïda amb la finalitat de regar o per a assegurar l'aigua als ramats en l'època d'eixut.
- llacuna glacial** *f.* Llacuna formada per l'acció denudadora d'una gelera.
- llàgrima** *f.* Bomba volcànica de volum reduït.
- llamborda** *f.* Pedra gran i plana. *Llambordes volcàniques han servit per a empedrar carrers d'Olot.*
- llamp** *m.* Guspira elèctrica de gran intensitat originada per la descàrrega entre dos núvols o entre un núvol i el terra.
- llampada** *f.* Ràpida successió de llamps.
- llampec** *m.* Claror vivíssima i instantània produïda per una descàrrega elèctrica entre dos núvols. S'aplica generalment aquest terme quan, pel fet de produir-se l'esmentada descàrrega a gran distància, no arriba el soroll del tro.
- llampegueig** *m.* Resplendor que en ocasions s'observa a l'horitzó, àdhuc amb cel clar. És el reflex de llampecs de primera classe produïts en punts tan allunyats que ni tan sols es veu el núvol on s'ha produït.
- llampó** *m.* Llampec llunyà del qual no ens arriba el so del tro.
- llar encesa** *f.* Foc, unitat familiar resident en un habitatge.
- llauada** *f.* Pluja torrencial que s'emporta la terra, les pedres soltes i part de la vegetació.
- llavassada** *f.* **1.** Allau.
2. Esllavissada.
- llebeig** *m.* Garbí, vent del sud-oest càlid i humit, d'origen depressionari i portador de pluges. Es confon a voltes amb el garbí, a diferència del qual no és de periodicitat diürna.
- llebetjol** *m.* Llebeig suau.

llécol *m.* Llicorella.

llegany *m.* Faixa de núvols al cim d'un muntanya o que cobreix una carena.

llegua *f.* ANT. Unitat de mesura itinerària. La llegua mètrica equival a 5 km. A Catalunya hi havia les llegües següents:

— llegua antiga	6.717,6 m
— llegua moderna	5.568,0 m
— llegua jurídica	4.198,5 m
— llegua marítima	5.568,0 m

llena *f.* Pedra plana de fàcil maneig que s'utilitza per a fer cobertes d'habitats i altres edificis. És el cas de la llicorella.

llenasca *f.* Llena.

llenca *f.* Tros llarg i estret d'un terreny.

llengua¹ *f.* Parla d'un poble; idioma.

llengua² *f.* Tros de terra llarg i estret, generalment pla, que entra en el mar, en un llac, en un riu, etc.

llengua de gel *f.* **1.** Gelera, glacera.
2. Part d'una glacera que avança descendint d'altitud.

llengua de glacera *f.* Part anterior d'una gelera de vall, en un sector d'ablació predominant. *A la vall Ferrera, a la conca de la Noguera de Cardós, l'acció d'una llengua de glacera és notòria però de poca intensitat.*

llépó *m.* **1.** Llot, llac². Les seves partícules tenen un diàmetre mitjà entre 0,02 mm i 0,002 mm.

2. Argila molt fina amb més o menys quantitat de quars en gra o en pols, i a vegades amb carbonat de calci, fulloles de mica i altres impureses. És un dipòsit típic dels llits fluvials, dels fons dels llacs i dels fons del mar, així com de la terra vegetal.

llera *f.* Llit o jaç de tot corrent fluvial,

sigui aquest permanent o ocasional.

llevant¹ *m.* Est.

llevant² *m.* Vent de l'est.

llevantada *f.* Llevant, vent de l'est, de molta força, que sovint causa d'aiguats.

lliça *f.* A la comarca d'Osona, barri.

llicorella *f.* Roca pissarrenca a l'inici del metamorfisme. *A l'Albera (Roselló) s'aprofiten els sòls de llicorella per a sembrar-hi extenses vinyes.*

lligall *m.* Esp. en les terres del sud de Catalunya, camí ramader.

lligallo *m.* Lligall.

llim *m.* Fang.

llimerol *m.* Corrent superficial de les aigües de la mar que es mou en una altra direcció que el corrent major o el de fons.

llimós / llimosa *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al llim.
2. Que conté llim.

llindar *m.* Barrera, relleu que separa les conques de dos rius o dues conques marines.

llis *m.* En el parlar dels miners, una pedra solta de grandària i pes considerables que forma part d'una estratificació sotmesa a explotació.

llit *m.* **1.** Sòl per on llisca la llengua d'una gelera.

2. Mare del riu o terreny per on corren les seves aigües.

3. Fons del mar.

4. Estrat més prim que la capa.

lliura *f.* ANT. Mesura de pes molt variable segons els països. A Catalunya equival a 400 grams.

lloc *m.* **1.** Indret, paratge o porció determinada de l'espai.

2. A Menorca, terra d'una masia.

lloc d'escala *m.* Port marítim que és pres en compte per a recalcar un vaixell d'acord amb el seu itinerari o ruta.

lloc de pas *m.* **1.** Paratge en terra per on es pot passar o es passa normalment. *El coll de Panissars, al Pirineu, era lloc de pas.*

2. En el mar, lloc entre terres per on pot passar una embarcació.

llogaret *m.* Caseriu. *Seró és un llogaret aturonat del municipi de Tudela de Segre, a la Noguera.*

llogarret *m.* Caseriu.

llom *m.* Part superior allargassada d'una elevació. *El petit poble de Segura ocupa part del llom de la plataforma segarrena en la part situada a la Conca de Barberà.*

llomada *f.* Llom extens d'una formació orogràfica.

llosa *f.* Pedra plana rectangular que s'emptra regularment per a fer paviment o teulada.

llosenc / llosenca *adj.* **1.** Que té forma de llosa.

2. Dit de la roca que es presenta en forma de lloses o posts, com sol ocórrer en les calcàries i en les margues.

llosera *f.* Pedrera de pissarra d'on es treuen les lloses per a cobrir les teulades.

llot *m.* Mescla de terra i aigua, esp. la que resulta de les pluges en els sòls, però també de les aigües marines, lacustres o fluvials o de desglaçament amb sediments argilosos.

llotja *f.* Lloc públic on mercaders i comerciants tracten de la compravenda de mercaderies, principalment les classificades de seques: grans, cotó, etc. *A Perpinyà, a Tortosa, a València, a Ciutat de Mallorca i a Barcelona es poden veure els magnífics edifi-*

cis històrics destinats a les llotges.

llotós / llotosa *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al llot.

2. Ple de llot.

llum zodiacal *f.* Claredat que, en certes nits de l'hivern astronòmic, illumina vagament les zones altes de l'atmosfera. És un fenomen molt visible en la franja intertropical. El seu origen no ha estat, encara, ben establert.

llumenetes de Sant Elm *f. pl.* Foc de Sant Elm.

lluminositat *f.* Llum solar indirecta. N'hi ha durant les hores del dia encara que el cel estigui cobert de núvols.

Lluna *n. pr. f.* Satèl·lit de la Terra que influeix notòriament en la formació de les marees, en la lluminositat nocturna, etc.

llobul *m.* Sector de terra separat d'un altre per una franja considerablement estreta.

localitat *f.* **1.** Centre urbà d'extensió reduïda.

2. Espai delimitat d'un paisatge geogràfic.

localització *f.* Fet d'estar situat dintre d'uns límits determinats.

loess [al.] [inv.] *m.* Roca solta formada, principalment, per partícules de quars disseminades en ciment argilós, el qual conté hidròxid de ferro que li comunica el color groguenc. A vegades, també conté concrecions calcàries (nines de *loess*). Es tracta d'una formació diluviana d'origen eòlic.

longitud *f.* Distància d'un lloc respecte al primer meridià, comptada en graus. *Longitud est. Longitud oest.*

lumaquel·la *f.* **1.** Roca rica en nummulits.

2. Al Gironès, nummulit.

M

mà d'obra *f.* Treball manual que realitzen els obrers en una construcció, en un taller, en una fàbrica, etc., i també la que requereixen altres activitats econòmiques: pesca, agricultura, ramaderia, silvicultura, etc.

mac *m.* Pedra de riu o de riera, arrodonada per l'aigua; còdol.

macareig *m.* Intumescència gran de l'aigua en la desembocadura de certs rius, que trenca amb estrèpit i velocitat extraordinària llera amunt. És degut a les aigües del mar durant les mareas més vives.

macla *f.* Agregat cristal·lí els individus del qual presenten orientació recíproca ben definida.

macrocefàlia *f.* Desenvolupament exagerat d'un centre urbà que crea problemes urbanístics i socials difícils i costosos de solucionar. Aquest desenvolupament es deu, en gran part, a un intens procés immigratori.

macrotèrmic / macrotèrmica *adj.* D'alta temperatura. S'aplica a les regions amb temperatures mitjanes anuals de més de 26 °C.

madrèpora *f.* Esquelet de les corallines, esp. de les formacions colo-

nials d'aquests minúsculs éssers.

maduresa *f.* Estat d'un territori en el qual les forces de la geodinàmica externa han actuat durant molt temps.

màfic / màfica *adj.* **1.** Dit del mineral de color fosc ric en magnesi i en ferro. **2.** Dit de la roca en què predominen minerals màfics.

magma *m.* **1.** Massa fluida engendrada en l'interior de l'escorça terrestre i de la qual deriven les roques ígnies. En realitat, comprèn no solament la matèria de tota roca ígnia, sinó també els fluxos volàtils i líquids despresos durant la consolidació o després d'aquesta.

2. Roca o roques silicatades aixecades des de 1.000 m de profunditat de la Terra fins a la superfície.

magmàtic / magmàtica *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al magma.

2. Dit de la roca originada pel refredament del magma en sortir a la superfície de la Terra.

magnesi *m.* Element químic (símbol, Mg). Forma un 1,93 % de l'escorça terrestre. Es troba en combinació en forma de carbonat, magnesita, dolomita, sulfat, clorur, etc.

magnesita *f.* Nom que designa dos minerals distints: el carbonat de magnesi i el silicat de magnesi. El primer és incolor, blanc, groc o beix negrós, té lluentor vítria i es troba en agregats granulats o en feixos compactes. El segon presenta diverses varietats, entre les quals destaca el carbonat de magnesi incolor, o bé blanc, groc o negrenc; té també brillantor vítria.

magnetita *f.* Mineral ric en ferro. Ratlla gris negra. Lluentor metàl·lica. Granuliforme.

major *m.* Grau militar, superior al de capità i inferior al de tinent coronel, usat per l'exèrcit republicà en lloc del de comandant durant la guerra del 1936 al 1939.

mal temps *m.* Temps molest a causa del fred, la pluja o algun altre fenomen perturbador de la calma atmosfèrica.

malatosquera *f.* A la comarca d'Osona, malpaís.

malesa *f.* Vegetació espontània que dificulta el pas de les persones. Està formada d'espècies diverses de poc desenvolupament però de notòria espessor.

malpaís *m.* Territori on són penosos i difícils els conreus, el trànsit i tota mena de vida a causa dels sòls trencats, la manca d'aigua, l'aridesa dels sòls, la composició litològica o química, i per totes aquestes causes o per manta causa combinada.

maltempsada *f.* **1.** Mal temps.
2. Tempesta.

mamelló *m.* **1.** Concreció mineral de forma arrodonida.

2. Eminència d'un terreny de forma semblant a la d'una mamella.

mamellut / mamelluda *adj.* Que té mamellons. *Aquell terreny és ma-*

mellut, ja que conté pujols en forma de pits.

mànega d'aigua *f.* Columna d'aigua que s'aixeca del mar o àdhuc d'un gran llac amb moviment giratori, per efecte d'un remolí atmosfèric.

manganès *m.* Element químic (símbol, Mn). Metall poc freqüent en l'escorça terrestre que s'empra en la fabricació d'acer com a oxidant i per a acolorir els vidres. *Hi ha una mena de manganès o perolusita a la Cerdanya.*

manigua *f.* Terra coberta de selva o jungla que voreja el mar Carib.

mantell aquífer *m.* Terreny saturat d'aigua a causa d'una alimentació aquosa i de la presència d'un nivell impermeable subjacent.

mantell de corriment *m.* Formació rocosa aïllada de grans dimensions que ha estat desplaçada a molta distància per damunt d'altres roques.

manufatura *f.* Fàbrica, esp. la que combina el treball a mà amb el de les màquines.

mapa *m.* Representació geogràfica de la Terra o de part d'ella sobre una superfície plana; carta geogràfica. N'hi ha de tipus molt diferents: geològic, físic, climàtic, econòmic, forestal, ètnic, lingüístic, etc. *Un conjunt de mapes en forma de llibre constitueix un atlas.*

mapa aeronàutic *m.* Mapa de contingut específic destinat, especialment, a la gent relacionada amb l'aviació.

mapa cadastral *m.* Mapa o plànol que presenta el registre de la propietat, bé es tracti de la propietat oficial o pública, o bé de la propietat particular.

màquia *f.* Espai o sector cobert de vegetació espessa, esp. de garric i arçot. *A la Segarra existeixen am-*

bients de màquia a causa de la feble pluviositat.

màquina *f.* En economia, mitjà o instrument de producció que serveix per a substituir, auxiliar o complementar les forces físiques iamentals de l'home, i en supera els seus resultats en proporcions cada vegada més crescudes. N'hi ha de diferents classes: *eines, màquines eina* i *màquines* pròpiament dites.

mar *m. o f.* **1.** Massa d'aigua salada que cobreix la major part de la superfície de la Terra.

2. Cada una de les parts en què es considera dividida aquesta massa aquosa.

3. Gran massa d'aigua salada separada dels oceans que constitueix el testimoni d'un gran mar d'altres èpoques geològiques, com és el cas del mar Caspi.

mar de fons *m. o f.* Mar estesa amb ones llargues però no gaire altes, les quals són conseqüència del propagament de les produïdes pel vent en un lloc llunyà.

mar de núvols *m. o f.* Extensa nuvolada o sostre de núvols vistos per sobre, des d'un cim o des d'un avió.

mar epicontinental *m. o f.* **1.** Mar els fons del qual pertany al sòcol continental de menys de 200 m de fondària.

2. En geologia, mar costaner i poc profund on ocorren repetides transgressions i regressions.

marbre *m.* Carbonat càlcic cristal·lí. N'existeix manta varietat. El seu color natural és el blanc, però els òxids de ferro i altres minerals n'alteren la blancor.

marc natural *m.* Ambient geogràfic que, pels aspectes físics, i independentment de la presència i actuació de l'ésser humà, proporciona perso-

nalitat a un territori i contrasta amb els que li són perifèrics.

marca *f.* País de frontera. Actualment, sector que està en contacte amb un idioma, un desenvolupament econòmic, un règim politicoadministratiu, etc., diferents. *La ciutat de Lleida és, de fet, la capital de la terra de la marca occidental del territori català.*

mare *f.* Terreny per on ordinàriament corren les aigües d'un riu o d'un altre corrent fluvial. *Hom diu, en cas d'inundació: «El riu ha sortit de mare».*

mare d'aigües *f.* Al Tarragonès, rec o còrrec pel qual s'escorren cap a la riera o cap al mar les aigües sobreres de regar.

marea *f.* Moviment periòdic i alternatiu d'ascens i descens de les aigües del mar per les accions atractives del Sol i de la Lluna. També se'n produeixen en els llacs de gran superfície.

marea de sicília *f.* Marea marítima que pot assolir un desenvolupament notori motivat per la simultània acció d'atracció de les aigües per part del Sol i la Lluna. Es produeix durant els equinoccis.

marea terrestre *f.* Fenomen que hom relaciona amb l'atracció de les masses lunar i solar, i que actua, al mateix temps, sobre les variacions de l'altura de l'escorça terrestre en relació amb una posició mitjana.

marea viva *f.* Marea de gran amplitud deguda a la suma de la màxima atracció de la Lluna i del Sol en coincidir en una mateixa direcció.

maregassa *f.* Mar grossa.

marejada *f.* Mar agitada.

marejol *m.* Lleu marejada.

marenda *f.* Maresma.

mareny *m.* Maresma.

marès¹ *m.* Planura quasi horitzontal de litoral. S'aplica principalment als deltes.

marès² *m.* Formació geològica, mollassa.

maresma *f.* **1.** Terreny baix i pantanós que inunda les aigües del mar, bé sigui per les marees i llurs sobrants, bé sigui per l'encontre de les aigües del mar amb les dels rius en llurs desembocadures. *En la maresma de litoral del riu Llobregat hi ha l'estany de la Ricarda.*

2. Llacuna que forma el mar prop de la riba durant les marees baixes.

maresma deltaica *f.* Formació d'espills d'aigües en els terrenys pantanosos d'un delta.

maresme *m.* Maresma.

maresme deltaic *m.* Maresma deltaica.

mareta *f.* Bonança en la mar.

marga *f.* Argila amb mescla de calcària en una proporció que varia del 15 % al 50 %. *En la Depressió Central Catalana abunden les margues eocèniques.*

marge *m.* Vora que hi ha entre dues terres que estan en pla divers l'una de l'altra. Si és molt alt, rep el nom de *ribera*. *A Ascó (Ribera d'Ebre), els costeruts carrers han estat construïts a base de marges de pedra seca.*

margenada *f.* **1.** Marge gros, sia per l'alçada, sia per la llargada. *Una margenada puja entre el roquissar que envolta Escornalbou, al Baix Camp.*

2. En algunes comarques, marge fet de llarg a llarg d'un riu, una riera o un torrent per a defensar les terres veïnes de les revingudes.

margera *f.* A la comarca d'Osona, marge.

marí / marina *adj.* Relatiu o pertanyent al mar.

marina¹ *f.* Costa del mar.

marina² *f.* A Menorca, garriga.

marinada *f.* Vent suau que ve de la banda del mar. Sol bufar en hores determinades i penetra terra endins.

marítim / marítima *adj.* Relatiu o pertanyent al mar.

marjal *f.* (o *m.*) **1.** Aiguamoll litoral.

2. Al País Valencià, paratge aigualós o pantanós al costat d'un estany, una llacuna o una albufera.

marjal fangueres *f.* (o *m.*) Marjal que per llarg temps es manté fangosa. Aquesta expressió és usada al País Valencià des de temps antics.

marmanya *f.* **1.** Verdura provinent dels horts que és portada als mercats.
2. Brancam prim que pot ésser usat per a cobrir construccions rústiques.

marmita *f.* Clot o pou en forma d'olla originat en els llits d'una glacera per rotació d'una morrena de fons.

marmita de gegants *f.* Cavitat pseudohemisfèrica que obren, en els llits dels torrents i de les glaceres, les pedres que uns i altres arrosseguen, quan són més dures que el llit en el qual actuen, a causa del moviment rotatori que els comunica el corrent fluvial o la gelera.

maror *f.* Estat agitat de la mar, amb onades de 0,5 a 2,5 metres. Per sobre d'1,25 metres, es parla de *maror grossa*.

mas *m.* Unitat d'explotació agrícola integrada per l'habitatge, els conreus, els estables, els llocs d'emmagatzematge, etc.

masada *f.* Terra de conreu d'un mas o masia.

maset *m.* Al Camp de Tarragona, mas o masia.

masia *f.* Mas. *La masia del Cavaller,*

a Vidrà (Ripollès), és una de les que mostren amb més força la importància d'una antiga explotació agrícola.

masover *m.* / **masovera** *f.* Persona que és estadant d'un mas o d'una masia que és propietat d'altri i en té cura.

massís *m.* **1.** Prominència del terreny comunament rocós.

2. P. EXT. Grup d'altures i muntanyes.

3. Conjunt de formacions geològiques actuals o pretèrites que comprèn una gran extensió de terreny continental o insular, sense grans solucions de continuïtat pel fet d'estar soldades les unes amb les altres. *Les roques calcàries integren el massís de Garraf.*

massís orogràfic *m.* Massís muntanyós que domina un ample territori. *El massís orogràfic del Montseny contrasta amb la plana on es troba Santa Coloma de Farners (Selva).*

massissat *m.* **1.** Acció de reblir o reomplir un lloc.

2. Resultat d'aquesta acció.

massissat al·luvial *m.* Rebliment, per sedimentació al·luvial, d'unes terres més o menys depressionades.

mata¹ *f.* Planta més o menys llenyosa, baixa, de tronc curt que treu branques prop de terra. *Una mata de romaní.*

mata² *f.* **1.** Conjunt dens d'alguna cosa.

2. OBS. BOSC.

matèria orgànica *f.* Substància rica en residus d'origen animal o vegetal.

matèria primera *f.* Primera matèria.

material *m.* Terra, sorra, pedra, etc., que les aigües fluvials transporten en suspensió o arrosseguen.

material orgànic *m.* Part del sòl originat per organismes vegetals o animals.

material plàstic *m.* Substància d'origen orgànic, mal·leable, que s'utilitza

en quantitat cada vegada més intensament en la indústria.

matí *m.* Espai de temps entre la sortida del Sol i el migdia.

matinada *f.* Espai de temps que transcorre en passar de la nit al dia.

matoll *m.* Camp inculte, ple de mates i brolla.

matollar *m.* Matoll.

meandre *m.* Revolt d'un riu que indica que aquest es troba en règim divagant. *El segre avança en meandres per terres del Segrià.*

meandre abandonat *m.* Formació en figura de mitja lluna que ha restat d'un meandre en consumir-se'n l'estrangulament.

meandre estrangulat *m.* Meandre gairebé separat del riu que l'ha format perquè ha quedat tallat el sector de menor amplària que separa els braços de l'arc del meandre. *A Flix (Ribera d'Ebre), el riu Ebre forma un meandre que apar que està en procés d'estrangulació; sens dubte, un procés molt lent.*

mecànica dels sòls *f.* Comportament mecànic dels sediments inconsolidats; aplicació de les lleis de la mecànica i la hidràulica als problemes d'enginyeria relacionats amb sediments i altres acumulacions inconsolidades de partícules sòlides, mesclades o no amb components orgànics.

medi ambient *m.* Entorn físic i social en el qual persisteixen i actuen les persones i les comunitats, esp. pel fa a la dependència dels animals i les plantes respecte a aquest entorn i a les tendències associatives o relacions que en deriven respecte a altres organismes vius, amb les quals es creen situacions condicionades.

mediterrani / mediterrània *adj.* **1.**

Dit del mar rodejat, més o menys, per terres, i al qual es penetra des de l'oceà a través d'estrets.

2. Territori situat a l'interior d'un continent.

megàpolis *f.* Concentració urbana de població i superfície desmesurades que deshumanitza la vida social i complica l'econòmica dels qui hi resideixen. Les megàpolis constitueixen rotunds fracassos de les polítiques demogràfiques i urbanístiques allí on ha sorgit el fenomen.

megascòpic / megascòpica *adj.* Dit de la característica de la roca o del mineral que es veu a simple vista, sense utilitzar el microscopi ni la lupa.

membre *m.* Subdivisió estratigràfica de la formació. El seu veritable abast no està ben establert; generalment es refereix a un conjunt d'estrats de litologia similar.

mena *f.* Formació mineral de la qual es pot obtenir un metall.

mener *m.* **1.** Mina.

2. Lloc d'on s'extreu mineral.

mercadal *m.* Mercat, fira. *A la ciutat de Balaguer (Noguera), la plaça del mercat, que té una gran superfície, rep el nom de plaça del Mercadal.*

mercadeig *m.* Procés que requereix un mecanisme de distribució que permeti que els productes (agrícoles, industrials, etc.) siguin dirigits des d'on s'originen fins on es consumeixen. Requereix sistemes de transport, mètodes òptims de conservació, de finançament, etc.

mercaderia *f.* Tot allò que és o pot ésser objecte de compravenda.

mercaderia de trànsit *f.* Mercaderia que circula per un país procedent d'un altre i destinada a un tercer país.

Mercalli *n. pr.* V. *escala de Mercalli*.

mercat *m.* **1.** Contractació pública en un lloc i en un dia determinats.

2. Local o espai destinat a aquesta activitat.

3. Àrea on convergeixen les forces de l'oferta i la demanda que determinen la fixació dels preus.

4. Territori o massa d'individus capaços de produir (*mercat productor*) allò que un altre territori o una altra massa d'individus són capaços de consumir (*mercat consumidor* o *mercat adquisitiu*). *El tradicional mercat de Vic es continua fent a l'aire lliure.*

mercat comarcal *m.* Mercat que sol efectuar-se un dia determinat de la setmana en la capital d'una comarca. *Balaguer (Noguera) és un mercat comarcal amb la plaça porticada.*

mercat estatal *m.* Territori d'un estat considerat pel que fa a les transaccions mercantils; transaccions realitzades sense que el mercadeig estigui intervingut per duanes i basant-se en la moneda de l'Estat.

mercat internacional *m.* Mercat exterior d'un país amb el qual un altre país o mant país mantenen relacions comercials.

mercat nacional *m.* Mercat que fa referència a la totalitat de la nació, i que, per tant, comprèn la diversitat dels seus mercats regionals o comarcals.

mercuri *m.* Element químic (símbol, Hg). Metall líquid. Es solidifica a $-38,9$ °C. Es troba en forma de gotetes en el cinabri.

meridià *m.* **1.** Les dotze del migdia en qualsevol punt de la Terra, o sigui, quan el Sol assoleix la seva màxima altitud en el firmament.

2. Cada un dels cercles imaginaris

que rodegen la Terra passant pels pols. Té 40.009.152 km de longitud. Es comencen a comptar del meridià 0°, que passa per Greenwich.

meridional *adj.* Del sud.

mes punta pluviomètric *m.* Mes que, en un determinat sector, presenta la més alta mitjana de pluges entre tots els mesos de l'any. *A Vilafranca del Penedès (Alt Penedès), el mes punta pluviomètric correspon a l'octubre; el mes punta pluviomètric secundari, al maig.*

mescla *f.* Matèria sòlida, líquida o gasosa composta d'elements que poden separar-se per l'acció física.

mesòfil / mesòfila *adj.* Dit de la vegetació que creix en terrenys d'humitat mitjana.

mesopotàmia *f.* Terra plana que s'estén entre rius que fàcilment s'escampen.

mesosfera *f.* Regió de l'atmosfera situada entre l'estratosfera i la termosfera, i entre els 50 km i els 80 km d'altitud, aprox.

mesozoic / mesozoica *adj.* Relatiu o pertanyent al Mesozoic. *L'alt Segre passa per congostos tallats en calcàries mesozoiques.*

Mesozoic *m.* Segona era del Fanerozoic, situada entre el Paleozoic i el Cenozoic.

mestral *m.* Vent del nord-oest.

mestralada *f.* Fort cop de vent del nord-oest.

metall pesant *m.* Metall d'alt pes específic que pot esdevenir perjudicial per als ecosistemes. *El mercuri és un metall pesant que pot intoxicar els peixos i, a través d'ells, els humans.*

metalloide *m.* OBS. Semimetall.

metamòrfic / metamòrfica *adj.* Dit de cada un dels minerals aptes per a sofrir metamorfisme i que, en fer-ho, comuniquen aquesta condició a la roca a la qual pertanyen.

metamorfisme *m.* Conjunt de canvis profunds que experimenten en llur composició i textura els materials de l'escorça terrestre, bé es tracti de roques sedimentàries o hipogèniques, de filons, etc. Pot ser degut a la temperatura, a la pressió confinada o hidrostàtica, a la pressió dirigida i a l'acció química de solucions aquoses o gasoses que penetren en la roca.

metamorfisme dinamo tèrmic *m.* Metamorfisme originat per accions combinades d'empenta dinàmica i altes temperatures.

metasomàtic / metasomàtica *adj.* Dit del canvi registrat en la composició química d'una roca quan aquesta ja estava del tot solidificada.

meteor *m.* Fenomen atmosfèric, com ara el vent, la pluja, la neu, la pedra, el llamp, l'arc de Sant Martí, etc. Freqüentment, se'n produeixen dos o més alhora.

meteòric / meteòrica *adj.* Relatiu o pertanyent als meteors. S'aplica esp. a l'aigua caiguda o dipositada a terra per qualsevol meteor aquós. *Aigua meteòrica.*

meteorització *f.* 1. Acció de meteoritzar-se la terra.

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Alteració i destrucció de les roques per un procés exogenètic, el qual actua en la superfície i profunditza fins on arriba l'efecte oxidant de l'atmosfera.

meteorologia *f.* Part de la física o de la fisiografia que tracta de l'atmosfera i dels fenòmens que s'hi desenrotllen,

com el vent, la pluja, etc., i aquells més complexos que avui hom estudia en l'estratosfera. *L'Observatori Fabra, al Tibidabo, és un centre meteorològic d'observació de la comarca del Barcelonès.*

metre *m.* Unitat de longitud que, en 1960, s'estipulà a la ciutat de París en 1.550.763,72 vegades la longitud d'ona, en el buit, de la radiació corresponent a la transició entre els nivells $2p^{10}$ i $5d^5$ de l'àtom de criptó 86. Abans, des de 1889, era representat per la distància mitjana, a la temperatura de 0 °C, dels eixos de dues paral·leles de platí iridiat que es conserva a Sèvres (França); era equivalent, amb una deficiència de 228,8 micròmetres, a la deu milionèsima part d'un quart de meridiana terrestre.

metròpoli *f.* Metròpolis.

metròpolis *f.* **1.** Ciutat principal i de gran desenvolupament.
2. L'Estat respecte a les seves colònies.

metropolità / metropolitana *adj.* En la geografia moderna, dit dels aspectes humans, urbanístics, econòmics, de serveis, etc., de les grans concentracions urbanes que solen formar-se amb la fusió de diversos centres urbans.

mica *f.* Qualsevol dels minerals d'un grup eminentment laminar. Són divisibles en fulls prims, elàstics, que s'estripen més que no es trenquen. Poden presentar diferents colors: groguenc, verdós, rogenc, beix, negre, etc. N'hi ha de completament diàfans.

micacita *f.* Roca formada de quars granellut i mica. És de textura pissarrena i color verdós.

micasquit *m.* Roca metamòrfica composta essencialment de quars i mica, aquesta última en tanta quantitat que,

per la seva disposició foliada, dóna un aspecte característic a la roca que qualifica. Pot contenir granats, hornblenda, grafit, calcita i turmalina.

microclima *m.* **1.** Clima d'un determinat sector on, pel fet d'actuar-hi factors diversos —intensa industrialització, urbanitzacions, etc.—, és modificat respecte al clima natural.

2. Clima artificial creat per voluntat expressa de l'home dintre determinats ambients mitjançant la calefacció, l'aire condicionat, etc.

microfòssil *m.* Fòssil tan petit que ha d'ésser estudiat mitjançant el microscopi.

microorganisme *m.* Organisme que no pot ésser observat si no és amb l'ajut d'un microscopi.

migdia *m.* **1.** Hora en la qual el Sol passa pel meridià.
2. Sud.

migjorn¹ *m.* Sud. *A la part de migjorn del Priorat, les valls s'eixamplen.*

migjorn² *m.* Vent procedent del sud.

migmatita *f.* Roca metamòrfica resultat d'un procés de migmatització.

migmatització *f.* Transformació de l'escorça continental a causa de les emanacions del substratum que poden convertir-la en roca ígnia d'una composició fonamentalment diferent.

migració *f.* **1.** Acció de canviar de territori o de país temporalment o permanentment les persones, els grups humans i certs animals, principalment els ocells.

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Fenomen pel qual els minerals fluids es desplacen a través dels estrets porosos.

4. En economia, sortida de capitals nacionals i entrada de capitals estrangers en un país.

migració temporera *f.* **1.** Transhumància.

2. Mà d'obra que surt d'un territori en una determinada temporada de l'any per treballar en un altre. Finida la temporada, retorna al lloc de procedència.

milla marina internacional *f.* Unitat de longitud que s'utilitza en la navegació marítima i que equival a 1.852 metres.

milla nàutica internacional *f.* Milla marina internacional.

milla terrestre *f.* Unitat de longitud tradicional britànica que equival a 1.609,3 metres.

mil·libar *m.* Unitat usada en meteorologia per a mesurar la pressió atmosfèrica (símbol, mbar). És la millèsima part del bar.

mina *f.* **1.** Pas subterrani obert artificialment per a posar aigües subterrànies al descobert o conduir aquestes aigües. *En les terres properes a Granollers (Vallès Oriental), els conreus d'horta utilitzen regadiu de mina.*

2. Lloc on existeix un mineral considerat explotable econòmicament.

3. Pou, galeria o una altra obra realitzada per l'ésser humà per a explotar un jaciment mineral.

mineral *m.* **1.** Substància inorgànica, o alguna de les seves parts, que es troba en la naturalesa.

2. Substància inorgànica de composició química definida que es troba en la superfície o en les diverses capes de l'escorça terrestre, principalment quan l'explotació ofereix interès econòmic.

3. Part útil d'una explotació minera.

mineral cuprífer *m.* Mineral que conté coure en una proporció important.

mineral ferrífer *m.* Mineral que conté ferro en una proporció important.

mineralització *f.* Alliberament de la fracció de matèria mineral continguda en els compostos orgànics per efecte de l'activitat dels microorganismes del sòl.

mineralitzat / mineralitzada *adj.* Que conté substàncies minerals.

mineralogia *f.* Ciència que tracta dels minerals.

mineria *f.* Activitat econòmica dirigida a aprofitar els recursos minerals del sòl i del subsòl. Les explotacions mineres poden ésser summament simples —utilització de les sorres, argiles, etc.— o tan complexes que requereixin altes tècniques i grans capitals, com és el cas del mineral de ferro, de les potasses, dels hidrocarburs, etc.

minifundi *m.* Sistema de propietat rural de la terra per parcel·les, les quals, per llur poca extensió no basten per a sostenir una família. Llur conreu resulta antieconòmic i, llevat que s'explotin dintre una cooperativa o una associació de camperols, difícilment poden ésser treballades amb màquines i d'acord amb les modernes tècniques.

minvant *m.* Baixant (acc. 1).

minvar *v. intr.* **1.** L'aigua del mar, refluir o descendir per efecte de la marea.

2. L'aigua d'un riu, d'un llac, etc., baixar de nivell.

3. Les pluges, disminuir.

miocè / miocena *adj.* Relatiu o pertanyent al Miocè.

Miocè *m.* Primera de les dues sèries o èpoques en què es divideix el Neogen, situada per sobre de l'Oligocè i per sota del Pliocè.

miocènic / miocènica *adj.* Miocè / miocena. *El fons de la dovella de Cerdanya fou reomplert per argiles lacustres miocèniques.*

miratge *m.* Il·lusió òptica deguda a la reflexió de la llum quan travessa capes d'aire de diferents densitats. Els objectes donen una imatge invertida, com si es reflectissin en l'aigua. Per aquest fenomen es fan visibles objectes o ambients que normalment no poden veure's a causa de la curvatura de la superfície terrestre.

mitjà de comunicació *m.* **1.** Qualsevol dels sistemes d'interrelació humanoeconòmica: les vies terrestres (carreteres, camins, ferrocarrils), les vies aquàtiques (mar, rius, llacs, canals) i les vies aèries servides per aeroports.

2. En el camp de les idees i de la paraula, qualsevol dels sistemes de transmissió d'informació: el correu, el telègraf, la ràdio, la televisió, el telèfon, els satèl·lits artificials, etc., i també la premsa, el llibre, el disc i la cinta magnetofònica.

mobilitat interna de la població *f.* Conjunt de moviments de la població d'un país o d'un territori. Pot presentar diverses característiques: moviments migratoris, població transhumant, població flotant, etc.

modelat *m.* **1.** Rellu.

2. Aspecte de la superfície terrestre i de les costes determinat pels agents meteorològics que actuen constantment i de manera lenta.

3. Aspecte de la superfície de la costa per l'acció del mar.

modelat glacial *m.* En les roques, modelat degut a l'acció d'una gelera. *El massís granític de Vallcivera, a Andorra, prové d'un modelat glacial.*

moguda *f.* Sisme de poca intensitat.

moix / moixa *adj.* Dit de l'aigua soma i morta. *Aigua moixa.*

mola¹ *f.* Massa muntanyosa d'un volum considerable. *Al País Valencià*

hi ha la mola de Corts, la mola de Bicornb, etc.

mola² *f.* Massa de peixos. Sol moure's pel mar, per un gran llac o per un riu; aquests moviments de trasllat són estudiats, esp. en el cas de les moles marines, amb l'objecte de descobrir els factors a què corresponen i aquells que hi intervenen.

mola d'aigua *f.* Volum suficient d'aigua d'un canal per a moure un molí.

molassa *f.* Sorrenca que, a més de quars, pot contenir feldspat, mica, talc, etc., i també restes orgàniques d'origen marítim; tot unit per ciment calcari o margós en alt percentatge. És del Terciari. *Les coves del Drac, a Mallorca, foren excavades en molasses blanques que formen una plataforma tabular d'uns 30 m per damunt el nivell del mar.*

moll *m.* Construcció que serveix per a facilitar que els vaixells fondegin en el port —sigui marítim, lacustre o fluvial—, així com llur càrrega i descàrrega.

mollera *f.* Formació torbosa en cubetes d'antigues geleres.

molló *m.* Senyal o pedrís que serveix de fita o de terme.

molsa *f.* **1.** Planta de la classe de les molles.

2. P. EXT. Nom aplicat a molts líquens i a algunes plantes hepàtiques i algues.

molses *f. pl.* Classe dels briòfits. Són plantes verdes sense veritables vasos ni arrels. Simetria radiada. Se'n troben restes fòssils a partir del Carbonífer.

món *m.* **1.** Univers, conjunt de tot allò que existeix.

2. El planeta Terra, considerat com un astre habitat.

monoclinal *adj.* Dit dels trams rectes

de capes de l'escorça terrestre amb una sola inclinació i una sola direcció.

monocultura *f.* Activitat econòmica que es basa en el conreu d'una sola espècie vegetal.

monòlit *m.* **1.** Mola pètria de gran volum.

2. Massa de roca aïllada que resta en una muntanya o en una vall com a resultat de l'erosió eòlica, fluvial o glacial. *Un monòlit típic i grandió és el Pedraforca.*

monsó *m.* Vent periòdic de la classe dels etesis que correspon a ones de llarg període —un any— i que bufa en mant lloc de la Terra. És més notori a l'oceà Índic.

mont *m.* Muntanya. Aquest terme és utilitzat exclusivament com a primer formant de noms propis geogràfics: *Montserrat, Montseny, Montblanc, Montserrat d'Alcalà* (País Valencià), etc.

montià / montiana *adj.* Relatiu o pertanyent al Montià.

Montià *m.* Pis inferior del Paleocè.

monticle *m.* Muntanya petita, quasi sempre aïllada, des d'on pot dominar-se amb la vista un paisatge.

montuós / montuosa *adj.* Dit del terreny en el qual dominen un seguit d'elevacions, i que, per tant, es considera abrupte.

morena *f.* Morrena.

morfologia *f.* **1.** Part de la geografia física que descriu els aspectes que caracteritzen un territori.

2. Aspectes que presenten els horitzons i els afegits estructurals que constitueixen el perfil del sòl. *La morfologia de la barrera orogràfica que separa Era Val d'Aran de la resta de Catalunya està dominada per l'empremta glacial.*

morfologia glacial *f.* Característica del relleu d'un territori que ha estat majorment emmotllat per l'acció de les glaceres. *A Andorra són evidents els efectes de l'acció glacial pel que fa a la seva morfologia.*

morrena *f.* **1.** Qualsevol de les pedres de volum molt variat que arrosseguen les llengües de les geleres. Reben denominacions diverses segons el lloc de l'aparell glacial on es troben.

2. Sèrie de les grans pedres rodoladisses que diposita una gelera. *A Senet, a la vall de la Noguera Ribagorçana, és del tot visible la morrena d'una antiga glacera.*

3. Cada una de les elevacions que rodegen les geleres.

4. Elevació formada per pedres del mateix nom unides per materials de qualsevulla naturalesa.

morrènic / morrènica *adj.* Dit del paisatge, del sòl, del material, etc., format per morrenes. *Restes morrèniques formen els sòls dels cortals d'Encamp, a Andorra.*

morro *m.* Rocam que entra en la mar o que en sobresurt.

morrot *m.* Contrafort d'una muntanya abrupta que arriba fins a la mar. *Entre la muntanya de Montjuïc i el mar, tocant a Cantunís, el terme morrot es convertí en topònim de l'indret: el Morrot.*

mortalitat *f.* Nombre de defuncions durant un any per cada mil habitants.

mortalitat infantil *f.* Tant pel mil de defuncions en una anualitat dels menors d'un any.

mot *m.* Vall o rasa artificial de tres o quatre pams de fondària, com a mínim.

moscovita *f.* Silicat hidratat de potas-

si i alumini. Comunament es presenta blanc; però també groc, verd i d'altres colors. Originàriament prové de roques àcides; però es sol trobar en roques metamòrfiques, gneis, etc., així com en roques sedimentàries.

movedís / movedissa *adj.* **1.** Dit dels baixos del mar i de les barres de rius que no ocupen sempre el mateix lloc, cosa que fa perillosa la navegació.

2. Dit de les sorres que, en alguns sectors propers al mar i àdhuc terra endins, formen ambients en els quals és fàcil enfonsar-se.

moviment de rotació *m.* Moviment que realitza la Terra al voltant del seu eix i que dóna lloc, entre altres fenòmens, a la successió del dia i la nit.

moviment tectònic *m.* Moviment que incideix en l'escorça terrestre i en modifica la morfologia, esp. del que és predominantment vertical, a causa de la descompressió. El moviment bascular es denomina *epirogènic* si és continental o oceanogènic, i *talassogen* si és submarí.

mujada *f.* ANT. Mesura superficial agrària, pròpia de l'àrea de Barcelona, equivalent a 4.896,5 m².

mulassa *f.* A la costa de ponent del Principat, barraca.

mull [angl.] *m.* Humus dividit i madur que pot tenir origen divers i en la for-

mació del qual han intervingut nombrosos cucs.

mulla *f.* A l'illa de Mallorca, gorg.

municipi *m.* Entitat amb plena personalitat jurídica constituïda per un territori determinat, una població resident, expressions econòmiques i trets culturals. Constitueix l'ens bàsic de l'ordenament politicoadministratiu de la nació. Al Principat de Catalunya, el municipi és regit per una corporació que s'anomena *ajuntament* o *paeria*. V. t. *comú*.

munt *m.* Muntanya. Usat en topònims com *els Muntells*, a la comarca del Baix Ebre; *Sant Llorenç del Munt*, al Vallès Occidental, o *Muntanyola*, a Osona.

muntanya *f.* **1.** Gran elevació natural en el terreny.

2. Lloc d'elevacions importants.

muntanya illa *f.* Elevació solitària enmig d'una planura, sense gradació de cap mena. *Una muntanya illa és la que s'aixeca a la vall de Lord, per on corren el Cardener i l'Aiguadora.*

muntanyam *m.* Conjunt de muntanyes.

muntell *m.* Duna.

murada *f.* Nuvolada espessa situada a l'horitzó.

musclera *f.* Indret costaner on es cria en abundància el musclo, esp. quan ha estat condicionat per l'home.

N

N *m.* Símbol internacional de *nord*, *septentrió*, *tramuntana*.

nació *f.* Agrupament humà que s'ha originat al llarg de història. Presenta vincles culturals, idioma i característiques ètniques que la singularitzen; en especial, el desig col·lectiu de perseverar com a poble diferenciat de tot altre. No és acceptable que els termes *nació* i *estat* siguin sinònims; en realitat, el primer fa referència a la identificació d'un poble, tant per les seves singularitats com pels seus valors humans, i el segon es refereix a l'ordenament polític i jurídic del conjunt de pobladors d'un territori determinat. Els factors geogràfics contribueixen a la integració i evolució de la nació. *La nació catalana*.

nacional *adj.* Relatiu o pertanyent a la nació.

nacionalitat *f.* Caràcter nacional. Crea confusió que, per tal de designar l'estatut de les persones d'acord amb la seva subjecció o pertinença a la jurisdicció d'un estat sobirà en dret internacional, s'empri aquest terme en comptes de *ciutadania estatal*, que és el terme correcte.

nacrat / **nacrada** *adj.* **1.** Que té la iridescència del nacre.
2. Ornamentat amb nacre.

nacre *m.* Substància dura, blanca, iridescent, que forma la capa interior de certes conquilles, usada en la fabricació de botons i d'altres articles.

nadir *m.* Punt de l'esfera terrestre diametralment oposat al zenit.

naixement *m.* **1.** Acció d'iniciar-se un corrent fluvial.
2. Lloc on s'origina un corrent d'aigua.

naixent *adj.* Que neix, dit esp. del Sol a punta de dia. *Sol naixent*.

natura *f.* Univers. Al planeta Terra, el concepte universal de *natura* (o *naturalesa*) comprèn la vida, i amb ella l'ésser humà amb el comportament i les actituds que el caracteritzen. Una realitat que no exclou la hipòtesi de l'existència de vida en altres astres.

naturalesa *f.* Natura.

nau *f.* Construcció de fusta o de metall disposada per a surar i moure's sobre l'aigua, amb mitjans de propulsió o sense, que serveix per a transportar persones o coses.

NE *m.* Símbol internacional de *nord-est*.

nebulositat *f.* Massa de núvols que impideix veure el cel blau de dia o estrellat de nit des de la superfície de la Terra.

nècton *m.* Conjunt d'animals marins que es mouen en l'aigua pels seus propis mitjans.

negar-se *v. pron.* En una terra, entrar-hi més aigua o ploure més aigua de la que pot anar bevent o de la que se'n pot escórrer.

nemorós / nemorosa *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al bosc.
2. Cobert de bosc.

neogen / neògena *adj.* Relatiu o pertanyent al Neogen.

Neogen *m.* Subsistema del Terciari superior que comprèn el Miocè i el Pliocè.

neozoic / neozoica *adj.* Relatiu o pertanyent a les edats i sèries del Neozoic.

Neozoic *m.* Cenozoic, conjunt de les edats Terciària i Quaternària i denominació de les corresponents sèries de dipòsits.

nerític / nerítica *adj.* Dit de la zona marina i dels dipòsits, amb la fauna i la flora corresponents, en espai i profunditat no ben definides, a la part baixa de la zona de litoral i la més alta de la pelàgica; o sigui, aprox., entre els 500 m i els 2.000 m de fondària.

neu *f.* Aigua gelada en forma de cristalls molt petits que es formen quan, en l'atmosfera tranquil·la i per sota dels 0 °C, es troben dues masses d'aire carregades, ambdues o només una d'elles amb suficient vapor d'aigua, el qual, en aquestes condicions,

passa directament de l'estat gasós al sòlid. Els cristalls, en unir-se, formen els borrellons, que tenen espais intermediaris buits. *A l'hivern, a Mallorca sol caure neu en els sectors muntanyencs per sobre els 800 metres.*

neu permanent *f.* [usat generalment en pl.] Neu que no es fon i que es transforma en gel per formar la gelera. *Al massís de la Maladeta, a l'Alta Ribagorça, la línia inferior de les neus permanents es troba entre els 3.000 m i 3.100 m d'altitud.*

neu persistent *f.* [usat generalment en pl.] Neu que roman en el cim d'una muntanya o en un altre lloc, àdhuc en l'època d'estiu. *Al Canigó hi acostuma a haver neus persistents.*

neula *f.* Boira.

neulós / neulosa *adj.* Boirós. *El puig Neulós, a l'Albera, s'aixeca entre l'Alt Empordà i el Vallespir.*

nevada *f.* **1.** Caiguda de neu.
2. Efecte d'aquesta caiguda en un sector o lloc.
3. Quantitat de neu caiguda.

nevar *v. intr.* Caure neu.

neviscar *v. intr.* Nevisquejar.

nevisquejar *v. intr.* Nevar en poca quantitat.

nevós / nevosa *adj.* Nivós / nivosa.

newton *m.* Unitat de força igual a la necessària per a comunicar una acceleració d'un metre per segon a una massa d'un quilogram (símbol, N).

niell *m.* Roca o illot sorrenc a curta distància de la costa.

nife *m.* Barisfera, massa de ferro i níquel que hom suposa que forma el centre de la Terra. La seva densitat és 9,1.

nilòmetre *m.* **1.** En l'antic Egipte, pou en comunicació amb el riu Nil en el qual es registrava la pujada i la baixada del nivell de l'aigua d'aquest riu.

2. PER ANAL. Pedra o instrument que serveix per a apreciar la pujada i la baixada del nivell dels rius i dels llacs.

nimbós / nimbosa *adj.* Dit del cel carregat de nimbus.

nimbostratus *m.* Nimbus produït per l'espessament d'altocúmulus o d'estratocúmulus. És molt negre, i és el clàssic productor de pluges.

nimbus *m.* Núvol baix —per dessota els 2.000 m— compost per cúmulus tan en contacte que presenten un conjunt uniforme com una espessa capa grisenca i fosca. De les seves vores esfilagarsades pot caure pluja i neu.

nina de loess *f.* Concreció formada per l'acció eòlica i l'aigua de pluja en terrenys de loess.

níquel *m.* Element químic (símbol, Ni). Forma part de diversos minerals: pentlandita, garnierita, niquelita, cloantita. És un metall blanc grisós, magnètic, dur i dúctil.

nit *f.* Temps de foscor motivat per l'absència de claror solar. La durada de la nit al llarg de l'any depèn del punt geogràfic del qual es tracti.

nitrat de sosa *m.* Nitrat sòdic. No es presenta pur. És blanc i transparent. Sabor fresc, quelcom amarg.

nival *adj.* Relatiu o pertanyent a la neu. *L'erosió a la serra del Cadí ha estat modificada per l'acció nival.*

nivell aquífer *m.* En l'escorça terrestre, nivell compost per roques impregnades d'aigua.

nivell de base *m.* Nivell del mar, considerat com la part més baixa on

descendeixen les aigües de pluja, les fluvials i les subterrànies.

nivell de crestes *m.* Mitjana d'altitud de les diverses crestes del cimall d'una carena.

nivell de vida *m.* **1.** Mitjana de vida, mitjana d'edat que assoleix la població en un país o en un territori determinats.

2. Estat econòmic d'una col·lectivitat, el qual es mesura prenent en compte si es cobreixen o no les necessitats vitals, i si la comunitat frueix de comoditats, serveis i aspectes suplementaris de les esmentades necessitats o requeriments vitals.

nivell del mar *m.* Nivell que assoleixen les aigües marines durant la marea baixa. Per a aquest nivell, no es prenen en consideració les aigües del mar Caspi.

nivell mitjà del mar *m.* Nivell que s'obté de les observacions continuades, fetes durant anys, dels nivells marítims en un lloc determinat utilitzant aparells registradors.

nivell piezomètric *m.* Nivell que assoleix en un pou el fluid d'un jaciment, aigua, petroli, etc., d'acord amb la pressió del jaciment.

nivell residual *m.* Semblança en la mesura de l'altitud dels cims i les carenes d'una cadena orogràfica, motivada per l'acció erosiva glacial. *El nivell residual és evident a les muntanyes orientals d'Andorra, on els cimals varien entre els 2.600 m i els 2.800 m.*

nivi / nivía *adj.* De neu.

nivòmetre *m.* Aparell utilitzat per a mesurar la neu caiguda.

nivopluvial *adj.* Relatiu o pertanyent a tot fenomen o al resultat d'aquest,

en el qual han intervingut o intervenen, conjuntament, la neu i la pluja.

nivós / nivosa *adj.* Dit del temps, de l'indret, etc., abundant en neus. *El clima subalpí és menys nivós i fred que el clima alpí.*

nivositat *f.* Quantitat de neu caiguda en un indret determinat.

NO *m.* Símbol internacional de *nord-oest*.

nòdul *m.* Cos concrecionari que pot separar-se de la formació en la qual es troba.

nòdul polimetàl·lic *m.* Concreció metàl·lica dels fons oceànics a la qual s'ha donat el nom de *nòdul de manganès*, per bé que en realitat és formada de coure, níquel, cobalt, etc., i només eventualment conté manganès.

noli *m.* Preu estipulat d'acord amb el pes, el volum, el recorregut, etc., del transport d'una mercaderia entre dos llocs determinats, havent fixat prèviament el sistema de transport.

nòlit *m.* Noli.

nòmada¹ *m. i f.* Persona nòmada, que practica el nomadisme.

nòmada² *adj.* Relatiu o pertanyent a la família, la tribu o el poble que va d'ací d'allà sense residència fixa.

nomadisme *m.* Sistema de viure dels nòmades.

nomenclàtor *m.* Llista o catàleg de noms dels centres habitats d'un país.

nord *m.* **1.** Punt cardinal que es troba davant de l'observador a la dreta del qual està l'orient, o sigui per on surt el Sol; septentrió.

2. Rumb i vent des d'on comencen a comptar-se o s'originen els del primer i els del quart quadrants.

nord-est *m.* Punt en l'horitzó a igual distància del nord i de l'est.

nord-oest *m.* Punt en l'horitzó a distància igual del nord i de l'oest.

norita *f.* Roca fanerocristalina, amb labradorita i piroxè ròmbic com a elements essencials.

noval *adj.* Dit del tros de terra que es comença a conrear.

nucli¹ *m.* Part central de la Terra. Les observacions sísmiques li atribueixen 2.900 km de radi.

nucli² *m.* Concentració de població en un indret determinat.

nucli urbà *m.* Concentració humana en residències fixes que respon a un desplegament socioeconòmic important, la influència de la qual abasta un territori que es pot estendre més enllà de la divisió territorial o administrativa de la qual és centre oficial.

nummulit *m.* Petit fòssil en forma de moneda molt abundant durant l'Eocè.

nummulític / nummulítica *adj.* Dit de la calcària composta en gran part de restes de nummulits. *A la plana del Baix Empordà afluïren calcàries nummulítiques.*

nunatac *m.* Pujol que es distingeix de la superfície d'una gelera, respectat per l'erosió d'aquesta. Sembla que prové del terme lapó *nunatak*.

nupcialitat *f.* Nombre proporcional de matrimonis respecte a la població total en un temps i en un lloc determinats.

nus *m.* Punt on es troben diferents cadenes de muntanyes, vies de comunicació, etc. V. t. *nus orogràfic*.

nus orogràfic *m.* Nus compost per l'enllaçament de dues o més serralades.

nutrici / nutricia *adj.* Dit de la substància del sòl que és absorbida per l'arrel de la planta.

núvol *m.* Massa de vapor aquós condensada i suspesa en l'atmosfera. La formació dels núvols depèn de la temperatura de l'aire i del punt de saturació del vapor d'aigua, saturació que en el núvol es troba en la tensió màxima. *El doctor Eduard Fontserè (1870-1970) fou un gran científic meteoròleg que estudià intensament els núvols; molt del seu material científic fou sostret en ocupar Catalunya les tropes faccioses el 1939.*

núvol de convecció *m.* Núvol compost de gotes d'aigua condensades en

capes atmosfèriques en què la pressió és menor que la massa d'aire calent que puja carregada de vapor d'aigua.

nuvolada *f.* Núvol gran i dens separat dels altres.

nuvolós / nuvolosa *adj.* **1.** Cobert de núvols.

2. Format de núvols.

3. Que és abundant en boires o està cobert de boires.

4. Dit de l'enfosquiment degut als núvols.

nuvolositat *f.* **1.** Qualitat de nuvós.

2. Conjunt de núvols en un moment donat.

nyora *f.* Palet de riera.

O *m.* Símbol internacional de *oest*, *occident*, *ponent*.

oasi *m.* **1.** Lloc o paratge en un desert on, pel fet de brollar aigua subterrània, es desenrotlla la vegetació. En mant cas reuneix població sedentària. *Al sud del territori valencià, de terrenys àrids sorgeixen ambients de conreus a semblança d'oasis, allí on és possible el regatge.*

2. P. EXT. Terra marginal del riu que creua un espai desèrtic o de vegetació molt pobra.

obac *m.* Terreny amb escassa llum o insolació, com succeeix en les grans fondalades i en els sectors ombrosos de les serres.

obaga *f.* Obac, esp. vessant que mira al nord.

obert / oberta *adj.* Dit de l'ambient geogràfic sense obstacles que minvin la visibilitat.

obertura *f.* **1.** Terreny ample i obert entre muntanyes.

2. Trenc o forat en una paret de roca.

obi *m.* Vall en forma d'obi; vall glacial.

oblong / oblonga *adj.* Més llarg en una direcció que en l'altra.

obrador *m.* Taller, lloc de treball de l'artesà o de l'artista.

obseqüent *adj.* Dit de la vall o del corrent fluvial que, en lloc d'afuir a la vall o al corrent principals de llurs conques, d'acord amb la xarxa hidrogràfica primitiva i original d'aquests, acuden a una altra vall o un altre corrent fluvial que hi han exercit el que es considera que és l'acció de captura o decapitació.

ocàs *m.* Moment en el qual el Sol desapareix de l'horitzó; posta.

occident *m.* Punt cardinal per on es «pon» el Sol; oest.

oceà *m.* **1.** El gran i pregon mar que cobreix les dues terceres parts de la superfície terrestre.

2. Qualsevol de les cinc grans divisions d'aquest mar: *Atlàntic, Pacífic, Índic, Àrtic* i *Antàrtic*.

oceanogènesi *f.* Part de la geografia que tracta de la formació dels oceans.

oceanogènic / oeanogènica *adj.*

1. Relatiu o pertanyent a l'oceanogènesi.

2. Dit del element tectònic que es produeix en àrees oceàniques, esp. per moviments de tipus epirogènics i

- no orogènics. És el cas dels grans llindars submarins.
- oceanografia** *f.* Ciència que estudia els mars i llurs corrents, marees, fauna, flora, etc.
- ocre** *m.* Qualsevol de les substàncies terroses de color fosc que s'obscurixen per l'acció del foc, esp. argila amb un alt contingut de ferro, anhidre en els ocres rojos i hidrat en els ocres grocs.
- ocurrència** *f.* Aparició d'un material geològic en un punt determinat.
- oest** *m.* Punt cardinal que correspon al sector per on el Sol desapareix en l'horitzó; ponent.
- ofita** *f.* Roca eruptiva. El nom prové de la semblança, pel color, que és verd amb taques grogues, a la pell d'algunes serps.
- ofític / ofítica** *adj.* Dit de la textura característica de les ofites, com ara les dolerites.
- oleoducte** *m.* Conduïte destinat a transportar el petroli cru i els seus derivats a les refineries des dels camps petrolers o des dels ports de desembarcament. *Un oleoducte relaciona el port de Tarragona, junt amb un gasoducte, amb el complex petroquímic situat tocant el riu Francolí.*
- oligocè / oligocena** *adj.* Relatiu o pertanyent a l'Oligocè. *Entre Calaf i Igualada (Anoia), anant per la carretera, hom pot veure capes ondulades oligocèniques.*
- Oligocè** *m.* **1.** Darrera de les tres sèries o èpoques en què es divideix el Paleogen, situada per sobre de l'Eocè i per sota del Miocè.
2. obs. Subsistema superior que enclou l'Eocè i l'Oligocè; rep també el nom de *sistema nummulític*.
- oligocènic / oligocènica** *adj.* Oligocè / oligocena.
- oligòclasi** *f.* Roca difícil de rompre que ratlla el vidre. És incolora, blanca o verdosa.
- oliverar** *m.* Lloc plantat d'oliveres. *Prop de Tortosa (Baix Ebre) s'estenen els oliverars.*
- olivina** *f.* Mineral de color verd oliva o groguenc, beix o beix roig. Brillantor pètria. Forma cristalls de moltes cares. V. t. *peridotita*.
- olla** *f.* En algunes contrades, gorg.
- ombra eòlica** *f.* Ombra que projecta una elevació en el sentit de detenir la marxa d'uns determinats vents, la qual cosa fa que aquests no actuïn a sotavent de l'elevació.
- ombròfil / ombròfila** *adj.* Dit de selva o del bosc que creixen en llocs que reben poca llum.
- ona** *f.* **1.** Moviment oscil·latori vertical de gran amplitud que es forma en la superfície de l'aigua; onada. Pot provenir dels vents, però també pot ésser generada per les marees, pels corrents marítics i pels sismes submarins.
2. En la propagació d'un moviment vibratori dins un medi o un cos elàstic, conjunt de les partícules vibrants que es troben cadascuna en una fase distinta de vibració compreses entre dues partícules que es troben en la mateixa fase. *Les ones lluminoses. Una ona sísmica.*
- ona atmosfèrica** *f.* Massa d'aire de gran magnitud que avança d'un sector d'altres pressions a un de baixes pressions. Les ones atmosfèriques poden produir canvis notables en la temperatura i en la humitat o sequedat de l'ambient.
- onada** *f.* **1.** Ona. *Una onada del mar. Una onada d'aire.*

2. FIG. Conjunt de persones o de coses que es mouen o es capturen a inversions, a manera d'una onada. *El públic sortia a onades. El va envair una onada d'entusiasme.*

onada de calor *f.* Fenomen atmosfèric produït per l'elevació de la temperatura de l'aire. Pot durar dies i pot ocasionar forts danys a l'agricultura i a la ramaderia, i també serioses molèsties a les persones.

onada de poblament *f.* **1.** Procés ràpid d'immigració.

2. Resultat d'aquest procés.

onada marina sísmica *f.* Ondulació en la superfície del mar originada per un sisme l'epicentre del qual està per dessota del fons de les aigües. La turbulència a l'indret on s'origina pot ser de gran magnitud i l'onada pot recórrer milers de quilòmetres.

onada polar *f.* **1.** Conjunt de fronts de discontinuïtat que es troben en moviment constant en la troposfera que rodeja els pols.

2. Superfície o fronts que separen les masses d'aire fred o polars de les calentes o tropicals.

3. Invasió d'aire fred procedent del front polar que es produeix després del pas d'una família de ciclons que talla la continuïtat d'aquest front.

onada sísmica *f.* Moviment vibratori originat en un epicentre sísmic que creua l'escorça terrestre fins a arribar a la superfície.

onda *f.* Cada una de les corbes que, a manera de essos i amb entrants i sortints, forma la superfície d'un terreny.

ondulació *f.* **1.** Acció d'ondular-se el terreny o les aigües.

2. Resultat d'aquesta acció.

ondulat / ondulada *adj.* Que presenta ondulació. *Al peu dels ports de Beseit, a la Terra Alta, la plana ter-*

ciària és suaument ondulada.

òpal *m.* Òxid de silici hidratat. Brillantor vítrica fins a cerosa. Incolor, o bé lletós, beix colorit. S'origina per l'alteració de silicats i minerals silícics. N'hi ha diverses varietats.

openfield [angl.] *m.* Tipus de morfologia agrària caracteritzada pels camps oberts —sense closos ni arbres— ordenats per parcel·les i per l'agrupament de l'hàbitat rural en pobles. V. t. *camp obert*.

or *m.* Metall noble. Element químic (símbol, Au). Color groc. Molt malleable. Insoluble en àcids, únicament es dissol en l'aigua règia. Es troba a la naturalesa en el quars (*quars aurífer*) i en sòls al·luvials.

ora *f.* Vent molt suau.

oratge *m.* **1.** Vent, esp. de terra a mar.

2. Temps, estat de l'atmosfera.

oratgell *m.* Oratge.

oratjol *m.* Oratge.

òrbita econòmica *f.* Territori en el qual l'acció d'un centre econòmic és evident, o sigui que el centre econòmic la genera, contràriament a la *zona econòmica*, on aquesta genera el centre o pol econòmic. El centre de l'òrbita pot estar constituït per una localitat o per un territori.

ordovicià / ordoviciàna *adj.* Relatiu o pertanyent a l'Ordovicià.

Ordovicià *m.* Segon dels sis sistemes o períodes en què es divideix l'era primària o paleozoica, situat per sobre del Cambrià i per sota del Silurià.

oreig *m.* Vent suau.

orgànic / orgànica *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a un òrgan o a un sistema d'òrgans, o que en deriva

2. Relatiu o pertanyent als éssers organitzats, o que en deriva.

3. D'origen animal o vegetal.

4. IMPRÒP. Relatiu o pertanyent a les roques en la composició de les quals entren substàncies orgàniques. V. t. *organogen / organògena*.

organogen / organògena *adj.* Dit de la roca d'origen orgànic i, més pròpiament, la formada pel creixement dels mateixos organismes, com és el cas de la calcària corallina.

orient *m.* Punt cardinal per on «sur» el Sol; est.

oro- Forma prefixada que es refereix al relleu muntanyós.

orogen *m.* 1. Regió de la Terra on ha tingut lloc una orogènesi.

2. Sistema muntanyós format en una regió inestable de l'escorça terrestre i que ha sofert una contracció important que ha engendrat un plegament i mantells de corriments.

orogènesi *f.* Procés de formació de les serralades en les zones mòbils i dèbils de l'escorça terrestre, on es formen de primer els geosinclinals en què, després, s'engendren les serralades; orogènia.

orogènia *f.* 1. Part de la geologia que tracta de la formació de les muntanyes.

2. Orogènesi, conjunt de moviments ocorreguts en una època determinada i que originaren determinats sistemes muntanyosos.

orogènic / orogènica *adj.* Relatiu o pertanyent a l'orogènia o als orògens.

orografia *f.* 1. Part de la geografia física que estudia el relleu (etimològicament, 'descripció de les muntanyes'), tant pel que fa a l'origen i l'evolució com al seu desplegament.

2. P. EXT. Relleu d'un territori, esp. en oposició a la planura característica d'un altre territori.

orogràfic / orogràfica *adj.* 1. Relatiu o pertanyent a l'orografia.

2. Dit del fenomen que té per causa determinant el relleu.

orri *m.* Lloc on es munyen les ovelles i es fa el formatge artesanal.

ortofotomapa *m.* Mapa resultant de la transformació d'una fotografia de projecció cònica en una altra de projecció paral·lela, la qual cosa facilita l'obtenció d'un pla topogràfic complet a partir de les corbes de nivell dibuixades.

osca *f.* Pas estret i acinglerat en una serra.

oscil·lació del litoral *f.* Moviment que experimenta la línia de costa o una llengua d'aigua per causa dels moviments de la terra o del mar.

oscil·lació tèrmica *f.* Variació periòdica de la temperatura al llarg d'un temps, que pot produir-se dintre les vint-i-quatre hores o dintre l'any físic.

òxid *m.* Combinació de l'oxigen amb un metall i, en certs casos, amb un semimetall.

oxífit / oxífit *adj.* Dit de la vegetació típica d'aiguamolls i torberes.

oxigen *m.* Element químic més freqüent en l'escorça terrestre (símbol, O). Forma el 49,5 % de l'escorça sòlida.

ozó *m.* Estat allotròpic de l'oxigen, produït per l'electricitat. Es troba en molt petites quantitats en l'atmosfera després de les tempestats. És fortament absorbent de la radiació ultraviolada d'ona curta.

ozonosfera *f.* Capa atmosfèrica situada entre els 10 km i els 50 km d'altitud que conté una concentració d'ozó superior a la que correspon a les capes contigües de l'estratosfera.

padró *m.* Llista dels habitants d'un municipi en la qual figuren llurs noms, llurs edats i altres dades personals.

pagès¹ *m.* / **pagesa** *f.* Treballador agrícola / treballadora agrícola.

pagès² / **pagesa** *adj.* Relatiu o pertanyent a l'activitat econòmica del camp, a la casa del treballador agrícola, etc.

pagesia *f.* Conjunt de treballadors agrícoles.

país *m.* **1.** Regió natural o territori.

2. Conjunt de terra ocupada tradicionalment per una nacionalitat o per un poble que, per llur història, llengua, sistema de vida, costums, etc., integren una unitat.

paisatge geogràfic *m.* Territori que, per les seves característiques físiques, biològiques i humanes, adquireix una identitat que el singularitza. En el nostre planeta, els paisatges geogràfics es poden classificar d'acord amb dos grans agrupaments: aquells en què la població —tant si és sedentària com si és nòmada— resideix permanentment, i aquells en què la presència d'éssers humans és temporal i sense motivacions eco-

nòmiques. És el que succeeix a les altes latituds i altituds, i també a regions extremament àrides. *El massís granític dels Encantats, l'estany de Sant Maurici i els boscos de pi negre constitueixen, conjuntament, un paisatge geogràfic de tipus alpi.*

paisatge humanitzat *m.* Paisatge geogràfic que acusa la presència i les activitats de l'home. *El paisatge humanitzat del Priorat es deu, en gran part, al conreu de la vinya.*

palafit *m.* Habitable construït sobre pilons enfonsats en el llit d'un sector cobert per les aigües.

paleocè / **paleocena** *adj.* Relatiu o pertanyent al Paleocè.

Paleocè *m.* Primera de les tres sèries o èpoques en què es divideix el Paleogen, situada per sobre del Cretaci i per sota de l'Eocè.

paleogen / **paleògena** *adj.* Relatiu o pertanyent al Paleogen.

Paleogen *m.* Primer dels dos subsistemes o subperíodes en què es divideix el Terciari, situat per sobre del Cretaci i per sota del Neogen. El formen tres sèries: *Paleocè, Eocè* i *Oligocè*.

paleografia *f.* **1.** Configuració de les

- terres i dels mars de la Terra o d'un determinat territori en èpoques geològiques anteriors a l'actual.
- 2.** Ciència que tracta aquest aspecte de la geologia.
- paleontologia** *f.* Ciència que estudia els éssers orgànics que han viscut sobre la superfície de la Terra abans de l'època actual, bo i cercant la raó de llur existència i ordenament en el temps.
- paleontològic / paleontològica** *adj.* Relatiu o pertanyent a la paleontologia.
- paleozoic / paleozoica** *adj.* Relatiu o pertanyent al Paleozoic.
- Paleozoic** *m.* Primera era del Fanerozoic, situada entre el Precambrià i el Mesozoic. Comprèn els sistemes *Cambrià, Ordovicià, Silurià, Devonià, Carbonífer* i *Permià*.
- palet** *m.* Pedra arrodonida per rodolament motivat per un corrent d'aigua o altres factors erosius.
- pallissa** *f.* **1.** Lloc on es guarda la palla.
2. Lloc o dipòsit d'herba seca que serveix per a farratge.
- palmar** *m.* Formació vegetal en la qual dominen les palmeres. *A Elx (Baix Vinalopó) s'estén un gran palmar; n'hi de més reduïts a Santa Pola i a altres llocs.*
- paludós / paludosa** *adj.* Dit del lloc ple d'aiguamolls i estanys.
- palustre** *adj.* Relatiu o pertanyent a les llacunes i els aiguamolls.
- pam** *m.* Antiga mesura catalana de longitud corresponent a la distància que hi ha normalment entre la punta del dit polze i la del dit petit, tenint la mà oberta i els dits estesos. El pam de Barcelona equival a 0,194375 m. *Vuit pams fan una cana.*
- pam de destre** *m.* Antigua mesura catalana de longitud que correspon a 0,233 m. Es divideix en dotze minuts, i cada minut, en dotze ratlles. *La mesura de comprovació del pam de destre està marcada en cada una de les dues mitges columnetes que hi ha en els dos angles de la façana de la capella de Santa Llúcia, adossada a la catedral de Barcelona.*
- pampa** *f.* Regió d'Amèrica del Sud coberta bàsicament d'herbei.
- panal** *m.* Al Montsant, sòl argiloarenós.
- panar** *m.* A l'Alta Ribagorça, sector d'un vessant d'alta muntanya on poden pasturar els ramats i àdhuc s'hi pot fer un petit conreu.
- panna de gel** *f.* Tros de gel de forma plana i de mida molt variable que sura en l'aigua.
- panorama** *m.* Extensió de terreny gran i vistosa. *El panorama de l'Hospitalet de Llobregat que es veu des d'un avió permet observar com, en estendre's, s'ha posat en relació amb Barcelona.*
- pantà** *m.* **1.** Fondalada on es recullen, i naturalment hi resten, les aigües sobre un fons més o menys fangós.
2. Gran dipòsit d'aigua creat artificialment en una vall. *En la capçalera de la Tet, a l'alta Cerdanya, s'estén el pantà artificial de les Bulloses.*
- pantanós / pantanosa** *adj.* Dit del terreny on hi ha aiguamolls.
- pany de cases** *m.* Conjunt d'habitacles amb una façana continuada.
- parador** *m.* Lloc de principi i fi d'etapa, en l'època que el transport i els viatges per terra es realitzaven amb bèsties de càrrega o de muntar. En

mant cas, ha arribat a generar un centre poblat.

paral·lel *m.* Qualsevol dels cercles menors paral·lels a l'equador que es suposen descrits en el globus terraquí. Entre l'equador i els pols, i de grau en grau, es dibuixen noranta paral·lels.

pàram *m.* Als Andes de Colòmbia i Veneçuela, puma.

paraselene *m.* Halo que envolta la Lluna.

paràsit *m.* Animal o vegetal que viu sobre o dins un altre i se n'alimenta; organisme paràsit.

paràsit / paràsita *adj.* Dit de l'organisme que depèn d'un organisme d'una altra espècie, al qual perjudica, per a obtenir-ne aliment o altres utilitats.

paràsit atmosfèric *m.* Pertorbació d'origen electromagnètic que sol estar en relació amb l'arribada de l'aire polar a les baixes latituds. És més important com més calorosa és l'estació, o bé quan l'esmentat aire motiva un anticicló fix, o bé amb motiu de pertorbacions en el front polar.

paratge *m.* Lloc, indret.

parc eòlic *m.* Espai natural en el qual s'han instal·lat nombrosos molins de vent per tal d'aprofitar l'energia eòlica per a produir electricitat.

parc nacional *m.* Paratge extens i agrest que els poders públics de la nacionalitat o de l'Estat afiten perquè s'hi conservin la flora i la fauna, i per tal d'evitar que les bel·leses naturals es malbaratin per aprofitaments utilitaris. *El Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici correspon a les comarques de l'Alta Ribagorça i del Pallars Sobirà.*

parc natural *m.* Ambient natural,

gens o molt poc intervingut per l'home, que reuneix un conjunt d'aspectes geogràfics que cal preservar de tot possible dany. Sol ésser l'hàbitat d'una rica i interessant fauna. *El Parc Natural del Montseny fou instituït el 1928, i té una flora diversa de gran interès botànic.*

parcel·la *f.* Petita porció de terreny que pot ésser destinada a diverses finalitats, com ara a la construcció d'habitatges, al conreu, a la construcció d'edificis industrials, etc.

parceria *f.* Tracte entre el propietari d'un conreu i qui va a la part en la collita.

paret *m.* **1.** Front quasi vertical d'una elevació.

2. Costa alta i recta de penya-segats.

parheli *m.* Halo que envolta el Sol.

paroxisme *m.* Exaltació extrema o accés violent d'un fenomen geològic.

parròquia *f.* **1.** Territori sota la jurisdicció eclesiàstica d'un rector.

2. Conjunt de persones que viuen a la parròquia eclesiàstica, siguin creients o no.

3. Al Principat d'Andorra, municipi.

partícula sòlida *f.* Minúscula part de matèria sòlida suspesa en l'atmosfera i que serveix de nucli de condensació del vapor d'aigua que aquesta conté. Pot ésser d'origen còsmic, volcànic, de vegetals dessecats, de bolets o de sal marina. Els sectors industrialitzats també proporcionen partícules sòlides amb llurs emanacions de fums i gasos.

partió *f.* Límit territorial o jurisdiccional; frontera, ratlla, límit.

pas *m.* **1.** Lloc que, per la seva configuració, canalitza el vent.

2. Port entre muntanyes. *En el Prepirineu s'obre el pas de Terradets.*

3. Lloc pel qual és possible passar a qual un corrent d'aigua.
4. Estret marítim d'escassa magnitud.
- pas de barca** *m.* En un riu, lloc on, per manca de pont, hom utilitza barques per a creuar-lo. *A Benifallet, a la riba de l'Ebre, segueixen utilitzant barques per a travessar el riu.*
- pas ramader** *m.* Al nord-est de Catalunya, camí ramader.
- passa** *f.* Antiga mesura catalana de longitud equivalent a quatre pams.
- passador** *m.* Passera.
- passarel·la** *f.* Pont estret i lleuger sobre un corrent d'aigua o una via de comunicació.
- passera** *f.* Obra de construcció lleugera, generalment de fusta, que permet creuar un corrent.
- past** *m.* Diversitat de plantes, d'escàs desenvolupament i molt sotmeses a les èpoques d'eixut i de pluges, que serveixen d'aliment al bestiar.
- pastoreig** *m.* Activitat econòmica relacionada amb les superfícies d'herbatge. *Al Pirineu, per damunt els 2.000 m s'estén el domini de l'activitat econòmica del pastoreig.*
- pastura** *f.* 1. Acció de pasturar.
2. Lloc on es pastura.
3. P. EXT. Herba que pastura el bestiar; past.
- pasturar**¹ *v. tr.* Portar a pasturar.
- pasturar**² *v. intr.* El bestiar, menjar l'herba dels camps.
- pasturatge abusiu** *m.* Acció poc responsable i econòmicament negativa de fer pasturar, en un prat o en un altre ambient herbós, més caps de bestiar dels que l'espai permet.
- pati** *m.* A Menorca, barri, quintana.
- paviment** *m.* Sòl artificial destinat a proporcionar més resistència a les carreteres, les autopistes, els carrers i altres obres.
- pecuari / pecuària** *adj.* Relatiu o pertanyent al ramat i a la ramaderia.
- pedogènesi** *f.* Formació del sòl a partir de la roca mare.
- pedologia** *f.* Ciència que estudia la superfície de l'escorça terrestre, penetrada per les accions biològiques i per les accions fisicoquímiques d'alteració. Analitza els sòls en llur composició i estructura. Serveix especialment a l'agronomia.
- pedosfera** *f.* Part de la capa terrestre en la qual es realitzen els processos de formació dels sòls.
- pedra**¹ *f.* Tros de roca de certa grandària. Pot ésser despresa naturalment d'una formació rocosa o mitjançant el treball de l'home en una pedrera.
- pedra**² *f.* Formació monolítica que s'aixeca aïllada sobre un terreny més o menys pla, o a la vora del mar; roca.
- pedra**³ *f.* Calamarsa, calabruix, aigua congelada que cau amb violència dels núvols en grans més o menys durs i grossos. Quan els núvols són elevats ràpidament per masses d'aire calent i es posen en contacte amb masses d'aire fred on la temperatura és inferior a 0 °C, es produeix la congelació de les petites gotes d'aigua que formen els núvols ascendants. Els mínusculs grans de gel, en caure, congelen a llur voltant, per contacte, el vapor aquós, i el gra o pedra s'engrosseix.
- pedra basculant** *f.* Roca de grans proporcions que es manté en equilibri precari sobre una altra. L'erosió meteorològica és a l'origen d'aquest fenomen. *Les pluges i el vent del*

desembre de 1996 feren caure, a Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà), la pedra basculant de Predralta, d'existència mil·lenària.

pedra esmoladora *f.* Roca porosa i lleugera en què els porus s'han produït per descalcificació. Procedeix d'una calcària silícica o d'una sorrenca calcària.

pedra ferral *f.* Basalt compacte. *A la Garrotxa existeix pedra ferral.*

pedra foguera *f.* Pedra constituïda quasi exclusivament de sílice; sílex.

pedra tosca *f.* Lava porosa. *És fàcil trobar pedra tosca en la cubeta volcànica d'Olot.*

pedregada *f.* Precipitació a base de pedra. Pot fer molt mal a les plantes.

pedregós / pedregosa *adj.* Dit del terreny o viarany ple de pedres.

pedrera *f.* Lloc d'on s'obté pedra, greda, sorres o altres materials per a la construcció.

pedruscall *m.* **1.** Conjunt de petites pedres que es desprenen de la roca.
2. Lloc on abunda la pedra trencada i menuda.

pegmatita *f.* Roca granífica de grans elements, on el quars i el feldspat han cristal·litzat al mateix temps.

pH *m.* Símbol de l'expressió que serveix per a indicar de manera precisa el caràcter àcid, neutre o bàsic d'una solució aquosa d'electròlit. *Un pH inferior a 7 és el de les solucions àcides; superior a 7, el de les solucions bàsiques.*

pèlag *m.* **1.** Part del mar que dista molt de terra.
2. Gran espai del mar sense illes.

pelàgic / pelàgica *adj.* Pertanyent al

pèlag; dit de les fondàries i dipòsits entre 1.000 m i 4.000 m de profunditat.

pena *f.* ANT. Penya. Aquest terme forma part, més o menys modificat, de diversos topònims dels Països Catalans, com és el cas de *Peníscola*, al País Valencià, i *Prenafeta*, al Principat. També ha esdevingut cognom.

pendent¹ *m.* **1.** Costa o declivi d'un terreny. *El poble de Pauils, prop de Tortosa, s'esgraona per un pendent.*
2. Inclinació longitudinal d'un riu.
3. Inclinació màxima d'una capa o filó.

pendent² *adj.* Que fa baixada.

pendís [pl. *pendissos*] *m.* Pendent.

penell *m.* Aparell que indica la direcció que porta el vent. Generalment, té forma de sageta i gira sobre dues barres creuades els extrems de les quals assenyalen els quatre punts cardinals.

peneplà *m.* Territori que, en passades èpoques geològiques, era dominat per serralades, les quals, en el transcurs dels mil·lennis, han restat més o menys rebaixades per la denudació.

penepiana *f.* Peneplà. *En el massís del Puigmal hom pot veure residus de la penepiana pirinenca.*

península *f.* Terra rodejada per l'aigua en gran part de la seva perifèria. Està unida a la resta del territori —continent o illa— per un sector més o menys estret, denominat *istme*. *El cap de Creus forma part de la península del mateix nom.*

peninsular *adj.* Relatiu o pertanyent a la península.

penjall *m.* A l'illa de Mallorca, pendís.

penjant *m.* Pendent molt pronunciat d'un fons marí rocós.

penjat / penjada *adj.* **1.** Dit de la gelera que es detura en depressions

o barrancs alts i que no descendeix a la vall.

2. Dit de la platja que en altres èpoques diposità el mar en un lloc de la costa, la qual avui està més alta que el més alt nivell al qual arriben les mareas.

penya *f.* **1.** Pedra de gran volum sense treballar, o sigui, tal com l'ha produïda la naturalesa.

2. Elevació rocosa que domina un relleu muntanyós.

penyal *m.* Penya aïllada o de grandària espectacular. *Un cas de penya de grandària espectacular és el penyal de Peníscola, a la costa valenciana.*

penyalar *m.* Lloc reblert de penyes.

penya-segat *m.* Cingle. *L'església i el Cau Ferrat de Sitges, a la comarca del Garraf, són en un petit penya-segat; al seu peu s'estén la població.*

per capita [ll.] *loc. adj.* En geografia econòmica, per persona, per habitant, per cap.

percolació *f.* Moviment de l'aigua respecte al sòl, bo i considerant que l'aigua conté substàncies minerals dissoltes i que la terra fa de filtre.

perennifoli / **perennifòlia** *adj.* Dit de les plantes arbòries i arbustives que mantenen un fullatge verd tot l'any, ja que les fulles viuen més d'un any i no cauen fins que se n'han format de noves.

perfil *m.* Tall d'un sòl en pla perpendicular. *En el seu curs superior, el perfil de la Noguera Ribagorçana és curvilini.*

perfil d'equilibri *m.* Pendent al qual arriba un riu o sector d'un riu quan la potència neta de les aigües és nul·la. Tota comparació dels perfils reals amb el perfil d'equilibri ideal és mancada

de sentit, ja que la dinàmica pròpia del riu ho impedeix. D'aquí que hom digui que l'únic perfil d'equilibri que interessa és el provisional.

periclinal *m.* Plec dels estrats amb una disposició en forma de ventall dels cabussaments de les capes.

peridot *m.* Mineral de color verd que es troba en cristalls que, si assoleixen suficient volum, són apreciats en joieria.

peridotita *f.* Roca ígnia bàsica, amb olivina predominantment. La textura sol ésser granulosa, de color verd obscur. Pot degenerar en serpentina.

perifèria *f.* Contorn o superfície exterior d'un territori, d'un sector. *Alforja (Baix Camp) és un poble de la perifèria d'una plana que arriba al peu de les muntanyes de Prades.*

periferisme *m.* Tendència de la població d'un territori o d'un país a situar-se en la zona o les zones perifèriques.

perigeu *m.* Punt de l'òrbita de la Lluna en què aquesta es troba més propera a la Terra.

periglacialisme *m.* Acció erosiva que origina formes modelades en ambients que no estan permanentment coberts de glaç, però que han estat o estan sotmesos a aquest fenomen a causa de grans freds.

periheli *m.* En l'òrbita d'un planeta, punt més proper al Sol (en oposició a *afeli*). Per a la Terra, aquest punt està situat a 147.000.000 km del Sol.

període¹ *m.* Època en la qual advenen les pluges o l'època d'eixut en un territori determinat.

període² *m.* Unitat de temps, considerada en la història geològica, que

correspon a la divisió estratificada denominada *sistema*.

període equinoccial *m.* Època dels equinoccis.

període interglacial *m.* Època transcorreguda entre una glaciació i una altra en l'era quaternària.

permeabilitat *f.* Propietat que presenten, en més o menys grau, quasi totes les roques, en deixar passar per llurs porus o buits l'aigua i altres líquids, com és el cas del petroli.

permeable *adj.* **1.** En fisiografia, dit del terreny que pot ésser penetrat per l'aigua o un altre líquid o substància més o menys viscosa, com el petroli. **2.** Dit dels nivells de roques del subsòl que s'impregnen d'aigua o petroli.

permià / permiana *adj.* Relatiu o pertanyent al Permià.

Permià *m.* Darrer dels sis sistemes o períodes en què es divideix l'era primària o paleozoica, situat per sobre del Carbonífer i per sota del Triàsic. Reuneix el conjunt de formacions superposades a les del sistema Carbonífer. Es caracteritza pel predomini de sorrenques roges. *S'han trobat terrenys que corresponen al Permià a la vall del Segre, en ple Pirineu.*

permocarbonífer / permocarbonífera *adj.* Relatiu o pertanyent al conjunt dels sistemes Carbonífer i Permià. Està comprès entre el Devonià i el Tries.

pesca *f.* Activitat econòmica que, pel fet d'ésser proveïdora d'aliments, s'ha de considerar com el tercer vèrtex del triangle bàsic de les necessitats vitals de la població (els altres vèrtexs són l'agricultura i la cria). *En mant poble de la costa catalana, hom realitza a l'aire lliure la subhasta del producte de la pesca diària.*

petrefacte *m.* OBS. Fòssil.

petrogènia *f.* branca de la geologia que estudia l'origen de les roques, esp. el de les roques ígnies.

petrogènic / petrogènica *adj.* Relatiu o pertanyent a la petrogènia.

petrografia *f.* Descripció sistemàtica de les roques basada en observacions de camp i en l'examen macrogràfic i microgràfic dels exemplars recollits. Aquest concepte és més restringit que el de *petrologia* i més ampli que el de *litologia*.

petroli *m.* Mescla d'hidrocarburs líquids que es troben en el subsòl de determinades regions de roques sedimentàries.

petrolífer / petrolífera *adj.* Dit del subsòl o la roca que contenen petroli; més ben dit, que contenen les sèries d'hidrocarburs que usualment es designen amb aquest nom en mineria.

petrologia *f.* Estudi de les roques per tots els mitjans coneguts, els quals abracen l'origen, la condició natural, les alteracions i la destrucció d'aquestes formacions.

petroquímica *f.* Indústria pesant destinada a produir grans quantitats de productes químics —fertilitzants, explosius, primeres matèries per a altres indústries, cautxú sintètic, etc.— a partir del petroli, el gas natural, la sal i altres minerals. *A Flix (Ribera d'Ebre), la indústria petroquímica utilitza, entre altres minerals, la sal comuna, la baritina i el lignit.*

peu¹ *m.* **1.** Antiga mesura catalana de longitud que correspon a 25,9 cm.

2. Unitat de longitud tradicional britànica que equival a 30,48 cm.

peu² *m.* Part inferior d'una muntanya, una costa o un penya-segat.

- peu de muntanya** *m.* Territori adosat o veí respecte a una muntanya o a una serralada.
- pic** *m.* Punta aguda que presenten algunes muntanyes o que ressalta en el cimall d'una serra. *El pic de Terrers, de 2.540 m d'alçària, es troba al Capcir.*
- pica** *f.* Pic. *S'aplica en el cas de la pica d'Estats, al Pirineu.*
- piemont** *m.* Regió de lleu pendís situada al peu d'una formació orogràfica. El pendís és degut a materials detrítics aportats per corrents descendents.
- piezòmetre** *m.* Aparell per a mesurar el nivell piezomètric i determinar així les variacions de nivell de les aigües subterrànies.
- piezometria** *f.* Mesura de les pressions, esp. de les que són molt elevades.
- piezomètric / piezomètrica** *adj.* Relatiu o pertanyent a la piezometria.
- pigal** *m.* A les illes Balears, còdol.
- pilar coronat** *m.* Formació d'origen divers constituïda per una columna o pilastra que sosté una pedra que la resguarda de l'acció erosiva.
- pilar tectònic** *m.* Mola resistent, composta generalment per diversos materials geològics, que destaca per la seva altitud respecte a les formacions orogràfiques veïnes. *El Puigscaln, a la Garrotxa, és un bon exemple de pilar tectònic.*
- pineda** *f.* Lloc plantat de pins. *Prop de Solsona (Solsonès) s'estén una pineda en la qual domina el Pinus clusiana.*
- pinyolenc / pinyolenca** *adj.* Dit de la roca constituïda per pedres menudes arrodonides semblants a pinyols.
- piràmide d'edats** *m.* Piràmide demogràfica.
- piràmide demogràfica** *m.* Representació gràfica que dóna, en una data determinada, el repartiment per edats i sexe de la població d'un país, d'una ciutat, etc.
- pirinenc / pirinenca** *adj.* Relatiu o pertanyent als Pirineus.
- pirita** *f.* Nom que hom aplica en general a diversos sulfurs metàl·lics. Reben aquest nom perquè quasi tots ells poden produir guspies amb el foguer i alguns s'abranden fàcilment. *S'ha explotat la pirita a Capafonts (Baix Camp).*
- piroclàstic / piroclàstica** *adj.* Dit del material clàstic —vítric o cristal·lí— originat per la fragmentació de roques i laves durant l'erupció volcànica.
- pirolusita** *f.* Mineral de manganès, del qual és la mena més important. Infusible. Brillantor metàl·lica. Blanc grisenc. Ratlla negra. *Existeixen afloracions de pirolusita a Castellvell del Camp (Baix Camp).*
- pirosfera** *f.* Part central de l'interior de la massa terràquia; síma. Es considera que té una amplada de 2.940 quilòmetres i s'accepta que està formada de materials ignis.
- piroxè** *m.* Grup de minerals d'origen igni i de gran diversificació.
- pis altitudinal** *m.* Qualsevol de les franges successives de les grans elevacions. Les característiques varien d'una franja a l'altra, esp. pel que fa a la temperatura i a la pressió atmosfèrica.
- pis biològic** *m.* Franja altitudinal on es desenvolupa una vegetació i una fauna adaptades a les temperatures que corresponen al pis tèrmic. En general, es pot dir que la riquesa en espècies vegetals i animals minva a mesura que ascendeix el relleu, fins

que desapareix del tot en el pis tèrmic glacial.

pis de vegetació *f.* Franja altitudinal on creixen unes espècies vegetals determinades.

pis tèrmic *m.* **1.** Cada una de les franges altitudinals on la temperatura actua de manera diferent sobre la vida vegetal, animal i en les activitats humanoeconòmiques.

2. Franja altitudinal del relleu limitada per la isoterma corresponent a la temperatura ambiental de l'indret. A les terres equatorials, des del nivell del mar fins als 5.000 m d'altitud, es consideren quatre pisos tèrmics: *pis tropical*, *pis subtropical*, *pis temperat*, *pis fred* i *pis glacial*. A mesura que, de la línia equatorial, s'avança cap al nord o cap al sud, el nombre de pisos tèrmics es van reduint fins a les regions polars, on únicament existeix el pis tèrmic glacial.

pissarra *f.* Roca metamòrfica de gra fi de la qual no és possible determinar, megascòpicament, els minerals que la componen. Es pot dividir en fulls primis mineralògicament anàlegs.

pissarra esquistosa *f.* Pissarra composta dels mateixos minerals que formen els esquists, però de menor volum.

pissarra metamòrfica *f.* Pissarra de gra tan fi que no és possible, megascòpicament, determinar els minerals que la componen. *Prop de Vallvidrera, a la serralada de Collserola, les pissarres metamòrfiques formen grans plecs.*

pissarrenc / pissarrenca *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a la pissarra.
2. Semblant a la pissarra.

pissarrós / pissarroso *adj.* Abundant en pissarra.

pista *f.* Caminal o rumb que segueixen els contrabandistes en llur comerç il·lícit.

pista d'atterratge *f.* Obra que pot assolir un gran perfeccionament, destinada a proporcionar a les aeronaus lloc propici i segur per a l'elevació i el descens. La construcció d'aquestes pistes comporta, en ocasions, realitzar canvis dràstics en la topografia.

pista d'esquiar *f.* Lloc de l'alta muntanya on hom practica l'esport de l'esquí. Pot ésser natural o adaptada.

pista forestal *f.* Camí, quasi sempre de muntanya, per on es pot arribar amb camions a prop o al mateix lloc de la tallada d'arbres.

pla *m.* **1.** Terreny més o menys horitzontal en una topografia trencada, abrupta o de considerable desnivell. *El pla de Beret, en Era Val d'Aran, fa de divisòria d'aigües entre els vessants de l'Atlàntic i del Mediterrani. A Mallorca, rep el nom de Pla la comarca que es troba entre la serra de Tramuntana i les serres de Llevant.*

2. Territori on les ondulacions, les depressions i les elevacions són de mínima importància.

pla al·luvial *m.* Superfície del dipòsit al·luvial que ocupa el fons d'una vall. Està tallat per la llera del riu. Freqüentment, es presenta en forma de terrasses (*terrasses al·luvials*).

pla axial *m.* Eix anticlinal.

pla d'estratificació *m.* Pla que separa les capes o estrats dipositats pels agents de transport. És, per consegüent, una variació en l'eficàcia d'aquests agents.

pla d'ordenació del territori *m.* Pla que conté les actituds i les mesures establertes per les administracions públiques per tal de limitar o anul·lar les possibles conseqüències negatives

dels processos econòmics i socials, tant pel que fa a la protecció i a la millora del medi natural com pel que fa als aspectes relacionats amb la vida i la dinàmica socioeconòmiques de la població. Per a establir-lo, són necessaris determinats estudis previs de caràcter geogràfic, econòmic, demogràfic, de vitalitat, etc., i estan estretament relacionats amb la política d'ús del sòl i la problemàtica urbanística.

placa *f.* Porció de la crosta terrestre que es desplaça per sobre el magma, la qual cosa origina el trasllat dels continents.

plaçà *f.* Espai ample i obert de forma, generalment, geomètrica regular —quadrat, rectangle, cercle, etc.— on convergeixen carrers i avingudes en tots els centres poblats. *A la Catalunya humida persisteixen les places rodejades de porxades; tal és el cas de la Plaça, a Santa Pau (Garrotxa).*

plafó de núvols *m.* Cobertura de núvols, quasi sempre a relativa poca altitud sobre el terreny.

plaga *f.* Flagell que castiga l'agricultura.

plagiòclasi *f.* 1. Mineral de la classe de les plagiòclasis.

2. *pl.* Classe de tectosilicats pertanyents als feldspats.

plana *f.* 1. Gran extensió de terreny d'escàs o nul relleu.

2. Terreny pla que correspon a una part molt denudada d'una serralada. *La plana de Vic és un cas de conca d'erosió.*

3. Espai extens de país pla.

plana al·luvial *f.* Plana formada per al·luvions en la desembocadura d'un riu o en qualsevulla part ampla d'una vall fluvial. *El riu Ter, en el seu curs inferior, travessa una plana al·luvial.*

plana continental *f.* Plataforma continental.

plana costera *f.* Superfície d'escàs pendís composta per formacions de materials de litoral relacionats amb llacs i albuferes, al·luvions, deltes i platges.

plana litoral *f.* Plana costera.

planassa *f.* Fons marítim de poca profunditat i mar endins. *En les planasses en pesquen pops, molls i altres espècies.*

plàncton *m.* Conjunt de microorganismes que es troben en aigües salades o dolces. Serveix d'aliment a diversitat d'espècies de la fauna marítima, lacustre o fluvial.

planell *m.* Territori que pot assolir gran extensió, de notable altitud i amb forma de peneplà. Correspon al terme castellà *meseta*. *Un planell calcari a 2.400 m d'altitud cobreix part de la serra del Cadí.*

planeta *m.* Astre opac que sols brilla per la llum reflectida d'una estrella, al voltant de la qual descriu una òrbita més o menys el·líptica amb moviment propi i periòdic. *El Sol, una estrella, té nou planetes, entre els quals la Terra.*

planetoide *m.* Asteroide, petit planeta visible únicament amb telescopi. *Al voltant del Sol giren un gran nombre de planetoides.*

planícia *f.* Extensió considerable de terreny més o menys horitzontal.

planificació econòmica *f.* Pla de creació, desenvolupament i finançament que desenrotlla un alt organisme politicoadministratiu o bé elements privats (empresaris) amb la finalitat d'establir o restablir l'economia del país (estat, nacionalitat, regió, etc.) o d'un sector particular, sobre bases prèviament estudiades i amb projecció al futur.

planimetria *f.* Part de la topografia que ensenya a representar en una superfície plana una porció de la superfície terrestre.

planisferi *m.* Representació de les coordenades geogràfiques de la Terra sobre un pla. D'acord amb aquesta projecció, es dibuixen les terres i les aigües.

planning [angl.] *m.* Planificació sistemàtica dels objectius que persegueix una activitat econòmica productiva d'acord amb els aspectes financers, els de mercat i els legals que n'han de permetre el desenvolupament. Els aspectes socials tampoc no poden ser negligits.

plànol *m.* Representació gràfica, en una superfície, d'un espai limitat: una localitat, un edifici, un terreny, etc. Es descarta la curvatura del planeta pel fet d'ésser pràcticament inapreciable.

planta elèctrica *f.* Central elèctrica.

plantació *f.* Unitat d'activitat agrícola que pot ésser d'una sola espècie —plantació de remolatxa, plantació d'arròs, plantació de clavells, plantació d'ametllers, etc.— o de diverses —plantació diversificada.

planter *m.* Lloc on es fan créixer les plantes durant el seu primer temps, per a ésser després trasplantades al lloc definitiu. *A Breda (Selva) hi ha l'important planter Plantarium Breda.*

planura *f.* Extensió de terreny pla, plana. Amb aquest terme es pot fer referència a les gran regions horitzontals i dominantment herbàcies d'altres continents: *llanos* de Colòmbia i Veneçuela, *pampas* d'Argentina, *prairies* dels Estats Units. *La ramaderia i els conreus extensius d' Austràlia s'establiren a les planures herbàcies,*

en bona part gràcies a les aigües subterrànies d'aquesta illa continent.

planura continental *f.* Plataforma continental.

planúria *f.* Planura, esp. terra plana de certa extensió situada entre muntanyes.

plàstic *m.* Material que té propietats plàstiques, com certes argiles.

plàstic / plàstica *adj.* **1.** Dit del material que es pot deformar sense que es produeixi ruptura.

2. Dit del sòlid que, després d'ésser sotmès a un esforç, recobra, si més no parcialment, la seva forma anterior.

plata *f.* Argent.

plataforma *f.* En orografia, relleu de forma tabular, o sigui, amb una superfície més o menys horitzontal. *En el Baix Berguedà, la plataforma estructural va ésser retallada per l'erosió.*

plataforma continental *f.* Planícia continental, zona marítima adjacent a la vora del mar que, des de la llengua de l'aigua, descendeix amb suau pendís fins al 200 m, aprox. A continuació, ve un escarpat més o menys abrupte: el talús continental. *En el golf de Sant Jordi, la plataforma continental és d'amplada considerable i de pendís regular i suau.*

plataforma enlairada *f.* Sector de la plataforma continental que fou aixecada per un moviment tectònic fins a deixar-ne una part al descobert; platja enlairada.

plataforma litoral *f.* Plataforma continental.

plataforma submarina *f.* **1.** Elevació submarina més o menys plana.

2. Plataforma continental.

platger / platgera *adj.* Relatiu o pertanyent a la platja.

platja *f.* 1. Espai pla i sorrenc al llarg d'un sector del litoral marí.

2. Espai sorrenc al llarg de les ribes d'un corrent fluvial o d'un llac.

3. Superfície sorrenca dels llits dels rius en l'època d'eixut.

platja realçada *f.* Platja penjada que en èpoques anteriors de la història de la Terra diposità el mar en un sector de costa; costa que avui està més alta que el més alt nivell que assoleixen les mareas.

platja seca *f.* Fons de poca profunditat prop de la costa.

platjola *f.* Platja petita.

plec *m.* Doblec, solc o desigualtat en l'escorça terrestre. N'hi ha una gran varietat: *avortat, ajagut, asimètric, concordant, invertit, etc. Els anticlinals i els sinclinals són plecs.*

plegament *m.* Plec.

plenamar *f.* 1. Fi o terme del creixent del mar.

2. Temps que dura aquest procés.

pleta *f.* 1. Lloc o clos on es recull el bestiar que pastura en el pla o a la muntanya.

2. A Menorca, feixa.

pliocè / pliocena *adj.* Relatiu o pertanyent al Pliocè.

Pliocè *m.* Darrera de les dues sèries o èpoques en què es divideix el Neogen, situada per sobre del Miocè i per sota del Plistocè.

pliocènic / pliocènica *adj.* Pliocè / pliocena. *La plana rossellonesa està formada per argiles pliocèniques i dipòsits quaternaris.*

plio plistocè / plio plistocena *adj.* Relatiu o pertanyent a Plioplistocè.

Plioplistocè *m.* Sistema o període que abraça el Pliocè i el Plistocè.

Aquest terme ha estat proposat per superar les dificultats actuals d'establir el límit entre aquestes dues èpoques o sèries.

plio plistocènic / plio plistocènica *adj.* Plioplistocè / plio plistocena.

plistocè / plistocena *adj.* Relatiu o pertanyent al Plistocè. *El mont Tàber, en el nucli antic de Barcelona, és de formació plistocènica.*

Plistocè *m.* Primera de les dues sèries o èpoques en què es divideix el Quaternari, situada per sobre del Pliocè i per sota de l'Holocè.

plistocènic / plistocènica *adj.* Plistocè / plistocena.

plom *m.* Element químic (símbol, Pb). Color gris. Brillantor metàl·lica, mal·leable i molt dúctil. Molt dens. Principal mineral de la galena. *S'explota el mineral de plom a Osor (Guilleries).*

ploma d'aigua *f.* Mesura de cabal de l'aigua; varia segons els llocs.

Lloc	Litres/24 hores
Barcelona i Girona	2.200
Lleida	2.160
Tarragona	3.279
Mataró	7.405
Reus i Valls	2.459

ploma d'oca *f.* Mesura de capacitat de l'aigua a Mataró que equival a 13,504 litres cada vint-i-quatre hores.

ploure *v. intr.* L'aigua, caure dels núvols. Les gotes de pluja que formen els núvols, en augmentar de volum i per tant de pes, tendeixen a caure, amb la qual cosa originen la pluja.

plovisqueig *m.* Pluja de gotes menudes que cauen blanament.

plugim *m.* Pluja menuda.

pluja *f.* Acció de ploure. El vapor d'aigua atmosfèric es condensa en gotes que, mentre no arriben al sòl, formen els núvols; quan cauen, constitueixen la pluja. Per tal que es produeixi la condensació, cal que l'aire estigui saturat de vapor aquós i que la temperatura descendeixi. El vapor d'aigua es condensa en mínimes gotes al voltant de nuclis constituïts per microscòpics grans de pols atmosfèrica. En caure, les minúscules gotes augmenten considerablement de volum en condensar-se, per contacte, el vapor aquós de l'atmosfera. Els núvols, amb el seu gruix, mantenen la temperatura baixa per dessota d'ells, ço que facilita l'esmentada condensació.

pluja àcida *f.* Precipitació pluvial contaminada perquè els núvols han entrat en contacte prèviament amb masses d'aire que han rebut emanacions àcides. Aquestes emanacions palesen la manca de control sobre les indústries o altres activitats humanes contaminants.

pluja ciclònica *f.* Pluja que tendeix a presentar-se quan és més gran l'activitat ciclònica, és a dir, quan la regió es troba en la zona de tempestats durant la contracció de les masses d'aire polar continental a l'estiu, produïda per l'aire d'origen marí que envaeix regions que a l'hivern es troben sotmeses a la influència de l'aire continental.

pluja d'origen convectiu *f.* Pluja que es presenta, preferentment, quan l'oscil·lació anual en les zones climàtiques posa la regió sota la influència de la zona equatorial, o quan les altes temperatures originen corrents de convecció. Dóna lloc, freqüentment, a tempestats.

pluja d'origen orogràfic *f.* Pluja que es sol presentar per una major aportació d'humitat. Això sol passar quan el mar està calent i la terra comença a refredar-se, o quan bufa un fort vent del mar.

pluja de fang *f.* Pluja que es produeix quan núvols densos entren en contacte amb vents carregats de pols provinent de grans espais desèrtics o molt àrids. Les gotes d'aigua que integren els núvols s'ensutgen i embruten els indrets on cauen.

pluja de sang *f.* Pluja provinent de núvols contaminats per les cendres més lleugeres produïdes per les grans erupcions volcàniques, les quals poden elevar-se a gran altitud. Les gotes d'aigua, en caure a terra, embruten el que toquen amb taques de tons vermellosos, deguts al contingut fèrric de les esmentades cendres.

pluja efectiva *f.* Part del total de la pluja que pot ésser utilitzada per les plantes.

pluja radioactiva *f.* Pluja provinent de núvols que han estat contaminats per la radioactivitat deguda a una explosió o a una fuga d'energia nuclear. Aquesta pluja, altament perillosa, pot produir-se a continuació de l'explosió o de la fuga, o bé posteriorment, si els núvols contaminats han estat arrossegats pels vents, àdhuc a gran distància.

plujós / plujosa *adj.* Dit de l'estat del temps amb pluges o amenaça de pluges.

plutònic / plutònica *adj.* Dit de la roca que s'origina en les grans profunditats del nostre planeta.

pluvial *adj.* Relatiu o pertanyent a la pluja.

pluviòmetre *m.* Instrument que s'em-

pra per a mesurar la quantitat de pluja que cau en un lloc i en un temps determinats.

pluviometria *f.* Càlcul de la quantitat d'aigua caiguda en un territori en forma de pluja i, per extensió, de la provinent de la fusió de la neu i de la pedra, i també de la dipositada per la boira, el gebre o la rosada. Es calcula en mil·límetres d'altura de l'aigua. *D'acord amb l'efectivitat del volum de les pluges, hom considera que corresponen a la Catalunya humida les comarques que registren una pluviometria de més de 700 mil·límetres anuals.*

pluviositat *f.* Quantitat d'aigua que cau en un territori en un temps determinat. Generalment, hom considera la mitjana anyal, calculada, almenys, en onze anys. *La pluviositat és molt regular, semblant i àdhuc abundant en el pla de Girona, perquè es tracta d'un clima mediterrani.*

població *f.* Conjunt de persones que resideixen en un territori, un país, una localitat, etc.

població activa *f.* Població que treballa, més la que no troba treball i és a l'atur. Si el treball és remunerat, s'anomena *població activa remunerada*; en cas contrari —les mestresses de casa, p. ex.—, s'anomena *població activa no remunerada*. Amb vista al cens, hom inclou en la població activa els qui cerquen treball per primera vegada i els desocupats. *Entre 1960 i 1967, a Sabadell, la població activa en la indústria tèxtil disminuí, mentre que augmentà la que treballava en activitats metal·lúrgiques i en la construcció.*

població compacta *f.* Població que integra centres poblats, a partir del caseriu. *Reus (Baix Camp) és un exemple de ciutat de població com-*

pacta o concentrada enmig d'uns ambients de relativa baixa densitat de població.

població concentrada *f.* Població compacta.

població de dret *f.* Cens de les persones residents que tenen uns deures i uns drets respecte al municipi a què correspon la localitat o el lloc on habiten en el moment de realitzar-se l'empadronament.

població de fet *f.* Cens de les persones presents i transeünts que es troben en una localitat en el moment de realitzar-se l'empadronament.

població disseminada *f.* Població que resideix en cases apartades les unes de les altres i, per tant, sense formar nuclis. *A la vall de la Tordera és nombrosa la població dispersa.*

població flotant *f.* Conjunt de persones que no tenen la residència en una localitat o en un territori determinats, però que romanen per un temps relativament curt en l'esmentada localitat o territori.

població inactiva *f.* Població que no exerceix cap activitat econòmica, remunerada o no remunerada. Aquesta situació pot ésser deguda: a l'edat (pel fet d'ésser massa jove o massa gran); a una malaltia crònica, física o mental, que incapacita per al treball; al fet de viure de renda, o al fet de no trobar treball.

població rural *f.* Població que resideix en cases aïllades en el camp o en petits nuclis. Una característica determinant és que les seves activitats econòmiques són agrícoles, ramaderes, de pesca o de bosc. *D'acord amb l'activitat econòmica dels seus habitants, Llagostera (Gironès) té població rural.*

població urbana *f.* Població que integra centres d'importància, on compta amb serveis públics —aqüeductes, clavegueres, electricitat, serveis mèdics, escoles, etc.—, i la població activa econòmicament treballa majorment en tallers, indústries, comerç, oficines públiques, etc. *Perpinyà reuneix una població urbana que és la més important de la Catalunya sota sobirania francesa.*

poblament *m.* **1.** Acció de poblar, o sigui, de fundar un poble o ocupar un sector o lloc una població concentrada o dispersa. *Al Maresme són diverses les localitats que són degudes a un doble poblament: a la vora del mar i terra endins; és el cas, p. ex., de Premià de Mar i Premià de Dalt.*
2. Resultat d'aquesta acció.

poblat¹ *m.* Petit centre habitat. *El municipi de Sant Guim de Freixenet (Segarra) reuneix vuit poblats.*

poblat² / **poblada** *adj.* Dit del paisatge geogràfic que compta amb població. *Una vall poblada. Unes terres poblades.*

poble *m.* **1.** Nucli poblat amb personalitat ben definida però de pocs habitants.

2. ANT. Centre poblat inferior a la vila.

poble carrer *m.* Centre poblat allargassat a un costat i a l'altre d'un carrer principal que és part integrant d'una carretera. *Vallfogona de Balaguer (Noguera) és un poble carrer.*

poble carretera *m.* Poble carrer.

poble cruïlla *m.* Centre poblat el desenvolupament del qual ha estat relacionat amb l'encreuament de dues vies. *Artesa de Lleida (Segrià) és un poble cruïlla.*

poble mercat *m.* **1.** Localitat que, des del punt de vista comercial, ser-

veix una població rural més o menys disseminada.

2. Localitat on periòdicament es celebra el mercat comarcal.

poble radial *m.* Centre poblat que ha crescut d'acord amb les diverses vies que hi aflueixen. *Castellar del Vallès (Vallès Occidental) reuneix les característiques d'un poble radial.*

podzol *m.* Tipus de sòl caracteritzat per un perfil ben definit que consisteix en una capa d'humus àcid, un horitzó A gris cendra amb molta eluviació d'arena fina i un horitzó B de color beix, on es concentren l'alúmina i el ferro. És propi dels climes humits i freds o temperats. Suporta vegetació arbòria. *Podzols superposats al granit es troben al Pirineu.*

pol *m.* Qualsevol de les extremitats de l'eix de la Terra. *El pol Nord, el pol Sud.*

pol geogràfic *m.* Pol.

pol econòmic *m.* Nucli poblat que actua com a lloc de radiació econòmica en relació amb una zona econòmica.

pol magnètic *m.* Qualsevol dels dos punts de la Terra —un nord i l'altre sud— on l'eix magnètic talla la seva superfície. *Els pols magnètics i els pols geogràfics no es corresponen.*

pòlder *m.* Terra que es guanya al mar mitjançant obres d'alta enginyeria.

policultura *f.* Sistema de conreu amb espècies variades, com ara la que es dona en una horta.

polja *f.* Depressió en una superfície calcària com a resultat de l'acció de l'aigua. És un terme d'origen serbocroat. *La serra de Tramuntana, a Mallorca, conté diverses poljes.*

pollancreda *f.* Lloc plantat de pollancrec. *Per tal de tenir fusta per a*

fer caixes, es sembraren pollancredes en quantitat al Segrià.

pollegó *m.* Cim molt agut. *Els pollegons del Pedraforca s'enlairen fins a 2.500 m d'altitud.*

pols *f.* **1.** Material menut i desfet, produït pel desgast de les roques. Sol ésser de material petri en les regions desèrtiques, seques o volcàniques. El vent pot traslladar-la a grans distàncies. **2.** Material solt resultant dels terrenys sotmesos a pluges o que han estat temporalment coberts per les aigües i que amb l'eixut perdent tota cohesió. *El vent, el pas de l'home, el trànsit dels ramats, un vehicle, aixequen la pols.*

pols atmosfèrica *f.* Partícula sòlida.

pols volcànica *f.* Material piroclàstic de gra fi que llancen els volcans, compost de mineral de ferro engrunat i cristalls d'altres minerals.

polseguera *f.* Elevació de la pols pel vent.

polzada *f.* Unitat de longitud equivalent a la dotzena part del peu lineal. La polzada de la Gran Bretanya equival a 25,4 mm, i s'utilitza internacionalment com a unitat de mesura del gruix de la fusta.

ponent¹ *m.* Oest.

ponent² *m.* Vent procedent de l'oest; és eminentment sec i, si és molt fort, rep el nom de *ponentada*.

ponentada *f.* Vent fort i persistent que bufa de l'oest.

port *m.* Obra destinada a creuar un riu, un canal, un abisme, una via de transport, etc., per a facilitar la rapidesa i la seguretat en les comunicacions. *El pont romanomedieval de Martorell (Baix Llobregat) és un dels més coneguts que es conserven a Catalunya.*

pont natural *m.* Formació del terreny que, per l'acció denudadora de l'aigua, del vent o d'ambdós conjuntament, ha pres la forma de pont. *El pont natural de Bruguers, prop de Gavà (Baix Llobregat), és el resultat de l'erosió meteòrica en un conglomerat pinyolenc.*

porcellana *f.* Terrissa molt fina que difereix de l'ordinària per la seva blancor, duresa i transparència.

pòrfir *m.* Roca de color rogenc, beix roig, violaci, rosadenc o verdós. De pasta fina, amb cristalls inclosos. Generalment, conté grans de quars, mica, amfibol i calcària. Es fon en esmalt gris o negre. És dura i es pot polir.

porfíric / porfírica *adj.* Dit de l'estructura de la roca ígnia la textura de la qual és constituïda per cristalls de mida notable. *El castell de Burriac, al Maresme, fou construït sobre un turó de roques porfíriques.*

porfirita *f.* Roca volcànica o subvolcànica d'andesita que conté fenocristalls de feldspat.

porositat del sòl *f.* Grau de presència de porus en el sòl. *La porositat del sòl té relació directa amb la seva permeabilitat.*

porquera *f.* Corral de porcs.

port¹ *m.* Pas, obertura o gorja entre dues elevacions. S'utilitza principalment per a designar un pas de muntanya a gran altitud. *El port d'Envalira, a Andorra, es troba a 2.407 m d'altitud.*

port² *m.* **1.** Lloc de la costa protegit contra l'embat del mar on s'arreceren les embarcacions.

2. PER ANAL. Port fluvial o lacustre.

3. Localitat que té un port obert al tràfic nacional, a l'internacional o a ambdós. *Barcelona és un port nacio-*

nal i internacional que serveix un extens rerepaís.

4. Conjunt d'obres d'alta enginyeria realitzades per a millorar un port natural o bé crear-ne un d'artificial.

port franc *m.* Port comercial neutre pel que fa als drets de duana, en el qual poden introduir-se, emmagatzemar-se, seleccionar-se, manipular-se, comprar-se, vendre's i reexportar-se tota mena de mercaderies procedents de l'exterior o del mateix país sense haver de pagar cap dret fiscal.

port lliure *m.* Port franc.

port natural *m.* Lloc de la costa protegit dels vents, de l'onatge i dels corrents marins. *Un magnífic port natural assegurarà l'existència del municipi del Port de la Selva (Alt Empordà) i li donà el nom.*

portell *m.* Pas o camí estret entre dues altures.

portella *f.* Portell.

portillon [ar.] *m.* Port de muntanya, coll.

portolà *m.* **1.** Mapa o carta marítima on s'assenyalen, preferentment, els ports.

2. Qualsevol dels antics mapes amb els quals s'inicià la moderna cartografia en el segle XIV. Els cartògrafs de parla catalana contribuïren, poderosament, a perfeccionar-los.

posició *f.* En geografia, lloc matemàtic relacionat amb les coordenades geogràfiques.

posta *f.* Ocàs.

potable *adj.* Dit de l'aigua que té les condicions requerides per al consum humà o del bestiar.

potassa *f.* Sal potàssica.

potàssic / potàssica *adj.* **1.** Relatiu

o pertanyent al potassi, que conté potassi.

2. Dit dels dipòsits, en grans masses, de minerals de potassi, els més importants dels quals són la carnalita i la silvina, que són molt emprats com a fertilitzants.

3. P. EXT. Dit de les conques on es troben aquests dipòsits. *A Catalunya hi ha una gran conca potàssica que comprèn Cardona, Sùria, Sallent i Balsareny.*

pou *m.* **1.** Concavitat que es forma esp. en les superfícies de les roques sorrenques per l'acció rotatòria de l'aigua o del vent.

2. Lloc on un corrent fluvial té la major profunditat.

3. Perforació realitzada amb l'objectiu d'assolir les aigües del subsòl per a poder-les usar.

pou artesià *m.* Perforació o sondeig artificial, quasi sempre profund, per mitjà del qual hom fa per manera que surti a la superfície o arribi prop d'ella l'aigua captiva en una capa aquífera de roques permeables tancada entre altres que ho són menys.

pou de gel *m.* Construcció a l'alta muntanya constituïda per una excavació en la part inferior i per una mena de barraca de pedra amb una ampla obertura en la part superior que permetia, a l'hivern, introduir el gel o la neu ben ataconats per tal de conservar aquest material refrigerant per a l'estiu, que era quan, procedents de les terres baixes, el venien a cercar i en feien objecte de mercadeig.

pou de neu *m.* Pou de gel.

pou mort *m.* Pou que serveix per a abocar-hi les aigües brutes o aigües servides.

pou negre *m.* Pou mort.

pou sec *m.* Pou mort.

prada *f.* Prat gran. *Les prades araneses permeten l'existència de nombrosos ramats.*

prada de regadiu *f.* Prada en què la humitat que proporciona la pluja o la neu és complementada amb un sistema de regadiu.

prada submarina *f.* Formació vegetal extensa en el fons submarí, esp. sobre la plataforma continental.

praderia *f.* Gran espai cobert d'herba.

prat *m.* **1.** Formació gramínia —mesòfila o hidròfila— del pis tèrmic temperat o de la zona temperada. *A la serra del Port del Comte, al Berguedà, s'estén el prat de Bacies.*

2. Al País Valencià, espai proper al mar de topografia molt horitzontal i amb vegetació herbàcia.

3. Al País Valencià, espai, en altres temps pantanós, pertinent per al pasturatge.

prat artificial *m.* Prat que ha estat sembrat per l'home. Hom hi utilitza alfals, trepadella, etc.

prat dallador *m.* Prat del qual es pot collir l'herbei tallant-lo i on després torna a créixer. *Els prats dalladors abunden en l'alt Pirineu.*

precambrià / precambriana *adj.*

1. Relatiu o pertanyent al Precambrià.

2. Dit del conjunt de formacions sedimentàries amb senyals més o menys manifestos de vida orgànica i poc o gens metamòrfiques, més modernes que les cristal·logràfiques, arcaïques o estratocristal·lines i més antigues que el Càmbric.

Precambrià *m.* Època geològica anterior al Fanerozoic. També s'anomena *Proterozoic* i *Arqueà*.

precipici *m.* Lloc alt, rocós i escarpat; timba.

precipitació *f.* Meteor consistent en la caiguda d'aigua, sòlida o líquida: *pluja, neu, pedra, rosada, gebre* i, àdhuc, *rellentor* o *serena*.

precipitació atmosfèrica *f.* Precipitació en forma de pluja, neu, pedra, etc.

precipitació mecànica *f.* Precipitació de les substàncies que conté en suspensió l'aigua i que, en dipositar-se progressivament, sense que intervingui cap altre agent que no sigui la gravetat, va sedimentant els llots que més tard esdevindran roques marines o lacustres.

precipitació química *f.* Precipitació de les substàncies que conté l'aigua en suspensió i que, per sedimentació progressiva deguda a reaccions químiques, i amb intervenció d'organismes o sense, va formant els llots que després seran roques marines o lacustres.

precretaci / precretàcia *adj.* Anterior i pròxim al Cretaci.

predèltic / predèltica *adj.* Dit de les terres limítrofes dels deltes que en ocasions poden ésser igualment d'origen dèltic.

prelitoral *m.* Franja de terreny que, sense tenir les característiques de litoral, en formen el rerepaís més pròxim i hi sol estar estretament lligada en els aspectes humans i econòmics.

premuntanya *f.* Paisatge geogràfic que s'estén al peu d'un vessant de muntanya.

prepirinenc / prepirinenca *adj.*

Dit del paisatge o sector situat al peu del Pirineu que, en determinats aspectes, és condicionat per aquesta serralada. *El Berguedà és una comarca prepirinenca.*

presa *f.* Esp. a la conca de l'Ebre i al Camp de Tarragona, resclosa. *La presa de Canelles, a la Noguera Ribagorçana, és una important obra d'enginyeria.*

pressió atmosfèrica *f.* Pes de l'aire en un punt de la superfície de la Terra. Aquest pes és produït pel moviment de les molècules de l'aire i l'acció de la gravetat. La pressió mitjana correspon a 760 mm d'una columna de mercuri al nivell del mar. Com a unitat de mesura de la pressió atmosfèrica, s'ha anat substituint el mil·límetre pel mil·libar.

pressió demogràfica *f.* Empenta o expansió de la població com a resultat d'un alt increment. Aquesta empenya o pressió pot donar lloc a una tendència a l'emigració. Contribueix també a incrementar el desenvolupament de la producció com a conseqüència de l'expansió del mercat adquisitiu.

pressió dirigida *f.* Pressió de caràcter orogènic que actua d'acord amb una direcció determinada.

pressió hidrostàtica *f.* Pressió que actua en totes les direccions, semblantment a com actuen els líquids, d'on prové la denominació. És la que exerceixen les roques de l'escorça terrestre sobre les que hi ha immediatament a sobre.

pressió tectònica *f.* **1.** Acció d'estrènyer i comprimir-se els magmes, les roques i els terrenys per qualsevol dels agents mecànics que actuen en l'escorça terrestre i que integren el dinamometamorfisme.

2. Resultat d'aquesta acció.

Primari *m.* Paleozoic. *En l'esquelet arquitectural del Penedès es troben formacions de roques dures del Primari.*

primavera *f.* Estació de l'any que suc-

ceix a l'hivern. Comença a l'equinocci de març i dura fins al solstici de juny en les nostres latituds.

primera matèria *f.* Producte no manufacturat o semimanufacturat que constitueix la matèria bàsica d'una activitat industrial o artesanal: el blat que va a la farinera, la farina que va al forn; el mineral de ferro que va a la siderúrgica o a la farga, el ferro que va a l'aceria o al ferrer; etc.

primerenc / primerenca *adj.* Relatiu o pertanyent a la collita que s'inicia en primavera. *A Calella (Maresme), la collita de la patata primerenca ha estat una de les bases econòmiques del municipi.*

producció *f.* En economia, creació de riquesa útil, bé sigui pel treball, bé sigui per l'acció dels agents naturals, bé sigui per ambdós factors actuant conjuntament.

progressió demogràfica *f.* Increment o disminució de la població d'una localitat, d'un territori, d'un país, etc., calculada per al futur basant-se en xifres anteriors a la data en la qual es realitza el càlcul.

progressió eòlica *f.* Avanç de la massa d'aire.

projecció *f.* Sistema pla de meridians i paral·lels mitjançant el qual es pot dibuixar un mapa. Hi ha una gran varietat de sistemes, però no tots són igualment utilitzables, ja que depèn de l'aplicació que hom vulgui donar al mapa. *Els quatre sistemes bàsics de projecció són: la projecció amb paral·lels horitzontals, la projecció cònica, la projecció azimutal i anàloga i la projecció convencional.*

prominència *f.* Elevació respecte als terrenys circumdants.

promontori *m.* **1.** Altura notable del

terreny. *El castell de Bellaguarda ocupa, en el Pirineu, un promontori entre el coll de Panissars i el del Portús.*

2. Altura del terreny que avança en el mar o en un llac.

Proterozoic *m.* Precambrià.

protòxid de ferro *m.* Mineral resultant de la combinació de l'oxigen amb el ferro en el primer grau d'oxidació.

protozous *m. pl.* **1.** Grup d'animals unicel·lulars. S'admet implícitament que foren els primers d'aparèixer.

2. sing. Individu d'aquest grup.

provença *m.* A València, vent del nord-est.

província¹ *f.* Gran extensió continental, insular o marina on es registren una sèrie de fenòmens anàlegs, que presenten iguals o semblants roques i fòssils, etc.

província² *f.* Divisió territorial de significat molt diferent segons els estats: Itàlia, Argentina, Canadà, etc. A l'Estat espanyol s'implantà la divisió en províncies en 1833, una divisió que no es consultà als habitants i que està en discordança amb la geografia, la història i els drets de les nacionalitats. *Per l'Estat espanyol, Catalunya segueix dividida en quatre províncies.*

pudding *f.* Conglomerat de còdols de diferent constitució, en què abunda el jaspi, units per un ciment blanquinós, generalment silícic, de grava o sorrenc. *Puddings semblants a les de Montserrat apareixen a la Conca de Tremp, prop de Benavent.*

puig *m.* Elevació més o menys rosta que es fa evident en relació amb el terreny més baix que la rodeja, ter-

reny que pot ésser de plana o muntanyenc. *El puig de Son Morei, a Mallorca, té una alçària de 562 m.*

pujada *f.* Costa.

pujol *m.* Altura petita i prolongada del terreny. *En un petit pujol s'ajeu el poble de Vilaller, a l'Alta Ribagorça.*

pujolar *m.* Paisatge format per una successió de pujols.

puna *f.* Als Andes del Perú i Bolívia, ambient d'alta muntanya, per sobre els 3.000 m, on la temperatura es manté baixa tot l'any, els vents ascendants i descendents són molt constants i el volum de les pluges és escàs. La vegetació hi és també escassa.

punt cardinal *m.* Qualsevol dels quatre punts que divideixen l'horitzó en parts iguals. *Els quatre punts cardinals reben els noms de nord (pol Nord), est (naixement del Sol), sud (pol Sud) i oest (ponent del Sol). Els punts cardinals i els punts intermedis formen la rosa dels vents.*

punt geogràfic *m.* En geografia matemàtica, lloc on es produeix la intersecció d'un paral·lel amb un meridià.

punta *f.* **1.** Elevació culminant d'una muntanya.

2. Llengua de terra, generalment baixa i de poca extensió, que penetra en el mar. *El delta de la Tordera fineix amb una punta al nord de Malgrat (Maresme).*

punta de dia *f.* Moment en el qual comença el dia i termina la nit.

puntarró *m.* Punta rocosa que entra mar endins.

punxa *f.* Cim de muntanya pelat, sense vegetació.

quadrant *m.* Qualsevol de les quatre parts en les quals es consideren dividits l'horitzó i la rosa nàutica o dels vents. Hom els denomina *primer quadrant*, *segon quadrant*, *tercer quadrant* i *quart quadrant*, comptant del nord a l'est; o sigui, d'acord amb el moviment de les agulles del rellotge.

quadrivi *m.* Cruïlla.

quars *m.* Mineral format per silici (concretament, anhídric silícic). És de fractura concoïdal, brillantor vítria, incolor (quan és pur) o de color (quan conté impureses). Ratlla l'acer. Els seus cristalls reben el nom de *cristalls de roca*.

quars aurífer *m.* Mineral, varietat del quars d'origen hidrotermal que conté petites partícules d'or natiu.

quarsífer / quarsífera *adj.* Que conté quars; format principalment de quars.

quarsita *f.* Roca silícica, compacta i llisa, d'estructura granulífera i, a voltes, porfírica. És de fractura estel·losa o col·loïdal i llustre cras. Està formada per trossos de quars íntimament cimentats. És roca metamòrfica. *A les Gavarres, certs pics sobresortints,*

com és el cas del de Santa Pellaia, es deuen a la presència de quarsites.

quartà *m.* Unitat de capacitat per a grans tradicional catalana que equival a la dotzena part d'una quartera.

quartera *f.* ANT. Unitat de capacitat per a mesurar grans. La quartera de Barcelona mesurava 69,518 litres; la de Girona, 72,32 litres, i la de Lleida i les terres de Tarragona, 80,8 litres.

quaternari / quaternària *adj.* 1. Relatiu o pertanyent al Quaternari.
2. Dit dels sediments on es troben restes humanes.

Quaternari *m.* Antropozoic.

quartó *m.* ANT. A Eivissa, divisió de les terres de fora muralla.

quilogram *m.* Unitat de massa del sistema mètric que correspon a un decímetre cúbic d'aigua pura a 4 °C.

quintà *m.* Camp, pastura prop d'un poble o d'una casa de camp.

quintana *f.* 1. Al Vallès, conjunt de feixes de regadiu d'una propietat.
2. Al Penedès i al peu de Montserrat, faixa o tros de terra que no es conrea, situada al voltant d'una casa i

que serveix d'esbargiment per a l'aviram.

3. A Menorca, barri o pati d'una casa.

quintar *m.* Mesura de pes, usada àmpliament en altres temps, equivalent a 4 roves (és a dir, a 41,6 kg a Catalunya i Menorca, i a 42,0 kg a Mallorca). Fou substituït pel *quintar mètric*, que equival, exactament, a 100 kg.

quintar mètric *m.* Unitat de pes que equival a 100 kg.

quirat *m.* **1.** Unitat de massa utilitzada per a pesar les perles i les pedres precioses. El *quirat mètric* equival a 205 mil·ligrams.

2. Qualsevol de les vint-i-quatre parts en pes d'or pur que conté un aliatge d'aquest metall.

quirat mètric *m.* Unitat de massa equivalent a 205 mil·ligrams.

quitrà *m.* Líquid bituminós que s'obté com a residu de la destil·lació del petroli, del carbó, de la fusta, de la torba i de l'hulla.

R

rabassa *f.* Part de la soca d'un arbre o d'un arbust coberta per la terra. Els contractes de conreu de la vinya s'establien amb la condició que els conreadors es podien mantenir en el mateix conreu mentre no haguessin mort dos terços dels ceps plantats, o sigui, quan la rabassa morta d'aquests s'havia d'arrencar per a sembrar ceps nous.

rabassaire *m.* ANT. Pagès que estava sotmès a les condicions derivades de la rabassa morta.

rabeig *m.* Lloc on un corrent d'aigua invita a banyar-s'hi.

rabent *m.* Corrent fluvial en els paratges on, per l'estretor o la inclinació de la llera, es fa molt violent i impetuós.

raça *f.* IMPRÒP. Grup humà diferenciat per característiques exteriors. S'ha de parlar de *ètnia* o de *grup ètnic*.

raça humana *f.* Ésser humà, conjunt de la humanitat.

raconada *f.* Angle entrant entre dues muntanyes. *Al peu del Burriac, al Maresme, s'obre una raconada.*

rada *f.* Badia on les naus poden restar ancorades a l'abric d'alguns

vents, diferentment del port natural, en què les naus estan a l'abric, més o menys, de tots ells.

radi terrestre *m.* Radi del planeta Terra. Atès que la Terra és un geòide, el radi varia de longitud:

— radi equatorial 6.377,397 km
— radi polar 6.356,079 km

radiació còsmica *f.* Energia deguda als raigs còsmics d'origen hipotètic que penetren l'atmosfera terrestre procedents dels espais intersiderals. Quan creuen l'atmosfera, ionitzen l'aire en separar electrons dels àtoms. Solament un 1 % d'aquests raigs arriba a la superfície del planeta.

radiació solar *f.* **1.** Acció de radiar, el Sol, la seva llum i la seva calor: *radiació lumínica, radiació calorífica*. També proporciona la *radiació actínica*, capaç de produir canvis químics. Cada un d'aquests tipus de radiació depèn de la longitud d'ona del raig que la produeix.
2. Resultat d'aquesta acció.

radioactivitat *f.* Propietat de certs elements, purs o en combinació, denominats *radioactius*, de segregarse espontàniament i emetre a l'exte-

rior radiacions amb una intensitat proporcional a la quantitat present de l'element i indiferentment de les accions físiques més enèrgiques (tèrmiques, elèctriques) a què estan sotmesos, així com a llur estat físic.

radó *m.* Gas procedent de la desintegració del radi contingut en algunes roques.

ràfega *f.* Ventada, desviació, transitoria i de poca durada, de la direcció o la velocitat del vent respecte a un valor mitjà.

rai *m.* Embarcació fluvial formada per troncs lligats entre ells que baixava per diversos rius pirinencs afluents del riu Ebre. Era, ensems, el mitjà de transport i la mercaderia a vendre, constituïda pels troncs de fusta que el formaven.

raig actínic *m.* Part de la radiació solar rica en raigs ultraviolats.

raig còsmic *m.* Raig constituït essencialment per partícules atòmiques de gran energia que creuen els espais interastrals. L'origen és encara conegut de manera imperfecta.

raig ultraviolat *f.* Radiació ultramagnètica pertanyent a l'espectre ultraviolat. És el responsable de nombroses modificacions químiques, com la formació d'ozó a partir de l'oxigen, i provoca efectes destructors en les cèl·lules vivents.

raig verd *m.* Il·luminació de tonalitat verda, observable per breus moments i en rares ocasions, que es produeix a mar obert en el moment de desaparèixer el Sol a l'horitzó. *Ens fou possible observar el raig verd en ple Atlàntic un dia del mes de maig de 1939.*

raiguer *m.* Piemont.

raïm *m.* Fruita comestible de la vinya, formada per una munió de baies sucoses més o menys rodones, anomenades *grans*.

ramaderia *f.* Cria i tràfic de ramat per al consum públic. Es divideix, als Països Catalans, en: *ramaderia major* (bovins, equins) i *ramaderia menor* (porcins, caprins i ovins). La cria de bovins és dirigida a dues principals finalitats, la producció de carn i la producció de llet, que obliguen el criador a especialitzar la producció. La ramaderia de carn sol ésser extensiva; la ramaderia de llet, intensiva. *La ramaderia és la principal activitat econòmica del poble de Matamala, al Capcir.*

ramal *m.* **1.** Part accessòria d'una serralada que s'inicia de la principal. Té menor importància que aquella, i segueix, aprox., la mateixa direcció i en completa l'estructura.

2. Corrent que deriva d'un altre de principal.

rambla *f.* **1.** Llit natural de les aigües pluvials quan cauen copiosament.

2. Corrent fluvial d'ample llit que la major part de l'any i a vegades durant anys corre escàs d'aigua superficial.

3. Torrent o riera pel qual només passa aigua quan plou. *En diverses localitats dels països de llengua catalana, el terme rambla ha passat a ésser sinònim de passeig o avinguda ciutadans; aquest és el cas de les diferents rambles de Barcelona, de la rambla de Vilafranca del Penedès, etc.*

ramificació *f.* **1.** Formació orogràfica d'un corrent fluvial disposada en branques diferents, tal com ho fa un riu amb els seus afluents.

2. Activitat econòmica de transformació o de comerç que s'estén o actua, a partir d'una empresa matriu, en indústries derivades, sucursals, etc.

rampa *f.* Terreny que fa pujada.

ran d'aigua *loc. adv.* Arran d'aigua.

ràpid *m.* Rabent.

rarefacció *f.* Estat de l'aire en les grans altituds a causa de la separació de les molècules que l'integren; això fa que la quantitat d'aire per metre cúbic sigui menor que en les terres baixes.

ras *m.* **1.** Pla alt i eixit d'una muntanya. *Els rasos de Peguera, al Berguedà, amb llurs 2.067 m d'altitud, tenen les condicions idònies per a la pràctica de l'esquí.*

2. Costa neta i sense relleu notable.

rasa *f.* **1.** Llera natural formada per les aigües pluvials entre dues eminenències o en una plana.

2. Vall o canal que es fa per a treure l'aigua d'una terra de secà quan plou, o en els plans de regadiu per a evitar que es neguin.

rasclot *m.* POP. Microrelleu de certes formacions calcàries on una munió de solcs estan separats per lloms estrets.

ratlla *f.* Límit, frontera. *La ratlla de Catalunya amb Aragó no respon a la realitat lingüística, sinó a una demarcació politicoadministrativa.*

ratxa *f.* Cop de vent ràpid i fort.

raval *m.* Barri fora del recinte de la població de què forma part; extrem d'una població. *Castellar de n'Hug (Berguedà) té els ravals de la Ribera i de l'Erol.*

realçament *m.* Acció d'aixecar-se un terreny. *El realçament d'una platja. El realçament d'una muntanya.*

rebaix *m.* **1.** Desgast superficial d'un terreny degut a l'acció denudadora d'un corrent d'aigua.

2. Part d'un terreny que ha estat rebaixat.

rebaixar *v. tr.* Fer més baix de nivell, d'alçària, de gruix; abaixar.

rebals *m.* Aigua aturada que forma un toll.

reble *m.* Pedra menuda que, barrejada amb morter, serveix per a omplir els buits d'una pared o d'una altra obra. Aquesta pedra és sovint el resultat del material de rebuig de maons o altres pedres.

rebufar *v. intr.* Esp. el vent, bufar amb gran força.

rec¹ *m.* Conducte d'aigua permanent per a regar. Pot ésser totalment o parcialment d'obra. *El rec Comtal de Barcelona servia per a regar les hortes que avançaven, en altres temps, fins a la platja.*

2. Braçal.

rec² *m.* Relleu marítim profund, allargat i estret.

recent *adj.* Dit de la roca hipogènica l'emissió de la qual es realitzà en l'època terciària o posteriorment a aquesta.

recingle *m.* Cingle.

recolzada *f.* Angle que forma una via, sigui urbana o rural, o un corrent d'aigua que canvien ostensiblement de direcció.

recolze *m.* Revolt sobtat d'un corrent fluvial. *Igalada (Anoia) està en contacte amb un recolze del riu Anoia.*

recristal·lització *f.* Procés gradual de solució i cristal·lització *in situ* dels minerals d'una roca. Es tracta, únicament, de la modificació de llur textura.

recurrent *adj.* Dit del riu que, després d'haver abandonat el seu territori, hi retorna.

recurs natural *m.* Bé de qualsevol mena que la naturalesa proporciona

a l'home i en el qual l'home basa la seva economia de producció i de consum, així com la de transformació, comerç, etc.

redall *m.* Herba que creix en un prat després d'haver estat dallada.

redol *m.* Espai de terreny diferenciat geogràficament dels espais propers.

redreçament *m.* Acció de tornar-se a aixecar o posar-se vertical un terreny, una serralada, etc., que s'havien enfonsat o s'havien inclinat. És degut a moviments tectònics de grans proporcions que es produeixen al llarg de les edats geològiques, per bé que molt localment es pot produir aquest fenomen amb motiu d'un sisme.

refineria de petroli *f.* Indústria pesant molt automatitzada destinada a obtenir els distints tipus de petroli i mant subproducte.

refluir *v. intr.* Un corrent d'aigua, invertir la seva marxa.

reflux *m.* 1. Moviment de descens de la marea (en oposició a *flux*).

2. Temps de durada d'aquest moviment.

reforestació *f.* Fet de sembrar arbres en terrenys que abans eren boscosos o selvàtics i en els quals es realitzà una tallada o una crema que els féu desaparèixer.

reforma agrària *f.* Modificació profunda de l'explotació de la terra, tant en l'aspecte social com en l'econòmic i el tècnic. Una de les finalitats és suprimir el latifundisme, així com tractar de reduir al mínim el minifundisme francament antieconòmic. Una veritable reforma agrària ha d'anar acompanyada de la formació professional dels treballadors agrícoles.

refugi *m.* 1. Lloc que ofereix més o

menys seguretat: una balma en cas de tempesta, un port natural, etc.

2. Construcció expressament edificada en un paratge desolat per a salvaguarda de caminants, esportistes, etc.

reg *m.* Sistema o mitjà per a proporcionar aigua als terrenys conreats.

rega *f.* A l'Empordà, rasa.

regadiu *m.* 1. Sistema més o menys complex per a assegurar el regatge d'unes terres. *Els conreus de la Cerdanya compten amb un regadiu efectiu.*

2. Terres que compten amb regatge.

regadora *f.* Braçal.

regatell *m.* Relleix horitzontal d'una muntanya.

regatge *m.* Acció d'aportar aigua a un terreny amb finalitats agrícoles, per mitjà de canals i recs, per aspersió, etc. Aquesta aportació pot transformar els terrenys àrids en terres de conreu, i també pot assegurar i mantenir l'agricultura al llarg de l'any en els territoris on es registra una època de fort eixut.

regatge per aspersió *m.* Regatge que es realitza ruixant els conreus des d'una certa altura, a semblança de la pluja.

règim pluviomètric *m.* Sistema que regeix les pluges en un territori determinat. D'acord amb el règim, les pluges són o no són de temporada, o bé el volum d'aigua caiguda varia d'una època de l'any respecte a una altra. En alguns territoris, és possible que passin anys sense cap precipitació.

regió *f.* Divisió territorial d'un estat o d'un país. Aquesta divisió pot variar substancialment pel que fa als aspectes politicoadministratius, però tendeix a reconèixer una realitat humana

i socioeconòmica. *D'acord amb la divisió territorial de Catalunya del 10 de juliol de 1937, les trenta-vuit comarques del Principat van quedar agrupades en nou regions.*

regió econòmica *f.* Zona econòmica.

regió fisiogràfica *f.* Divisió d'un territori prenent en consideració el relleu i el clima.

regió geogràfica *f.* Ambient d'un o mant país o territori que estan relacionats i condicionats per una realitat geogràfica d'important importància, com ara les terres que rodegen el mar Mediterrani.

regió natural *f.* Porció de territori determinat per característiques especials de topografia, situació, clima, vegetació, etc.

regolf *m.* Remolí d'un corrent d'aire o d'aigua que es forma quan topa amb un obstacle.

regolita *f.* Mantell de pedruscall sobre la roca mare.

regosòl al·luvial *f.* Sòl molt fèrtil no afectat per la laterització. No posseeix horitzons prou definits.

regressió *f.* 1. Acció de retirar-se el mar d'un determinar paratge o regió que abans cobria.
2. Resultat d'aquesta acció.

regressió forestal *f.* Retrocés de les selves i els boscos a conseqüència de la tallada o dels incendis.

reguer *m.* Sèquia, rec.

rejuveniment *m.* Acció de recobrar, un territori o un sector, característiques semblants a les del seu temps de joventud i àdhuc d'infància, pel fet que els rius han recomençat l'excavació de les lleres a conseqüència

dels descens del nivell de base general del territori o el sector.

relleix *m.* Replà enmig d'un penya-segat, d'un cingle, d'un mur, etc. *En la serra del Cadí s'observen fàcilment els relleixos sobresortints dels estrats calcaris.*

rellentor *f.* Serena.

relleu *m.* Realç o embalum del terreny sigui quina sigui la seva dimensió: *pujol, puig, serra, serralada*, etc. *Relleus granítics configuren l'orografia del Maresme.*

relleu en costa *m.* Terreny que ascendeix en costes.

relleu invertit *m.* Relleu del terreny quan la denudació ha convertit en valls els sectors que abans eren sobresortints, d'acord amb l'estructura geològica. *La muntanya de Santa Fe a l'esquerra d'Organyà, a l'Alt Urgell, és un esplèndid exemple de relleu invertit.*

relleu llescat *m.* Relleu discontinu a conseqüència de la denudació o d'un fenomen tectònic més o menys destructor.

relleu submarí *m.* Relleu del fons dels oceans i dels mars. És tan complex com el de les terres emergides: serralades, depressions, cubetes, etc., submarines. Els elements que integren el fons submarí es divideixen en *relleus positius* i *relleus negatius*, segon que es tracti dels que sobresurten respecte als fons propers o dels que formen una depressió respecte a aquests fons.

relleu testimoni *m.* Part d'un relleu que conserva característiques d'una època anterior quan la resta ha sofert canvis notables.

relleu topogràfic *m.* Forma i accidents de la superfície de la Terra.

remolí *m.* Moviment giratori i ràpid que a vegades formen el vent, la mar o els corrents fluvials.

remoll *m.* Esllavissament de terres o de roques.

remugall *m.* Remolí de mar.

rendzina *f.* Sòl de sectors semiàrids que deriva de materials calcaris. Solen cobrir-se de vegetació herbàcia o herbacioforestal.

rentat / rentada *adj.* Dit del sòl de vegetació nul·la o molt escassa que ha sofert l'acció de les aigües pluvials, les quals han eliminat, per dissolució, les sals i els altres minerals que contenia. *Sòls rentats.*

repeu *m.* **1.** Part inferior del vessant o falda d'una muntanya, d'un puig, etc., en la seva transició al pla.

2. Terreny que es troba per dessota d'un centre poblat però en contacte amb aquest, el qual s'ha establert en una elevació aïllada o en un vessant. *Al repeu de Corbera de Terra Alta, al peu de la serra de Cavalls, s'estenen els borts.*

replà *m.* Pla que interromp el pendís d'un terreny. *Betlan, a Era Val d'Aran, s'estén per un replà a 1.041 m d'altitud.*

replà d'erosió *m.* Esgraó en un pendís o vessant resultat d'un procés d'erosió.

repoblar *v. tr.* **1.** Tornar a poblar (un lloc que, per un motiu o un altre —generalment d'ordre econòmic— s'havia despoblat). *En el segle IX es repoblaren les terres que tenen com a centre Cardona, a la comarca del Bages. A la Baixa Ribagorça s'ha procedit a repoblar forestalment terrenys seriosament erosionats.*

2. PER ANAL. Reforestar.

represa *f.* Relleix.

rerepaís *m.* Territori més o menys extens que manté una estreta relació humanoeconòmica amb un port de mar o amb un centre poblat de terra endins, el qual realitza funcions semblants per la seva situació. *El Vallès forma part del rerepaís de Barcelona.*

resclosa *f.* Paret travessera d'un pas d'aigua que serveix per a desviar-la cap a un canal o rec. La paret de la resclosa pot ésser qualsevol obstacle fet per l'home per a derivar les aigües.

reserva *f.* Jaciment de minerals el volum dels quals ha estat avaluat. L'avaluació o estimació pot ésser merament fiscal; o sigui, d'acord amb els efectes legals i tenint en compte la marxa de l'explotació. També pot ésser geològica; aquesta representa, com és lògic, i encara que sigui amb caràcter molt conservador, la realitat coneguda.

reserva forestal *f.* Formació selvàtica o boscosa que, per disposició legal, no pot ésser tallada ni hom pot realitzar-hi cap mena d'activitat que en pugui disminuir la riquesa o les característiques.

reserva natural *f.* Espai geogràfic declarat legalment protegit respecte a tota intervenció humana que pugui disminuir o perjudicar l'autenticitat o les característiques dels seus valors naturals, per tal de preservar-ne la riquesa faunística i botànica i la relacionada amb la geologia i la morfologia física.

ressaca *f.* Moviment de retrocés de les ones després que han arribat a la vora de la mar.

ressalt *m.* Part que surt enfora i interromp la planor d'una superfície.

- ressurgència** *f.* En un ambient càrstic, reaparició d'aigües infiltrades en la superfície.
- restinga** *f.* Formació arenosa que quasi separa les aigües d'una albufera de les de la mar oberta. L'arena que la forma és aportada per corrents marítims. L'indret on es posen en comunicació ambdues masses d'aigua rep el nom de *gola*.
- retrocés** *m.* Acció de recular la gelera durant l'època menys freda de l'any o pel fet d'haver pujat la temperatura mitjana del país.
- revenir** *v. intr.* Una deu d'aigua, un riu, etc., tornar a venir o a brollar, venir o baixar més fort, augmentar el cabal. *Per causa de grans pluges poden revenir fonts estroncades, com succeí en 1930 a la rodalia d'Olot.*
- reverberació** *f.* Reflexió intensa de la llum en totes direccions.
- reverberar**¹ *v. intr.* La calor, la llum solar o el so, reflectir-se en una superfície.
- reverberar**² *v. tr.* Una superfície, reflectir (la llum, la calor, el so).
- reversa** *f.* Corrent derivat d'un altre de principal i de distint sentit d'aquell o de la marea que en molts casos el produeix. Correspon a fenòmens climàtics combinats amb la configuració del fons del mar o d'una costa pròxima.
- revinguda** *f.* Creixement impetuós d'una aigua a causa de la pluja. *Una revinguda del riu Llobregat a l'octubre de 1940 ocasionà seriosos danys a Sallent (Bages).*
- revolt** *m.* Canvi bruscat de la direcció d'un corrent d'aigua o d'una via de comunicació.
- revolta** *f.* Eixamplament sobtat o bossa que fa el camí ramader per tal que un o diversos ramats puguin passar sense que destorbin el pas d'altres ni perillin de barrejar-se.
- revolví** *m.* Remolí de vent.
- ria** *f.* **1.** Part del riu pròxima a la seva entrada en el mar fins allí on arriben les marees i es barregen les aigües dolces amb les salades.
2. Tros de mar que penetra en una vall submergida al fons de la qual desemboquen un o mant riu de més o menys importància, i que en la seva part inferior rep la influència de les marees. *La ria de Maó, a Menorca, fa d'aquesta localitat el millor port del Mediterrani.*
- riada** *f.* Riuada. *Una riada del Segre, la de 1908, destruï a Lleida el pont medieval.*
- riatjar** *v. intr.* En algunes contrades del Principat, un corrent d'aigua, emportar-se la terra i deixar les roques nues per l'acció erosiva.
- riba** *f.* **1.** Penjat o espadat de terra, o de terra i pedres barrejades.
2. Terres marginals d'un corrent fluvial o del mar. *En ambdues ribes del riu Cinca es parla el català.*
- ribàs** *m.* Marge espadat.
- ribast** *m.* Al Gironès, riba.
- ribatge** *m.* **1.** Riba.
2. Riba prolongada.
- ribera** *f.* Marge o vora del mar, d'un llac o d'un riu. *Nalec, a l'Urgell, es troba en la ribera del riu Corb.*
- riberal** *m.* Terres pròximes a un riu.
- Richter** *n. pr.* V. *escala de Richter*.
- riera** *f.* **1.** Corrent intermitent el cabal del qual depèn directament de les pluges. *La riera d'Arbúcies separa morfològicament els massissos del Montseny i les Guillerries.*

2. Llit d'aquest corrent en època d'eixut.

rierada *f.* Revinguda d'una riera.

rieral *m.* A l'Alta Ribagorça, afluent d'un riu principal.

rierol *m.* Corrent fluvial de poc cabal, però constant. *El rierol de Galligants, afluent de l'Onyar a Girona, més d'un cop ha causat inundacions desastroses.*

rimaia *f.* Escletxa que es forma entre una glacera i la paret amb què està en contacte.

riu *m.* Corrent natural d'aigua que segueix una vall ampla que correspon a una conca amb cabal considerable àdhuc en època d'eixut.

riu conseqüent *m.* Riu que acut directament al riu principal d'una conca.

riu divagant *m.* Riu que corre per terreny pla amb escassa velocitat i formant meandres.

riu subterrani *m.* Riu que, totalment o parcialment, corre per sota terra. *Els rius Falconera, al massís de Garraf, i Aigua Dolça, proper a Sitges, són rius subterranis que desemboquen directament al mar.*

riuada *f.* Pujada ràpida i violenta de les aigües d'un riu; riada. *La riuada del Llobregat de finals de 1971 destruí parcialment el pont de Molins de Rei (Baix Llobregat).*

rizòpodes *m. pl.* 1. Classe de protozous proveïts de pseudopodis.
2. *sing.* Individu d'aquesta classe.

rizosfera *f.* Zona immediata a les arrels de les plantes.

roc *m.* 1. Pedra de poc volum.
2. Al Rosselló, muntanya. *El roc Serrat, a les Corberes, té 959 m d'altura.*

roca *f.* 1. Formació d'origen natural i de caràcter inorgànic, composta per fòssils de diverses espècies minerals amb prou volum per a prendre-la en compte en la construcció de la litosfera o escorça terrestre.

2. Penya que s'aixeca en terra o en el mar.

roca amorfa *f.* Roca que no presenta estructura cristal·lina (en oposició a *roca cristal·lina*).

roca cristal·lina *f.* Roca en la qual els materials integrants són presents en forma de cristalls (en oposició a *roca amorfa*).

roca eruptiva *f.* Roca que ha ascendit de l'interior de l'escorça terrestre fins allà on és possible observar-la. Generalment, es presenta com a roca intrusiva o lacòlit.

roca ígnia *f.* Roca produïda amb la intervenció d'altres temperatures, les quals han permès la fusió dels minerals que la componen.

roca intrusiva *f.* Lacòlit.

roca magmàtica *f.* Roca originada pel refredament del magma en sortir a la superfície de la Terra.

roca mare *f.* 1. Roca que n'ha produït una altra o unes altres: si és ígnia, per diferenciació magmàtica en qualsevulla de les seves formes; si és sedimentària, per denudació.

2. Roca de la qual es forma el sòl.

roca metamòrfica *f.* Roca derivada d'una altra o d'altres preexistents, mitjançant alteracions mineralògiques, químiques i estructurals degudes a processos endògens.

roca nua *f.* Roca viva.

roca plutònica *f.* Roca originada en les grans profunditats del nostre planeta.

roca sedimentària *f.* Roca que és conseqüència del dipòsit de materials en aigües marines o continentals distribuïts per llits, capes o sediments, ja solts ja cimentats. És, per consegüent, una roca d'origen detrític.

roca subjacent *f.* Roca, terreny o capa que jau davall una altra.

roca subvolcànica *f.* Qualsevol dels minerals porfírics d'origen hipabissal, o sigui, provinents de les grans profunditats de la Terra.

roca viva *f.* Roca mare en la superfície d'un terreny; tota roca coberta de sòls terrosos, sorrencs, etc., que ha restat sense aquests sòls de cobertura a causa, principalment, de l'erosió. *Al massís de Garraf, per absència de sòls conreables, la roca viva domina plenament.*

rocall *m.* Conjunt de roques o fragments de roca que, per l'acció meteorològica, pel gel o per l'aigua circulant, es desprenen d'un rocam.

rocam *m.* **1.** Formació eminentment rocosa i de gran volum.

2. Lloc on hi ha moltes roques o pedres.

rocós / rocosa *adj.* Relatiu o pertanyent a la roca.

rodal *m.* Lloc o paratge que, per alguna circumstància particular, és distint del que el rodeja. *Les terres dels rodals de Menorca presenten nombrosos murs de pedra seca de força gruixària.*

rodalia *f.* Conjunt de terrenys que formen els voltants d'una població. *La rodalia de Girona està formada per diversos ambients força diferents entre ells.*

rodera *f.* Solc fet a terra per la roda del carro.

rogent *adj.* Dit del color roig que prenen els núvols pels raigs del Sol. *Cel rogent, pluja o vent.*

roina *f.* Pluja molt fina.

roinar *v. intr.* Roinejar.

roinejar *v. intr.* Caure roina o pluja menuda.

roll *m.* Al País Valencià, raig d'aigua copiós.

rompent *m.* Rabeig, escull baix en la costa del mar on les ondes trenquen i s'aixeca l'aigua.

rompre *v. tr.* Conrear per primera vegada (un terreny) començant per fer desaparèixer la vegetació natural.

rompuda *f.* **1.** Acció de separar del terreny la crosta rocosa per deixar descobert el sòl conreable. *En els ambients que rodegen Vilanova i la Geltrú, a la costa de Garraf, dominen els terrenys coberts amb una crosta calcària que dificulta la rompuda.*

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Terra que es romp a fi de conrear-la.

roquissar *m.* Roquisser.

roquisser *m.* **1.** Conjunt de roques que integren el sòl d'un sector; rocam. *La Noguera Ribagorçana creua, a través d'un roquisser calcari i per un estret congost, la serra del Montsec.*

2. Penya, roca.

rosa dels vents *f.* Cercle dividit en trenta-dos angles o parts iguals per radis denominats *rumb*s o *vents*; rosa nàutica.

rosa nàutica *f.* Rosa dels vents.

rosada *f.* Conjunt de partícules molt petites d'aigua que, després d'una nit clara i serena, es disposen en el sòl, en les fulles de les plantes i en objectes impermeables exposats a la intempèrie. Aquests cossos perden calor

de nit i es converteixen en superfícies de condensació del vapor aquós.

rosari insular *m.* Successió d'illes més o menys en línia corba.

ròssec demogràfic *m.* Saldo migratori.

rost¹ *m.* Pendent pronunciat. *Va caure rostos avall.*

rost² / **rosta** *adj.* Que fa pendent. *Un terreny molt rost.*

rostoll *m.* Camp després de la collita, esp. després de tallar les messes i abans de rebre el nou conreu.

rotació *f.* Moviment de la Terra al voltant de l'eix que passa pels pols. Aquest moviment s'efectua en 23 hores, 56 minuts i 45 segons, i dóna lloc als dies i a les nits. Un punt de l'equador recorre, en girar la Terra, 1.670 km cada hora.

rotació de conreus *f.* Variació de sembres alternatives o simultànies a fi d'evitar que els sòls s'exhaureixin per l'exclusiva alimentació d'una sola espècie vegetal.

roureda *f.* Lloc plantat de roures. *A Pruit (Cabrerès, Osona), s'estén una interessant roureda que s'ha de conservar.*

rova *f.* Pes equivalent a un quart de quintar o a 26 lliures. A Catalunya, equival a 10,4 kg.

rubina *f.* Material fangós i brossa que deixa el pas d'una riuada.

rubinada¹ *f.* Conjunt de sorra i llot

que deixen els rius, les rieres i els torrents en revenir.

rubinada² *f.* En les riberes del riu Segre, pluja de poc volum.

rufa *f.* Torb originat pel vent i la neu a l'alta muntanya.

rufada *f.* Rufa, torb de muntanya.

rufaga *f.* Rufa, torb de muntanya.

rúfol / **rúfola** *adj.* Dit del temps núvol i fred que amenaça pluja o tempesta.

ruixat *m.* Pluja forta i de poca durada.

ruixim *m.* Plugim, pluja molt fina.

rumb *m.* **1.** Direcció dominant d'un corrent fluvial, en tota la seva longitud o en un tram o sector.

2. Direcció que prenen les aigües marines davant la costa.

3. Direcció dominant en una costa marina.

runa *f.* Material pedregós d'una tartera.

runam *m.* Agombolament d'enderrocs propi dels alts nivells, on la meteorització física predomina sobre la química. Freqüentment, forma l'àpex o part superior d'un con de dejecció.

ruptura de pendís *f.* Canvi del perfil d'inclinació d'un vessant, d'un pla, d'un corrent fluvial, etc.

rural *adj.* Relatiu o pertanyent al camp o a les tasques que s'hi practiquen.

rusc *m.* Arna.

ruta *f.* Camí, itinerari, viatge, direcció.

S *m.* Símbol internacional de *sud*, *migdia*, *migjorn*.

sabana *f.* Extensa superfície herbàcia, amb arbres dispersos, de les zones intertropicals situades a altituds diverses.

sabulós / sabulosa *adj.* Relatiu a la sorra o a les terres sorrenques.

safareig *m.* Bassa.

sagnar *v. tr.* Extreure (les aigües dels estanys i els aiguamolls).

saió *m.* En algunes contrades del Principat, tros petit de terra conreada.

sal *f.* **1.** Químicament, compost format per la substitució total o parcial de l'hidrogen bàsic d'un àcid per un metall o un radical.

2. Clorur de sodi, molt soluble, que s'empra àmpliament com a condiment. Abunda en la naturalesa, principalment en els mars. En terra, pot trobar-se més o menys barrejat amb altres minerals i àdhuc quasi pura, com a les salines de Cardona.

sal comuna *f.* Clorur de sodi, sal (acc. 2). *A Gerri de la Sal (Pallars Sobirà) i a Peralta de la Sal (Peralta de Callassanç, Llitera) s'aprofiten les aigües*

salades per a obtenir-ne sal comuna.

sal de cocó *f.* Sal que es diposita en els cocons per evaporació de l'aigua de mar.

sal de pedra *f.* **1.** Clorur de sodi, sal (acc. 2).

2. Sal compacta que forma un jaciment.

sal potàssica *f.* Mineral de mena fertilitzant. A Catalunya, els jaciments s'estenen per una regió creuada pels rius Llobregat i Cardener.

salabrós / salabrosa *adj.* Dit del terreny que conté aigua amb gust de sal. *L'aigua del mar és qualificada de salada i no de salabrosa.*

saladar *m.* **1.** Terreny estèril per l'abundància de sal. *En dessecar-se l'estany d'Ivars, a la plana d'Urgell, en 1950, hi restà un extens saladar.*

2. Sector del litoral dels Països Catalans amb sòls salinitzats i vegetació halòfila.

salanca *f.* **1.** Terreny salabrós.

2. Al Rosselló, albufera.

3. Al Rosselló, el terreny que no és òptim per a dedicar-lo de ple als conreus, però que pot admetre el de la vinya.

salat *m.* Terreny els sòls del qual contenen sal en quantitat, la qual cosa els fa poc adaptables als conreus. *Entre els rius Cinca i Segre hi ha salats.*

saldo migratori *m.* Diferència resultant entre el nombre d'immigrants i emigrants en un temps donat i en un país o un territori determinats; ròssec demogràfic. És positiu si la diferència afavoreix els immigrants, i és negatiu si ho fa a favor dels emigrants.

salera *f.* Lloc en espais de bosc o erms on, sobre unes pedres planes, es posa la sal per al bestiar.

salí¹ *m.* Lloc on s'extreu la sal de pedra. *El salí de Cardona és a la comarca del Bages.*

salí² / salina *adj.* **1.** Que és de la naturalesa de la sal.
2. Que conté sal.

salic *m.* En les terres de gran sequedat, petita quantitat d'aigua d'un sot, d'un degotís d'una roca o filtrada d'un aiguamoll. Es considera aigua potable.

salicall *m.* Salic.

salina *f.* **1.** Lloc on apareix la sal de pedra.

2. Lloc, en la costa del mar o terra endins, on qualla la sal del mar o d'altres aigües riques en sal. *Al delta de l'Ebre s'exploten importants salines marítimes.*

salinitat *f.* En hidrografia i oceanografia, contingut quantitatiu de sals de l'aigua que s'analitza. Més particularment, quantitat de sal comuna que conté una mostra d'aigua de mar. La salinitat dels oceans i dels mars varia considerablement d'acord amb l'afluència o no d'aigües fluvials, i també pels coeficients d'evaporació i el volum de les aigües pluvials. En la

mar Bàltica, la salinitat arriba a ser de les més baixes; en la Mediterrània, en canvi, de les més altes. Davant la desembocadura de l'Amazones oceà endins, la salinitat és d'allò més baixa. El dia que es trobi un sistema de dessalinització de l'aigua de mar a un cost realment baix —avui encara és de cost elevat— l'avenir econòmic d'àmplies superfícies de litorials marítics del planeta podran rebre ingents beneficis, tant pel que fa a les activitats agrícoles com a les industrials.

sallent *m.* Caiguda d'aigua: *salt, cascada*, etc.

salnitre *m.* Nitrat potàssic.

salobre *adj.* Salabrós. *La barreja d'aigua de mar amb la d'un riu origina aigua salobre.*

salt *m.* **1.** Penya-segat molt pronunciat.
2. Caiguda de l'aigua d'un corrent, la qual té força més alçària que amplària. En hidroelectricitat, l'altura del salt d'aigua de la planta o central és igual a la del catet perpendicular a la base d'un triangle rectangle la hipotenusa del qual correspon a la recta que es pot traçar des del lloc on s'inicia la sortida de l'aigua de la represa fins allà on la canonada arriba a les turbines. *El salt de la central de les Escaldes, a Andorra, és de 483 metres.*

salt d'aigua *m.* Salt (acc. 2).

saltant *m.* Salt (acc. 2).

salvatge *adj.* IMPRÒP. Silvestre (acc. 2).

salzereda *f.* Arbreda plantada expressament o que puja espontàniament al llarg d'un jaç de riu o de riera. No cal pas que es tracti de salzes.

saó *f.* Humitat deixada a la terra per una pluja o per una regada.

saplà *m.* Indret pla en el vessant o en el cim d'una muntanya.

satèl·lit *m.* Astre que gira al voltant d'un planeta. És el cas de la Lluna respecte a la Terra.

satèl·lit artificial *m.* Mòbil llançat des de la Terra que descriu una òrbita, generalment el·líptica, al seu voltant. El primer satèl·lit va ésser posat en òrbita per l'antiga URSS en 1957. Els satèl·lits artificials permeten estudis científics de gran importància (radiació còsmica, radiació solar, etc.) i l'establiment d'un nou sistema de comunicacions per ones. També s'utilitzen com a bases d'observacions dels fenòmens terrestres, així com en l'obtenció de fotografies de la superfície del planeta.

saturació *f.* Estat d'un corrent d'aigua quan la menor addició de materials sòlids motiva que comencin a dipositar-se els de més pes i volum.

sauló *m.* Sòl arenós i ensembles argilós. L'arena és de gra gros i pesant. Prové de la descomposició del granit a temperatures càlides i en ambient humit. *Els sòls de sauló abunden en la costa del Maresme.*

SE *m.* Símbol internacional de *sud-est*.

sec / seca *adj.* Eixut, mancat d'humitat. *En els terrenys secs de l'Urgell, hom cultiva, principalment, blat.*

seca¹ *f.* Secada.

seca² *f.* **1.** Banc de sorra no cobert per l'aigua. És el cas del corredor sorrenc que separa una albufera del mar.

2. Escull.

3. Fons marítim de poca profunditat mar endins.

secà *m.* Terreny molt sec. Únicament admet conreus de plantes que requereixen poca aigua. *A la comarca de les Garrigues són extenses les superfícies de terrenys de secà. Al Baix Ebre*

i en els terrenys de secà, els cereals alternen amb els oliverars.

secada *f.* Temps d'eixut que es prolonga més del normal.

secaner *m.* Aspre.

secany *m.* En el mar, baix que forma un escull.

sector *m.* Espai d'un territori que es distingeix de l'entorn per una determinada característica dominant. *Un sector molt poblat respecte a la resta del territori. Un sector industrial en relació amb un sector residencial.*

sector d'activitat *m.* Qualsevol dels tres grups en què es solen dividir les activitats en economia: *primari*, o de producció; *secundari*, o de transformació, i *terciari*, o de mercadeig i serveis. Existeix un altre tipus de divisió: agricultura, cria, pesca, sivilcultura, mineria, indústria, comerç, fonts d'energia, comunicacions, turisme, etc.

Secundari *m.* Mesozoic.

sedentarisme *m.* Tendència de la població a romandre en un lloc, un sector o un territori determinats.

sediment *m.* **1.** Matèria que, després d'haver estat suspesa en un líquid, es diposita al fons a causa de la força de la gravetat. *Antics ports de Barcelona foren inutilitzats pels sediments.*

2. En geologia, roca sedimentària.

sediment marítim *m.* Sediment que rep el mar i que, a causa dels moviments tectònics, pot trobar-se en terra ferma. *Els dipòsits de sediments marítims són ostensibles als voltants de Girona.*

sedimentació *f.* Acció de sedimentar o de sedimentar-se, en un paratge —a la vora del mar, a la ribera dels rius, en una vall—, les substàncies trans-

portades per les aigües marines, fluvials o lacustres. Pot tenir també un origen eòlic o ésser el resultat de detritus procedents de la denudació de sectors pròxims i més alts que aquell que els rep.

sedimentació pelàgica *f.* Sedimentació mar endins.

sedimentari / sedimentària *adj.* 1. Relatiu o pertanyent als sediments. *Petrologia sedimentària.*

2. Dit del sòl integrat per sediments, o de la roca formada per sediments compactes.

sedimentologia *f.* Ciència que estudia els processos sedimentaris i els seus productes.

segregació *f.* Acció de separar d'un ens públic part del seu territori i de la població que hi resideix per tal d'integrar un nou ens. Aquest procés es produeix, majorment, pel que fa als municipis.

sella *f.* 1. Seient de cuir de forma adaptada a l'esquena del cavall, del mul, etc., de manera que el genet hi pugui seure còmodament.

2. Elevació que presenta dues puntes o protuberàncies, entre les quals resta una depressió.

selva *f.* 1. Formació forestal altament heterogènia, tant pel que fa a les espècies arbòries com a la vegetació complementària: lianes, espècies paràsites, espècies epífites, etc. És típica de la franja intertropical humida. *Una selva intertropical.*

2. P. EXT. Formació forestal poc intervinguda per l'home corresponent a un paisatge geogràfic de clima temperat.

sembrat *m.* 1. Lloc conreat.

2. En una plantació estacional, conreu abans d'efectuar-se la collita.

semiàrid / semiàrida *adj.* Dit del

terreny, l'ambient o la regió amb tendència a l'aridesa, però en els quals, en un any o més d'un any, poden produir-se pluges suficients per al desenvolupament de certs conreus.

semidesèrtic / semidesèrtica *adj.*

Dit de la contrada que, si bé té vegetació, és molt migrada. Per les escasses precipitacions que rep, no té condicions per a cap tipus de conreu. *En el sector de Montagut del Segrià són evidents les característiques semidesèrtiques.*

senda *f.* Al Camp de Tarragona, dreuera.

sender *m.* Camí estret per a vianants.

sendera *f.* Senda, dreuera.

senectud *f.* Estat d'un territori en el qual han actuat, durant llarguíssim temps, les forces destructores de la geodinàmica externa, principalment la denudació produïda per l'aigua pluvial.

septentrió *m.* Nord.

sequedat *f.* Eixut, qualitat de sec. N'hi ha quan l'ambient conté una baixa humitat atmosfèrica, per davall de la mitjana normal.

sequer *m.* Indret o lloc sec.

sèquia *f.* 1. Rasa.

2. Canal que va de la resclosa a la fàbrica. *Amb el nom de sèquia de Manresa es coneix el canal que va del Llobregat a Manresa (Bages).*

sequió *m.* Canal secundari d'un sistema de regadiu.

serè *m.* Al Tarragonès, mestral.

serac *m.* Irregularitat en la superfície d'una gelera.

serena *f.* Humitat de l'aire que es condensa en certes nits molt serenes

arran de terra, esp. després de la posta del Sol, com a conseqüència del refredament de les capes més inferiors de l'aire.

serení *m.* Serena.

sèrie *f.* Conjunt de roques que poden ordenar-se d'acord amb el jaciment del qual formen part o segons la composició o les propietats.

sèrie estadística *f.* Relació de dades estadístiques relacionades amb la demografia, l'economia, el clima, etc., d'un indret determinat al llarg dels anys.

serpentina *f.* Roca formada per l'alteració hidrotermal de peridotites i composta quasi exclusivament del mineral del mateix nom, acompanyat d'olivina, hornblenda, etc. *El mineral de serpentina és de color verd jaspiat i el tallen estrets filons de crisòlit.*

serra *f.* Serralada d'importància i extensió menors. Els cimalls presenten una forma més o menys dentada, com si fossin puigs i penyes tallades. *La serra del Montsec, a les comarques del Pallars Jussà i la Noguera, és de dures roques calcàries.*

serradell *m.* Serrat petit.

serral *m.* Muntanya allargassada.

serralada *f.* Espai d'un territori que es compon de muntanyes i serres, en general no gaire altes, però de gran extensió superficial i en tots els sentits.

serrat *m.* Cadena de muntanyes poc elevades. *El serrat de Solanelles domina la localitat de Soldeu, a Andorra.*

serveis *m. pl.* En economia, activitats que no produeixen béns o objectes materials, però que ofereixen comoditats i la satisfacció de necessitats col·lectives —serveis públics— o par-

ticulars: comunicacions, aqüeductes, il·luminació, assistència social, neteja pública, transports públics, vigilància, regatges, etc.

si *m.* **1.** Cavitat, depressió.

2. Badia.

sial *m.* Zona superior de l'escorça terrestre, silicatada, en la qual s'acumulen els elements i silicats més lleugers; litosfera.

sicília *f.* Conjunció o oposició de la Lluna amb el Sol, corresponents als períodes de Lluna nova i de Lluna plena, respectivament. Aquest terme prové del baix llatí *syzygia*, el qual l'havia manllevat del grec *συζυγία*, que significa 'unió'.

sideral *adj.* Relatiu o pertanyent als astres.

siderita *f.* Mineral ferrós blanc, groguenc, gris o d'altres tonalitats. Presenta una brillantor nacrada. Sol contenir impureses d'argila, quars, etc.

siderúrgica *f.* Indústria pesant i indústries connexes basades en la transformació del mineral de ferro en ferro i acer. *Té notòria importància la siderúrgica de Sagunt, al País Valencià.*

sienita *f.* Granit roig d'hornblenda. Generalment es tracta d'un granit amfibòlic. Pot ésser polit.

sifó *m.* Conducte natural subterrani constituït per forats i esquerdes de les roques. La seva forma i els seus efectes són semblants als del tub encorbat que hom fa servir per a treure els líquids dels recipients que els contenen. *Els sifons originen les fonts vaucusiànes.*

sílex *m.* Mescla de calcedònia i òpal en proporcions variables. Es presenta en nòduls blanquinosos o groguencs, grisos o negres.

silicat *m.* Qualsevol de les substàncies compostes de silici i una o molta base. En general, es presenta cristallitzada i té aspecte petri.

silicat d'alúmina *m.* Mineral d'alumini que, en altres temps, s'anomenava *alúmina nativa*. Els minerals amb contingut d'alumini es troben arreu del planeta, però l'explotació és econòmicament impossible per la baixa proporció en què es troben, excepte en el cas de la bauxita, que té un contingut relativament alt d'aquest metall.

silicatat / silicatada *adj.* Dit de la roca molt rica en silici.

sílice *m.* Òxid de silici. És infusible i insoluble. Presenta fractura vítria. Fa el paper d'àcid en els silicats.

silici¹ *m.* Element químic (símbol, Si). Segueix en importància l'oxigen en l'escorça terrestre, de la qual forma un 25,3 %. Es troba en estat de combinació en el quars i en els silicats.

silici² / **silícia** *adj.* **1.** De la naturalesa del sílex.

2. Que conté sílice.

3. Dit del sòl que no conté carbonat càlcic.

silícic / silícica *adj.* De sílice o que s'hi assembla.

sill *m.* Full o làmina de roca ígnia que s'injecta pels plans de juntura de les roques sedimentàries o volcàniques.

silurià / siluriana *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al Silurià. *A les gavarres, entre el Baix Empordà i el Gironès, són importants els esquistos silurians.*

2. Dit dels terrenys fossilífers situats per dessota l'arenisca roja antiga.

Silurià *m.* Tercer dels sis sistemes o períodes en què es divideix l'era primària o paleozoica, situat per so-

bre de l'Ordovicià i per sota del Devonianà.

silúric / silúrica *adj.* Silurià / siluriana.

silvestre *adj.* **1.** Dit del que és propi de la naturalesa sense la intervenció humana.

2. Dit de la persona i del grup humà que fan vida amb contacte amb la naturalesa i n'obtenen els recursos vitals.

silvicultura *f.* **1.** Conreu d'arbres per a formar un bosc.

2. Explotació de les selves i els boscos per a obtenir fustes, reïnes, fruits, etc. L'explotació pot ésser tècnica o empírica.

silvinita *f.* Clorur potàssic. Es presenta en masses blanques, rogenques o violàcies i amb estructura granelluda, quasi sempre acompanyat de clorur de sodi (sal comuna). Amb aquesta sal forma carnalita, etc., i integra els jaciments de sals potàssiques.

silvita *f.* Clorur potàssic que és mena principal de potassi.

silvopastoral *adj.* En economia, dit de les activitats mixtes —treball en el bosc i pastoreig— que es realitzen en algunes comarques. *En la part alta de la comarca de la Ribagorça es practica l'economia silvopastoral.*

sima *f.* Zona profunda de l'escorça terrestre, silicatada, en la qual hom suposa acumulats els elements i els silicats més pesants; piromosfera.

simbiosi *f.* Associació de dos o més organismes vegetals o animals, els intercanvis dels quals constitueixen llurs condicions d'existència.

símbol cartogràfic *m.* Representació gràfica en un mapa, en un plànol o en un cartograma d'un aspecte físic, humà, econòmic, etc., que hom desitja

que es destaquí, com ara el traçat d'un riu, les corbes de nivell, els cercles que assenyalen els centres poblats, els colors que distingeixen els estats, les línies de les fronteres i dels límits, els dibuixos sintetitzats que indiquen les activitats econòmiques, etc.

simetria *f.* **1.** Proporció deguda de les diferents parts d'un tot, ço que en la morfologia equival a la correspondència regular de les formes i a la disposició del relleu. P. ex.: al vessant d'una vall correspon, a la part oposada, un vessant d'altitud i pendent semblants.

2. Vessant d'una elevació quan presenta un pendent similar en longitud i inclinació respecte a un altre.

simètric / simètrica *adj.* Que té simetria.

simun *m.* Vent molt calorós i violent propi dels deserts arenosos de l'Àsia Menor i del nord d'Àfrica.

sina *f.* **1.** En orografia, part del terreny recollit entre dues elevacions, estreps o sortints de qualsevol forma o volum.

2. Extensió de mar rodejada en gran part per terra.

sinclinal *m.* Plec còncav de l'escorça terrestre. *El Pedraforca, al Prepirineu, està format per un sinclinal de calcàries cretàiques.*

sinclinori *m.* Sinclinal que té diversos plecs i la línia mitjana del perfil té forma còncava.

singenètic / singenètica *adj.* Dit del mener la formació del qual és contemporània de les roques que hi estan en contacte.

sinorogènesi *f.* Conjunt de moviments epirogènics sincrònics amb els orogènics. Serveix per a explicar per què en unes regions de la Terra ocor-

ren grans regressions, mentre que en altres es produeixen grans processos orogènics.

sintètic / sintètica *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a la síntesi.

2. Que procedeix per síntesi.

3. Obtingut per síntesi. La química moderna ha assolit substituir o accelerar els processos de la naturalesa creant productes que serveixen per a les mateixes finalitats que altres que es fan progressivament escassos o que sofreixen èpoques de carestia. *Un gran nombre d'indústries s'especialitzen en productes sintètics.*

síquia *f.* A la comarca de l'Urgell, canal.

sisme *m.* Terratrèmol, tremolor, sacseig o batzegada del terreny ocasionat per les forces que actuen en l'escorça terrestre.

sísmic / sísmica *adj.* Relatiu o pertanyent als sísmes.

sismisme *m.* Conjunt dels fenòmens sísmics.

sismògraf *m.* Instrument emprat per a registrar els sísmes, o sigui, les sacsejades i els moviments ondulatoris de l'escorça terrestre: *terratrèmols, tremolors, etc. Les explosions nuclears experimentals també són registrades pels sismògrafs.*

sistema *m.* **1.** Conjunt muntanyós, sovint discontinu, que presenta trets morfològics i geològics comuns.

2. Divisió estratigràfica de segon ordre que correspon a la cronologia de període. *Els sistemes s'agrupen en sèries dipositades durant l'era o edat del mateix nom.*

sistema nummulític *m.* **1.** Conjunt de calcàries que contenen una gran quantitat dels fòssils denominats *nummulits*, que si bé poden ser de

diferents menes, molts d'ells tenen la forma de lentilles o monedes.

2. OBS. Subsistema superior que inclou l'Eocè i l'Oligocè.

sistema orogràfic *m.* Conjunt de serralades que segueixen la mateixa direcció mitjana; en general, encara que no necessàriament, correspon a un plegament orogràfic o a un moviment tectònic de primer ordre.

sitja *f.* Dipòsit destinat a preservar i emmagatzemar gran quantitat de productes vegetals: grans, herbei, etc. Així s'evita llur deteriorament i que siguin atacats pels rosegadors, els insectes, la humitat, etc.

situació *f.* **1.** Acció de situar. Es sol emprar en geografia per a relacionar el lloc, l'accident geogràfic, etc., amb una superfície determinada, un territori, un paisatge, etc.

2. Resultat d'aquesta acció.

smog [angl.] *m.* Boira tòxica de les àrees industrials formada per la barreja de gotes d'aigua menudes amb la pols procedent de les combustions.

SO *m.* Símbol internacional de *sud-oest*.

sobirà / sobirana *adj.* Dit del territori, el terreny o el paisatge geogràfic situats a una altitud superior respecte a un altre amb el qual estan estretament relacionats (sinònim de *alt*).

sobirania *f.* Poder que un estat es considera amb dret a exercir sobre una gran diversitat d'aspectes: en el territori, en l'espai aeri superposat al seu territori i en el mar, considerat com a prolongació territorial, etc.

sobrevent *m.* Part d'on prové el vent.

sociologia *f.* Estudi científic de la vida humana en les comunitats organitzades i de les comunitats com a organismes vivents.

sòcol *m.* Terreny que serveix de basament de tots els que integren un determinat territori, esp. si aquest està plegat.

sòcol continental *m.* NO RECOM. Planura o plataforma continental.

sòcol terrestre *m.* NO RECOM. Planura o plataforma continental.

socolada *f.* Sòcol.

soda *f.* Sosa.

sòdic / sòdica *adj.* Dit de la roca o del magma que contenen una gran quantitat de soda o sosa.

sofre *m.* Element químic (símbol, S). Pot presentar-se en la naturalesa en cristalls i prismes prims monocíncics. Artificialment, pot presentar-se cristal·lí o amorf. Forma part de la piritita, la galena i la blenda. Crema fàcilment.

Sol *n. pr. m.* Astre —una estrella— al voltant del qual giren la Terra i els altres planetes. És la font bàsica de tota forma energètica del nostre planeta. Condiciona la vida de l'home i la seva economia amb els dies i les nits, les estacions, el clima, etc. V. t. *Terra*.

sòl *m.* **1.** Superfície de la Terra.

2. Superfície del fons del mar o d'un llac.

sòl exopercolatiu *m.* Sòl que, per evaporació de l'aigua que contenia, acumula sals solubles.

sòl franc *m.* Sòl que té argila i partícules grosses que, en assecar-se, originen una mena de mosaic en el qual les peces estan quelcom separades les unes de les altres.

sòl relicte *m.* Sòl que es formà durant èpoques geològiques de clima diferent de l'actual.

solana *f.* Lloc o paratge on el Sol toca de ple: en l'hemisferi septentrio-

nal, el vessant sud d'una serralada o muntanya; en l'hemisferi austral, el vessant nord. *En la solana de la serralada de Collserola, la vegetació forestal escassejava i es procedí a la reforestació.*

solc *m.* **1.** Sol longitudinal que l'arada deixa en la terra.

2. Depressió lineal en la superfície terrestre.

solc axil·lar *m.* Unió, fortament depressionada, de dues serralades.

solc d'erosió *m.* Depressió lineal produïda per l'acció d'un corrent d'aigua. *A la Segarra, els solcs d'erosió s'han format en capes calcàries i arenoses.*

solc fluvial *m.* Sector depressionat format per la continuació de les lleres de dos corrents d'aigua de direccions contràries.

solc tectònic *m.* Successió de depressions entre serralades i serres, a conseqüència d'un enfonsament tectònic. *Una via antiga d'importància era la que recorria el solc tectònic de Sant Andreu a Espugues, en el pla de Barcelona.*

solell *m.* Vessant més assolellat; solana.

solellada *f.* Assolellada, insolació.

sòlid¹ *m.* Cos sòlid.

sòlid² / **sòlida** *adj.* Dit del cos que, a diferència dels líquids i els gasos, oposa una resistència considerable a canviar de forma i es dilata i contrau escassament amb els canvis de temperatura i de pressió. A més, sol presentar una estructura molecular o iònica ordenada en un reticle.

solstici *m.* Època en la qual el Sol es troba en un dels tròpics; això succeeix del 21 al 22 de juny pel que fa al tròpic de Càncer, i del 21 al 22 de

desembre pel que fa al tròpic de Capricorn.

som / soma *adj.* **1.** Dit de l'aigua que té poca profunditat. *Aigua soma.*

2. Dit de l'aigua subterrània que es troba a escassa profunditat dessorra a la superfície del sòl.

sopluig *m.* **1.** Al Segrià, barraca.

2. En algunes contrades, balma de poques dimensions.

sorra *f.* Arena.

sorral *m.* **1.** Areny.

2. Al Vallès, rambla.

sorramoll *m.* Indret on la terra s'enfonsa quan es trepitja i produeix una sensació de flonjor perquè és poc sòlida.

sorrenc / sorrenca *adj.* Dit del sòl abundant en sorra.

sorrenca *f.* Roca sedimentària formada de granets de quars, generalment arrodonits i units per un ciment silici, argilós, calcari, ferruginós, etc. Sovint conté materials accessoris.

sorrenca pissarrenca *f.* Sorrenca formada per la descomposició de la pissarra.

sorrenca quarsosa *f.* Sorrenca en la qual domina plenament el quars. Per metamorfisme, arriba a convertir-se en quarsita.

sortint¹ *m.* Part sortint d'una cosa.

sortint² *adj.* Que surt enfora, que sobresurt.

sortir de mare *loc. v.* Un corrent d'aigua, abandonar totalment o parcialment la seva llera a causa de pluges abundoses.

sosa *f.* Mineral compost de carbonat de sodi deshidratat.

soscavada *f.* Cova artificial que hom

fa en un vessant d'una elevació topogràfica. Pot formar galeries.

soscavar *v. tr.* Excavar per dessota (alguna cosa) deixant-la en fals.

sot¹ *m.* **1.** Petita depressió.
2. Vall d'escasses dimensions.

sot² *m.* Relleu profund en la superfície del fons del mar.

sotabosc *m.* Vegetació inferior d'un bosc en la qual els arbres dominen per llur alçada.

sotal *m.* Sotalada.

sotalada *f.* Depressió pronunciada i no gaire extensa del relleu; clotada, fondalada.

sotavent *m.* Part oposada a aquella d'on ve el vent.

sotragament *m.* Batzegada com la que origina un sisme.

sovinada *f.* Munt de neu arrossegat pel vent.

subafluent *m.* Afluent d'un afluent d'un riu principal.

subalpí / subalpina *adj.* De la zona immediatament inferior a l'alpina.

subalvi / subàlvia *adj.* Dit de l'aigua fluvial que corre entre alluvions per sota el llit d'un riu o d'una riera, àdhuc quan la llera és seca.

subaquàtic / subaquàtica *adj.* Dit de tot allò viu o inert que es troba dessota les aigües d'un mar, d'un llac o d'un corrent fluvial, esp. de les roques que s'han format davall de les aigües.

subarbust *m.* Mata.

subarbusti / subarbustiva *adj.* **1.** De la natura d'un subarbust.
2. Constituït per subarbustos.

subàrid / subàrida *adj.* Dit de l'ambient que, sense ésser àrid, en determinats anys pot prendre'n les característiques per deficiència de precipitacions aquoses.

subcontinent *m.* Sector d'un continent en el qual la geografia física, l'evolució del poblament i les formes culturals dels seus habitants es diferencien notòriament de la resta del continent. *La península Indostànica s'ha de considerar un subcontinent respecte a Àsia. Amèrica del Nord i Amèrica del Sud són subcontinents del continent americà.*

subdesenrotllat / subdesenrotllada *adj.* Dit del país o la població que persisteixen en una economia primària. Quan inicien la sortida d'aquesta situació, reben el nom de *país o població en desenrotllament* o *en desenvolupament*. En arribar a una economia elevada, rep el de *país desenrotllat* o *població desenrotllada*.

subdesenvolupat / subdesenvolupada *adj.* Subdesenrotllat / subdesenrotllada.

subdesèrtic / subdesèrtica *adj.* Dit del territori amb escasses precipitacions i una vegetació molt pobra.

sublimació *f.* **1.** Acció de passar directament de l'estat sòlid al gasós. És el que succeeix amb la neu i el gel. En ambdós casos, es formen denses boires.
2. Resultat d'aquesta acció.

submarí / submarina *adj.* Dit de tot allò que està sota la superfície del mar. *Vida submarina.*

submergir-se *v. pron.* Un terreny que estava al descobert, situar-se desota de l'aigua.

submersió *f.* **1.** Acció de submergir o de submergir-se (en oposició a *emer-*

sió). Molt possiblement, un moviment de submersió del litoral determinà l'existència d'una zona d'aiguamolls en la costa de Castelló de la Plana, zona separada del mar per dunes.

2. Resultat d'aquesta acció.

subseqüent *adj.* Dit de la vall o el corrent fluvial de la segona generació o etapa que es desenrotllen, a partir dels conseqüents, en terrenys poc resistents.

subsidiència *f.* Enfonsament gran i extens d'una formació geològica respecte a una altra que roman immòbil.

subsòl *m.* **1.** Terreny que està dessota una capa de sòl, esp. de conreu.

2. Part profunda del terreny a la qual no arriben els aprofitaments superficials dels predis i on les lleis consideren estatuit el domini públic.

substrat *m.* Capa del sòl on arrelen les plantes i que reuneix una fauna típica.

substratum *m.* Fons marí o lacustre on romanen els animals que integren el bentos.

subtropical *adj.* Dit del pis tèrmic situat entre el tropical i el temperat. *Al sud del País Valencià, hom pot parlar d'un clima subtropical sec.*

suburbi *m.* Urbanització annexa, però un xic separada, d'un centre urbà; raval. Amb el temps, sol unir-se al centre urbà del qual, en tots els altres aspectes, forma part. *La ciutat de Tarragona té, en el suburbi de la riba del Francolí, un ambient d'habita- cles senzills, edificis industrials i un*

museu a l'aire lliure amb la necròpolis romanocrisiana.

sud *m.* Punt cardinal de l'horitzó diametralment oposat al nord i que es troba davant de l'observador a la dreta del qual hi ha l'occident, o sigui per on es pon el Sol; migdia.

sud-est *m.* Punt en l'horitzó a igual distància del sud i de l'est.

sud-oest *m.* Punt en l'horitzó a igual distància del sud i de l'oest.

sufriticós / sufriticosa *adj.* **1.** Dit de la planta que solament és llenyosa a la base.

2. Subarbustiu / subarbustiva.

sulfurós / sulfurosa *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al sofre.

2. Que conté sofre o compostos de sofre.

superpoblació *f.* Excés de població en relació amb els recursos disponibles en un territori determinat.

sureda *f.* Lloc plantat d'alzines sureres. *A l'Alta Empordà, les suredes es mantenen en producció.*

surgència *f.* Sortida a l'exterior de l'aigua infiltrada o acumulada en el subsòl vinent de conductes o corrents subterranis.

suspensió *f.* Conjunt de materials sòlids que porta l'aigua d'un riu o d'un altre corrent fluvial, el volum dels quals és prou menut perquè els arrossegui com si fossin més lleugers que l'aigua mateixa, i els porti surant. *Els materials en suspensió solen proporcionar colorit a les aigües.*

suspès / suspesa *adj.* Penjat / penjada.

T

tabular *adj.* **1.** Dit de les formacions muntanyoses més o menys horitzontals i de vessants molt pendents.

2. Dit de les roques que es presenten en forma de taules o lloses, com és freqüent en les calcàries i les margues dures i, amb menys freqüència, en les sorrenques i les quarsites. *Prop de Sant Joan de Fàbregues (Osona) es troben les espectaculars formes tabulars del Cabrerès.*

taigà *f.* Formació boscosa d'arbres perennifolis propis de les àrees septentrionals dels continents de l'hemisferi nord, per sota de la tundra. Es tracta d'una denominació d'origen siberià.

talaia *f.* Altura des d'on s'albira un gran espai de terra o de mar.

talar *v. tr.* Tallar pel peu les masses forestals per tal de deixar la terra rasa.

talassogen / talassògena *adj.* Dit del moviment tectònic procedent de dessota el fons del mar.

tall *m.* **1.** Escarpat orogràfic alt i quasi a plom.

2. Resultat d'haver interromput, separant-ne una part, el pendís d'un vessant. *Els talls fets durant la construc-*

ció de carreteres i ferrocarrils a la Segarra permeten observar els estrats anivellats.

tallada *f.* Acció de llevar tallant.

tallafoc *m.* Franja desproveïda de tot tipus de vegetació per a evitar que el foc es propagui en cas d'incendi. Pot resultar positiu, amb aquesta finalitat, sembrar franges de plantes de fulla grassa com són les atzavares.

tallat *m.* Tall.

taller *m.* Obrador d'un artesà o d'un artista. *Taller metal·lúrgic. Taller d'es-cultura.*

talús [pl. *talussos*] *m.* **1.** Inclinació natural de la superfície del terreny.

2. Dipòsit al·luvial inclinat a peu de muntanya, serralada, etc. *En la plana al·luvial que rodeja Lleida, les terrasses estan separades per talussos de 10 a 20 m d'alçada, però poden arribar, en els tossals, als 90 m.*

talús artificial *m.* Mur o defensa inclinats que hom construeix amb la finalitat d'evitar el vessament de les aigües d'un llac o d'un corrent fluvial.

talús continental *m.* Pendís més o

menys abrupte que, per davall els 200 m de profunditat, continua la planura o plataforma continental.

tâlveg *m.* Línia que assenyala el fons d'una vall o d'una llera; aiguafons.

tamborinada *f.* Tronada lleugera.

tapàs *m.* Galera.

tapassot *m.* Capa dura de terra present en el subsòl pròxim a la superfície.

tapat *adj. m.* V. *cel tapat*.

tarda *f.* Part del dia que va del migdia al vespre.

tardor *m.* Estació de l'any que segueix l'estiu. A l'hemisferi nord s'inicia el 21 de setembre i fineix el 21 de desembre, que és quan comença l'hivern.

tardorada *f.* **1.** Temps de tardor.
2. Saó de la terra i abundor de pastures durant la tardor.

tarongerar *m.* Lloc plantat de tarongers. *Al País Valencià, els tarongerars assolixen una gran importància.*

tarter *m.* Tartera.

tartera *f.* **1.** Estimball de roques despreses d'un cingle.

2. Paratge on hi ha molta pedra cantelluda, fet freqüent en les valls més altes de les serralades. *En els cimalls del Montseny es troben extenses tarteres.*

taula¹ *f.* Formació geològica constituïda pel dipòsit d'un material determinat. *Una taula d'arenisca.*

taula² *f.* Terreny elevat i pla de gran extensió, rodejat de valls i barrancs. *Ciudadella, a Menorca, s'ha estès en una taula calcària miocènica suauement ondulada.*

taula³ *f.* **1.** Era², quan no és en regadius d'extensió sinó en els horts.

2. A Menorca, conjunt d'eres.

taula d'aigua *f.* Capa aquífera.

taula submergida *f.* Banc marítim.

taxa *f.* Mitjana d'un fet, d'una producció, etc., per un nombre determinat de persones o esdeveniments. *La taxa de natalitat, la taxa de mortalitat, la taxa del consum de carn i la taxa del consum de llet són tipus de taxa.*

taxa de fecunditat *f.* Proporció que s'estableix entre el nombre de nascuts vius i la població femenina amb capacitat biològica de procrear.

$$\frac{\text{nascuts vius}}{\text{dones entre quinze i quaranta-cinc anys}} = \text{taxa de fecunditat}$$

tebior *f.* Qualitat de tebi, de temperat.

tecnologia *f.* Ciència de la indústria, o sigui, coneixements sistemàtics de les arts industrials, així com la terminologia que s'hi empra.

tectogènesi *f.* Formació d'estructures de deformació.

tectogènic / tectogènica *adj. 1.* Relatiu o pertanyent a la tectogènesi.

2. Dit del tros de l'escorça terrestre afectat, de manera unitària, per moviments.

tectònic / tectònica *adj.* Relatiu o pertanyent a la disposició o arquitectura de l'escorça terrestre com a conseqüència dels moviments predominantment verticals deguts a la descompressió, a diferència de l'originada per moviments de plegament (*moviments orogènics*) o per moviments basculars (*moviments epirogènics*).

tectònica *f.* Conjunt de moviments que modifiquen l'estat de l'escorça terrestre i en produeixen un de nou.

tectonisme *m.* Tectònica.

tefla *f.* A les illes Balears, borralló de neu.

telefèric *m.* Sistema de transport en grans pendents. Els vagons es mouen sobre les vies (sistema funicular) o penjats d'uns cables metàl·lics. *A la central elèctrica de Cabdella, a la vall Fosca (Pallars Jussà), funciona un telefèric.*

tellúric / tellúrica *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent a la Terra.

2. Dit dels materials o les roques d'origen terrestre, en oposició als extraterrestres, com són els aeròlits.

temperat / temporada *adj.* **1.** Que no està fred ni calent, sinó en un terme mitjà. S'aplica als països i als seus climes, així com al pis tèrmic que es troba entre el subtropical i el fred.

2. En climatologia, dit de les zones que s'estenen entre cada tròpic i el cercle polar corresponent.

temperatura *f.* **1.** Grau de més o menys calor que s'observa en l'at-

mosfera durant un determinat període de temps. *La temperatura màxima extrema als Països Catalans s'ha registrat a Flix (Ribera d'Ebre): 43 °C, i la temperatura mínima extrema, al Pas de la Casa, a Andorra: -30 °C.*

2. Grau de més o menys calor en els cossos.

temperatura de confort *f.* Suma dels valors de temperatura i d'humitat en un moment donat; el resultat és un altre valor de temperatura. Com més alta és la humitat, més alt és el valor de temperatura resultant. Aquest valor o índex s'anomena *humidex* i ha estat aprovat per l'Organització Meteorològica Mundial. (Vegeu el quadre de la pàgina següent.)

temperatura de sensació *f.* Suma dels valors de temperatura i de vent en un moment donat; el resultat és un altre valor de temperatura. Com

TEMPERATURA DE SENSACIÓ (Windchill)

Velocitat del vent (en km/h)	Temperatura ambient (en °C)																
Calma	5	2	-1	-3	-6	-9	-12	-15	-18	-21	-23	-26	-29	-32	-34	-37	-40
	Temperatura de refredament																
8	-1	-3	-6	-9	-12	-15	-18	-21	-23	-26	-29	-32	-34	-38	-40	-43	-43
17	-6	-9	-12	-15	-18	-23	-26	-29	-32	-38	-40	-43	-46	-51	-54	-56	-56
25	-5	-12	-18	-21	-23	-25	-32	-34	-40	-43	-46	-51	-54	-56	-62	-65	-65
33	-12	-15	-18	-23	-26	-32	-34	-38	-43	-46	-51	-54	-59	-62	-65	-71	-71
42	-12	-18	-21	-26	-29	-34	-38	-43	-46	-51	-54	-59	-62	-68	-71	-76	-76
50	-15	-18	-23	-29	-32	-34	-40	-46	-48	-54	-56	-62	-65	-71	-73	-79	-79
58	-15	-21	-23	-29	-34	-38	-40	-46	-51	-54	-56	-62	-68	-73	-76	-82	-82
67	-18	-21	-26	-29	-34	-38	-43	-48	-51	-56	-59	-55	-71	-73	-79	-82	-82
Les velocitats superiors hi tenen un efecte addicional mínim	Perill baix: la pell al descobert de persones vestides adequadament no perilla de congelar-se				Perill moderat: la pell al descobert de persones vestides adequadament es pot congelar en un minut				Perill alt: la pell al descobert de persones vestides adequadament es pot congelar en trenta segons								

TEMPERATURA DE CONFORT

Humitat relativa (en %)

	100	95	90	85	80	75	70	65	60	55	50	45	40	35	30	25	20
43													56	54	51	49	47
42												56	54	52	50	48	46
41											56	54	52	50	48	46	44
40										57	54	52	51	49	47	44	43
39									56	54	53	51	49	47	45	43	41
38							57	56	54	52	51	49	47	46	43	42	40
37					58	57	55	53	51	50	49	47	45	43	42	40	
36			58	57	56	54	53	51	50	48	47	45	43	42	40	38	
35		58	57	56	54	52	51	49	48	47	45	43	42	41	38	37	
34	58	57	55	53	52	51	49	48	47	45	43	42	41	39	37	36	
33	55	54	52	51	50	48	47	46	44	43	42	40	38	37	36	34	
32	52	51	50	49	47	46	45	43	42	41	39	38	37	36	34	33	
31	50	49	48	46	45	44	43	41	40	39	38	36	35	34	33	31	
30	48	47	46	44	43	42	41	40	38	37	36	35	34	33	31	31	
29	46	45	44	43	42	41	39	38	37	36	34	33	32	31	30		
28	43	42	41	41	39	38	37	36	35	34	33	32	31	29	28		
27	41	40	39	38	37	36	35	34	33	32	31	30	29	28	28		
26	39	38	37	36	35	34	33	32	31	31	29	28	28	27			
25	37	36	35	34	33	33	32	31	30	29	28	27	27	26			
24	35	34	33	33	32	31	30	29	28	28	27	26	26	25			
23	33	32	32	31	30	29	28	27	27	26	25	24	23				
22	31	29	29	28	28	27	26	26	24	24	23	23					
21	29	29	28	27	27	26	26	24	24	23	23	22					

més vent fa, més baixa és aquesta temperatura. En anglès, aquest valor s'anomena *windchill*. (Vegeu el quadre de la pàgina 213.)

temperi *m.* Mal temps, tempestat.

tempesta *f.* Temporal desenrotllat en un núvol espès; quasi sempre es caracteritza per fenòmens elèctrics.

tempestat *f.* **1.** Pertorbació de les aigües del mar, d'un llac o d'un gran riu causada per la impetuositat i la violència dels vents.

2. Vents molt forts acompanyats amb poderoses pluges i, freqüentment, amb descàrregues elèctriques. *Una tempestat ocasionà forts danys a la ciutat de Lleida el 23 de juny de 1951.*

tempestat elèctrica *f.* Tempestat en la qual les descàrregues elèctriques es succeeixen per llarg temps. Pot produir-se sense que plougui.

tempir *m.* Al Gironès, saó feta a la terra per la pluja.

temporada *f.* Espai de temps més o menys prolongat que es considera a part del temps anterior o posterior per alguna característica que el singularitza. *Temporada de veremes. Temporada d'estiuueig. Temporada de melons.*

temporal *m.* **1.** Període persistent de pluja i altres característiques que integren l'anomenat *mal temps*.

2. Tempestat, especialment a la mar.

3. Vent de força 8, amb una velocitat entre 17,2 i 20,7 metres per segon.

temporal ciclònic *m.* Temporal en la zona temperada que presenta característiques semblants al cicló de la zona intertropical: giravolt helicoidal o en remolí, sector de calma i fenòmens meteorològics que l'acompanyen. *Els temporals ciclònics en el Mediterrani solen produir-se a la tardor i a la primavera.*

temps [inv.] *m.* Estat climàtic de l'atmosfera en un moment donat.

temps revolt [pl. *temps revolts*] *m.* Temps meteorològic sotmès a canvis continuats.

tenor *m.* Percentatge d'un metall o un semimetall en el pes del mineral que el conté.

tepuí *m.* A la Guaiana veneçolana, plataforma orogràfica aïllada de gran altitud i superfície, l'estratificació de la qual és molt horitzontal. Conserva una vegetació i una fauna peculiars, i és gairebé impossible de pujar-hi a peu, per la verticalitat de les parets.

terbolina *f.* Temps revolt i tempestuós.

terciari / terciària *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent al Terciari.

2. Dit dels magmes i de les roques hipogèniques l'erupció dels quals s'efectuà durant el Terciari. *Margues terciàries dominen en els voltants de Viacamp (Baixa Ribagorça).*

Terciari *m.* Cenozoic.

terçó *m.* Divisió administrativa del Principat d'Andorra fins al segle xvi.

termal *adj.* Dit de l'aigua que brolla de la terra amb una temperatura notòriament més alta que la que es registra a la superfície.

terme *m.* Límit o fi d'un paratge, d'una formació geològica o d'una divisió administrativa territorial. *El terme d'un municipi.*

terme mitjà *m.* Quantitat que resulta de la suma d'altres i de dividir aquesta suma pel nombre de quantitats sumades; mitjana.

termenal *adj.* **1.** Dit dels centres poblats que es troben tocant la perifèria d'un territori determinat.

2. Dit del poble on es parla una llengua, mentre que en el poble següent ja se'n parla una altra.

termener *adj.* Dit del límit d'un terreny o territori.

termes *f. pl.* Banys o lloc d'aigües termals mineralitzades.

termomecànic / termomecànica *adj.* Relatiu a l'acció i el resultat de la intervenció conjunta de factors mecànics i factors tèrmics en les roques.

termòmetre *m.* Instrument per a mesurar la temperatura. V. t. *escala termomètrica*.

termosfera *f.* Capa de l'atmosfera situada per sobre els 80 quilòmetres on la temperatura s'incrementa regularment d'acord amb l'altura, a causa de l'energia irradiada pel Sol i de fenòmens fotoquímics.

terra¹ *m.* Sòl o paviment damunt el qual estem, caminem, etc.

terra² *f.* **1.** Seguit d'un adjectiu que denota la temperatura ambiental d'acord amb l'altitud, pis tèrmic: *terra calenta, terra temperada, terra freda, terra gèlida*. S'aplica especialment a les regions situades entre els tròpics.

2. Part sòlida del nostre planeta, o sigui, part sòlida superficial no ocupada per les aigües.

3. Matèria inorgànica que es pot esmicolar, de la qual es compon, principalment, el sòl natural.

Terra *n. pr. f.* El planeta que habitem. Superfície: 510.100.000 km². Volum: 1.083.319.780.000 km³. Densitat mitjana, 5,52. Circumferència equatorial: 40.076.594 m. La duració de la rotació sideral (al voltant del Sol) és de 365 dies, 5 hores, 56 minuts i 4,09 segons. La inclinació de l'eix terrestre és de 23° 27'. El Sol és una estrella amb un sistema planetari del qual

forma part la Terra. En la galàxia on es troba el sistema planetari solar existeixen milers de milions d'altres estrelles, i hom considera que en l'Univers existeixen milers de milions de galàxies. Fins ara no s'ha trobat cap altre on existeixin formes de vida que no sigui la Terra. Ensem amb la vida, en el nostre planeta existeixen éssers —els humans— amb capacitat per a analitzar, sintetitzar i difondre els coneixements adquirits; entre molts altres, els geogràfics. Escau una pregunta: es pot acceptar, sense caure en dubte, que entre tants milers de milions d'estrelles no existeixi, en cap altre que no sigui el nostre planeta, manifestacions de vida?

terra alta *f.* Per a la gent de les valls i de les terres baixes, muntanya.

terra alluvial *f.* Sòl format per alluvions.

terra aspra *f.* Terreny difícil de transitar.

terra baixa *f.* Per a la gent de muntanya, vall o plana. *La gent de la Cerdanya denomina terra baixa la plana de Vic.*

terra camp *f.* Terreny o sector sense arbres.

terra de ribera *f.* Superfície d'escàs desnivell que voreja els corrents fluvials, els llacs o el mar.

terra encrespada *f.* Terreny de topografia complexa, amb ressals i fondalades.

terra falaguera *f.* A les illes Balears, terra fèrtil.

terra ferma *f.* Continent (en oposició a *illa*).

terra lateritzada *f.* Terra roja (acc. 2).

terra magra *f.* Terra pobra, de poc rendiment.

terra negra *f.* Terra que conté molt humus i consta, en gran part, d'elements de gra fi com el *loess* i el *lehm*; txernozem.

terra pelada *f.* Indret o contrada de què ha desaparegut el bosc per l'acció de l'home. La reforestació natural es fa molt difícil per la pobresa dels sòls i per la baixa pluviositat.

terra rasa *f.* Terreny desposseït o molt pobre de vegetació.

terra residual *f.* **1.** Sòl provinent d'una roca o d'un mineral que s'han destruït o descompost.

2. Sòl molt rentat i erosionat.

terra roja *f.* **1.** Argila roja saturada de bases provinents de l'alteració de la pedra calcària. *En els vessants del Montsià, la lenta descalcificació de travertins i calcàries originà la terra roja que les caracteritza.*

2. Sòl tropical ben drenat, moderadament lixiviat, d'estructura terrosa i lliure de carbonat de calci.

terra secanera *f.* Terra que rep poques pluges.

terra vegetal *f.* Capa superior d'un sòl ric en humus. *Els sòls que rodegen Santa Coloma de Farners (Selva) presenten escassa terra vegetal.*

terral *m.* Brisa que bufa a la nit de terra cap a mar perquè durant aquest temps la primera està més freda que el segon.

terraplè *m.* Plataforma feta amb terra sobreposada i sostinguda, generalment, amb paret d'obra, o bé mitjançant un talús poc inclinat el material del qual hom fixa amb herbei i plantes arbustives. Pot ésser degut també a causes naturals.

terraplenament *m.* **1.** Acció de terraplenar.

2. Resultat d'aquesta acció. *A la vall de Barravès, a la Ribagorça, el terraplenament fou originat per dipòsits glacials i fluvials.*

terraplenar *v. tr.* **1.** Sobreposar terra (a un terreny) de manera que, omplint els clots, formi una superfície plana.

2. Reblir amb sediments (el fons d'una vall, d'un llac, d'una conca sedimentària, d'un piemont).

terraprim *m.* Terreny integrat per un sòl de poc gruix que descansa sobre un horitzó de roca permeable. Consegüentment, guarda molt poca l'aigua. Sol ésser objecte de conreu de secà.

terraprims d'Empordà *m. pl.* Materials detrítics plioplastocènics que s'estenen a l'interior de l'Alt Empordà. *Als terraprim d'Empordà comença la plana al·luvial de la Muga i del Fluvià.*

terraqüi / terràqüia *adj.* **1.** De la Terra.

2. Dit de la representació de la Terra en conjunt. *El globus terraqüi.*

terrassa *f.* Formació al·luvial antiga i quasi horitzontal, composta de llot, sorra i codolada, a la qual no arriben les majors rierades actuals. Correspon a èpoques passades dels rius o els llacs, que la formaren amb llurs sediments i després l'anaren tallant en enfonsar-ne les lleres. *Santa Coloma de Farners, a la comarca de la Selva, ocupa una terrassa fluvial.*

terrassa artificial *f.* Terrassa que és el resultat de tallar els vessants i anivellar parcialment els sòls, modificació topogràfica que, en molts casos, no deixa d'ésser perillosa per a l'equilibri dels terrenys.

terrassa de conreu *f.* Construcció artificial que, mitjançant un mur quasi sempre de pedra seca, reté els sòls

de vessant perquè puguin ésser conreats sense que es produeixi un procés erosiu.

terrassa fluvial *f.* Terrassa.

terrassa fluvioglacial *f.* Terrassa la formació de la qual es deu a l'acció conjunta de fenòmens fluvials i glacials. *Puigcerdà (Cerdanya) va ésser fundada el 1177 en una terrassa fluvioglacial.*

terrassa marina *f.* Platja penjada, terrassa resultat d'haver ascendit la costa i haver passat al descobert part del fons submarí. *Salou (Tarragonès) es troba en una terrassa marina.*

terratrèmer *v. intr.* La terra, tremolar.

terratrèmol *m.* Sacsejada molt violenta de l'escorça terrestre, tant si es tracta de les terres emergents com dels sòls submarins en un sector profund determinat. En la superfície, pot ocasionar grans estralls: obertura d'esclètxes, esllavissada de terrenys, enrunament de construccions fetes per l'home, pèrdua de nombroses vides humanes, etc. En els mars es poden formar ones de grans proporcions capaces de recórrer llargues distàncies fins a arribar a les costes i envair terres baixes del litoral. *Les erupcions volcàniques poden produir-se acompanyades de terratrèmols. Les explosions nuclears subterrànies són registrades pels sismògrafs perquè produeixen unes sacsejades semblants als terratrèmols. Un terratrèmol, en 1428, malmeté la vila de Puigcerdà (Cerdanya).*

terreny *m.* **1.** Espai més o menys gran de la superfície terrestre.
2. Conjunt de substàncies minerals que tenen en comú l'origen o l'època de la formació a què pertanyen.

terreny sedimentari *m.* **1.** Terreny format per sediments.

2. Formació sedimentària, en oposició a la de roques ígnies.

terror¹ *m.* Sòl de terra més o menys pitjada, per oposició a d'altres tipus de sòls.

terror² *adj.* Relatiu a la terra.

territori *m.* Porció de la superfície terrestre pertanyent a un estat, a una nacionalitat (*territori nacional*), etc.

terros / terrosa *adj.* **1.** Que és de la naturalesa de la terra.

2. Que està barrejat amb terra.

3. Que té el color de la terra.

terròs [pl. *terrossos*] *m.* **1.** Gleva de terra compactada.

2. Terreny sota conreu.

testimoni *m.* **1.** Puig, muntanya, etc., que persisteix d'èpoques molt llunyanes, mentre que la resta del paisatge ha estat erosionada.

2. A la comarca d'Osona, turó de margues de la plana de Vic que sobresurt per dalt sobre el mantell de boira que a l'hivern cobreix la plana.

textura *f.* Ordenació dels constituents d'una roca o d'una associació de minerals. Està representada pel volum, la forma i l'ordenament de les partícules, siguin aquestes elements clàstics com els cristalls, o bé constitueixin un material amorf. Així mateix, pot ésser macroscòpica o microscòpica, d'acord amb el gra de la roca.

till·lerar *m.* Lloc plantat de tillers.

timba *f.* En certes comarques, cingle o riba. En realitat, aquesta denominació correspon al daltabaix que fan la riba o el cingle.

tiradora *f.* Lloc de la muntanya per on es fan baixar els troncs tallats.

tirany *m.* Caminó.

Tirrenià *m.* Nivell del Plistocè que

correspon a les terrasses del Mediterrani. *Platges arquejades que presenten alts espadats a la costa de la Marina del País Valencià reuneixen dipòsits del Tirrenià.*

titani *m.* Element químic (símbol, Ti). S'empra per a acolorir el vidre i en alguns aliatges especials.

tocom *m.* Indret, lloc, paratge.

tofa de neu *f.* Massa esponjosa de neu.

toll *m.* **1.** A l'Empordà, aiguamoll que només es forma en temps de grans pluges.

2. A la Segarra i altres indrets, màxima profunditat que assoleixen les aigües d'un riu en un lloc determinat.

tolla *f.* **1.** Dipòsit d'aigua de certa consideració retinguda en una depressió del terreny.

2. Al peu de Montserrat, balma.

tómbolo *m.* Llengua de sorra i pedruscall que uneix una illa o un illot amb terra ferma. És format per dos corrents paral·lels a la costa que actuen en sentit invers.

tona *f.* Unitat de massa o de capacitat amb equivalències diverses:

- la tona mètrica té 1.000 kg;
- la tona d'arqueig equival a 2,83 m³;
- la tona anglesa té 1.016 kg;
- la tona curta dels Estats Units té 907,18 kg;
- la tona llarga dels Estats Units té 984,20 kg;
- la tona catalana correspon a 1.000 kg, o sigui, 961 roves i 14 lliures.

topoclima *f.* Clima propi de l'hàbitat d'una comunitat vegetal.

topografia *f.* Conjunt de particularitats que presenta un terreny en la seva configuració superficial.

topònim *m.* Nom propi de lloc.

toponímia *f.* Relació, estudi i signifi-

cació dels noms d'un territori, esp. dels que es refereixen a les realitats físiques: rius, muntanyes, valls, etc.

toponímia major *f.* Conjunt de ciutats, viles i pobles (en oposició a *toponímia menor*). No es tracta d'una denominació científica car, entre altres, adoleix del defecte que al llarg de la història la situació legal de mant nucli habitat ha variat.

toponímia menor *f.* Conjunt de caserius i d'entitats menors (en oposició a *toponímia major*).

toponomàstica *f.* Relació i estudi de l'origen i la significació dels noms dels centres poblats d'un territori.

torb *m.* **1.** Borrasca de vent i neu que és freqüent en els ports i les gorges de les muntanyes.

2. Neu aixecada per fort vent.

3. Vent molt fort del Pirineu que aixeca i arremolina la neu.

torba *f.* Combustible procedent de la descomposició de plantes herbàcies i aquàtiques que s'acumulen en els llocs pantanosos. Generalment presenta un color beix més o menys obscur. Crema amb poca flama i dóna un fum acre i desagradable. *En l'alta vall andorrana del Serrat abunden les formacions de torba.*

torbera *f.* Lloc on es forma o existeix torba.

torbonada *f.* Pluja amb vent, especialment en el mar. És de curta durada, però pot assolir una violència perillosa per a les embarcacions menors. Por anar acompanyada de descàrregues elèctriques.

tornado *m.* Bufarut de grans proporcions i violència que actua en terres d'Amèrica del Nord i d'altres indrets; sovint produeix víctimes i grans danys.

toron *m.* Al Rosselló, deu d'aigua.

torre *f.* A les terres de Lleida, casa de camp.

tórrec *m.* A l'illa de Mallorca, esllavisada de terra.

torrencial *adj.* **1.** Dit de la impetuositat d'un torrent en les seves crescudes.

2. En relació amb la pluja, de gran magnitud. *Pluges torrencials.*

torrent *m.* Corrent natural d'aigua les crescudes del qual són ràpides i violentes, fortes i irregulars. Generalment, diposita els materials de carreteig en certes parts del llit, ço que ocasiona que les aigües divaguin. Sol ésser un corrent de vall estreta i de conca reduïda. *Dos torrents, els de Juclà i Font Vella, limiten el centre poblat de Tremp (Pallars Jussà).*

torrentada *f.* Revinguda d'un torrent.

torrentera *f.* **1.** Llera d'un torrent. *Cabra del Camp (Alt Camp) es troba sobre els sediments deixats per la torrentera del Camp.*

2. Torrent petit, afluent d'un de més gran.

torrentós / torrentosa *adj.* Dit del riu o d'un altre corrent fluvial que té característiques de torrent.

tortorà *m.* Pedra que de vegades es troba sota els sòls agrícoles. La seva resistència pot ésser molt diversa. La seva presència pot dificultar i àdhuc impedir el desenvolupament dels conreus.

tosca *f.* Horitzó del sòl endurit i cimentat amb carbonat de calci.

tosca volcànica *f.* Roca integrada per fragments piroclàstics consolidats, alguns dels quals poden distingir-se a simple vista.

tossa¹ *f.* Monticle aïllat més o menys

cònic i acabat amb una forma roma. *La tossa de Cambrils domina la vall d'Alinyà, a l'Alt Urgell.*

tossa² *f.* Centre urbà de considerable extensió que és notori en un paisatge agrícola. *Vilafranca del Penedès figura com la major tossa de la seva comarca.*

tossal *m.* Promontori o elevació no gaire rosts en una plana. *En el tossal que domina la ciutat de Lleida hi ha el castell i la Seu Vella.*

tràfic *m.* **1.** Circulació de persones, vehicles, mercaderies.

2. Moviment general d'un país, ciutat o lloc; pot ésser també internacional.

traganeu *m.* Vent sec de ponent que fa fondre la neu.

traginar *v. tr.* Transportar (mercaderies) d'un indret a un altre.

tramada *f.* Sector d'una serralada, d'un riu, etc., que té una característica determinant: direcció, amplada, etc.

trampa *f.* Sector del subsòl profund que, per les seves característiques —un anticlinal amb estrats, de fet, impermeables—, ha retingut i reté petroli, gas natural o aigua. Aquesta darrera, en aquest cas, rep el nom de *aigua fòssil*.

tràmpol *m.* Baixada forta.

tramuntà¹ *m.* Nord.

tramuntà² / **tramuntana** *adj.* De l'altre part de la muntanya.

tramuntana *f.* Vent del nord; pot ésser molt violent.

tramuntanada *f.* Tramuntana violenta; pot produir danys seriosos. *El 5 de desembre de 1877, una tramuntanada destruí el port de Colera (Alt Empordà).*

tràngol *m.* Marejada, moviment tumultuós de grans onades. Es pot produir àdhuc sense borrasca.

transculturació *f.* Fenomen socioeconòmic pel qual una forma cultural influeix en una altra més o menys poderosament.

transgressió *f.* Invasió de les aigües en un territori abans completament emergit. *Després de la transgressió del Miocè inferior, s'originà un feix de plegament al sud del País Valencià.*

transgressiu / transgressiva *adj.* Relatiu o pertanyent a la transgressió.

trانشumància *f.* Pràctica en el pastoreig que comporta que els ramats canviïn de lloc d'estada segons sigui l'època o l'estació de l'any. *El port de la Bonaigua, a Era Val d'Aran, rep tots els estius ramats transhumants de les terres baixes.*

trànsit *m.* **1.** Acció de passar d'un lloc a un altre. És regulat per un conjunt de disposicions dirigides a facilitar i ordenar el moviment de persones i vehicles en una ciutat, comarca o país. Moltes de les normes que el regeixen tenen caràcter internacional. *Els senyals de trànsit.*

2. Resultat d'aquesta acció.

transparència *f.* **1.** Qualitat de transparent.

2. IMPRÒP. Diafanitat. Així, p. ex., el més important en la vida marítima no és que l'aigua doni pas a les imatges, sinó a la llum solar.

3. En meteorologia, qualitat de l'aire de permetre el pas a les radiacions lumíniques i tèrmiques solars.

transport¹ *m.* **1.** Acció de transportar, l'aigua superficial, els elements sòlids que arrenca del sòl i que després diposita en el llit fluvial, en un delta, en el fons d'un estuari o, en general, en el fons d'un llac o del mar.

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Procés mitjançant el qual les roques

o llurs elements es traslladen d'un lloc a un altre.

transport² *m.* Trasllat de persones i mercaderies d'un lloc a un altre. Constitueix una de les més poderoses i més variades activitats en l'economia dels nostres temps.

transport eòlic *m.* Transport que realitza el vent amb el material superficial del sòl.

transtermitància *f.* Transhumància dins un terme municipal.

transvasament *m.* Trasllat de les aigües d'un corrent fluvial a un altre. Pot efectuar-se de manera natural o artificial. *Les aigües del riu Éssera passen, per transvasament natural, a la Garona, en el territori d'Era Val d'Aran.*

traquita *f.* Roca volcànica, afanítica, quasi sempre porfírica. És composta de feldspats alcalins i d'un o més minerals màfics (minerals ferromagnèsics i d'altres que contenen roques ígnies), principalment biotita i augita.

traspugador *m.* **1.** Lloc per on traspua o surt l'aigua d'una glacera.

2. Lloc o paratge del terreny o alvèol d'un riu per on traspua o surt l'aigua subterrània o subàlvia.

traspuar *v. tr.* **1.** Un cos, deixar passar (un líquid) a través de les seves porositats.

2. Un líquid, passar a través de les porositats (d'un sòlid).

3. ESP. L'aigua, passar (a través de la roca) a l'exterior. Aquest fenomen sovinteja a les coves, als túnels, als cellers i als nivells inferiors de determinades construccions.

travertí *m.* Varietat de tosca calcària de color clar. Abunda en el Quaternari i té una estructura variable. *Hi ha dipòsits de travertins lacustres prop de*

Mata; hi foren deixats quan, en èpoques llunyanes, el llac de Banyoles, al Pla de l'Estarty, ocupava molta més superfície que actualment.

travessera *f.* Via urbana que, en realitat, forma part d'una carretera que travessa la localitat.

tremolament *m.* Moviment sísmic.

tremolor *m.* Sisme que, per la seva poca intensitat, no sol causar danys a les persones ni a les construccions; tremolament.

tremor *m.* Tremolor, moviment sísmic.

trenc *m.* Obertura natural o artificial que permet la sortida d'aigua embassada.

trenca *f.* Partió de dos camins, de dos vessants o de dos corrents.

trencall *m.* Camí travesser que deriva a un altre camí.

trencat / trencada *adj.* Dit d'un terreny abrupte i difícil de recórrer. *El terreny per on circula el riu Fluvià, a la Garrotxa, és fortament trencat.*

tresquera *f.* Camí.

triangulació *f.* Operació utilitzada en cartografia que consisteix a escollir determinats punts d'un sector de la superfície de la Terra per tal de determinar triangles i llurs vèrtexs i les distàncies que separen aquests vèrtexs.

triàsic / triàsica *adj.* Relatiu o pertanyent al Triàsic.

Triàsic *m.* Primer dels tres sistemes o períodes en què es divideix l'era secundària o mesozoica, situat per sobre del Permià i per sota del Juràssic.

tributari / tributària *adj.* **1.** Afluent. **2.** P. EXT. Dit de la vall que s'obre a una altra de principal.

Tries *m.* Triàsic. *Les muntanyes de*

Prades estan cobertes per una formació de calcàries del Tries.

trilla *f.* **1.** Rodera o solc fet per les roderes dels carros.

2. Al Penedès i a les comarques veïnes, camí de carro que passa pel jaç o arenys d'un riu o d'una riera.

trinxera *f.* Excavació estreta i més o menys llarga. Serveix per a estudiar els horitzons superiors del sòl. *Prop de Miravall, a l'oest de les Borges Blanques (Garrigues), durant la guerra de 1936-1939 tinguérem ocasió de veure, en una trinxera oberta en sòls poc compactes d'un turó, restes de ceràmica prehistòrica.*

tro *m.* Soroll produït en l'atmosfera per l'expansió de l'aire deguda a una descàrrega elèctrica.

trogloditisme *m.* Pràctica de viure en coves, actualment gairebé desapareguda.

tromba *m.* Núvol que pren la forma d'un embut que pot baixar fins a terra, motivat per l'acció d'un vent molt fort i arremolinat; bufarut.

trona *f.* Carbonat de sosa cristallitzat. És translúcid, vítric, blanc o groguenc. Poc més dur que el guix i de sabor acre.

tronada *f.* Seguit de trons.

tròpic *m.* Qualsevol del dos cercles de l'esfera terrestre situats a una distància de 23° 27'. El del nord rep el nom de *tròpic de Càncer*, i el del sud, el de *tròpic de Capricorn*.

tròpic de Càncer *m.* Tròpic de l'hemisferi boreal.

tròpic de Capricorn *m.* Tròpic de l'hemisferi austral.

tropical *adj.* Relatiu o pertanyent a la faixa o zona de la Terra que hi ha entre ambdós tròpics.

tropopausa *f.* Zona que separa la troposfera de l'estratosfera, i en què la temperatura torna a pujar.

troposfera *f.* Capa atmosfèrica que, a partir de la superfície de la Terra, es troba des dels 10 km fins als 17 km. La temperatura baixa d'acord amb l'altitud. *A la troposfera es produeixen moviments horitzontals, que reben el nom de vents, i moviments verticals (o connectius) de l'aire.*

tros *m.* Terra conreada de poca extensió.

tuc *m.* Tuca. *El tuc de Montcorbison.*

tuca *f.* Pic o cim del Pirineu occidental de Catalunya.

tundra *f.* Zona àrtica d'Euràsia i d'Amèrica del Nord, amb una minsa vegetació (líquens i molses), sotmesa als vents polars durant la major part de l'any.

túnel *m.* Foradada, pas subterrani obert per l'ésser humà mitjançant tècniques d'enginyeria. *Era Val d'Aran es comunica durant tot l'any amb la resta de Catalunya pel túnel de Vielha.*

tungstè *m.* Wolframí, metall aïllat en 1873. Element químic (símbol, Tu). Està contingut, principalment, en la wolframita i en la scheelita. És molt dens i fon a 2.940 °C.

turbulència *f.* Alteració de l'aire o de l'aigua quan en l'un o en l'altra es formen remolins.

turisme *m.* Activitat econòmica for-

mada com un complex de serveis, destinada a facilitar i a instigar el moviment de viatgers en cerca d'embargiment o repòs. El turisme dóna impuls a les activitats hoteleres, esportives, culturals, etc., i contribueix, indirectament, a una millor organització dels transports. *La via de penetració per terra del turisme europeu a la façana ibèrica del Mediterrani passa per Catalunya i el País Valencià.*

turmalina *f.* Ortosilicat d'alumini i altres metalls. Una vegada polida, s'usa en la joieria.

turó *m.* Elevació aïllada que domina una plana o depressió o bé una carenada. *Des d'un turó es pot dominar amb la vista un ampli paisatge geogràfic. Del turó de Montcada, al Barcelonès, s'ha obtingut, durant molts anys, pedra calcària per a la fabricació de ciment.*

turonada *f.* Conjunt de turons, quasi sempre més o menys en filera. *Prop de Berga s'estén una turonada de l'Oligocè de capes dures i horitzontals.*

tuta *f.* Cavitat de reduïdes dimensions excavada en la roca; espluga.

txerozem *m.* Sòl negre caracteritzat per un horitzó A ric en humus i espès; un horitzó B calcari, poc visible, i un horitzó C força argilós. Reacció neutra, lleugerament alcalina o lleugerament àcida. *És freqüent, al Segrià, trobar txerozems; hom pot observar que reposen sobre sediments llimosos.*

U

U *f.* V. *vall en forma de U*.

uadi *m.* Vall en el desert per on corre aigua per poc temps i en molt rares ocasions. És un terme d'origen àrab.

ull *m.* Part central d'un cicló, on es produeix una calma relativa.

ull de depressió *m.* Punt o lloc on concorren les aigües en una depressió.

ullal *m.* A les illes Balears, indret d'on brolla aigua subterrània.

ultrabàsic / ultrabàsica *adj.* Dit de la roca o el magma que contenen menys del 45 % de sílice. V. t. *àcid / àcida*.

ultraviolat *m.* Regió de l'espectre de radiacions de longitud curta. L'ona d'aquest espectre va de 0,360 microns a 0,0136 microns. Segueixen immediatament els raigs violats visibles.

Univers *n. pr. m.* Conjunt dels espais incommensurables, considerats en procés d'expansió, amb tot el que s'hi troba o s'hi refereix: cossos astrals, fonts d'energia, lleis gravitatòries, etc.

universitat *f.* ANT. Organització municipal.

urani *m.* Element químic (símbol, U). Crema en l'aire amb llum molt blanca. En la naturalesa forma òxids, sulfats i tantalats.

urani enriquit *m.* Mescla que conté urani i que ha estat sotmesa a un increment proporcional d'aquest metall radioactiu.

urbà / urbana *adj.* Relatiu o pertanyent a l'urbs, a la ciutat.

urbanisme *m.* Conjunt de normes i disposicions tècniques, administratives, econòmiques i socials que es refereixen al desenvolupament harmònic, racional i humà dels centres habitats.

urbanització *f.* **1.** Acció d'urbanitzar. *El polígon industrial de Tarragona respon a un pla d'urbanització industrial.*

2. Resultat d'aquesta acció.

3. Barri nou planificat prèviament. *Urbanització industrial. Urbanització obrera. Urbanització residencial.*

urbs *f.* **1.** Ciutat gran.

2. P. EXT. Àrea metropolitana.

V

V *f.* V. *vall en forma de V.*

vall¹ *m.* En algunes contrades, rasa.

vall² *f.* Terreny més o menys pla o còncav entre altres de més alts. *La vall de Núria és dominada pel massís del Puigmal.*

vall afluent *f.* Vall que s'obre a una altra. *Al País Valencià, la vall del riu Cabriol és afluent de la vall del Xúquer.*

vall d'esfondrament *f.* Vall que s'originà a causa d'una fossa tectònica que, progressivament, rebé sediments transportats per corrents fluvials.

vall dissimètrica *f.* Vall fluvial on el corrent d'aigua no passa pel mig sinó prop del peu d'un dels vessants que emmarquen la vall.

vall en forma de U *f.* **1.** Vall la forma de la qual es deu a l'acció d'una gelera.

2. Vall vella la denudació de la qual està molt avançada.

vall en forma de V *f.* Vall els vessants de la qual dibuixen un perfil semblant a la figura d'aquesta lletra. Indica que la vall és jove, o sigui, que es troba en un procés de denudació o erosió poc avançat.

vall penjada *f.* Vall suspesa.

vall sinclinal *f.* Vall els vessants de la qual són compostos d'estrats que s'enfonsen envers el centre de la vall.

vall suspesa *f.* Vall secundària, sovint d'origen glacial, que desemboca a la vall principal a considerable altura i, per consegüent, dóna lloc a l'existència d'un graó entre ambdues. *Al peu del massís de la Maladeta s'obre la vall suspesa d'Alba.*

vall tributària *f.* Vall les aigües de la qual van a un corrent d'una altra vall. *La vall de Cornellà (Conflent) és tributària de la vall de la Tet.*

valleta *f.* Als Pallars i a l'Alta Ribagorça, vall de muntanya que afluïx a una vall molt més important.

vapor d'aigua atmosfèric *m.* Vapor procedent de les aigües marines i continentals, així com, en una proporció molt menor, de la sublimació de l'aigua sòlida continguda en l'aire i el sòl i de la produïda per la ionització en l'ozonosfera. S'hi ha d'afegir la resultant de la transpiració dels éssers vius —plantes, animals, persones— i àdhuc d'altres fonts: indústries, automotors, activitats domèstiques, etc.

vas *m.* Embassament (acc. 2); esp. dipòsit que forma. *En l'embassament de Foix, al Penedès, freqüentment el vas no s'emplena a causa de les pèrdues per infiltració.*

vaclusià / vaclusiana *adj.* Dit de l'aigua que brolla amb més o menys intermitència. La intermitència es deu a la forma del dipòsit hidràulic subterrani en el qual es reuneix l'aigua infiltrada fins que assoleix altura suficient per a salvar l'obstacle que, a manera de llindar, té el dipòsit en el fons. Quan això s'esdevé, es vessa l'aigua situada per sobre l'obstacle i motiva una forta surgència.

vedruna *f.* Munt de rocs artificials que assenyala una partió.

vegetació *f.* Conjunt de plantes d'un territori determinat; flora.

vegetació caducifòlia *f.* Vegetació que perd el fullam a la tardor i es torna a cobrir de fulles a la primavera.

vegetació higròfila *f.* Vegetació que creix en l'aigua, en aiguamolls o en sòls pantanosos.

vegetació protectora *f.* **1.** Vegetació que cobreix els sòls i els protegeix de l'erosió.

2. Vegetació que forma barrera al pas del vent.

vegueria *f.* Denominació que s'aplicava, abans de 1716, a les divisions territorials politicoadministratives de Catalunya.

veïnat *m.* Àrea convencional, amb població generalment disseminada. *Cortinada és un dels veïnats de la vall d'Ordino, a Andorra.*

veïnatge *m.* **1.** Proximitat en l'espai.

2. Conjunt d'habitants d'un centre poblat o d'un municipi.

vell / vella *adj.* Dit d'un territori on

han actuat, per prolongats temps geològics, les forces de la geodinàmica externa, esp. l'erosió fluvial.

vena *f.* **1.** Conducte natural per on corre l'aigua subterrània.

2. Veta.

vendaval *m.* Vent fort i durador.

vent *m.* Corrent d'aire produït en l'atmosfera per diferències de densitat i de pressió entre zones atmosfèriques. El caracteritzen la seva força, la direcció i la intensitat o velocitat. *Un relleu calcari protegeix Coll de Nargó (Alt Urgell), en la ribera del Segre, dels vents freds del nord.*

vent serralenc *m.* Terral.

ventada *f.* Vent font que no arriba a temporal. *El coll de Port del Comte facilità que les ventades fredes arribin a la vall del Cardener, on són acanalades.*

ventall fluvial *m.* Conjunt de dipòsits de materials —sorra, fang, etc.— aportats pels corrents fluvials; con de dejecció. Aquests materials han restat on el corrent passa del seu curs de muntanya al curs que seguirà en la planura o en el fons de la vall.

ventall glacial *m.* Conjunt de dipòsits d'origen glacial —material morrènic—, principalment quan es refereix als dipòsits frontals de la gelera. En retrocedir la llengua de la gelera, el ventall sedimentari és tallat per un riu; els seus sòls són fèrtils.

veral *m.* Paratge extraviat, fora de camí. *Per l'eixutesa, existeixen a Menorca ambients de veral man-cants de població i, per consegüent, de camins.*

vereda *f.* Camí estret.

verger *m.* Hort amb varietat de flors

- i arbres fruiters. *Juneda (Garrigues) està envoltada de vergers i camps de ferratges.*
- verneda** *f.* Salzereda. No cal pas que hi hagi verns.
- vèrtex** *m.* Cimall o punt més alt d'una elevació. *El puig Major, de 1.445 m d'alçada, és el vèrtex de la serra de Tramuntana de l'illa de Mallorca.*
- vèrtex geodèsic** *m.* Punt del terreny del qual hom ha calculat les coordenades geodèsiques.
- vèrtex orogràfic** *m.* Lloc d'unió de les dues branques d'un angle orogràfic, o sigui, de dues serralades que formen angle.
- vessador** *m.* Lloc en les vores d'un corrent fluvial, d'una bassa o d'un llac per on, en pujar les aigües, vessen.
- vessament** *m.* **1.** Acció de vessar-se un corrent fluvial, o sigui, de sortir part de les aigües de la llera.
2. Resultat d'aquesta acció.
- vessana**¹ *f.* Mesura de superfície d'extensió variable segons la comarca.
- vessana**² *f.* En algunes contrades del Principat, tros de terra sota conreu, esp. si és arrendat.
- vessana de rei** *f.* Vessana equivalent a 2.187,4 metres quadrats.
- vessant** *m.* **1.** Declivi d'una muntanya o d'una altra elevació.
2. Declivi del terreny per on corren o poden córrer les aigües.
3. Cada un dels costats d'una elevació que van des del cim fins al peu.
4. Territori les aigües del qual van a un mar determinat. *Les terres de parla catalana pertanyen al vessant del Mediterrani, excepte Era Val d'Aran, que correspon al vessant de l'oceà Atlàntic.*
- veta** *f.* Formació estratificada d'un mineral; vena.
- via** *f.* **1.** Camí, carretera, autopista, etc.
2. Corrent fluvial navegable. *Una via fluvial. El riu Ebre encara és usat a Catalunya com a via fluvial per algunes embarcacions de poc calat, o bé, recentment, per embarcacions de mena turística.*
3. P. EXT. Qualsevol itinerari a seguir. *Via marítima. Via aèria.*
- via de ronda** *f.* Via que originalment recorria la part de dins la muralla d'un centre poblat. En les forteses, recorria la part de fora.
- viaducte** *m.* Pont construït per a donar pas a una via per sobre una fondalada.
- vial** *m.* Caminal ample, ordinàriament amb arbres a cada costat.
- vialitat** *f.* Conjunt de camins, carreteres, autopistes, ponts, ferrocarrils, etc., d'un país o d'un territori determinats.
- viarany** *m.* Camí estret, poc fressat i un xic difícil de transitar.
- vila** *f.* Centre poblat de certa categoria urbana, entre el poble i la ciutat. *La vila de Gràcia va ésser annexada a la ciutat de Barcelona en 1897.*
- vila mercat** *f.* Vila en la qual, periòdicament —quasi sempre setmanalment—, es fa mercat. *Valls és una vila mercat de la comarca de l'Alt Camp, de la qual és capital.*
- vilar** *m.* ANT. Poblet o nucli de cases pageses.
- vilatge** *m.* Petit centre de població. *Soriguera, un vilatge a 1.192 m d'altitud, es troba a la rodalia de Sort (Pallars Sobirà).*
- vil·la** *f.* Residència fora de ciutat rode-

jada de jardí o arbrat. El seu antecedent era la villa romana, unitat agrària de producció. *A Tossa de Mar (Selva) es conserven les restes d'una villa romana.*

vindobonià / vindoboniana *adj.* Relatiu o pertanyent al Vindobonià. *A Eivissa, hom pot observar, al peu del puig de s'Atalaiassa, valls cobertes de sediments transgressius vindobonians.*

Vindobonià *m.* Estatge mitjà del Miocè.

vinya *f.* **1.** Liana que produeix el raïm.

2. Lloc plantat de ceps o vinyes. *El Rosselló és terra de vinyes.*

vinyar *m.* Vinya (acc. 2).

virgació *f.* Conjunt d'eixos orogràfics de plegament paral·lel relacionats amb una mateixa formació orogràfica (en oposició a *convecció*).

virosta *f.* Conjunt de residus vegetals poc descompostos que es poden trobar en la superfície d'un sòl.

viticultura *f.* branca de l'agricultura dedicada a l'estudi i al conreu de la vinya i al tractament del raïm.

viver *m.* **1.** Lloc on es crien peixos i altres animals aquàtics.

2. Lloc on es sembren certes plantes que, ésser un xic crescudes, són traslladades al terreny de cultiu definitiu.

volcà *m.* Formació complexa resultat d'una efusió a l'exterior de material gasós, líquid, fluid o sòlid de les profunditats de la Terra. Generalment, pren la forma de con i pot assolir una gran magnitud. Pot ésser *actiu, apagat, extint*, etc.

volcànic / volcànica *adj.* **1.** Relatiu o pertanyent als volcans. *Són roques volcàniques la lava, la cendra, els lapillis i les bombes.*

2. Dit dels sòls que deuen llur formació, recent o molt antiga, als materials provinents dels volcans. *L'arxipèlag dels Columbrets és volcànic.*

vora *f.* **1.** Ribera o franja que s'estén al llarg dels mars, dels llacs i dels corrents fluvials i els límits.

2. Caire d'un barranc, d'un penya-segat, etc.

vòrtex *m.* Centre d'un cicló; ull. En aquest centre, les masses d'aire romanen en una calma relativa, la qual cosa pot fer creure, falsament, que ha finalitzat el fenomen.

W

windchill [angl.] *m.* Temperatura de sensació.
wolframi *m.* Tungstè.

X

xàfec *m.* Pluja abundant de poca duració. Solen produir-la els cúmulus. *A la tardor, i alguns anys a l'agost, poden produir-se xàfecs espectaculars en el pla de Barcelona, com succeí per l'agost del 1995 (125 litres en una hora).*

xafogor *f.* Calor sufocant que es sent en un ambient calent i encalmat, i encara més quan és molt humit.

xaloc *m.* Vent del sud-est. És càlid. *El xaloc pot transportar pols rogenca d'Àfrica a les illes Balears.*

xamfrà *m.* Angle orogràfic amb tendència a formar un angle recte.

xara *f.* A les illes Balears, garriga.

xaragall *m.* Reguerot o barrancada gran que solen fer les aigües de pluja en els terrenys i amb gran efectivitat en els vessants quan no han estat convenientment protegits mitjançant reforestació, obres d'enginyeria o altres defenses.

xarbascat *m.* Xàfec de pluja de gran violència.

xardorós / xardorosa *adj.* Molt càlid. *Un vent xardorós.*

xarnera *f.* Frontissa.

xarxa elèctrica *f.* Conjunt de centrals i sistemes de distribució elèctrics en un país. *La xarxa elèctrica de Catalunya comprèn línies d'alta tensió de diferents voltatges, mesurats en kV.*

xarxa ferroviària *f.* Sistema interrelacionat de ferrocarrils.

xarxa fluvial *f.* Conjunt d'aigües corrents superficials —torrents, rieres i rius— que aflueixen a un corrent principal dins el territori que s'ha pres en consideració. *Part de la xarxa fluvial de l'Ebre correspon a Catalunya.*

xarxa hidrogràfica *f.* Xarxa fluvial. També pot comprendre llacs, preses i altres dipòsits d'aigua. *Al Priorat, la xarxa hidrogràfica del riu Siurana està encaixada en una massa de llicorella paleozoica.*

xarxa viària *f.* Conjunt de les vies de comunicació interrelacionades en un territori determinat. *Lleida és un cas ben evident d'un centre de xarxa viària.*

xemeneia *f.* Galeria o canal més o menys vertical d'una dolina, d'un avenc o d'un volcà. En el cas del volcà, la xemeneia comunica la zona magnàmica amb el cràter.

xeròfil / xeròfila *adj.* Dit del vegetal o de la vegetació adaptats, per les seves característiques, a territoris d'escasses precipitacions.

xeròfit / xeròfita *adj.* Dit del paratge o sector que, a causa de les escasses precipitacions, sòls àrids i alta evaporació, únicament permet una vegetació molt resistent a l'eixut. *L'illa Cabrera presenta un paisatge xeròfit.*

xim-xim *m.* Pluja molt fina i seguida.

xipoll *m.* Bassal d'aigua.

xoll *m.* Al Tarragonès i al Baix Camp, toll.

xòrrec *m.* Còrrec.

xot *m.* Llac salat. Es tracta d'una denominació d'origen àrab.

xuclador *m.* En un corrent fluvial, en un llac o en el mar, indret on es formen remolins d'aigua que atrauen cap al fons tot allò que sura.

Z

zèfir *m.* Vent suau que a Catalunya arriba de l'oest o ponent.

zenc *m.* Zinc. *A Bossòst i Les (Era Val d'Aran) hi ha jaciments de mineral de zenc.*

zenit *m.* Punt de l'hemisferi celestre superior a l'horitzó que correspon verticalment a un lloc de la superfície terrestre (oposat a *nadir*).

zinc *m.* Element químic (símbol, Zn). Blanc grisenc amb certa tendència a blavós. Llustre metàl·lic. També es pot escriure *zenc*.

zona *f.* **1.** Conjunt de capes caracteritzades per l'espècie fòssil que els dóna el nom.

2. Qualsevol de les sis parts en què es considera dividida la Terra en els pols i el cercle equatorial: *glacial, polar, freda, temperada, subtropical i tropical*. La denominació de *zona tòrrida* per *zona tropical* és inacceptable.

3. Espai en l'atmosfera on s'originen turbulències. *Zona de turbulència*.

zona d'atracció de població *f.* Territori que, per raons econòmiques, polítiques, culturals o d'altra mena, atrau població —procés migratori— d'altres zones.

zona de contacte *f.* Paratge que relaciona, ensems que separa, dos paisatges o comarques. *El Brull, a la comarca d'Osona, es troba en la zona de contacte entre la plana de Vic i el massís del Montseny.*

zona de repulsió de població *f.* Territori que, per motius econòmics, polítics, socials o d'altre mena, repelleix la seva població —procés d'emigració— envers altres territoris.

zona de subsidència *f.* **1.** Espai en l'atmosfera on es comprimeix l'aire a causa del refredament que resulta del contacte amb un ambient de més baixa temperatura; àrea anticiclònica. **2.** Enfonsament gran i extens d'una formació geològica respecte a una altra que roman immòbil.

zona econòmica *f.* Concentració urbana que actua de centre socioeconòmic (en oposició a *òrbita econòmica*).

zona equatorial *f.* Zona tropical.

zona franca *f.* Zona o espai reservats, annexos o relacionats amb els ports francs o lliures, on s'introdueixen, transformen (processos industrials) i es guarden mercaderies no

sotmeses a impost duaner, per a llur reexportació o introducció als mercats consumidors del país. *La Zona Franca de Barcelona és entre la ciutat i el Prat de Llobregat.*

zona freda *f.* Qualsevol de les dues franges de la superfície terrestre que hi ha entre els tròpics i els cercles polars.

zona geoeconòmica *f.* Territori on les activitats econòmiques responen a unes realitats o a unes possibilitats de producció i transformació pròpies de les seves característiques geohumanes i del tipus de tècniques emprades, així com del sistema de comunicacions. Cada zona genera un pol —un nucli urbà— que actua com a centre socioeconòmic de la zona.

zona glacial *f.* Qualsevol dels dos espais compresos en els cercles polars terrestres. Tenen com a centres el pol Nord i el pol Sud, respectivament.

zona industrial *f.* Superfície o sector més o menys gran on funcionen indústries sense haver-ne planificat prèviament la funció. En aquestes zones solen trobar-se els establiments manufacturers enmig dels habitatges i dels comerços. Una altra cosa és una urbanització industrial prèviament dissenyada en tots els seus aspectes. *A Benicarló (Baix Maestrat) hi ha la zona industrial del Grau.*

zona intertropical *f.* Qualsevol de

les dues zones que rodegen la Terra entre els tròpics i la zona tropical. Hi ha la *zona intertropical nord* i la *zona intertropical sud*.

zona temperada *f.* Qualsevol de les dues franges que en l'hemisferi nord i en l'hemisferi sud rodegen la Terra entre les zones intertropicals i les zones fredes.

zona tòrrida *f.* IMPRÒP. Zona intertropical.

zona tropical *f.* Franja central que rodeja la Terra entre ambdós tròpics i que abraça les dues zones intertropicals.

zona vinícola *f.* Territori o paratge l'economia del qual està estretament relacionada amb el conreu de la vinya i la producció del vi.

zona volcànica *f.* Territori o sector on existeixen volcans, tant si estan en activitat com si no. *La rodalia d'Olot és una zona volcànica.*

zoogènic / zoogènica *adj.* Dit del material rocós que es forma d'un llot ric en restes orgàniques de la vida animal.

zoogeografia *f.* branca de la geografia que estudia la distribució de la fauna i les causes que la motiven.

zoologia *f.* Ciència que estudia els animals.

AQUESTA OBRA S'HA ACABAT D'IMPRIMIR
A L'OBRADOR DE ROMERO INDÚSTRIA GRÀFICA, SL,
A SANT ADRIÀ DE BESÒS (BARCELONÈS)
EL DIA 23 D'ABRIL DE 1998,
DIADA DE SANT JORDI, PATRÓ DE CATALUNYA

